
norden

Prostitution i Norden

Forskningsrapport

Charlotta Holmström & May-Len Skilbrei (red.)
Teknisk bearbetning: Jennie Westlund

TemaNord 2008:604

Prostitution i Norden
Forskningsrapport

TemaNord 2008:604
© Nordiska ministerrådet, Köpenhamn 2008

ISBN 978-92-893-1817-4

Tryck: Scanprint as

Upplaga: 500
Tryckt på miljövänligt papper som uppfyller kraven i den nordiska miljösvanemärkningen.
Publikationen kan beställas på www.norden.org/order. Fler publikationer på
www.norden.org/publikationer

Printed in Denmark

Nordiska ministerrådet
Store Strandstræde 18
DK-1255 Köpenhamn K
Telefon (+45) 3396 0200
Fax (+45) 3396 0202

Nordiska rådet
Store Strandstræde 18
DK-1255 Köpenhamn K
Telefon (+45) 3396 0400
Fax (+45) 3311 1870

www.norden.org

Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet är ett av världens mest omfattande regionala samarbeten. Det omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland.

Det nordiska samarbetet är politiskt, ekonomiskt och kulturellt förankrat och är en viktig partner i europeiskt och internationellt samarbete. Den nordiska gemenskapen arbetar för ett starkt Norden i ett starkt Europa.

Det nordiska samarbetet vill styrka nordiska och regionala intressen och värderingar i en global omvärld. Gemensamma värderingar länderna emellan bidrar till att stärka Nordens ställning som en av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga regioner.

Prostitution i Norden

Forskningsrapport

Charlotta Holmström & May-Len Skilbrei (red.)
Teknisk bearbetning: Jennie Westlund

Innehåll

1. Nordiska prostitutionsmarknader i förändring: En inledning 9

Danmark 39
1. Sociale tiltag som vidensproducent: Om sociale tiltag og erfaringsbaseret viden på prostitutionsfeltet i Danmark efter 1990 43
2. Socialpolitiske tiltag og feministisk gennemslagskraft? Trafficking som policyfelt i Danmark 67
3. Holdninger til prostitution i Danmark 101

Finland 119
1. Transnationell prostitution och gränser för välfärd i Finland 123
2. (O)jämställdhet genom prostitutionskontroll? Diskussion kring kriminalisering av sexköp i Finland 151

Island 179
1. Prostitution og kvindehandel i Island 183

Norge 209
1. Kunnskap om prostitusjon og menneskehandel i Norge 213
2. Rettslig håndtering av prostitusjon og menneskehandel i Norge 235
3. ”Norge er ikke en øy”: Mediedekningen av kriminaliseringsdebatten i Norge 255
4. På nett med menn som kjøper sex: Analyse av diskusjonsforumet på www.sexhandel.no 277

Sverige 299
1. Prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige; omfattning, förekomst och kunskapsproduktion 303
2. Sexhandel, sexköpslagstiftning och myndighetsförståelse. Ett svenskt exempel 327
3. Tio år med lagen. Om förhållningssätt till och erfarenheter av prostitution i Sverige 357

Sammanfattning 383
Tiivistelmä 387
Útdráttur 391
Summary 395

1. Nordiska prostitutionsmarknader i förändring: En inledning

Charlotta Holmström & May-Len Skilbrei

Prostitutionsfrågan väcker engagemang både hos politiker och bland allmänheten och det faktum att människor köper och säljer sex upplevs som en utmaning för de nordiska välfärdstaterna. Att utforma en prostitutionspolitik är emellertid komplext, inte minst beroende på att prostitutionsmarknaden är stadd i ständig förändring. Det finns både skillnader och likheter mellan de nordiska länderna beträffande prostitutionsmarknadens utveckling, prostitutionens omfattning, lagstiftning, sociala insatser samt attityder och förhållningssätt. Såväl historiskt (Pedersen 2007) som under senare tid (Skilbrei 2003) har prostitutionsfrågan gjorts till föremål för jämförelser mellan de nordiska länderna.

Mot bakgrund av detta är kunskap om olika lösningar på de gemensamma utmaningar som prostitutionen i Norden medför angelägen. Med fokus på skillnader och likheter i de nordiska ländernas prostitutionspolitik gav de nordiska jämställdhetsministrarna (MR-JÄM) därav Nordiskt institut för kunskap om kön (NIKK) i uppdrag att genomföra ett forskningsprojekt. Syftet med projektet var att beskriva, belysa och analysera situationen avseende prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Norden och projektet initierades för att skapa ett gemensamt kunskapsunderlag utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Elva nordiska forskare, från olika discipliner och samtliga nordiska länder, har medverkat. Fil.dr. Charlotta Holmström och dr.polit May-Len Skilbrei har fungerat som projektledare. Projektet har löpt över ett år och forskarna har arbetat med tre problemområden: (1) förekomst och omfattning av prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Norden, (2) rättslig hantering och sociala insatser riktade mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Norden,

samt (3) attityder och förhållningssätt till prostitution och människohandel för sexuella ändamål i de nordiska länderna. Därtill inkluderas befintlig kunskap om de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland.

Föreliggande rapport syftar till att presentera resultaten från detta forskningsprojekt. I detta inledningskapitel vill vi ge en kort sammanfattning av projektets resultat och föra en analytisk diskussion om projektets resultat och frågeställningar. Därefter presenteras de nationella bidragen landsvis; Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige.

1.1 Projektets bakgrund

De senaste decenniernas politiska och ekonomiska förändringar har påverkat prostitutionsmarknaden, både inom och utanför de nordiska länderna. Framför allt har en ökande global orättvisa och en förändrad gränspolitik mellan Västeuropa och forna Sovjetunionen/Östeuropa, gjort att transnationell prostitution till de nordiska länderna har ökat.

Med det ökande antalet utländska kvinnor i prostitution, har frågan om människohandel för sexuella ändamål hamnat högt på den politiska agendan. Samtliga nordiska länder har utvecklat strategier för att hantera problemet, både i form av förebyggande arbete, rättsliga åtgärder och stöd till offer. Den förändrade situationen utmanar de juridiska förhållningssätten och de sociala insatserna inom respektive land. Det faktum att de nordiska länderna har skrivit under och ratificerat internationella konventioner om människohandel har varit av stor betydelse. Samtliga nordiska länder har skrivit under FNs protokoll om människohandel, Palermoprotokollet[1], vilket trädde i kraft 2003, och länderna har infört egna förbud mot människohandel för att svara upp mot förpliktelserna i relation till detta. Samtliga länder har också skrivit under, och Norge och Danmark ratificerat, Europarådskonventionen mot människohandel, vilken trädde i kraft i år.

[1] Alla de nordiska länderna bortsett från Island har också ratificerat Palermoprotokollet, det vill säga att protokollet är stadfäst och att dess målsättningar i tillräcklig grad är inkorporerat i den nationella lagstiftningen och insatserna. Danmark har skrivit under och ratificerat Palermoprotokollet, men Grönland och Färöarna är undantagna förpliktelserna i protokollet.

1.2 Syfte, frågeställningar och de nationella delstudierna

Projektets övergripande syfte har varit att utveckla och fördjupa kunskap om prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Norden. Tre delsyften har formulerats;

1. att redogöra för och diskutera de uppskattningar som har gjorts beträffande män och kvinnor i prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Norden

2. att beskriva och analysera lagstiftning och sociala insatser som riktar sig mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Norden

3. att kartlägga och beskriva attityder och förhållningssätt till prostitution och människohandel för sexuella ändamål bland män och kvinnor i de nordiska länderna

Projektets första delsyfte har varit att sammanställa kunskap gällande förekomst och omfattning av prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Ambitionen har också varit att kritiskt granska och diskutera de olika metoder som ligger till grund för denna kunskap. Forskarna har löst denna uppgift på olika sätt och med olika metoder. I synnerhet utgörs grunden för studierna av offentliga dokument, kunskapssammanställningar från olika myndigheter och organisationer samt forskningsrapporter. I flera fall har kompletterande intervjuer genomförts.

Projektets andra huvudtema fokuserar på hur prostitution och människohandel för sexuella ändamål hanteras genom sociala insatser och lagstiftning. Forskarna från de fem nordiska länderna beskriver och analyserar rådande lagstiftning och hur den har kommit till stånd. Därutöver redogör forskarna för de sociala insatser som finns i de nordiska länderna inom området. Även analyser av vilken ideologisk grund dessa vilar på presenteras.

Projektets tredje tema är attityder och förhållningssätt till prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Delstudierna har utformats på olika sätt. I Sverige har Jari Kuosmanen, genom tilläggsfinanisering, genomfört en kvantitativ studie gällande attityder, förhållningssätt och erfarenheter av sexköp och sexförsäljning. I övriga länder har kvalitativa studier med fokus på förhållningssätt och syn på prostitutionsfrågan genomförts, dels genom dokumentstudier och dels genom intervjustudier.

Sammantaget bidrar delstudierna till att skapa en övergripande förståelse för situationen såväl inom som mellan de nordiska länderna. I viss utsträckning är det möjligt att göra deskriptiva jämförelser gällande omfattning, förekomst, rättslig hantering och sociala insatser. Resultaten från de delstudier som behandlar attityder och förhållningssätt medger dock inga deskriptiva jämförelser. Istället för att jämföra på en empirisk nivå syftar diskussionen kring dessa delstudier till att fördjupa förståelsen för förhållningssätt till prostitution och människohandel i olika empiriska och nationella kontexter.

1.3 Sammanfattning av projektets resultat

1.3.1 Omfattning och förekomst

Att diskutera omfattningen av prostitution och människohandel för sexuella ändamål i de nordiska länderna är angeläget av flera skäl. Prostitutionsmarknaden är idag differentierad. Den största delen av prostitutionen i de nordiska länderna antas äga rum inomhus. Samtidigt är de uppskattningar som presenteras i stor utsträckning baserade på observationer och registreringar av den synliga gatuprostitutionen. Ökningen av antalet utländska kvinnor i prostitution, människohandelsärenden och personer som annonserar på Internet och av människohandelsärenden har också gjort att polis och sociala myndigheter har problem med att överblicka utbredningen. Det är även svårt att bedöma hur många kvinnor som har fallit offer för människohandel till de nordiska länderna eftersom det finns uppenbara brister i sättet att beräkna antalet offer. I första hand baseras uppskattningarna på antalet rättsfall och/eller på uppgifter inhämtade från socialarbetare eller andra organisationer. Det är omöjligt att säga hur många fall som inte uppmärksammas av polis, sociala insatser eller organisationer. Det är också svårt att avgöra vad som är att betrakta som människohandelsärenden och vad som inte är det. Gränsdragningen mellan prostitution och människohandel skiljer sig åt mellan länderna, vilket innebär att något som hanteras som ett prostitutionsärende i ett land kan betraktas som ett människohandelsärende i ett annat.

Hur kunskap kring förekomst och omfattning genereras inom de olika länderna skiljer sig åt. Framför allt handlar denna skillnad om vem som

räknar och hur man räknar när man gör uppskattningar av personer i prostitution och personer som blivit offer för människohandel för sexuella ändamål. I den norska delstudien om omfattning av prostitution och människohandel beskriver Tveit och Skilbrei hur ansvaret för kunskapsinsamlingen i Norge i första hand ligger på Pro Sentret.[2] De personer i prostitution som räknas in i den årliga kartläggningen i Norge är i stor utsträckning personer som har varit i kontakt med Pro Sentret och dess personal, antingen genom uppsökande socialt arbete eller genom att de har sökt hjälp själva. Pro Sentret räknar också synliga prostitutionsannonser i tryckta tidningar och på Internet. Därutöver har man genom prostitutionsinsatser i Bergen och Stavanger översikt över de gatuprostitutionsmiljöer som finns där. För 2007 uppger Pro Sentret att 2 654 kvinnor var i prostitution i Norge, varav 1 157 på gatan. Då prostitutionens omfattning värderas utifrån vem som har haft kontakt med stöd- och hjälpinstanser eller annonserat, fångas inte all prostitution upp, hävdar Tveit och Skilbrei. Väsentlig kunskap saknas exempelvis om män som säljare i prostitution. Tveit och Skilbrei konkluderar att de beräkningsmetoder som används och den syn på prostitution som tillämpas har betydelse för den kunskap som genereras. Författarna menar således att det är angeläget att beakta just metoder och perspektiv när man beräknar prostitutionens omfattning. Det har på senare år skett en stor ökning av antalet utländska kvinnor i prostitution i Norge. Hur många av de utländska kvinnor som befinner sig i prostitution och som har blivit utsatta för människohandel är svårt att uppskatta. Tveit och Skilbrei beskriver ett flertal problem med att försöka uppskatta omfattningen av människohandel såsom hur man ska sammanställa beräkningar gjorda av olika organisationer på olika vis och vilka uppgifter beräkningarna ska bygga på. Därtill poängteras att antalet fällande domar troligtvis enbart belyser en liten del av det antal personer som utnyttjas i prostitution och i migrationsprocesser till Europa. Detta belyses i Skilbreis artikel.

I Sverige är det liksom i Norge framför allt aktörer inom socialt arbete som ansvarar för att uppskatta läget och utvecklingen av prostitutionsmarknaden. I första hand fokuserar man på den inhemska prostitutionen. Prostitutionsgrupperna i Sveriges tre storstäder har kunskaper om förekomst och omfattning genom de personer de möter i sitt arbete; på gatan,

[2] Pro Sentret är en verksamhet i Oslo som erbjuder sociala insatser riktade till kvinnor och män som säljer sexuella tjänster samt ett nationellt kompetenscenter för prostitution.

i rådgivning och behandling. Samtidigt har Socialstyrelsen ansvar för att följa den generella utvecklingen över tid genom att regelbundet sammanställa och redovisa kunskap om prostitutionsmarknaden i Sverige. Rikskriminalpolisen ansvarar för att beskriva och följa utvecklingen avseende människohandel, vilket görs genom regelbundna rapporter. I den svenska delstudien redogör Charlotta Holmström för de uppgifter som finns tillgängliga. Enligt uppgifterna finns cirka 300 kvinnor i gatuprostitution och cirka 300 personer annonserar på Internet. Hur många som har utsatts för människohandel är osäkert. Prostitutionsgrupperna har uppmärksammat en successiv minskning av gatuprostitutionen de senaste tio åren. Huruvida minskningen kan tolkas i ljuset av den svenska sexköpslagstiftningen eller av utvecklingen av kommunikationsmedel som Internet och mobiltelefoni är oklart. Det är emellertid tydligt att prostitutionsmarknaden har förändrats och differentierats. Liksom Tveit och Skilbrei lyfter Holmström fram betydelsen av att beakta val av metoder och perspektiv vid uppskattningar av omfattning. Holmström menar att den kunskap som finns tillgänglig präglas av en specifik syn på prostitution och av den kontext den är producerad i. Kunskapen om inomhusprostitution och om män som säljer sex är inte särskilt stor, vilket hänger samman med vilka kontexter som det undersökande arbetet riktar sig mot. Även kunskapen om män som köper sex är begränsad.

En utvecklingstendens på den danska prostitutionsmarknaden är att prostitution i ökande grad annonseras på Internet, även om gatuprostitutionen i Köpenhamn har blivit allt mer synlig under de senaste åren, genom ett ökat antal utländska kvinnor (Rasmussen 2007:34). Prostitution på massagekliniker och i eskortverksamhet är mer dold än gatuprostitution, och det betyder att möjligheterna till kartläggning av dess omfattning är begränsade. Emellertid är det just tidnings- och internetannonser som används som källor till att beräkna prostitutionens omfattning i Danmark. Enligt Videns- og formidlingscenter for Socialt Udsattes[3] beräkning fanns under perioden juni 2006 och juni 2007 minst 5567 personer i den synliga prostitutionen (Socialministeriet 2007). Inom gruppen beräknas den så kallade klinikprostitutionen vara mest omfattande (3278), följd av gatuprostitutionen (1415). I Bjønness bidrag diskuteras hur beräkningar av prostitutionens omfattning används som utgångspunkt för diskussioner och politik, även om de är osäkra. I det mörkertal som antas vara stort ryms personer som inte annon-

[3] Centret är en del av Servicestyrelsen som lyder under Velfærdsministeriet.

serar, dold prostitution på Internet (till exempel genom kontaktannonser), unga personer och vuxna som byter sex mot gåvor eller tjänster, prostitution på sex- och swingerklubbar samt prostitution bland transvestiter och transsexuella (Rasmussen 2007:40).

Spanger diskuterar hur uppskattningar av transnationell prostitution och människohandel används av danska myndigheter och semioffentliga aktörer som objektiva och sanningsenliga siffror. Genom att uppvisa ett högt antal offer för människohandel, menar Spanger, tilldelas kampen mot människohandel hög politisk prioritet. Spanger menar också att det finns en motsättning i att människohandel betraktas som ett stort problem i Danmark, samtidigt som det antal offer som polisen identifierar är relativt lågt .

I början av 1990-talet resulterade den ekonomiska lågkonjunkturen och en ökande arbetslöshet i Finland, samt omstruktureringen av ekonomin i det forna Sovjetunionen, i att prostitutionens omfattning ökade. I samband med denna utveckling uppstod diskussioner om situationen både bland den finska allmänheten och bland beslutsfattare. I Marttilas delstudie beskrivs emellertid kännedomen om den finska prostitutionsmarknaden som ytterst begränsad. Den kunskap som finns tillgänglig grundar sig på olika typer av uppskattningar och uppgifterna varierar. Några mera övergripande beräkningar av antalet personer i prostitution eller bedömningar av prostitutionsmarknadens struktur i Finland har inte gjorts. Uppgifter från polis, socialarbetare och forskare gällande andelen utländska personer i prostitutionen varierar. En uppgift som nämns är att det rör sig om omkring 50 %. Frågan är emellertid föremål för debatt. De flesta utländska personer som påträffas i prostitution i Finland kommer från Ryssland, de baltiska länderna (i huvudsak Estland), Vitryssland och Ukraina.

Inte heller på Åland är prostitutionen kartlagd. Enligt uppgift förekommer ingen synlig gatuprostitution men däremot finns det kvinnor som via svenska hemsidor säljer sex på Åland.[4] Enligt den svenska rikskriminalpolisen är färjtrafiken mellan Sverige och Finland/Estland en vanlig väg för människohandlare. Denna går via Åland (Rikskriminalpolisen 2007).

På Färöarna finns inga uppgifter om organiserad eller synlig prostitution. Däremot görs antaganden om att kvinnor säljer sex mot till exempel

[4] Intervju med Vivan Nikula, chef för jämställdhetsfrågor vid Ålands landskapsregering, genomförd av Jennie Westlund, mars 2008.

droger.[5] På Grönland finns inte heller några uppgifter om synlig eller organiserad prostitution. Vad som däremot uppges förekomma är sex som bytesvara, mot exempelvis tak över huvudet.[6]

För Island har de senaste tio åren inneburit förändringar av prostitutionen och människohandeln, menar Atlason och Gudmundsdóttir. Under loppet av en relativt kort tid har prostitutionen blivit mer synlig. Dock vet man mycket lite om omfattningen. Enligt opublicerade resultat från en undersökning 1985 förekom olika former av prostitution på Island; bland unga drogmissbrukare, organiserad prostitution och prostitution i tidningarnas kontaktannonser. År 2001 publicerade Justitie- och kyrkoministeriet en rapport som beskrev prostitutionen och dess sociala miljö på Island. I rapporten uppmärksammades att prostitutionen kan vara kopplad till de så kallade stripklubbarna (Ásgeirsdóttir m.fl. 2001).

De nordiska länderna har erfarit ett ökande antal utländska kvinnor på prostitutionsmarknaden under de senaste åren. Sedan millennieskiftet har både Norge och Finland sett ett ökat antal kvinnor från Östeuropa på den inhemska prostitutionsmarknaden. Det norska kompetenscentret för prostitution, Pro Sentret, daterar den stora förändringen av den norska prostitutionsmarknaden till 2001. Redan tidigare fanns dock många thailändska kvinnor i prostitution, men dessa befann sig i inomhusprostitutionen och hade lite kontakt med den norska hjälpapparaten. I Finland ökade antalet utländska kvinnor i prostitution i slutet av 1990-talet (Lehti & Aromaa 2002). Särskilt kvinnor från Estland och Ryssland etablerade sig på den finska prostitutionsmarknaden. Idag utgör kvinnor från Östeuropa en fortsatt stor del av den finska prostitutionsmarknaden. Situationen i Norge har emellertid förändrats. Under de senaste tre åren har ett stort antal kvinnor från Nigeria uppmärksammats i prostitutionen. År 2007 utgjorde de 30 % av de kvinnor som socialarbetare var i kontakt med i prostitutionen (Pro Sentret 2008). En ny stor grupp på den norska prostitutionsmarknaden är kvinnor från Bulgarien. I Danmark beräknas att cirka 45 % av kvinnorna i prostitution är utländska. Även här kommer kvinnorna från Östeuropa och Västafrika, men också från Sydamerika och Sydostasien, i synnerhet från Thailand. I Sverige är situationen en annan. Även om transnationell prostitution från ett flertal länder förekommer,

[5] Intervju med Elin Reinert Planck, daglig leder på Kvinnohuset, Färöarna, genomförd av Jennie Westlund, juni 2008.

[6] Intervju med Jette Eistrup, antropolog som jobbar på Sundhetsdirektoratet på Grönland, genomförd av Jennie Westlund, juni 2008.

framför allt från Östeuropa, har inte stora grupper av utländska kvinnor etablerat sig på den synliga prostitutionsmarknaden på samma vis som i Norge, Finland och Danmark.

1.3.2 Sociala insatser och rättslig hantering

De nationella prostitutionsmarknaderna har alltså genomgått stora förändringar de senaste tio åren. Utvecklingen har emellertid inte varit den samma i de nordiska länderna. Prostitution och människohandel för sexuella ändamål har dock stått högt på den offentliga agendan i Norden och den mest centrala frågan har varit lagstiftning. Att denna visar prov på likheter kan bland annat förklaras genom perioder av gemensam lagstiftning. Mycket av den isländska lagstiftningen tillkom exempelvis under den period då landet tillhörde Danmark. Prostitutionslagstiftningen inom Norden visar samtidigt prov på stor variation; från att i Sverige förbjuda sexköp till att på Island fram till att så sent som 2007 förbjuda att försörja sig genom sexförsäljning. I alla länderna råder förbud mot koppleriverksamhet, men hur prostitution definieras och vilka former för organisering och utnyttjande av andras prostitution som räknas som koppleri varierar.

Avseende människohandel för sexuella ändamål har samtliga nordiska länder instiftat förbud. Även om förebyggande åtgärder och bekämpande av människohandel har hög prioritet i alla nordiska länder skiljer sig utformningen av lagen något åt. Handlingsplaner som syftar till prevention och skydd av offer för människohandel har redan formulerats och implementerats i flera länder.

När det gäller sociala insatser har dessa i första hand utformats med sikte på den nationella prostitutionen. Mot bakgrund av det ökande antalet kvinnor i transnationell prostitution framkommer nya behov som kräver förändringar i de nordiska ländernas sociala och rättsliga insatser. Mot bakgrund av denna situation har projektets andra delsyfte varit att samla relevant och aktuell kunskap om lagstiftning och sociala insatser i frågor som berör prostitution och människohandel i de nordiska länderna.

När det gäller lagstiftning riktad mot prostitution och människohandel har en rad lagförändringar genomförts i de nordiska länderna under de senaste 15 åren. I Norge har den så kallade hallickparagrafen förändrats och utvidgats och en ny lag om människohandel instiftats. Skilbrei tolkar förändringen av hallickparagrafen i mitten av 1990-talet i relation till den

norska prostitutionsmarknadens utveckling. Prostitutionen förändras, lagen följer efter.[7] År 2003 ändrades hallickparagrafen för att anpassas till den nya människohandelslagen. Förändringen innebar att den idag endast avser främjandet av andras prostitution, inte utnyttjande av den. Människohandelsparagrafen som instiftades samma år, riktar sig å andra sidan mot just dem som genom våld, hot eller missbruk av en sårbar situation utnyttjar en person till prostitution, tvångsarbete eller andra tvångstjänster. Skilbrei belyser i sitt bidrag diskussionerna som föregick lagstiftningen och analyserar förhållandet mellan de två paragraferna. Nu står Norge inför en ny förändring. Efter allt att döma kommer det att införas ett generellt förbud mot att köpa sexuella tjänster i Norge. Införandet av förbudet har under de senaste åren föregåtts av intensiva diskussioner inom politiken, i media, bland aktivister och aktörer på fältet och bland allmänheten. Förbudet syftar till att minska efterfrågan och på så vis också förebygga människohandel.

De diskussioner som har föregåtts av förbudet mot sexköp i Norge har givetvis influerats av situationen i Sverige, där det sedan januari 1999 råder förbud mot köp av sexuella tjänster. Utgångspunkten för den svenska prostitutionslagstiftningen är att prostitution kan betraktas som mäns våld mot kvinnor. Lagen kan beskrivas som normativ eftersom dess huvudsyfte är att påverka generella attityder och förhållningssätt bland befolkningen till prostitution. Sedan juli 2002 har Sverige också, liksom Norge och Danmark, en människohandelslagstiftning som kriminaliserar människohandel för sexuella ändamål. Från och med juli 2004 inkluderar lagen även människohandel inom landets gränser och människohandel syftande till andra former av exploatering såsom tvångsarbete och organhandel. I Sirings bidrag belyses den svenska sexköpslagen genom en beskrivning av förhållandet mellan myndigheters uppfattning och användning av lagen och de målsättningar som formulerades i lagförarbeten. Siring diskuterar också hur den praktiska tillämpningen av lagen kan tolkas i relation till vad som har avsetts med lagstiftningen.

När det gäller den rättsliga hanteringen i Danmark avkriminaliserades prostitution 1999. Detta innebar att förbudet mot att försörja sig på prosti-

[7] År 1995 inkluderades uthyrning av lokaler för prostitutionsverksamhet i hallickparagrafen i Norge. Vidare genomfördes ytterligare förändringar av paragrafen i början av 2000, då man bland annat införde förbud mot att annonsera om sexuella tjänster.

tution togs bort.[8] År 2002 infördes en människohandelsparagraf i den danska lagstiftningen som i likhet med den svenska och den norska lagstiftningen inbegriper människohandel för både sexuella ändamål och för tvångsarbete och organhandel. Utöver människohandelsparagrafen har Danmark liksom övriga nordiska länder lagstiftning gällande hallickverksamhet. Vidare pågår även i Danmark sedan en tid tillbaka en politisk diskussion om just sexköparens roll i prostitutionen. Detta nyvaknade intresse för sexköparen förklaras i Spangers bidrag av att frågan kring människohandel för sexuella ändamål på senare år har fått ökad politisk uppmärksamhet och prioritet, vilket föranlett att synen på prostitution håller på att förändras. Spanger menar att det ökade antalet migranter i prostitution i Danmark har lett till en politisering och professionalisering av prostitutionsinsatserna, något som har gjort människohandel till ett eget policyområde. Uppmärksamheten kring människohandel har också stärkt en feministisk diskurs om prostitution i den danska offentligheten, menar Spanger. Färöarna och Grönland lyder under dansk lag. Samma regler gäller alltså där som i Danmark på flera områden. Så vitt vi vet har inte prostitutions- och människohandelslagstiftningen använts på Färöarna och Grönland. Grönland och Färöarna är undantagna de förpliktelser Danmark har i förhållande till Palermoprotokollet.

Under de senaste tio åren har ett flertal lagförändringar gällande prostitution även genomförts i Finland. Detta berör även Åland, som lyder under den nya finska lagstiftningen. I slutet av 1990-talet gjordes ändringar i kopplerilagstiftningen med lindrigare straff som följd och 2004 tillades grovt koppleri i lagstiftningen, vilket bland annat förbjuder publicering av prostitutionsannonser. Under samma period, i slutet av 1990-talet, väckte gatuprostitution särskilt mycket diskussion i Finland. Framför allt handlade debatten om den allmänna ordningen; gatuprostitutionen ansågs störa andra aktörer på offentliga platser och 1999 godkände Helsingfors stad en ny ordningsstadga som förbjöd både försäljning och köp av sex på offentlig plats. Prostitution blev föremål för debatt och våren 2002 presenterade regeringen ett förslag på en revidering av Lagen om befrämjandet av säkerheten på offentlig plats. I oktober 2003 trädde ordningslagen i kraft. Enligt

[8] Avkriminaliseringen innebar inte att prostitution ska betraktas som laglig verksamhet. Personer i prostitution har inte rätt att vara med i A-kassan eller få ersättning vid arbetslöshet. De har inte heller rätt till ersättning under tjänst- eller föräldraledighet, eller rätt att gå i pension i förtid och få så kallad ”efterlön”. Det är också olagligt att sälja sex medan man är i Danmark på turistvisum (Holm 2007).

regeringspropositionen lades en ny proposition fram 2005 om ändring av strafflagen så att sexköp skulle bli straffbart generellt, och diskussioner om frågan pågår än.

Prostitution begränsas även genom förändringar i den finska utlänningslagen. Sedan 1999 kan en utländsk medborgare avvisas från Finland om denna ”med motivering kan antas sälja sexuella tjänster”.[9] Detta förbud berör emellertid inte EU-länders medborgare, eller medborgare av de länder som icke är medlemmar i EU, men som undertecknat Schengenavtalet. Enligt Pro-tukipiste[10] har denna lag haft stor betydelse för situationen för utländska kvinnor i prostitution i Finland. Sedan oktober 2006 är det också förbjudet att köpa sex av en person som är föremål för koppleri eller människohandel.[11] Fram till oktober 2008 har man inte haft några rättsfall. En anledning till detta, tror man, kan vara att det är svårt att bevisa att köparen varit medveten om att det rört sig om koppleri eller människohandel.

Genom sin närhet till Ryssland och Estland blev frågan om att hantera transnationell prostitution tidigt en utmaning för Finland. I Marttilas delrapport beskrivs hur frågan om sexhandel har varit kopplad till frågan om organiserad kriminalitet och gränssäkerhet, och hon förstår detta som ett försök att skydda välfärdsgränserna i Finland. Islands prostitutionslagstiftning förändrades senast 2007 då ett förbud mot att tjäna pengar på ”egen eller andras otukt” avlägsnades. Atlason och Gudmundsdóttir beskriver hur vissa menade att denna lagförändring skulle kunna tolkas som en legalisering av prostitution, medan andra påpekade att det är skillnad mellan att legalisera prostitution och att avkriminalisera säljaren. Då förbudet om att försörja sig på prostitution togs bort ersattes detta med en ny artikel i lagen som förbjöd erbjudanden om, förmedling av och förfrågningar om sex mot ersättning via offenlig annonsering. Det blev således straffbart att annonsera om försäljning eller köp av sex. I lagen finns ock-

[9] Ett liknande förbud finns även i Danmark och Sverige, och man har också diskuterat att införa det i Norge, men frågan har avvisats.

[10] Pro-tukipiste (”Pro-stödcentret”) är en frivilligorganisation som arbetar för sexarbetares civila och mänskliga rättigheter i Finland. Organisationen erbjuder också socialt stöd och hälsovård.

[11] I december 2008 väcks åtal mot ett tiotal män som antas ha köpt eller försökt köpa sexuella tjänster av en kvinna som var offer för människohandel.

så ett förbud mot koppleri. För övrigt var det inte förrän 1992 som termen prostitution inlemmades i den isländska lagstiftningen.[12]

När det gäller sociala insatser riktade mot prostitution och människohandel i de nordiska länderna varierar både innehåll och organisering av dessa. I Tveits och Skilbreis delstudie framhålls betydelsen av att undersöka det sociala arbetets utformning för att förstå hur prostitution som fält regleras i samhället. I den norska delstudien beskrivs hur socialt arbete med prostitution något förenklat kan delas in i två huvudinriktningar beroende på vilken ideologi som ligger bakom arbetet: (1) En nolltolerans mot prostitution eller en syn på prostitution som nedvärderande och skadlig, där målet är att hjälpa kvinnor och män ut ur prostitution, och (2) ett skadereduktions- och rättighetsperspektiv, där målet är att stötta kvinnor och män i prostitution, reducera skador och säkra deras rättigheter i den situation de befinner sig i.

Sedan början av 1980-talet har flera sociala och hälsoinriktade insatser som riktar sig till kvinnor och män i prostitution etablerats i Norge. Några av insatserna drivs och finansieras av offentlig sektor, och andra av privata och ideella organisationer. De flesta jobbar mest med kvinnor i gatuprostitutionen, men har under de senaste åren även börjat etablera kontakt med kvinnor i inomhusprostitution. I dag är manlig prostitution inte föremål för något uppsökande arbete. I det norska utbudet av sociala insatser varierar både ideologisk ståndpunkt och arbetssätt. Exempelvis lägger Pro Sentret och de prostituerades intresseorganisation PION, som i huvudsak finns i Oslo, vikt vid skadereduktion och rättighetsperspektivet. Kirkens Bymisjon i Oslo strävar däremot tydligare efter att få kvinnor ut ur prostitution och skapa möjligheter till en alternativ framtid. Skillnaden syns också i verksamheternas fältarbete. Medan Pro Sentret i första hand arbetar med korta möten på fältet med utdelning av kondomer och glidmedel och förmedling av kortfattad information strävar Kirkens Bymisjon efter fördjupade möten och samtal. Skillnader i arbetssätt mellan olika verksamheter ser emellertid olika ut på olika ställen i landet, menar Tveit och Skilbrei. Ideologiskt kan verksamheterna skilja sig åt, medan de i praktiken arbetar på relativt likartade och kompletterande sätt, menar författarna.

[12] Den isländska lagstiftningen bygger som sagt på den danska, och det förklarar att begreppet prostitution inte användes. Fortsatt definierar den danska strafflagen prostitution som ”kønslig usædelighed”.

Även i Sverige finns sedan ett antal år ett specifikt socialt arbete med prostitution. I Stockholm, Göteborg och Malmö finns så kallade prostitutionsgrupper inom ramen för den kommunala verksamheten. I arbetet ingår uppsökande fältarbete i framför allt gatumiljöer, men sedan en tid tillbaka i viss utsträckning också på Internet, i rådgivnings- och stödverksamhet och behandlingsarbete. I verksamheten ingår också förebyggande arbete, exempelvis genom information till skolor och andra aktörer. Utöver detta finns en verksamhet inom ramen för den kommunala organisationen som är inriktad mot sexköpare, kallad KAST. Syftet är i första hand att erbjuda stöd och ibland behandling åt dem som vill sluta köpa sex. Inom ramen för prostitutionsgruppernas verksamhet produceras också, i olika stor usträckning, kunskap om fältet. Exempelvis görs detta genom kartläggningar av prostitutionen på Internet. Utöver att storstadskommunerna erbjuder sociala insatser arbetar en del ideella organisationer såsom Stadsmissionen med uppsökande arbete och olika former av stöd. Det finns också viss riktad hälso- och sjukvård i Sverige. Exempelvis erbjuder sprutbytesverksamheten i Malmö insatser för kvinnor i prostitution och missbruk och i anslutning till prostitutionsenheten i Stockholm finns en sjukvårdsmottagning. Även i Malmö drivs också en öppenvårdsmottagning som ett samverkansprojekt mellan Malmö stad och Region Skåne. Till skillnad från i Norge är de sociala insatser som erbjuds i Sverige i stor utsträckning inriktade mot att få kvinnor och män ut ur prostitutionen. Trots det finns det skillnader i hur verksamheterna arbetar och inom vissa verksamheter finns inslag av skadereduktionsinriktat arbete parallellt.

År 2005 formulerade den danska regeringen en handlingsplan mot prostitution med titeln ”Et andet liv”. I anslutning till handlingsplanen etablerades ”Kompetensecentret Prostitution” som ett landstäckande sekretariat i Udsatteenheden under Servicestyrelsen. I centrets verksamhet ligger fokus på både förebyggande åtgärder och skadereduktion. I Danmark inriktas de sociala insatserna i stor utsträckning på uppsökande arbete. Arbetet syftar till att förebygga och reducera skador och erbjuda socialt bistånd och omsorg och även till att stödja utsatta personers rättigheter och sociala medborgarskap, genom ”empowerment” (Rasmussen 2007: 116). Vidare erbjuder härbärget för kvinnor i prostitution Reden i Köpenhamn kvinnor som vill lämna prostitutionen möjligheter till att delta i självhjälpsgrupper. Utöver Reden håller även andra sociala verk-

samheter öppet för personer som själva vill söka hjälp. Även telefon- och internetrådgivning ingår som en del i det sociala arbetet. I Bjønness' delstudie beskrivs hur utformningen av de sociala insatserna i Danmark har präglats av en specifik syn på prostitution. Under de senaste 20 åren har utredare och forskare påpekat att det saknas forskningsbaserad kunskap om orsakerna till och skadeeffekterna av prostitution, utan att det har resulterat i att forskning prioriteras. Istället har man fortsatt att utforma sociala insatser baserade på antaganden om vad prostitution beror på och har för konsekvenser, hävdar Bjønness. Detta, menar hon, har idag resulterat i att många kvinnor i prostitution i Danmark har svårt att känna igen sig i de problembeskrivningar som formuleras.

I Finland är de sociala insatserna organiserade runt Pro-tukipiste, en Helsingforsbaserad frivilligorganisation. Organisationen finns även i Tammerfors. Verksamheten erbjuder socialt stöd och hälsovård till personer i prostitution och bedriver även uppsökande arbete. Då gatuprostitutionen i Finland har minskat avsevärt på senare år har möjligheterna till att bedriva uppsökande arbete emellertid försvårats. Det uppsökande arbetet bedrivs därför idag mycket över Internet. Pro-tukipiste driver också ett program speciellt inriktat mot män och transpersoner i prostitution. De insatser som erbjuds av Pro-tukipiste är i huvudsak inriktade på skadereduktion. De har inget ”exitprogram”, men erbjuder hjälp att lämna prostitutionen om ett sådant behov uttrycks. Det finns också andra organisationer som arbetar med kvinnofrågor mer generellt och som också erbjuder social stödverksamhet för kvinnor i prostitution såsom förbundet Monika-naiset, Brottsofferjouren, Våldtäktskriscentralen och Förbundet för mödra- och skyddshem.

Vid en genomgång av offentliga dokument och handlingsplaner på Island framträder en tydlig konsensus gällande värdet och betydelsen av sociala initiativ riktade mot prostitution och människohandel. Trots detta, finner Atlason och Gudmundsdóttir emellertid att det endast finns en organisation som erbjuder specifik hjälp till personer i prostitution. Stigamot, ”kvindernes uformelle graesrodsbevaegelse”, erbjuder råd och hjälp till offer för könsrelaterat våld och beskriver explicit personer i prostitution som en av deras målgrupper. Här erbjuds dels möjligheter att bearbeta utsatta livssituationer och dels rådgivning via en särskild telefonlinje, riktad mot just denna grupp. Under 2007 användes denna telefonlinje av 22 kvinnor och tre män (Stigamót 2008). Utöver dessa insatser er-

bjuds kvinnor i prostitution även i viss utsträckning hjälp och stöd på andra ställen, exempelvis på Kvindernes krisecenter och på Konukot, ett härbärge för kvinnor. På Island infördes ett förbud mot människohandel 2003, och arbetet med att formulera en handlingsplan pågår.

Varken på Grönland eller på Färöarna finns sociala insatser speciellt riktade mot personer i prostitution. Troligtvis beror detta på att kunskapen om prostitution och människohandel här är begränsad. Inte heller på Åland finns sociala insatser eller stödåtgärder för personer i prostitution.

I Norge har fokus på människohandel dels lett till förändring av lagstiftningen och dels till att de norska myndigheterna formulerat tre handlingsplaner om människohandel på fyra år. Medan den första handlingsplanen enbart fokuserade på handel med kvinnor och barn, har man i Norge i ökande grad uppmärksammat andra former för människohandel. Utvecklingen har också gått i riktning mot ett ökat fokus på offrens rättigheter och behov, medan man i början av arbetet mot människohandel varit mest upptagen av strafföreläggande och gränskontroll. De sociala insatser som traditionellt har arbetat med nationell prostitution, har i stor utsträckning organiserat om sin verksamhet för att kunna möta de behov som utländska kvinnor i prostitution och möjliga människohandelsoffer har. I Finland arbetar man med att hantera frågan om transnationell prostitution genom både rättsliga och andra åtgärder. Finland har redan en lång erfarenhet av utländska kvinnor på prostitutionsmarknaden och det sociala arbetet som riktas mot prostitutionen är anpassat efter detta. Den första handlingsplanen mot människohandel i Finland publicerades år 2005. Handlingsplanen innehåller förslag på åtgärder när det gäller att identifiera, hjälpa och skydda offer för människohandel, att ställa de skyldiga till svars samt att förebygga människohandel. Arbetet fortsatte i form av en arbetsgrupp under ledning av arbetsministeriet och senare inrikesministeriet, som kom ut med en preciserad handlingsplan våren 2008. Även i Danmark har det ökande antalet utländska kvinnor i prostitution påverkat och präglat debatten om prostitution och lett till att två handlingsplaner mot människohandel har formulerats på kort tid och ett förbud mot människohandel har införts. Spanger beskriver i sitt kapitel hur människohandel har vuxit fram som ett policyfält, vilket har medfört förändrade relationer mellan aktörer på prostitutionsfältet. I Sverige har diskussionerna om människohandel för sexuella ändamål lett till lagändringar på området. Som nämnts tidigare infördes människohandel för

sexuella ändamål som ett nytt brott i Sverige år 2002 och år 2004 utvidgades straffområdet till att även gälla människohandel som inte är gränsöverskridande och som också kan inbegripa andra former av utnyttjande, exempelvis tvångshandel eller organhandel. I juli 2008 presenterade den svenska regeringen en första handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål. I denna redogör den svenska regeringen för sin syn på hur prostitution och människohandel för sexuella ändamål ska bekämpas och hur människor som utsätts ska få ökat skydd och stöd. Handlingsplanen innehåller åtgärder för att stärka det förebyggande arbetet, höja kvaliteten och effektiviteten i rättsväsendet, öka samverkan samt öka kunskapen.

1.3.3 Förhållningssätt och attityder

Den tredje problemställningen i projektet har varit att kartlägga och beskriva attityder och idéer om prostitution och människohandel för sexuella ändamål bland män och kvinnor i de nordiska länderna. Det är alltid svårt att kartlägga attityder, speciellt när det gäller svåra och känsliga frågor. Risker för bias är flera. Uppgiften har hanterats på olika sätt i de olika länderna, bland annat beroende på vilken typ av kunskap som har funnits tillgänglig sedan tidigare. I Sverige har det, tack vare nationell tilläggsfinansiering, genomförts en surveryundersökning som syftar till att kartlägga attityder och förhållningssätt till sexköpslagen och erfarenheter av sexköp och sexförsäljning. I de övriga länderna har man inte haft resurser att genomföra egna attitydundersökningar. Empiriskt material har istället i första hand samlats in genom kvalitativa studier.

I projektet har således frågan om attityder och förhållningssätt undersökts och analyserats på flera nivåer. Medan en del studier lägger fokus på diskurser om prostitution är andra studier inriktade på att beskriva och analysera resultat från attitydundersökningar gällande prostitution och prostitutionspolitik. I den norska delstudien undersöker Synnøve Jahnsen hur norsk media har belyst frågan om kriminalisering av sexköpare i Norge under perioden 2006 och 2007. Framför allt lyfter Jahnsen fram de argument som har fått utrymme i debatten. Den mediala debatten visar sig utgå, å ena sidan, från en och samma grundförståelse; att prostitution är ett socialt problem, som bäst hanteras genom socialpolitiska insatser. Å andra sidan finner Jahnsen att norsk media under denna period rapporte-

rar om hur prostitutionsmarknaden har förändrats i Norge och nu behöver hanteras på ett nytt sätt. Analysen visar att argumenten för och emot kriminalisering av sexköparen inte ramas in av en jämställdhetsdiskurs som har gjorts i Sverige. Istället uttrycks förståelsen för situationen i Norge i andra termer, såsom exempelvis att prostitution är ett ordningsproblem eller ett problem som väcker behov av att skydda Norge från internationell, organiserad kriminalitet.

Vidare undersöker Jahnsen diskussioner på debattforumet www.sexhandel.no, en internetsida som lanserades i januari 2006 av Barne- og likestillingsdepartementet i Norge. En överordnad målsättning är att insatsen ska reducera marknaden för sexuella tjänster. Nätsidan innehåller information om prostitution och människohandel och ett interaktivt forum där besökare kan diskutera olika perspektiv på sexköp. Nätsidan riktar sig till allmänheten, men särskilt till män som köper sex och potentiella sexköpare. Syftet med Jahnsens studie har varit att undersöka hur män med sexköpserfarenheter förklarar köp av sexuella tjänster. Även i detta sammanhang tolkar Jahnsen de åsikter som kommer till uttryck på forumet i ljuset av diskurser om kön, kommersialitet och sexualitet. I analysen av sitt material visar Jahnsen att, trots att sexköparna på forumet förklarar sina sexköp genom att lyfta fram föreställningen om att den de köper tjänsten av är en rationell och aktiv marknadsaktör, jämställd med dem själva, vidhåller sexköparna också en syn på sexköp som någonting som inte går att acceptera som ett rationellt val av någon som de står nära. På så vis, menar Jahnsen, reproducerar de generella samhällsvärderingar där prostitution är någonting icke önskvärt. Enligt Jahnsen består utmaningen för dem som driver nätsidan i att en del av forumets deltagare med sexköpserfarenheter, betraktar problematiska sidor med prostitution, såsom våld, tvång, utnyttjande och människohandel, som något som angår ”de andra” och inte dem själva.

I den svenska delstudien belyser Jari Kuosmanen attityder och förhållningssätt till sexköpslagen och eventuella erfarenheter av prostitution. Kuosmanen jämför resultaten från sin undersökning med studier på samma tema genomförda 1999 och 2002. Han konstaterar att de tre senaste studierna 1999, 2002 och 2008 pekar åt samma håll när det gäller stödet för kriminalisering av sexköp och har legat på ungefär samma, relativt höga nivå, sedan 1999. År 2008 uppger 71 % att de vill behålla sexköpslagen. Av männen är det 60 % som vill behålla lagen och bland

kvinnorna är denna andel 79 %. Resultaten från Kuosmanens studie visar samtidigt att den svenska allmänhetens tilltro till att lagen har haft effekt på prostitutionens omfattning är ganska liten. Endast en femtedel av de svarande tror exempelvis att antalet sexköpare har minskat. Intressant är också, att när det gäller en kriminalisering av säljare, visar svaren på denna fråga att respondenterna, och framför allt kvinnorna (66 %), inte vill nöja sig med att bara kriminalisera den som köper, även om det i de flesta fall är männen. Kuosmanen tolkar detta som att de flesta verkar uppfatta prostitutionen som ett allmänt problem, och inte främst som ett uttryck för könsmaktförhållanden. I studien undersöktes också mäns och kvinnors erfarenhet av sexköp och sexförsäljning. Syftet med dessa frågor var att undersöka om sexköpslagen kan ha påverkat svenskars handlingsmönster. Resultaten visar att andelen män som uppger erfarenhet av sexköp har minskat sedan det undersöktes senast 1996 (Månsson 1998), tre år innan sexköpslagens instiftades. I undersökningen från 1996 uppges 13,6 % ha erfarenhet av sexköp. I Kuosmanens undersökning från 2008 anger 8 % att de någon gång har köpt sex. En absolut majoritet, 88 % av männen och 99 % av kvinnorna, uppger att de varken har köpt, fantiserat, eller tänkt köpa sex. I Annelie Sirings studie av socialarbetares och polisers uppfattningar om lagstiftningen framkommer att jämställdhetsargumenten inte alltid står i förgrunden. I intervjuerna med poliserna beskrivs hur det uppfattas som problematiskt för män att lagen får ”ägas av kvinnorörelsen”. Siring menar att poliserna förstår lagstiftningen som en jämställdhetsfråga, men att de tror att lagen förlorar i legitimitet genom en sådan betoning. I intervjuerna formulerar istället poliserna humanistiska argument och maskerar på så vis jämställdhetsideologin. När det däremot gäller användningen av lagen förefaller polisernas och socialarbetarnas resonemang i viss utsträckning stämma överens med argumentationen i samband med att lagen infördes; att man ville avskräcka och ha möjlighet att utöva kontroll gentemot grupper som man befarade skulle kunna etablera sig på den svenska prostitutionsmarknaden. Exempelvis uttrycks uppfattningar bland socialarbetarna att de utländska kvinnor som finns i prostitution i andra nordiska länder undviker Sverige på grund av den svenska sexköpslagen. Bland poliserna antas också att sexköpslagen håller utländska hallickar borta. Såväl poliserna som socialarbetarna uppfattar således att sexköpslagen kan användas som en metod för ett slags gränskontroll. Siring finner samtidigt att poliserna uppfattar sexköp av

utländska kvinnor som mera angeläget än sexköp av svenska kvinnor, och tolkar detta i ljuset av ett resonemang kring frivillig prostitution och tvångsprostitution. I Sirings studie uttrycks också tydliga skillnader i synen på manlig prostitution i relation till synen på heterosexuell prostitution.

I delstudien om perspektiv på frågan om prostitution i Danmark beskriver Bjønness hur den offentliga debatten om prostitution på senare år har dominerats av diskussioner om lagstiftning. Före 1999 låg fokus på avkriminaliseringen av sexförsäljning och därefter har frågan om kriminalisering av sexköp dryftats allt mer. Bjønness menar att det i huvudsak finns två huvudaktörer på prostitutionsfältet, Servicestyrelsen och Reden, som genom att producera kunskap om frågan har fått stort inflytande i debatten. Exempelvis refereras ofta till dessa aktörers kunskap och perspektiv i medias rapporteringar i frågan. I en genomgång av politiska partiers argumentation för eller mot en kriminalisering av sexköparen finner Bjønness att de som är positiva till en sådan lägger vikt vid den ökade omfattningen av prostitution i Danmark. I detta sammanhang hänvisas till erfarenheter från Sverige som hävdar att prostitutionen har minskat. Inbegripet i denna argumentation är också perspektivet på prostitution som våld mot kvinnor och som ett jämställdhetsproblem. De partier som är emot en kriminalisering av sexköparen uttrycker ett mera diffust stöd för de svagaste och ett behov av en ökad polisinsats, menar Bjønness. De kommer således inte med några konkreta förslag på förändringar i de sociala insatserna eller i den rättsliga hållningen. När det gäller den danska allmänhetens förhållningssätt till prostitution visar en attitydundersökning från 2002 (Lautrup 2002) en stor acceptans för prostitution i den danska befolkningen. Ungefär åtta av tio manliga respondenter och ungefär hälften av de kvinnliga uppfattade prostitution som en acceptabel eller delvis acceptabel del av samhället (Lautrup 2002:75). I samma studie uttrycker nästan lika många att prostitution är ett socialt problem som kan medföra psykiska och fysiska skadeverkningar. Majoriteten menade i samma studie att samhället borde begränsa utbredningen av prostitution genom sociala insatser och lagstiftning. Bjønness menar att detta tyder på att förhållningssätten till prostitution är dubbeltydiga och motstridiga. Denna dubbeltydighet beskrivs ofta som ett återkommande tema i danskarnas perspektiv på prostitution (Järvinen 1990, Rasmussen 2007, Bjønness 2008). Bjønness vill i sin artikel om förhållningssätt till prostitution visa hur politikers attityder inte nödvändigtvis överensstäm-

mer med befolkningens i stort. Mot bakgrund av denna diskrepans har inflytelserika aktörer på prostitutionsfältet initierat kampanjer som syftat till att förändra allmänhetens syn på frågan och sätta arbetet med människohandel och en kriminalisering av sexköp på dagordningen. Dessa kampanjer förefaller ha lett till resultat då den danska dagstidningen *Politiken* publicerar resultat från en attitydundersökning 2006, som visar att andelen som betraktar prostitution som en oacceptabel del av samhället har ökat från 25 % till 42 %.[13]

I delstudien från Finland diskuterar och analyserar Marttila kriminaliseringsdebatten i Finland. Som bakgrund till sin analys presenterar hon en genomgång av resultat från tidigare studier gällande attityder till prostitution. Kunskapen om den finländska befolkningens förhållningssätt till prostitution visar sig vara relativt begränsad. De studier som trots allt har undersökt frågan (exempelvis Haavio-Mannila m.fl. 2001; Jämställdhetsbarometern 2004 & 2008) visar att kvinnors och mäns attityder till sexköp, till köpare och säljare, skiljer sig åt. I jämställdhetsbarometern 2008 svarar 59 % av männen och 32 % av kvinnorna att de accepterar att män köper sex. I samband med förslag på lagändringar under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet utvecklades en livlig debatt gällande kriminalisering. I Marttilas bidrag analyseras kriminaliseringsdebatten utifrån olika jämlikhetsperspektiv, innefattande både jämställdhet mellan könen och social jämlikhet. Marttila visar att jämställdhet mellan könen är ett återkommande tema i den finländska debatten om kriminalisering av sexköp. I sin analys av debatten fann Marttila flera jämlikhetsuppfattningar i prostitutionskontexten och urskiljer två huvudlinjer i debatten. Å ena sidan finner hon en jämlikhetsuppfattning och en jämställdhetsfokus som betonar kollektivitet, som i debatten framför allt förekom bland dem som stödde en kriminalisering av sexköp. Utifrån detta perspektiv utgör den samhälleliga, strukturella ojämlikheten förklaringsgrund för prostitution. Samhällets uppgift blir således att reglera och motarbeta denna ojämlikhet genom lagstiftning. Å andra sidan formulerar motståndarna till kriminalisering en liberalistisk jämlikhetsuppfattning, vilken betonar individens grundrättigheter att utöva näringsfrihet eller förverkliga sin sexualitet, även innanför ramarna för betald sex.

[13] Undersökningen kom från Synovate Vilstrup 26.12.2006 och baserade sig på knappt 1200 tillfrågade.

När det gäller förhållningssätt till prostitution på Island har det på senare tid genomförts ett antal undersökningar om attityder till prostitution och stripklubbar. Merparten menar att prostitution förekommer på stripklubbar och att stripklubbsverksamheten borde begränsas. I svaren framträder skillnader både gällande kön och ålder. Kvinnorna önskar i större utsträckning en begränsning av verksamheten. Likaså önskar de äldre en begränsning av verksamheten i större utsträckning än de yngre (Capacent-Gallup 1999). Resultat från en studie genomförd av Center för köns- och kvinnoforskning vid Islands universitet (2003) visar att majoriteten av den isländska befolkningen tycker att sexköp borde vara olagligt; 60 % av männen och 69 % av kvinnorna uttrycker denna åsikt. Gällande frågan om det borde vara lagligt att försörja sig på prostitution anser 67 % av männen och 92 % av kvinnorna att detta inte borde vara lagligt på Island. I mars 2007 publicerades resultat från en telefonundersökning om attityder till kriminalisering av sexköp. Resultaten visar att 70 % av de tillfrågade tycker sexköp borde vara straffbart (Gallup: 2007). 83 % av kvinnorna och 53 % av männen anser att sexköp borde vara straffbart. Jämförelsen med resultaten från 2003 visar att andelen män som är positiva till kriminalisering av sexköp är den samma 2007, medan andelen kvinnor som är positiva till kriminalisering har ökat. När det gäller den diskursiva nivån på Island har kvinnorörelsen betonat synen på prostitution som könsrelaterat våld. Denna formulering finner man också i offentliga dokument, berättar Atlason och Gudmunsdóttir, men detta perspektiv har inte nått fram till regeringens lagstiftning.

Det har varit lite uppmärksamhet på prostitution och människohandel på Färöarna och Grönland, och som nämnts, har det så vitt vi vet inte varit några rättegångar. Det ser heller inte ut att ha genomförts några attitydundersökningar eller politiska diskussioner som kan spegla attityder till prostitution. På Åland har man i viss utsträckning börjat diskutera prostitution, inte minst till följd av den prostitution och människohandel som misstänks förekomma på färjtrafiken som går via Åland.

1.4 Prostitution som ett socialt problem

Medan de nordiska staterna har utvecklat ett tydligt samarbete gällande frågan om människohandel,[14] visar sig prostitutionsfrågan fortfarande vara ett mera kontroversiellt ämne. De nordiska länderna definierar prostitution som ett socialt problem som man först och främst vill möta genom socialt arbete. Hur prostitution konstrueras som socialt problem och vilka metoder som anses adekvata för att hantera frågan skiljer sig dock åt. I det följande vill vi diskutera de processer varigenom prostitution konstrueras som ett socialt problem och hur sätten att lösa problemet diskuteras i Norden.

Bakgrunden till dagens hantering av prostitution går att finna i den kunskap som producerats i forskning och genom socialt arbete. Redan i början av 1980-talet etablerades en kritisk samhällsvetenskaplig forskningsinriktning i Norden, vilken även fick internationell uppmärksamhet. I Sverige riktades uppmärksamheten mot prostitutionens bakomliggande orsaker. En fråga som uppmärksammades särskilt var hur prostitution kan kopplas till ojämlika relationer mellan könen (Månsson 1981). Även studier om män som köper sex genomfördes (Månsson & Linders 1984). I Norge kritiserades de ofta funktionalistiska förklaringarna till prostitution; att prostitution finns därför att mäns och kvinnors sexualitet tar sig olika uttryck. Här ifrågasattes också det moraliska fördömandet som drabbade kvinnor som säljer sex. I stället fokuserade man på att försöka förstå prostitutionsdebuten som en följd av personliga problem och social ojämlikhet (Høigård & Finstad 1986). Även i Finland kopplades prostitution till förståelser av kön, makt och social ojämlikhet. Margareta Järvinen (1990) genomförde en studie av den kontroll som kvinnor i Helsingfors utsattes för under åren 1945–1986 och beskrev detta som en form av kvinnokontroll. I Danmark har forskning om prostitution inte haft samma centrala betydelse som i Norge och Sverige, men de bidrag som har producerats har uppmärksammat prostitution som ett socialt problem (Bechmann Jensen m.fl. 1990).

[14] Bland annat genom den Nordisk-baltiska informationskampanj initierad år 2001 för att öka medvetenheten om människohandel. Nordiska och baltiska jämställdhets- och justitieministrar deltog i detta arbete som också stöddes av Nordiska ministerrådet. För mer information om kampanjen se slutrapporten (Nordisk Ministerråd 2004). År 2002 tillsattes också en Nordic Baltic Task Force against Trafficking av de nordiska och baltiska utrikesministrarna. Task Force:n har initierat ett pilotprojekt som arbetar med skydd och ett tryggt återvändande för offer för människohandel. Projektet avslutades år 2008. Se: www.nordicbaltic-assistwomen.net.

Forskningen om prostitution kännetecknas således av att fenomenet tolkas som en jämställdhetsfråga och ett socialt problem. Den nordiska forskningsinriktningen har vuxit fram genom eller i samarbete med socialt arbete, vilket innebär att det sociala arbetet med prostitutionen har haft stor betydelse för kunskapsutvecklingen. Flera av de viktigaste nordiska forskningsbidragen tar utgångspunkt i problem som uppmärksammats genom socialt arbete. På senare år har också flertalet sociala insatser fått i uppdrag att kontinuerligt producera kunskap om prostitution, såsom den svenska Socialstyrelsen som har i uppdrag att fortlöpande följa och samla kunskap om prostitutionens omfattning och utveckling och om de sociala insatser som bedrivs på lokal nivå, och det norska Pro Sentret som utnämndes till ett nationellt kompetenscenter 1994.

Att kunskapen är så intimt avhängig det sociala arbetet innebär i princip att vi har kunskap om de grupper som är föremål för socialt arbete, antingen genom uppsökande verksamhet eller genom att personer i prostitution själva söker samhällets stöd och hjälp. Detta gäller framför allt kvinnor i gatuprostitution. I betydligt mindre utsträckning har vi kunskap om kvinnor och män i den mindre synliga prostitutionen, till exempel den som försiggår över Internet eller på inomhusarenor såsom bordeller och massageinstitut. Detta har konsekvenser för hur prostitution framträder som ett socialt problem och hur man utformar prostitutionspolitik i Norden.

Vi har beskrivit hur prostitution i Norden både konstrueras som en jämställdhetsfråga och i ökande grad som en fråga om global orättvisa. Medan den nordiska prostitutionsforskningen under 1980-talet använde kön som en analytisk utgångspunkt handlar den nordiska prostitutionsforskningen i dag huvudsakligen om den transnationella prostitutionen. Kön är fortfarande en viktig del av förklaringen, men andra strukturella olikheter tillskrivs lika stor betydelse. Speciellt i Norge och Danmark har det ökade antalet utländska kvinnor i prostitution präglat kunskapsutvecklingen. En rad forskningsprojekt har genomförts för att beskriva transnationell prostitution och aktörerna i den (Spanger 2002; Skilbrei & Polyakova 2006; Skilbrei m.fl. 2006; Holm 2007).

Med ett ökat fokus på den transnationella prostitutionen i de nordiska länderna – inte bara i forskning, men även i politik och media – har frågan om lösningar på prostitutionsfrågan aktualiserats. Som vi har beskrivit ovan, har det skett stora rättsliga förändringar i de nordiska länderna under de senaste tio åren. Kopplerilagstiftningen har ändrats i flera av län-

derna. I Danmark och på Island har sexförsäljning som försörjning avkriminaliserats och i två av länderna har sexköp kriminaliserats, i form av ett generellt förbud i Sverige och ett partiellt förbud i Finland. Alla länderna har infört förbud mot människohandel. Denna utveckling kan tolkas som en betydande ”nykriminalisering” och ”uppkriminalisering” av prostitutionsfältet, vilket innebär att den rättsliga hanteringen av prostitution har fått högre prioritet än tidigare. I viss utsträckning grundar sig denna utveckling på att de nordiska länderna är förbundna till internationella förpliktelser. Staters möjligheter att lösa problem med egna tillvägagångssätt är idag begränsade av internationella konventioner. Detta kan diskuteras utifrån begreppet ”förrättsligande” (Habermas 1984). Begreppet åsyftar dels att politiker tvingas förhålla sig till internationella förpliktelser, dels att den rättsliga regleringen av sociala problem har ökat. Att staters handlingsfrihet begränsas av internationella konventioner kan innebära att nationella prioriteringar och perspektiv hamnar i skymundan. Ett exempel på detta är den första svenska människohandelsparagrafen, vilken ursprungligen endast förbjöd människohandel för sexuell exploatering. Denna fick formuleras om för att även inkludera andra former av utnyttjande.[15] Att placera sexuell exploatering tillsammans med andra former av exploatering har exempelvis kritiserats av Gunilla Ekberg,[16] för att underminera det svenska perspektivet på prostitution, det vill säga som en form av våld. När människohandel för sexuella ändamål likställs med människohandel för andra syften såsom tvångsarbete eller organdonation, osynliggörs det specifika med prostitution (Ekberg 2003).

De internationella konventionerna betonar vikten av att införa särskild lagstiftning mot människohandel och att införa lagstadgade rättigheter för offer för människohandel. Detta är dock inte den enda förklaringen till att prostitutionsfältet i ökande grad regleras av allt mer detaljerade lagar och regler. Även nationella och nordiska processer har haft betydelse för denna utveckling, såsom förändringar av prostitutionsmarknaden och ett ökat fokus på ”efterfrågesidan”. Med fokus på efterfrågan har man uppehållit sig vid lagens normgivande funktion i relation till potentiella kunder i prostitutionen. Detta utgjorde exempelvis en viktig grund för resonemanget och argumentationen i samband med att sexköpslagen instiftades i

[15] Proposition 2003/04:111: Ett utvidgat straffansvar för människohandel.

[16] Före detta sakkunnig för den svenska regeringen (2002–2006) i frågor om prostitution och människohandel.

Sverige. I Norge har fokus i diskussionen om införandet av ett förbud mot sexköp istället varit på hur ett sådant skulle kunna vara till hjälp i polisens praktiska arbete mot människohandel.

Genom förändringar i prostitutionslagstiftningen och tillämpningen av lokala ordningsregler och den nationella migrationslagstiftningen, griper man således mer än tidigare in i prostitutionen genom kontrollåtgärder. Detta kan betraktas som en stor förändring i relation till de senaste 30 årens tidigare fokus på socialt arbete. De sociala insatserna var på sin tid nydanande och följdes av ett ökat fokus på de problem som kvinnor och män i prostitution erfor, både före prostitutionsdebuten och som en konsekvens av den. Dagens förskjutning av fokus och insatser syftar till att reducera prostitutionen. Samtidigt riskerar man att oavsiktligt förändra prostitutionsmarknaden och vardagen för aktörerna inom prostitutionen på ett negativt sätt. Förändringarna av hallicklagstiftningen i Norge kan tolkas som ett exempel på en sådan utveckling. Under mitten av 1990-talet uttrycktes tydlig oro för den växande inomhusprostitutionen på massageinstituten (Skilbrei 2001). För att komma till rätta med detta användes en rad lagar och förordningar, såsom utlänningslagen och hälsoföreskrifter. I samband med detta kriminaliserades även uthyrning av lokal för prostitutionsverksamhet. Genom att hänvisa till dessa lagar reducerades antalet massagekliniker markant. Under åren därefter har inomhusprostitutionen inte varit lika synlig eller organiserad. Istället har kvinnor etablerat sig ensamma i lägenheter, vilket begränsar kvinnornas skydd mot våld. Även en ökning av gatuprostitutionen har uppmärksammats. Nu beskrivs gatuprostitutionen som det största problemet, samtidigt som det finns skäl att anta att utvecklingen bland annat beror på det ökade polisiära och rättsliga ingripandet mot inomhusprostitutionen (ibid.).

En möjlig konsekvens av att ett fält förrättsligas är att det aktuella problemet i tilltagande grad görs till ett juridiskt problem, på så vis att en allt större del av problemet regleras av lagen. Genom att fenomenet omdefinieras till en rättslig utmaning, riskerar betydelsen av det sociala arbetet, som tidigare varit stort i Norden, att reduceras.

När man väljer att att se frågan om prostitution ur ett socialkonstruktivistiskt pespektiv åskådliggörs också det faktum att en definition av fenomenet får företräde framför andra. Den valda förståelsen och hanteringen av frågan betraktas således som den rätta, även i de fall motstridig information förmedlas. Män inkluderas inte i prostitutionskategorin när

prostitution konstrueras som en heterosexuell praxis som grundar sig på ojämlikhet mellan könen. Politiker och andra får gång efter annan höra att inomhusprostitutionen är en minst lika viktig arena som gatan. Samtidigt är det i stor utsträckning just gatan man vänder sig till då man söker efter kunskap; man gör sina uppskattningar där och man tar sin utgångspunkt i gatumiljön då man utformar sociala insatser.

De två utvecklingslinjerna som beskrivs här; att prostitution som socialt problem möts av både sociala insatser och olika förbud, kan tolkas som motstridande. Förhållandet mellan förbud och sociala insatser diskuteras kontinuerligt, och i utformningen av de sociala insatserna måste man värdera hur de fungerar tillsammans med de olika förbuden. Vid införandet av nya lagar måste man på samma sätt värdera hur de kommer att påverka möjligheten att utföra det sociala arbetet. I Norge och Danmark har man i stor utsträckning lagt upp de sociala insatserna mot att minska skadeverkningar. Samhällets erbjudande om stöd och hjälp har då inte syftat till att få kvinnor och män ut ur prostitutionen, utan att minska skadeeffekter av verksamheten. I Sverige har de sociala insatserna i stor utsträckning varit inriktade mot att bekämpa prostitutionen och få kvinnor och män att lämna den. Även om detta förefaller vara motstridiga sätt att ingripa i människors liv är frågan om relationen mellan kontroll (lagstiftning) och omsorg (socialt arbete) mer komplicerad än så (Jansdotter & Svanström 2007; Skilbrei & Renland 2008). I omsorgen som erbjuds genom sociala insatser ryms också en form av disciplinering; man vill att klienterna skall förändra sig. Samtidigt diskuteras ofta prostitutionslagstiftning inte enbart som kontroll, men också som omsorg; koppleri- och människohandelslagstiftning syftar till att beskydda kvinnor och män i prostitution mot utnyttjande, och att kriminalisera sexköp syftar till att främja jämställdhet. Motiven bakom de sociala insatserna förefaller därmed inte enbart vara omsorg, liksom som lagstiftningen och det polisiära ingripandet inte enbart handlar om kontroll. Utifrån ett sådant resonemang behöver ett förrättsligande av prostitutionsfältet inte nödvändigtvis innebära att fokus på prostitution som ett socialt problem förändras.

1.5 Avslutning

Att belysa hur nutida förståelser skapas och vilka konsekvenser det kan få, är en viktig uppgift för samhällsvetenskaplig forskning. I forskningsprojektet Prostitution i Norden har vi haft som ambition att beskriva hur prostitutionen och dess aktörer förstås och hanteras olika under olika perioder och i olika kontexter. Vi har även strävat efter att komma bakom utbredda antaganden om fenomenet.

De nordiska länderna har mycket gemensamt, både ekonomiskt, kulturellt och socialt. Samtidigt, menar den svenska statsvetaren Christina Bergqvist (1999) att det finns en risk att antagna likheter överskuggar eventuella skillnader. I detta projekt har vi uppehållit oss vid att ge detaljerade beskrivningar av hur de nordiska staterna närmar sig fenomenet prostitution. Vi har varit särskilt uppmärksamma på områden där länderna ser ut att skilja sig åt. I beskrivningarna ovan framkommer såväl stora likheter som stora skillnader i hur prostitution tolkas och hanteras. Studierna visar också att prostitution definieras, konstrueras och hanteras olika i olika perioder och olika kontexter. Detta visar också att definitionen inte är konstant inom länderna. Även om det inom Norden går att urskilja olika sätt att definiera prostitution som ett socialt problem är skillnaderna större mellan hur prostitution definieras i Norden och andra platser i världen, än de är inom de nordiska länderna.

Referenser

Ásgeirsdóttir, Bryndís Björk m.fl. (2001): *Vændi á Íslandi og félagslegt umhverfi þess: Áfangaskýrsla (Prostitution i Island och den sociala miljön: Delrapport).* Reykjavík: Rannsóknir og greining ehf og Dómsmálaráðuneytið (Reykjavik: Forskning och analys: Justitie- og kyrkodepartementet)

Bechmann Jensen, Torben m.fl. (1990): *Prostitution i Danmark*. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet

Bergqvist, Christina (1999): ”Norden – en modell eller flera?” I: *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden.* Christina Bergqvist (red.). Oslo: Universitetsforlaget och Nordiska ministerrådet

Bjønness, Jeanett (2008): ”Vil du have et andet liv?” I: *Købt eller solgt.* Birgitte Graakjær Hjort (red.). Århus: Klim

Capacent-Gallup (1999): *Gallups nationella opinionsundersökning: Afstaða til nektarstaða (Hållningar till strippklubbar).* URL: http://gallup.is/?PageID=762&NewsID=480 [Läst 23.07.2008]

Ekberg, Gunilla (2003): ”The International Debate about Prostitution and Trafficking in Women: Refuting the Arguments.” I: *Rapport fra Seminar on the Effects of Legalisation of Prostitution Activities – a Critical Analysis.* Stockholm: Regeringskansliet.

Haavio-Mannila, Elina m.fl. (2001): *Trends in Sexual Life. Measured by national sex surveys in Finland in 1971, 1992 and 1999, and a comparison to a sex survey in St. Petersburg in 1996.* Working Papers E 10/2001. Helsingfors: Institutet för Befolkningsforskning, Finska befolkningsförbundet

Habermas, Jürgen (1984): *The Theory of Communicative Action Vol. 2*. London: Heinemann

Holm, Maibrit (2007): "Mellem migrant og sexarbejder: Nigerianske kvinder i prostitution i Danmark." I: *Sosiologi i dag*, vol. 37 (3–4): 31–57

Høigård, Cecilie & Finstad, Liv (1986): *Bakgater – Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax forlag

Jansdotter, Anna & Svanström, Yvonne (2007): ”Inledning” I: *Sedligt, renligt, lagligt. Prostitution i Norden 1880–1940*. Jansdotter, Anna & Svanström, Yvonne (red.). Göteborg och Stockholm: Makadam

Jämställdhetsbarometern 2004. Helsingfors: Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2004: 20

Jämställdhetsbarometern 2008. Helsingfors: Social- och hälsovårdsministeriet, opublicerad

Järvinen, Margaretha (1990): *Prostitutionen i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll*. Åbo: Åbo Akademis Förlag

Kriminalstatistik 2006, Rapport 2007: 20. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Kriminalstatistik 2007, Rapport 2008: 17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Lautrup, Claus (2002): *Unge i prostitution og lovgivning. Evaluering af straffelovens §223a*. Köpenhamn: PRO-centret

Lehti, Martti & Aromaa, Kauko (2002): *Trafficking in Human Beings, Illegal Immigration and Finland*, Helsingfors: HEUNI Publication Series No. 38

Månsson, Sven-Axel & Linders, Annulla (1984): *Sexualitet utan ansikte – könsköparna*. Stockholm: Carlsson & Jönsson

Månsson, Sven-Axel (1981): *Könshandels främjare och profitörer- om förhållandet mellan hallick och prostituerad*. Lund: Doxa

Månsson, Sven-Axel (1998): ”Den köpta sexualiteten.” I: *Sex i Sverige - om sexuallivet i Sverige 1996*. Bo Lewin (red.). Stockholm: Folkhälsoinstitutet

Människohandel för sexuella och andra ändamål, Lägesrapport 9, 1 jan-31 dec 2006. Stockholm: Rikskriminalpolisen, RKP KUT Rapport 2007:6

Nordic Baltic Campaign Against Trafficking in Women, Final report 2002. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, ANP 2004:715

Pedersen, Merete (2007): ”Den problematiska prostitutionslagstiftningen och den usedliga osedlighetspolisen i Danmark 1870–1906.” I: *Sedligt, renligt, lagligt. Prostitution i Norden 1880–1940*. Jansdotter, Anna & Svanström, Yvonne (red.). Göteborg och Stockholm: Makadam

Pro Sentret (2008): *Året 2007*. Oslo: Oslo Kommune

Prostitutionens omfang og former. Köpenhamn: Servicestyrelsen, Socialministeriet. URL: www.vfcudsatte.dk/page757.asp [Läst 02.09.2008]

Rannsóknastofa í kvenna- og kynjafræðum (Center för kvinno- och könsforskning) (2003): *Jafnréttismál – viðhorfsrannsókn (Jämställdhetsfrågor – attitydforskning).* Reykjavík: IMG-Gallup

Rasmussen, Nell (2007): *Prostitution i Danmark*. Köpenhamn: Servicestyrelsen, Velfærdsministeriet

Regeringens proposition 111 (2003–04): *Ett utvidgat straffansvar för människohandel*. Stockholm: Sveriges regering

RÚV (Islands Radio) (2007): *Gallup: Vændiskaup skyldu vera refsiverð (Sexköp bör vara straffbart)*. ULR: http://www.ruv.is/heim/frettir/frett/prenta/store64/item149150 [Läst 23.07.2008]

Skilbrei, May-Len & Polyakova, Irina (2006): *”My life is too short; I want to live now”: Kvinner fra Øst-Europa forteller om veien til og livet i prostitusjon i Norge*. Oslo: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo

Skilbrei, May-Len & Renland, Astrid (2008): "Å tolerere eller ikke å tolerere, det er spørsmålet: Forholdet mellom lovgivning og sosialt arbeid på prostitusjonsfeltet.” I: *Tidsskrift for velferdsforskning*, vol. 11 (3): 166–178

Skilbrei, May-Len (2001): ”The Rise and Fall of the Norwegian Massage Parlours: Changes in the Norwegian Prostitution Setting in the 1990s.” I: *Feminist Review*, vol. 1 (67): 63–77

Skilbrei, May-Len (2003): ”Nordic prostitution control: Far away, so close.” I: *Prostitution Control and Globalisation*. Oslo: Pro Sentret

Skilbrei, M-L, Tveit, M & Brunovskis, A (2006): *Afrikanske drømmer på europeiske gater. Nigerianske kvinner i prostitusjon i Norge*. Oslo: Fafo

Spanger, Marlene (2002): ”Black prostitutes in Denmark.” I: *Transnational Prostitution. Changing Global Patterns*. Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (red.). London: Zed Books

Stígamót (2008): Ársskýrsla Stígamóta 2007 (Stígamóts årsberättelse 2007). Reykjavík: Stígamót

Danmark

Sociale tiltag som vidensproducent: Om sociale tiltag og erfaringsbaseret viden på prostitutionsfeltet i Danmark efter 1990

Jeanett Bjønness

Socialpolitiske tiltag og feministisk gennemslagskraft inden-for menneskehandel i Danmark

Marlene Spanger

Holdninger til prostitution i Danmark

Jeanett Bjønness

Indhold

1. Sociale tiltag som vidensproducent: Om sociale tiltag og erfaringsbaseret viden på prostitutionsfeltet i Danmark efter 1990 43
1.1 Indledning 43
1.2 Fokus på socialt arbejde og vidensindsamling 44
1.2.1 Prostitution som et socialt problem 44
1.3 Tiltag til sociale projekter og vidensindsamling 46
1.3.1 Daphne-projektet 47
1.3.2 Europap og sluseprojekterne 48
1.3.3 PRO-centret 48
1.3.4 Regeringens handlingsplan Et andet liv 49
1.3.5 Hjælp ud fra en skadesreduktionstilgang 50
1.4 Kampen om prostitutionsfeltet 51
1.4.1 Bourdieus teori om praksis 51
1.4.2 Prostitution som individuelt socialt problem 53
1.4.3 Udfordring af doxa 55
1.4.4 Erfaring og kundskab 58
1.4.5 Mødet mellem klient og system 60
1.5 Konklusion: Behov for nuanceret kundskab 61
Referencer 64
2. Socialpolitiske tiltag og feministisk gennemslagskraft indenfor menneskehandel i Danmark 67
2.1 Indledning 67
2.1.1 Metode; diskurs, subjektpositioner og magt 68
2.2 Diskurser inden for prostitutionsområdet 70
2.2.1 Angsten for venerisk smittespredning og moralsk forfald 72
2.2.2 Fra arvebiologi til socialarbejde 74
2.2.3 Nye toner – prostitution ses som vold mod kvinder 75
2.3 Menneskehandel i Danmark 76
2.3.1 Lovgivningen internationalt og nationalt 76
2.3.2 Politiets indsats 78
2.3.3 Regeringens handlingsplaner til bekæmpelse af menneskehandel 79
2.4 Diskursbrud inden for menneskehandel 80
2.4.1 De centrale aktører 80
2.4.2 Fra et sektorielt til et polycentrisk policyfelt 81
2.4.3 Professionalisering af det sociale arbejde 86
2.4.4 Legitimering af aktørernes arbejde gennem tal 88
2.4.5 Feministiske stemmers gennemslagskraft 90
2.4.6 Hvad er tvang? – kriterier for menneskehandel 93
2.5 Konklusion; Samspil mellem stat og civilsamfund 95
Referencer 98

3. Holdninger til prostitution i Danmark 101
3.1 Indledning 101
3.2 Lovgivning om prostitution i Danmark 102
3.3 Offentlig debat med to hovedaktører 103
3.3.1 Prostitution som vold mod kvinder 103
3.3.2 Prostitution som markedsrelation 104
3.3.3 Forholdet mellem aktørerne 106
3.3 Prostitutionens omfang 106
3.4 De politiske partier på banen 108
3.5 Holdningsundersøgelser og meningsmålinger 110
3.5.1 Holdningskampagner 112
3.5.2 Pressens rolle 114
3.5.3 „Man vælger da selv" 115
3.6 Konklusion: På vej til konstruktiv dialog? 116
Referencer 118

1. Sociale tiltag som vidensproducent: Om sociale tiltag og erfaringsbaseret viden på prostitutionsfeltet i Danmark efter 1990

Jeanett Bjønness

1.1 Indledning

I denne artikel analyseres og perspektiveres sociale tiltag på prostitutionsområdet i Danmark de seneste 20 år. Artiklen beskriver de væsentligste konkrete tiltag og de perspektiver, disse har anlagt på prostitutionen i deres vidensindsamling. Derefter analyseres udviklingen i lyset af de evalueringer og den kritik, der har været af de respektive projekter. Jeg spørger, hvilken viden om, og konstruktioner af, de prostituerede, som har formet tiltagene, og hvordan man teoretisk, metodisk og empirisk har båret sig ad i bestræbelsen på at udføre socialt arbejde og vidensindsamling under samme paraply.

Artiklen baserer sig på en gennemgang af projektbeskrivelser, rapporter og evalueringer samt interviews med centrale fagpersoner i det danske prostitutionsfelt. Derudover anvendes perspektiver og materiale fra mit eget ph.d.-arbejde.[1]

[1] Jeg er i gang med ph.d-projektet „Prostitution, køn og identitet – en undersøgelse af prostitution som praksisfelt og social kategori". Projektet er inspireret at et afvigelsesteoretisk perspektiv, hvor prostitution ses som relation, og hvor det undersøges, hvordan prostitution som social kategori konstrueres, og hvad konstruktionerne betyder i praksis.

1.2 Fokus på socialt arbejde og vidensindsamling

Den danske regering kom i 1990 med en redegørelse om prostitution. Man beskrev prostitution som socialt problem og pegede på et stort behov for sociale indsatser, debat og oplysning samt et generelt behov for mere viden om prostitution (Socialministeriet 1990). Redegørelsen blev fulgt op med øgede bevillinger til konkrete sociale tiltag og undersøgelser på prostitutionsområdet. Resultatet var en række projekter, hvor der var fokus både på socialt arbejde og på vidensindsamling.

Jeg vil i det følgende beskrive de vigtigste initiativer og kundskabsbidrag, som har fundet sted i Danmark siden hen. Derefter vil jeg, i lyset af Pierre Bourdieus praksisteori analysere udviklingen i de danske prostitutionsprojekter ud fra en antagelse om, at de afspejler en bredere socialpolitisk tendens, hvor fokus er på individ og psykologi, snarere end på relationelle og strukturelle aspekter.

Den sidste del af artiklen anlægger et kritisk blik på udviklingen, og på det øgede fokus på individ og psykologi som artiklen beskriver.[2] Her gives plads til nogle af prostitutionsfeltets aktører, som ikke føler sig inkluderet, og som mener, at konstruktionen af 'den prostituerede' og 'prostitutionen', som den er kommet til udtryk i de sociale tiltag, er for snæver og entydig.

1.2.1 Prostitution som et socialt problem

I 1973 kom den danske regering med en betænkning om prostitution, hvor en lægevidenskabelig tilgang blev erstattet af en socialpolitisk, og prostitution blev italesat som socialt problem (Greve 2005).[3] Herefter var der relativt stille omkring prostitution, indtil Henriksen & Springborg i 1988 udgav *Prostitutionsliv*. Bogen var baseret på en lille undersøgelse, hvis udgangspunkt var, at prostitution var kvindeundertrykkende og primært et socialt problem for de involverede kvinder (Henriksen & Springborg 1988:181). *Prostitutionsliv* konkluderede, at prostitution var foragt for kvinder – både direkte fra kundeside og indirekte fra samfundsside.

[2] Kritikken ønsker at beskrive den dominerende *tendens* inden for de sociale projekter. Der er flere eksempler på publikationer og initiativer, som er gået imod denne tendens (Bjørkholt 1992, www.provejle.dk, Lautrup 2000 m.fl.)., og der har også løbende i projekterne været nævnt alternative tilgange.

[3] Se også Spangers kapitel.

Det nye i Henriksens & Springborgs ræsonnement var, at de ikke mente, at salg af seksuelle ydelser kunne betragtes udelukkende som socialt problem, men at betegnelsen psykosocialt problem var mere dækkende (ibid.).

Henriksen og Springborg (1988:184) lancerede en række handlingsforslag, hvis overordnede mål var at begrænse tilgangen til prostitution, at lette tilværelsen for de prostituerede og at sikre hjælp til dem, der ønskede at forlade prostitutionslivet. De efterlyste oplysning, undervisning og forskning: „Kun ordentlig forskning og forskningsformidling kan sikre, at myterne omkring prostitution bliver grundigt gennemhullede" (Henriksen & Springborg 1988:186).

Det danske folketing kvitterede i 1989 med en høring om prostitution. Under høringen var der almindelig enighed om, at prostitution primært skulle ses som et socialt problem. Man besluttede at øge den sociale indsats over for prostituerede, i særlig grad de narkoprostituerede. Samtidig ville man øge støtten til private organisationers arbejde og have udarbejdet en redegørelse til Folketinget om udviklingen af prostitution blandt unge mænd og kvinder. Redegørelsen skulle fremlægges i Folketinget inden et år (Socialministeriet 1990).

I marts 1990 forelå således *Prostitution i Danmark – En situationsrapport 1989* (Bechmann Jensen et al. 1990). Undersøgelsen var baseret på 95 interviews med 126 ansatte i socialforvaltning, sundhedsvæsen, politi og private hjælpeorganisationer, folk med kendskab til området, for eksempel hotelpersonale, samt prostituerede og prostitutionskunder.

Undersøgelsen konkluderede, at manglen på viden i det sociale system rummede betydelige problemer for den sociale indsats og for det offentliges handlemuligheder over for prostituerede (Bechmann Jensen et al. 1990:15). Ingen af de eksisterende rådgivnings- eller behandlingsinstitutioner tilbød nogen målrettet og relevant indsats over for prostituerede, og den viden, man havde, var næsten udelukkende om stofmisbrugere og gadeprostituerede.[4]

Det blev også påpeget, at undersøgelsens snævre tidsramme forhindrede en tilfredsstillende, dybdegående forskning (Bechmann Jensen et al. 1990:40–41).

[4] Det eneste tilbud øremærket prostituerede kvinder før 1990 var Reden i København og Dueslaget i Odense. Især de gadeprostituerede opsøgte disse steder, som var drevet overvejende af ulønnede kræfter. Eftersom der ikke havde været andre målrettede indsatser i forhold til prostitution end rednernes, er det sandsynligt, at en stor del af den viden, man havde om prostitution, kom herfra.

Samtidig blev der også foretaget en delundersøgelse af trækkerdrenge, baseret på interview med 30 prostituerede mænd og 32 kunder (Dahl et al. 1990). Undersøgelsen pegede på seksualitetens betydning for prostitutionsrelationen og tog de prostitueredes eget virkelighedssyn som det eksplicitte udgangspunkt. I tråd med denne undersøgelse påpegede Steffen Jöhncke, at bestemte indgangsvinkler til prostitutionen præger, hvordan problemerne opfattes, og hvilke løsninger der foreslås (Jöhncke 1992).

1.3 Tiltag til sociale projekter og vidensindsamling

I erkendelse af, at man ikke havde tilstrækkelig viden til at nå til bunds i prostitutionsproblemerne, udstak regeringen i sin efterfølgende redegørelse 11 handlingsforslag. Disse pegede på behov for sociale indsatser, forebyggelse og oplysning (Socialministeriet 1990:8). Man understregede flere steder en forbindelse mellem prostitution og fattigdom, og at hjælpen skulle søge at fjerne de hindringer, der kunne være for at stoppe prostitutionsaktiviteten som dårlig økonomi, mangel på sociale kontakter, stofmisbrug mv. (Socialministeriet 1990:9).

Redegørelsen opfordrede til en opprioritering af forskning på området og vidensproduktion om årsager og skadevirkninger, veje ind og ud af prostitution, og om hvilken hjælp de prostituerede havde brug for. Den sluttede med ordene:

> ”Regeringen mener, at man med denne redegørelse om prostitution, som er den første af sin art i Danmark, står bedre rustet til den videre sociale indsats over for de prostituerede. Ud over at pege på de førnævnte handlingsforslag håber regeringen, at redegørelsen også vil inspirere til indsatser, der kan fremme debat og oplysning og dermed større åbenhed om problemet” (Socialministeriet 1990:10).

Regeringen erklærede sig altså enig i, som både Bechmann Jensen og Henriksen & Springborg havde understreget, at der manglede viden. Den oprettede derefter Daphne – Center for Informa-tion og Rådgivning om prostitutionsforebyggelse med en bevilling fra Socialministeriets fattigdomsmidler på 1,5 millioner kroner fra 1991 til 1993.

1.3.1 Daphne-projektet

Daphne ønskede „at udvikle metoder til at begrænse tilgangen af unge prostituerede, afbøde prostitutionens skadevirkninger og at anvise differentierede strategier for vejene ud af prostitution" (Beckert & Christensen 1994:6). Konkret ville Daphne indsamle viden om prostitutionens former og betingelser og opbygge og støtte samarbejde blandt andet mellem offentlige og private interesser inden for prostitutionsområdet. Derudover ville man formidle viden om prostitution og medvirke til synliggørelse af problematikken i forhold til samarbejdspartnere og uddannelsesinstitutioner og medvirke til udvikling af metoder og modeller for arbejdet med prostituerede (Beckert & Christensen 1994:7).

Prostitutionsforståelsen var klar: Man så prostitution som et socialt problem, som skulle begrænses. Daphne skulle endvidere „rette sig mod hele prostitutionsfeltet, men med hovedvægt på de dårligst stillede, dvs. narkoprostituerede, børn og unge samt gadeprostituerede" (ibid.). Selvom regeringens redegørelse fra 1990 slog fast, at „gadeprostitutionen synes på vej mod en perifer placering på prostitutionsmarkedet", var det altså denne gruppe, Daphne fokuserede på. Derimod beskrev Daphne ikke noget ønske om at drive uafhængig videnskabelig vidensproduktion. Vægten lå på det sociale arbejde med en lille del af de prostituerede, og vidensproduktionen blev præget af dette. Dette er forståeligt ud fra den personalesammensætning, der var, og de midler, man havde til rådighed. Ikke desto mindre har den ganske entydige drejning, som indsatsen mod prostitution via Daphne-centrets arbejde fik, haft stor betydning for vidensproduktionen og dermed for efterfølgende socialpolitiske tiltag i Danmark (Nielsen 1997:39).

Daphne-centret udgav i forsøgsperioden (1991–1994) to rapporter: *Prostitutionsdebut* (Daphne 1992) og *Daphne-syndromet* (Bjørkholt 1994). *Prostitutionsdebut* baserede sig på interviews med 53 prostituerede, og en af hovedkonklusionerne var, at jo tidligere debuten fandt sted, jo større ville skadevirkningerne være. *Prostitutionsdebut* beskriver diffuse normer, traditionsløs omverdensopfattelse, manglende konstans, marginaliseringstendenser og manglende overensstemmelse mellem biologisk, social og emotionel alder som karakteristisk for „socialt ekskluderede" unge, som kan tænkes at 'vælge' prostitution som overlevelsesstrategi (Daphne 1992:60). *Prostitutionsdebut* konkluderede, at: „mere fundamen-

tale savn og følelsesmæssige svigt udgør den psykologiske baggrund for unges prostitution" (Daphne 1992:13).

Daphne-syndromet, som omfattede interviews med 84 pro-stituerede, bekræftede sammenhængen mellem tidlig prostitutionsdebut og omfanget af skadevirkninger og havde generelt et stærkt fokus på konsekvenser og skadevirkninger af prostitution. Man ønskede at bidrage til at lette de prostitueredes adgang til hjælp og forbedre støttemulighederne til prostitutionsophør (Daphne 1992:11–13).

1.3.2 Europap og sluseprojekterne

Det næste væsentlige, som skete på prostitutionsområdet, var, at Danmark deltog i det europæiske prostitutionsprojekt Europap, hvor Sluseprojektet var hovedindsatsen. Sluseprojektet blev beskrevet som „en landsdækkende koordineret indsats i 1995/96 til afhjælpning af prostitueredes sociale og sundhedsmæssige problemer" (Beckert & Døssing 1998:4). Forebyggelse af aids og kønssygdomme var et delmål for projektarbejdet.

De fem sluseprojekter i Danmark havde som hovedformål at etablere lokale, anonyme 'sluser' mellem prostituerede og kommunale social- og sundhedsforvaltninger og hvilede metodisk først og fremmest på opsøgende arbejde blandt hovedsageligt kvindelige klinikprostituerede.

Medarbejderne på sluseprojekterne oplevede blandet interesse fra sagsbehandlerne i kommunerne om forankring af prostitu-tionsindsatsen, nogle steder ingen overhovedet (Friis Jensen 1997:9). Kun enkelte prostituerede fandt vej til forvaltningen (Beckert & Døssing 1998). Man tolkede dette som manglende selvtillid hos de prostituerede, manglende tro på systemet, gæld mv. og mente, at problemerne for de flestes vedkommende var af socialpsykologisk karakter (Beckert & Døssing 1998:15). Man lagde hovedårsagen til, at relationen ikke fungerede, ud til den prostituerede og hendes forbehold og egenskaber.

1.3.3 PRO-centret

I 1996 besluttede Folketinget at oprette et treårigt forsøgsprojekt: Center for forebyggende og socialt arbejde med kvindelige og mandlige prostituerede. Centret åbnede i 1997 under navnet PRO-centret og var en selvejende, landsdækkende organisation under Socialministeriet.

PRO-centret ville forebygge og bremse udviklingen af prostitution, bidrage med løsningsmuligheder til prostitueredes sociale og sundhedsmæssige problemer og formidle viden og erfaring, der blev opsamlet i forbindelse med centrets virke (Malmgren & Olsen 2000:5). Et af de første tiltag var en rådgivningstelefon, og fra 1998 lavede man opsøgende arbejde. Centret havde således, som det jo allerede var tradition for, *både* en videns- *og* en rådgivningsfunktion.

På grundlag af en evaluering i 2000 (Malmgren & Olsen 2000) blev PRO-centrets aktiviteter i samråd med Socialministeriet omlagt, så de udelukkende omfattede vidensopsamling, for-midlingsfunktioner og konsultativ bistand til kommuner, amter, andre myndigheder og offentligheden. Det opsøgende arbejde i prostitutionsmiljøet blev således afsluttet. I 2001 blev der så under PRO-centret oprettet såkaldte model-projekter i Odense og Århus, som skulle arbejde med rådgivning og vejledning af prostituerede.

Fra 1. juli 2003 blev PRO lagt sammen med fire andre små videns- og formidlingscentre, herunder Støttecenter mod incest, og blev til Videns- og formidlingscenter for socialt udsatte. En af videns- og formidlingscentrets vigtigste opgaver var at lave en redegørelse om prostitution i Danmark, som oplæg til en handlingsplan om prostitution. Redegørelsen lå klar i 2004 og dannede baggrund for regeringens handlingsplan om prostitution: *Et andet liv*.

1.3.4 Regeringens handlingsplan "Et andet liv"

Regeringens forslag til en handlingsplan på prostitutionsområdet blev lanceret i 2005 under overskriften 'Et andet liv'. Den starter således:

> "Omsorgssvigt i barndommen, institutionsophold og ringe skolebaggrund. Det er ofte en del af den bagage, som den prostituerede bærer rundt på. De tidlige traumer og skadevirkninger af prostitution vil ofte lede til sygdom, sårbarhed og nedsat arbejdsevne" (Socialministeriet 2005:1).

Man skitserer videre prostitutionens omfang, former og baggrund, at prostitutionen for de fleste skyldes økonomiske problemer, og at de prostituerede allerede forud for deres debut befinder sig i en udsat position (Socialministeriet 2005:3). Man hævder videre, at der ikke kun er økonomiske grunde til prostitutionsdebut:

> ”Dykker man *dybere ned* (min kursiv), peger undersøgelser på, at der er en overvægt af de prostituerede, som har været udsat for seksuelle krænkelser eller anden massiv omsorgssvigt i deres barndom eller ungdom. Der synes at være en sammenhæng mellem det at være udsat for omsorgssvigt i barndommen og at prostituere sig” (ibid.).

Her ser vi arven fra *Prostitutionsliv*, Daphne og Sluseprojektet; det er individuelle overgreb, som løftes frem som det mest væsentlige.

Handlingsplanen kom endvidere med nogle anbefalinger: Forebyggende arbejde blandt unge, psykologhjælp, opsøgende teams, som umiddelbart ser ud til at læne sig tæt op ad indsatser, der allerede er etableret. Man pegede derudover på et behov for øgede bevillinger på området.

1.3.5 Hjælp ud fra en skadesreduktionstilgang

Parallelt med udviklingen i de offentligt finansierede projekter har Reden været en væsentlig aktør på den socialpolitiske arena i Danmark. Reden i København, og senere i Odense og Århus, var de væsentligste institutioner, som arbejdede eksplicit med prostitution i de år, som Daphne og Sluse- blev etableret og gennemført. Reden i København åbnede i 1983, Odense kom efter i 1990 og Århus i 1996. Alle rederne sorterer organisatorisk under KFUK’s Sociale Arbejde, men fungerer temmelig løsrevet fra hinanden i den daglige praksis. Rederne er være- og rådgivningssteder og tilbyder samtaler, omsorg, mad, tøj, værktøj mv. ud fra en skadesreduktionstilgang.

Rederne arbejder med kvinder i gadeprostitution, der ofte har svære sociale problemer, som for eksempel fattigdom, misbrug og psykiske lidelser. Tilgangen er støtte, omsorg og rådgivning i forhold til kvindelige prostituerede, ud fra en målsætning om at reducere skaderne af det liv, de lever. Det er Redens opfattelse, at et samfund, der accepterer kvinder som en handelsvare og dermed fastholder en gruppe kvinder i en stigmatiseret subkultur, er et samfund langt fra reel ligestilling mellem kvinder og mænd (www.reden.dk).

Reden, fortrinsvis i København, er engageret i den politiske debat om prostitution og lovgivning og har udgivet pjecen *10 myter om prostitution* (2005). En af myterne, man peger på, er, at prostitution er kvinders frie valg.

1.4 Kampen om prostitutionsfeltet

Ovenstående gennemgang har vist, at Socialministeriet siden 1990 har oprettet og støttet en række projekter. De prostituerede, som har ønsket hjælp, rådgivning og støtte, har i stor udstrækning fået dette. For eksempel anerkendte BDEA,[5] at de tre PRO-centre har gjort en stor indsats for oplysning, vejledning og forebyggelse i forhold til kønssygdomme (www.bdea.dk). Det er heller ingen tvivl om, at rederne har udført et vigtigt socialt arbejde i forhold til de mest socialt udsatte kvinder med prostitutionserfaring.

Dette arbejde kan dog også have haft nogle utilsigtede konsekvenser. I den sidste del af denne artikel vil jeg analysere udviklingen i de sociale projekter og hævde, at rederne og de andre statsstøttede projekter, i bestræbelsen på at gøre et godt stykke socialt arbejde, har beskrevet prostitutionsfeltet på bestemte måder. En del af prostitutionens aktører har distanceret sig fra disse beskrivelser og søgt anerkendelse for andre måder at konstruere prostitutionsfeltet på.
I det følgende vil jeg analysere denne udvikling i lyset af Pierre Bourdieus praksisteori. Jeg vil starte med kort at skitsere hans hovedbegreber kapital, habitus og felt, som han beskriver som internt tæt forbundne.

1.4.1 Bourdieus teori om praksis

Den franske sociolog Pierre Bourdieu beskæftiger sig helt overordnet med analyser af magt og forskel og vil skabe en forståelse af social praksis med fokus på relationer.

Bourdieu undersøger, hvordan objektive strukturer (strukturerne i de sociale felter) og kropsliggjorte strukturer (strukturerne i agenternes habitus) påvirker hinanden gensidigt (Bourdieu 1997:12). Han påpeger vigtigheden af, at forskningen på samme tid er empirisk og teoretisk, og at dens objekt altid placeres i tid og rum (Bourdieu 1997:17). Det handler for Bourdieu om at finde frem til den sociale verdens mest skjulte (og dermed mindst reflekterede) strukturer og til de mekanismer, som reproducerer og transformerer dem (Waquant 1996:17–35).

[5] BDEA er forkortelse for Brancheforeningen DEA, som blev oprettet af en gruppe prostituerede i 2002 . BDEA ville fungere som en slags fagforening for de prostituerede.

En central pointe for Bourdieu er altså, at menneskelig handling aldrig kan betragtes i sig selv, uafhængigt af det sociale rum handlingen udspiller sig inden for. Således kan man for eksempel aldrig gøre det, som på et tidspunkt er et træk ved en bestemt socialgruppe, til et uomtvisteligt træk ved denne (Bourdieu 1997:19). Egenskaber står altid i relation til placering i socialt rum. I det sociale rum indtager de sociale agenter positioner på basis af de to differentieringsprincipper, som ifølge Bourdieu er de mest fremtrædende i højtudviklende samfund: økonomisk og kulturel kapital (Bourdieu 1997:21). Jo tættere agenterne er på hinanden i det sociale rum, jo mere har de til fælles af disse former for kapital, og jo større sandsynlighed er der for, at de skaber alliancer med hinanden. Kapital er for Bourdieu mere end penge og betegner alt, som kan være genstand for genkendelse og anerkendelse (Bourdieu 1995:224–31).

Begrebet kapital tjener altså for Bourdieu til at begrebsliggøre ligheder og forskelle og den relative fordeling af disse. Hvilken kapital en aktør har, og hvordan hun kan bruge den, er imidlertid afhængig af et system af varige, men dog foranderlige dispositioner, som Bourdieu kalder habitus. Habitus er forbindelsen mellem sociale og mentale strukturer, både et produkt af historien og en producent af praksis (Järvinen 2000:350). Den er en samling af forholdsvis stabile og dybtliggende tilbøjeligheder og indstillinger hos individet, en slags anlæg, som kan udløses i praksis (Bourdieu 1995:55). Habitus er en slags ubevidste hypoteser eller en „samfundsmæssig personlighed" (Elstad 1992:11).

Bourdieu bruger begrebet doxa til at understøtte det ikke-refleksive ved habitus. Han siger: „Habitus er den doxa-baserede erfaring, i hvilken man udtrykker en tiltro til verden, der rækker dybere end nogen anden form for tiltro, eftersom den ikke tænker sig selv som (til)tro (Bourdieu 1997:157). Han bruger begrebet doxa, når den, som tænker, lader *forudsætningerne* for sin tænkning forblive i utænkt tilstand" (Bourdieu 1997:221).

Social handling foregår inden for sociale felter. Feltet er en social arena, hvor der kæmpes om det, som opfattes som kulturelle goder inden for feltets ramme. Bourdieu beskriver det moderne samfund som en række relativt autonome felter, med hver sine logikker, krav og selvfølgeligheder.

At tænke i felter er at tænke relationelt (Bourdieu 1996:84). Et felt er et netværk af positioner, hvor de forskellige positioner er knyttet til fordeling af forskellige former for magt eller kapital, som giver adgang til de fordele eller goder, der er på spil i feltet.

Feltet er et slags spil, uden klare regler, men med regelmæssigheder og normer. Deltagerne i spillet kæmper om belønning, og styrkeforholdet mellem spillerne definerer feltets struktur. Feltet er en arena, hvor aktørernes strategier afhænger af den position, de har i feltet, og dermed deres perspektiv på feltet. Perspektivet forstås som en funktion af aktørens udsyn fra en bestemt position i feltet (Bourdieu 1996:86).

Et felt udvikler sig i kraft af kampe om 'noget', i kraft af konflikter. Konflikterne i feltet handler altså om værdifastsættelse – at bestemme vekselkursen, og hvem der har magten til at definere spillets genstand (Bourdieu 1996:87,91). Styrkeforholdet mellem et felts aktører vil altid være et empirisk spørgsmål. Der er dog problemer forbundet med at beskrive dette styrkeforhold, fordi iagttagerens position i feltet altid vil bestemme, hvad denne kan se. Der findes ingen objektive positioner (Bourdieu 1975). Feltet er et system af forskelle og konstitueres i kampe og konflikter mellem de etablerede i feltet og de nyankomne.

De etablerede aktører i et felt søger ifølge Bourdieu at fastholde deres kropsliggjorte og før-refleksive adfærdsregler ('doxa') gennem kontrol af adgangen til feltet. De nytilkomne vil prøve at ændre reglerne og få anerkendt nye 'trumfkort'. Når doxa udfordres af denne 'heterodoksi', vil den tvinges til at blive formuleret bevidst for aktørene selv (ortodoksi) (Bourdieu 1977:164–169).

Kampen mellem ortodoksi og heterodoksi fører dog sjældent til, at feltet ændres, for aktørerne stiller sjældent spørgsmål ved feltet som sådan. De prøver blot at lægge betingelserne til rette for eget avancement i det. Denne dynamik gør, at felter tenderer til at naturalisere sin egen vilkårlighed, det vil sige, at det mest usynlige er det, som er så naturligt, at det ikke engang behøver at diskuteres.

1.4.2 Prostitution som individuelt socialt problem

Daphne- og sluseprojekterne var som vist ovenfor problem- og hjælpeorienterede. Projekterne så prostitution som et socialt problem, som skulle begrænses, *samtidig* med at opgaven var at indsamle og formidle viden. Jeg mener, denne dobbelthed har medført teoretisk, metodisk og også socialpolitisk uklarhed.

Vidensproduktionen i projekterne fokuserede på psykologiske aspekter, både når det angik prostitutionens årsager og konsekvenser. Diskussi-

oner om grundlæggende samfundsforhold som for eksempel strukturel undertrykkelse og diskrimination af kvinder prioriteres tilsyneladende ikke.[6] Dette kan skyldes, at eksperterne på prostitution var socialpædagoger og psykologer med nær kontakt til bestemte klientgrupper. Fra en slik position kan det være svært at løsrive sig fra det klientnære og reflektere over sammenhængen mellem indretningen af det sociale arbejde, og den kundskab som bliver produceret (se også Nielsen 1997).

Allerede det første projekt, Daphne, blev udsat for kritik af både metodisk og epistemologisk karakter. Evalueringen af Daphne påpegede blandt andet, at der manglede klare tilkendegivelser om strategier og behandling (Beckert & Christensen 1998). Derudover blev Daphne kritiseret for at mangle et teoretisk fundament for analysen (Nielsen 1997:42), og for at definitionen af grænsebegrebet var meget vag, til trods for det stærke fokus på netop grænsekrænkelser (ibid.). Rapporten er endvidere blevet kritiseret for flere steder at foretage udokumenterede tolkninger (Bertelsen & Bømler 2004:44).

Vidensproduktionen om prostitution fortsætter dog med at være præget af manglende teoretisk fundament og relativt snævert fokus på psykologiske aspekter, til trods for kritikken. Hvordan kan dette forstås?

En forklaring kan være, at en mere generel samfundsmæssig drejning mod fokus på individet (se for eksempel Giddens 1991) også afspejles i den danske socialpolitik. Tidligere leder af PRO-centret,[7] Nell Rasmussen, mener, tendensen til individualisering og psykologisering er tydelig i den danske prostitutionsindsats:

> ”Man ser jo ikke det samfundsmæssige niveau i sociale problemer … Der har været en helt generel glidning i forståelsen af sociale problemer, og alt er blevet individualiseret; ungdomskriminalitet og alt, vi har haft af sociale dårligdomme, skal behandles nu. Den er jo meget nem at lave på prostitutionsområdet, fordi man netop ikke tænker straight, men har de der meget, meget fastlåste kulturhistoriske forestillinger” (Rasmussen, interview 4.3.08).

En nuancering af denne forklaring kan være, at de fastlåste kulturhistoriske forestillinger som Rasmussen hentyder til og harmonerer godt med det, man kan kalde doxa på prostitutionsområdet: At se prostitution som

[6] Der er steder, både i Daphne og Sluse-, hvor man beskriver disse aspekter. Min pointe er dog, at det ikke er disse, som får vægt, hverken i de tiltag man sætter i værk, eller når man konkluderer og opsummerer projekterne.

[7] Pro-Centret. Center for forebyggende socialt arbejde 1997-2002.

individuelt problem er blevet så naturligt, at det nærmest ikke kan diskuteres. Det samfundsmæssige niveau forsvinder.

Kun de, som accepterer denne præmis, inviteres ind i feltet som ligeværdige aktører. Den tidligere prostituerede Odile Poulsens historie er et eksempel på det: I 1999 fortalte hun mig, at hun var vred over ikke at være inviteret til panelet i en høring afholdt af Dansk Kvindesamfund og over arrangørernes argument: At kvinder i prostitution måske ikke kunne overskue konsekvensen af at blive 'offentlige' og derfor skulle skånes.

Odile Poulsen er senere blevet en accepteret repræsentant for prostituerede og bliver inviteret til konferencer og høringer som oplægsholder og forfatter. Senest var hun bidragsyder til en antologi redigeret af KFUK's Sociale Arbejde (Hjort 2008:99). Forklaringen kan være, at de centrale vidensproducenter på prostitutionsfeltet blev klare over, at Odile fokuserer på aspekter som incest og vold. Dette passer godt ind i det budskab, som blandt andet rederne og Reden – STOP Kvindehandel ønsker at formidle, og hun kan dermed være i feltet uden at udfordre doxa.

1.4.3 Udfordring af doxa

Ovenstående har vist, at prostitueredes barndomsoplevelser og prostitutionens skadevirkninger har været centralt for det sociale arbejdet og vidensproduktionen. Ud fra et ligestillingsperspektiv er det interessant, at de danske projekter har lagt så relativt lille vægt på kvinders strategier og motiver, mens der i undersøgelser af mandlig prostitution har været åbnet op for disse perspektiver. Dahl et al. beskriver for eksempel tendensen til at opstille kausalforbindelser mellem barndomsoplevelser, for eksempel incest og mangel på kærlighed, og prostitution i voksenlivet som skævvreden (Dahl et al. 1990:105). I stedet fortolker forfatterne prostitution ud fra de prostitueredes synspunkt og ønsker at vise, hvordan prostitutionsfænomenet fungerer i sammenhæng med det omgivende samfund, og hvordan den enkelte aktør handler heri (Dahl et al. 1990:28). Forfatterne ser prostitution som noget, der har med identitet og accept at gøre, og fremhæver endvidere seksualitetens betydning for prostitutionen.

Forklaringen på, at der har været så lidt fokus på aspekter som seksualitet, agens og rationalitet i beskrivelser af kvindelige prostituerede, og at man har set kvinder som relativt entydige ofre, skal blandt andet søges i patriarkatets lange historie. 'Løsagtige' kvinder er blevet opfattet som

modpolen til 'ærbare' kvinder og som en trussel mod moralen og sædeligheden (Skeggs 1997, Phoenix 1999, Lützen 1998, Spanger 2007, Bjønness 2008).[8] Der er ganske enkelt en lang historisk tradition for at betragte prostituerede kvinder som radikalt anderledes and andre kvinder. Medarbejderne i de sociale projekter er naturligvis prægede af den historiske konstruktion af prostituerede som anderledes og stigmatiserede, og det er nærliggende for dem at lede efter *grunde* for at gå ind i prostitutionen.

Et eksempel på dette er, som Anne-Mette Nielsen påpeger, at til trods for at forfatterne til *Prostitutionsdebut* omtaler, at mange af de interviewede ikke selv forbinder prostitutionen til savn eller svigt, er det disse aspekter, som løftes frem. Hun beskriver dette som en skepsis over for de unges udsagn og mener, at den samme skepsis gør sig gældende i *Daphne-syndromet* fra 1994 (Nielsen 1997:40). Dette kan ses som et udtryk for, at man har taget for givet, hvad for en type problem prostitution er. Man har haft svært ved at se, at prostitutionen kan være udtryk for andet end svigt og savn og svært ved at forstå og rumme kvinder, der hævder, at prostitution er et valg. Medarbejderne har tilsyneladende, i stedet for at undersøge nye perspektiver, reageret på udfordringen af doxa med øget fokus på offer- og skadesaspekter. Dette har ført til, at de har beskrevet prostitutionen og dens aktører på måder, som kun en del af disse har kunnet genkende.

Hvis den historiske forestilling om den prostituerede kvinde som 'den anden' er indlejret i de projektansattes kroppe, og altså bliver til doxa, er det forståeligt at kundskabsproduktionen har haft et ganske snævert fokus, og at selv stillet overfor andre perspektiver, som for eksempel fra forskningen omkring mandlig prostitution (Dahl.et.al 1990, Jöhncke 1992), har det været svært at åbne op for nye slags spørgsmål til feltet.

Et andet eksempel på dette er, at evalueringen af Daphne lagde flere interessante problemstillinger på bordet, som lå i tråd med tidligere anbe-

[8] I et sådant historisk perspektiv er det dog interessant at bemærke, at de prostituerede har mistet deres farlighed undervejs. De har bevæget sig fra at beskrives som farlige hekse, løsagtige kvinder og som en trussel mod de ærbare kvinder (Lützen 1998) til i dag at blive set som ofre, uden evne til at foretage rationelt informerede valg. Den samme bevægelse er for nylig blevet beskrevet med baggrund i en anden gren af den danske socialpolitik, nemlig metadonbehandling for narkomanerne. Steffen Jöhncke beskriver, hvordan stofmisbrugere ikke længere ses som syndere eller kriminelle eller som nogle, der skal oplyses, men som patienter eller klienter, som behøver forbedring og normalisering via behandling (Jöhncke 2007:106). Det er dette, Michel Foucault kaldte bio-power eller bio-politics (Foucault 1980): Staten har en bekymring for, hvordan folk lever deres liv. Den vil ikke tvinge folk til noget, men tilbyde hjælpen til at ændre sig selv for at få et bedre liv.

falinger (for eksempel Bechmann Jensen et al. 1990). Ifølge evalueringen (Beckert & Døssing 1998) så forvaltningerne ikke prostitutionen som det udslagsgivende problem, men lagde vægt på andre sociale begivenheder, som incest, misbrug eller hjemløshed, som det egentlig behandlingskrævende. Evaluatorerne valgte alligevel at koncentrere sig om forvaltningernes manglende viden om prostitutionen. De valgte altså et snævert fokus på de individuelle aspekter ved prostitution, i stedet for det bredere samfundsmæssige perspektiv, som evalueringen lagde op til.

Den selektive brug af viden kan ses i lyset af den omfattende evalueringskultur, som er opstået i perioden. Dahler-Larsen & Krogstrup (2001) beskriver, at evalueringer ikke er neutrale tekniske aktiviteter, men at de kan medvirke til at konstituere og skabe praksis. De påpeger, at evalueringer udpeger betydningsfulde værdier, som konstituerer en bestemt praksis. Evalueringssystemet bliver en mental ramme (Dahler-Larsen & Krogstrup 2001:238).

Det, at Daphnes evaluatorer, til trods for at de ser prostitution som kun ét af mange aspekter i de udsatte kvinders liv, ender med at fokusere nærmest udelukkende på prostitutionen, kan forstås med baggrund i Dahler-Larsen & Krogstrups (2001:242) beskrivelse af evaluering som en filtreringsproces, hvor det antaget relevante adskilles fra det antaget irrelevante. Daphne-projektets udgangspunkt var, at prostitutionen var problemet, og det kan have været svært for evaluatorerne at se sig ud af denne 'mentale ramme', eller feltets doxa, som Bourdieu ville kalde det.

Resultatet blev en vægtlægning af det af emotionelle problemer, svigt, manglende selvværd og overgreb. Til trods for at Socialministeriets redegørelse allerede i 1990 pegede på mangel på viden om kulturelle, økonomiske og sociale forhold som en væsentlig årsag til, at hjælpesystemet ikke fungerede optimalt, producerede Daphne og de andre projekter altså en bestemt form for viden om en lille del af prostitutionsmarkedet: prostitution som enkeltindividers psykosociale problem. Man involverede kun i ringe grad de prostitueredes oplevelser i evalueringen af projekterne og ved derfor ikke, om deres erfaringer ville have udfordret feltets doxa.[9]

[9] Jeg har i forbindelse med herværende projekt spurgt nogle af medarbejderne i forsøgsprojekterne fra 1990'erne om, hvorfor de danske projekter tog denne ganske snævre drejning, med fokus på den individuelle kvindes sociale problem. Var det politisk styret, eller var det bestemt af medarbejdernes interesser? Lis Døssing, som blandt andet var ansat i evalueringen af Sluseprojektet, oplevede ikke projektet som politisk styret. De gjorde blot brug af den viden, som var tilgængelig, siger hun (Døssing, interview 4.3.08). Doxa har været så stærk, at den er forekommet fuldkomment indlysende.

1.4.4 Erfaring og kundskab

Bourdieu understreger det ureflekterede ved habitus og beskriver den som en samling ubevidste tilbøjeligheder eller hypoteser, skabt af erfaring, som kan udløses i bestemte sammenhænge (Bourdieu 1995:55).

Når denne artikel således beskriver et hjælpesystem med et stærkt fokus på de negative konsekvenser af prostitution, og på kvinder som ofre, er denne position forståelig, fordi det er denne viden, som har været tilgængelig for socialarbejderne i hjælpesystemet, i kraft af deres erfaring og arbejde i projekterne. Kvinder organiseret i for eksempel SIO (sexarbejdernes interesseorganisation) derimod har tit en anden viden og erfaring. De oplever, på trods af hjælpesystemets gode intentioner, at deres erfaring og viden bliver 'stjålet' og repræsenteret af socialarbejdere og hjælpere, og beskriver dette som overgreb (høring i Folketinget 2.6.08). De vil gerne have indflydelse på definitionen af dem selv og prostitutionen og er på det seneste gået aktivt ind i kampen om feltet ved at organisere sig, skrive program osv. (www.s-i-o.dk). SIO og andre grupperinger som BDEA (Brancheforening for prostituerede) og Sexualpolitisk forum[10] stiller ligeledes spørgsmålstegn ved tiltag, hvor prostitution gennemgående bliver opfattet som et individuelt problem, og hvor kvinder i prostitution bliver beskrevet som ofre uden evne til rationel tænkning og aktiv handlen (www.sexpol.dk). Med Bourdieus optik kan man sige, at de stiller spørgsmålstegn ved, at gældende kapital på området, indgangsbilletten til en position i feltet, har været fortællingen om de negative sider af prostitution og en accept af offerpositionen. De hævder, at aktører, som ikke har bekræftet disse fortællinger, sjældent bliver hørt.[11]

Jeg mener, som det fremgår af ovenstående, at der er noget om deres kritik, og at projekterne har valgt at fremhæve individuelle aspekter og skadevirkningerne ved prostitution. En bestemt type viden om kvinder med en bestemt form for prostitutionserfaring har præget de danske indsatser på prostitutionsområdet. Kvinder, som ikke har ønsket kontakt til systemet eller har nægtet at se sig selv som ofre, har haft svært ved at

[10] Sexualpolitisk Forum beskriver sig som et bredt netværk af forfattere, akademikere, journalister, jurister mv., som arbejder for en legalisering af prostitution og anerkendelse af sexarbejde som lovligt erhverv.

[11] Der er dog aviser i Danmark, for eksempel *Ekstrabladet* og *BT*, som ynder at fortælle historier om 'den lykkelige luder', men der refereres sjældent til udenlandsk forskning, eller de interesseorganisationer som har talt om valg og seksualitet.

blive set som rationelle aktører, og deres erfaringer er sjældent blevet aktivt inddraget i de statslige hjælpetiltag.

Denne mangel på kompleksitet er fra forskellige sider blevet påpeget i den seneste tids debat om kriminalisering af salg af køb af seksuelle ydelser. I en kronik i Dagbladet Information stiller 'Mille' og gadepigerne spørgsmålstegn ved argumenterne, de, som kalder sig deres hjælpere, bruger i forhold til kriminalisering. De mener ikke, at hjælperne taler deres sag, når de siger, at salg af sex er et problem, og køb er vold. De betegner salg af sex som en løsning, som ikke gør dem lykkelige, men som giver dem frihed og magt over eget liv, når det er værst. De fortsætter i appellen til hjælperne:

> "Salg af sex er en løsning på en lang række alvorlige problemer … Selv de allerbedste hensigter kan have alvorlige konsekvenser. Her må I træffe et valg. I kan selvfølgelig mene, hvad I vil, og vælge at udsende de signaler, som I lyster. Men vid, at jeres ståsted kan blive afgørende for vores velfærd. Jeres valg kan tynge os helt i knæ" (Dagbladet Information 8.–9. september 2007).

Citatet har klare paralleller til Steffen Jöhnckes holdning til mandlig prostitution. Han siger, at formålet med en indsats på dette område, må være at arbejde til fordel *for* de mandlige prostituerede og hjælpe dem med *deres* problemer – snarere end at opfatte mandlig prostitution som et problem for 'os andre', som det skal være samfundets opgave at bekæmpe. Vi skal forstå og lære af dem, siger Jöhncke, respektere deres liv og samarbejde med dem for at forsøge at løse de problemer, de har (Jöhncke 1992:9–11).

Mille og 'gadepigerne' peger på centrale overvejelser, som de danske projekter ikke har behandlet grundigt nok. De går dermed ind i kampen om retten til at definere prostitution: Hvem er prostitution et socialt problem for, og hvordan definerer man 'socialt problem'? Ikke mindst peger de på det store ansvar, som ligger i at 'tale andres sag'.

Bourdieu hævder, at aktører for det meste handler ubevidst eller ureflekteret. Det, som foregår inden for prostitutionsfeltet, er derfor ikke en bevidst kamp om magten, men en kamp for det, man tror på er godt og rigtigt. En af hans hovedpointer er dog, at agenternes kropsliggjorte erfaring (habitus) er forskellig, og at det gode og rigtige derfor ikke nødvendigvis opfattes som det samme.[12] For eksempel vil de, som ikke er vokset

[12] Bourdieu har skrevet meget om for eksempel uddannelse og de selektionsmekanismer, som gør, at nogle lykkes i uddannelsessystemet og andre ikke. Undersøgelser viser, at kvinder i prostitution

op i et miljø, hvor prostitution har været set som en mulighed, antageligt se anderledes på prostitution end de, som har. Derfor kan prostitutionen af nogle aktører ses som et problem og af andre som en løsning, uden at den ene tilgang nødvendigvis er mere rationel end den anden: Holdninger er skabt af erfaring. Habitus er ikke statisk, den ændres i praksis.

Det betyder altså også, at de erfaringer, som medarbejderne på de danske projekter får, lagrer sig i deres kroppe. Den hjælperolle, som de ansatte har placeret sig selv i, og arbejdet med én type af klienter; de, som har søgt hjælp hos det sociale system, forudsætter hjælpeløse klienter og har medført, at medarbejderne har fået én bestemt type erfaring. Tilsyneladende har der været en tendens til at generalisere disse erfaringer fra arbejdet med hjælpesøgende prostituerede. Resultatet er blevet til doxa i Bourdieus forstand: Man stiller sjældent spørgsmål ved forudsætningerne for sin tænkning eller til sine holdninger og er ikke længere åben over for prostitutionsfeltets potentielle kompleksitet.

1.4.5 Mødet mellem klient og system

Mange af de kvinder, jeg har mødt på mit feltarbejde på et værested for prostituerede og i forbindelse med interviews af klinikprostituerede, føler, at de bliver fejlbedømt og misforstået af ansatte i det sociale system. Iben tror for eksempel, at de, som arbejder inden for systemet, er irriteret på hende, fordi hun ikke indordner sig uden spørgsmål, og fordi hun står på sin ret. At 'de' afviser hende, fordi hun ikke er villig til at modtage *hele* deres tilbud. Hun siger, hun mærker en mistænksomhed: „Man føler hurtigt den der opgivethed, at de opgiver en, og at man selv opgiver, fordi man bliver opgivet." Iben føler, at systemet ser hende som en modspiller og ikke en medspiller, at hun ikke er den slags klient, som systemet ønsker.

Ibens historie handler om mødet med *forventninger* fra systemets side, om *måden* hun føler hun bliver mødt på. Hun oplever forventninger om at være en bestemt slags menneske eller klient og om at opføre sig på bestemte måder.[13] Iben oplever, at systemet har en helt bestemt doxa, en forudindtaget holdning til, hvem hun er, og føler, at hun bliver straffet for

---

generelt har et lavere uddannelsesniveau end andre kvinder (Christensen & Barlach 2004), og det dermed er sandsynligt, at de deler kapital, i kraft af at de indtager lignende sociale positioner, mens de, som arbejder i de sociale projekter, antageligt vil dele andre former for kapital.

[13] Denne oplevelse hos klienter er også beskrevet af Nana Mik-Meyer (2004) i forhold til klienter i revalidering i *Dømt til personlig udvikling.*

noget, en 'generaliseret' misbruger og prostitueret forventes at gøre. Hun føler hele tiden, hun skal bevise, hvad hun *ikke* er, og det gør hende vred og u-samarbejdsvillig. Det er svært for hende at genkende sig selv i det sociale systems ord, og hun holder sig derfor på afstand.

Ibens erfaring gør, at hun heller ikke efter at hun har stoppet med prostitution og er stoffri, vil overveje at bruge systemets tilbud. Selvom seksuallivet med hendes kæreste er gået i stå, og hun tror, det hænger sammen med hendes prostitutionserfaring, vil hun ikke engang overveje at benytte sig af det tilbud, som Kompetencecenter Prostitution har om psykologhjælp til kvinder med prostitutionserfaring. Hun mener ikke, det er noget for hende, har ikke lyst til mere kontakt med 'dem' (systemet).

Den kulturelle konstruktion af prostitutionen som socialt problem og af den prostituerede som en bestemt 'slags' ser altså ud til, omsat i social praksis, at få Iben til at forlade feltet, snarere end at søge indflydelse på det.

Talrige samtaler med kvinder med forskellige former for prostitutionserfaring giver det klare indtryk, at Ibens valg om at tie og trække sig ud, holde lav profil og prøve at glemme prostitutionserfaringen deles af mange. Mange oplever, at prostitutionens aktører generaliseres ud fra en bestemt ide om, hvad prostitution er, og at det er svært for prostituerede med en anden indstilling at blive anerkendt som rationelle aktører, som kan konvertere kapital fra den verden, hvor prostitutionen er en del, til andre arenaer.[14]

Bourdieu siger, at den eneste vej til social forandring er, når doxa udfordres af en heterodoksi, og resultatet bliver en refleksion over doxa. Som der ser ud i øjeblikket, er det snarere således, at udfordringerne oftest fører til en ortodoksi, altså et forsvar for doxa, og en manglende refleksion over dens forudsætninger. En situation, hvor de forskellige positioner i feltet fastholdes.

1.5 Konklusion: Behov for nuanceret kundskab

Hovedanliggendet i denne artikel har været at beskrive og analysere sociale tiltag på prostitutionsfeltet i Danmark med fokus på forholdet mellem det praktiske arbejde og den teoretiske viden.

[14] Se også Sarahs historie fra min artikel „Holdninger til prostitution i Danmark" i denne publikation som et eksempel på det.

Jeg har beskrevet en udvikling kendetegnet ved et tiltagende fokus på den individuelle prostitueredes psykologi og på de skadevirkninger, prostitutionen kan medføre, til trods for at rapporter og evalueringer jævnligt har peget på en manglende baggrundsviden og behov for forskning og samfundsmæssigt perspektiv på prostitution (Jensen et al. 1990, Järvinen 1993, Bjørkholt 1994, Malmgren & Olsen 2000, PRO-centrets årsberetninger 1997–2002).

Der har i den danske socialpolitik været en tendens til, at sociale problemer har forekommet indlysende, og til at overse oversættelsen fra socialt fænomen til socialt problem (Järvinen 1993:28). Diskussionerne har været snævre, og danske eksperter og politikere har sjældent refereret til den internationale forskning på området. Resultatet har været, at prostituerede kvinder er blevet beskrevet og repræsenteret på bestemte måder, og at væsentlige perspektiver, som kunne have nuanceret den danske debat, har manglet (Rasmussen 1987, Nielsen 1997, Bertelsen & Bømler 2004, Bjønness 2008).

En del af pressen har dog de seneste par år vist interesse for nye perspektiver. Christina Alzaga fik for eksempel opmærksomhed i blandt andet Weekendavisen til trods for kontroversielle synspunkter om valg og skadevirkninger (Alzaga 2004). Sexarbejdernes Interesse Organisation (SIO) har også fået nogen opmærksomhed. Der er dog ikke publiceret væsentlige undersøgelser eller forskningsrapporter, som kan understøtte en mere vidensbaseret debat. Ofte henvises til de svenske erfaringer med kriminalisering af sexkøb i 1999, men da de peger i forskellige retninger, bruges de snarere som argumenter for egne synspunkter end som oplysende for debatten.[15] Der er altså ikke meget, der tyder på, at der er en egentlig udfordring af doxa på vej.[16]

I forlængelse heraf kan man konstatere, at den overvejende del af de økonomiske midler til prostitutionsprojekter bevilges til Sevicestyrelsen og KFUK's Sociale Arbejde. Fagområde Prostitution og Kompetencecenter Prostitution sorterer organisatorisk under Servicestyrelsen og skal producere, indsamle og formidle viden om prostitution samt „sikre, at de

[15] Høringen om prostitution, ligestilling og velfærd i Folketinget den 2.6.08 var et eksempel på det. De svenske erfaringer blev brugt på vidt forskellige måder og til at argumentere for meget forskellige tiltag på prostitutionsområdet.

[16] En undtagelse er filmen 'Illusionen' af Sussie Weinold, som Servicestyrelsen producerede i 2008. Her får tre forskellige prostituerede ordet, samt bl.a. en socialrådgiver som fører frem mange forskellige perspektiver på fenomenet prostitution. Filmen er produceret til undervisningsbrug.

social- og velfærdspolitiske initiativer, som Folketinget beslutter, og intentionerne bag bliver omsat korrekt og hurtigt til praktisk social indsats i kommunerne" (www.vfcudsatte.dk).

Centrene under Servicestyrelsen skal altså omsætte Folketingets beslutninger til praksis, hvilket betyder, at deres indsatser bygger på bestemte antagelser om prostitution og prostituerede. De bedriver således ikke egentlig forskning, da de som vist ovenfor heller ikke har noget egentligt teoretisk perspektiv eller en tilstrækkeligt beskrevet metode.[17] Rederne kan, qua deres stærkt holdningsbaserede tilgang til feltet, heller ikke bidrage med, hvad man kan forstå som forskning. Resultatet er, som jeg har vist, at der er aspekter af prostitutionsfeltet, der ikke undersøges.

Flere af medarbejderne i Servicestyrelsen, som jeg interviewede i forbindelse med dette projekt, giver udtryk for et ønske om bredere viden, både når det gælder prostitution i Danmark og i den internationale litteratur og erfaring. De vil også gerne have et tættere samarbejde med forskningsinstitutionerne, og er i gang med et projekt, hvor de undersøger *både* fordele og skader ved prostitution (Majken Wingaard & Lis Døssing-interview 4.3.08).

Servicestyrelsens medarbejdere bekræfter således hovedpointerne i denne artikel: Der er behov for en kontinuerlig og teoretisk reflekteret kundskab om prostitution og for øget fokus på relationen mellem vidensproduktion og socialt arbejde. Kundskaben om prostitution bør ikke begrænses til socialarbejderes erfaringsbaserede viden, men suppleres med national og international forskning samt med den erfaringsbaserede viden, som de prostitueredes egne organisationer bidrager med.

[17] Et eksempel på dette er en publikation om prostitution og stofmisbrugsbehandling fra Servicestyrelsen i juni 2008. Her er fokus på skadevirkninger. Det empiriske datamateriale er meget lille, og der er ingen referencer til anden litteratur eller undersøgelser (Holm Sørensen et al. 2008). Det samme ser vi beskrevet på stofmisbrugsområdet (Sundhetsstyrelsen 2007:68-77).

Referencer

10 myter om prostitution (2005). KFUKs sociale arbejde. Pjece. www.reden.dk

Alzaga, Christina (2004): Pige på lagnet. Speciale. Sociologisk Institut. Københavns Universitet.

Bechmann Jensen, Torben et al. (1990): Prostitution i Danmark – en situationsrapport 1989. København: Socialforskningsinstituttet.

Beckert, Birgitte & Døssing, Lis (1998): Indendørs prostitution i Danmark – En evaluering af et forsøgsprojekt med socialt arbejde for prostituerede i 6 kommuner. Formidlingscentret Storkøbenhavn.

Berthelsen, Bettina & Bømler, Tina Ussing (2004): Prostitution og meninger der brydes. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Bjønness, Jeanett (2008): Vil du have et andet liv? I: Hjort, Birgitte Graakær (red.): Købt eller solgt. Århus: Klim.

Bjørkholt, Janne (1992): Gråzone og prostitutionsdebut. I: Social kritik nr. 20. Juni. s. 32–39.

Bjørkholt, Janne (1994): Daphnesyndromet – om følgerne af et liv i prostitution. Esbjerg: Syddansk Universitetscenter.

Bourdieu, Pierre (1975): The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason. I: Social Science Information 14 (6) s. 19–47.

Bourdieu, Pierre (1977): Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre (1995): The Logic of Practice. Stanford, CA: Stanford University Press.

Bourdieu, Pierre (1996): Symbolsk makt. Oslo: Pax Forlag.

Bourdieu, Pierre (1997): Af praktiske grunde. København: Reitzels forlag.

Christensen, Dan E. (2003): Unge og prostitution – et overset problem. København: PRO-centret.

Christensen, Gunvor & Barlach, Lise (2004): Prostitution på massageklinikker – en spørgeskemaundersøgelse om kvinder, der prostituerer sig på massageklinikker. PRO-Vejle, PRO-Århus og VFC Socialt Udsatte.

Dagbladet Information 8.–9. september (2007): Kære Socialdemokrater.

Dahl, Anders et al. (1990). Træk af den mandlige prostitution. København projektgruppen.

Dahler-Larsen, Peter & Krogstrup, H. K. (red.) (2001): Tendenser i evaluering. Odense: Odense Universitetsforlag.

Daphne (1992): Prostitutionsdebut. København: Socialpolitisk Forlag.

Elstad, Jon Ivar (1992): A Class Concept of the Nineties? A Critical Review of Three Socialogical Theories of Class. Oslo: Tidsskrift for samfunnsforskning.

Foucault, Michel (1980): The History of Sexuality. Vol.1. New York: Vintage.

Friis Jensen, Nanna (1997): Sagsbehandlerens viden om prostitution – evaluering af sagsbehandlernes udbytte af Sluseprojektets formidlingsdel. København: Europap.

Giddens, Anthony (1991): Modernity and Self-Identity. Cambridge, UK: Polity Press.

Greve, Vagn (2005): Prostitution – former for indgreb og deres begrundelser. Nordisk Tidsskrift for kriminalvidenskab, marts, s. 1–26.

Henriksen, Susanne van Deurs & Springborg, Hanne (1988): Prostitutionsliv. København: Nordisk Forlag A/S.

Hjort, Birgitte Graakjær (2008): Købt eller solgt. Århus: Klim.

Holm Sørensen, Mogens et al. (2008): Prostitutionens omfang og former. Notat. Udsatteenheden. VFC Socialt Udsatte.

Jensen, Torben Beckmann et al. (1990): Prostitution i Danmark – en situationsrapport 1989. København: Socialforskningsinstituttet.

Järvinen, Margaretha (1993): Of Vice and Women – Shades of Prostitution. Oslo: Scandinavian University Press.

Järvinen, Margaretha (2000): Pierre Bourdieu. I: Andersen/Kaspersen (red.). Klassisk og moderne samfundsteori. København: Reitzels Forlag, s. 342–363

Jöhncke, Steffen (1992): Mandlig Prostitution – indfaldsvinkler og problemer. I: Mandlig prostitution – en usynlighed. København: Socialpolitisk Forlag.

Jöhncke, Steffen (2007): Treatment Trouble. On the Politics of Methadone and Anthropology. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.

Lautrup, Claus (2000): Jeg gør det jo kun en gang imellem. Speciale i sociologi. Københavns Universitet.

Lützen, Karin (1998): Byen tæmmes. København: Reitzels Forlag.

Malmgren, Marianne & Olsen, Claus B. (2000): Rådgivning og viden om prostitution – Evaluering af PRO-centret. København: Center for alternativ Samfundsanalyse.

Mik-Meyer, Nana (2004): Dømt til personlig udvikling. København: Reitzels Forlag.

Nielsen, Annemette (1997): Prostitution – et problemfelt. Speciale i antropologi. Aarhus Universitet.

Phoenix, Joanna (1999): Making sense of Prostitution. London/Basingstoke: Palgrave Macmillan.

PRO-centrets årsberetninger 1997–2002. VFC Socialt Udsatte.

Rasmussen, Nell (1987): Forord og efterskrift. I: Høigård og Finstad: Baggader. Om prostitution penge og kærlighed. København: Reitzels Forlag.

Rasmussen, Nell (2007): Prostitution i Danmark. Servicestyrelsen. Udsatteenheden. Danmark.

Skeggs, Beverly (1997): Formations of Class and Gender. London: Sage Publications.

Socialministeriet (1990): Redegørelse om prostitution.

Socialministeriet (2005): Et andet liv. Regeringens forslag til en helhedsorieneret indsats på prostitutionsområdet.

Spanger, Marlene (2007): Myndigheternas köns- och seksualsyn. Lösaktiga kvinnor i 1930-talets Danmark. I: Jansdotter/Svanström (red.): Sedligt, renligt, lagligt. Prostitution i Norden 1880–1940. Göteborg: Makadam.

Sundhedsstyrelsen (2007): Narkotikasituationen i Danmark.

Wacquant, Loïc. J.D. (1996): Introduktion. I: Bourdieu/Waquant: Refleksiv Sociologi. København: Reitzels Forlag.

2. Socialpolitiske tiltag og feministisk gennemslagskraft indenfor menneskehandel i Danmark

Marlene Spanger

2.1 Indledning

Formålet med dette kapitel er at problematisere menneskehandel som et rets- og socialpolitisk redskab inden for prostitutionsområdet. Dels vil jeg analysere, hvordan menneskehandel som policyfelt er blevet skabt i Danmark gennem en række diskurser, og dels analysere, hvordan dette policyfelt igen har affødt nye diskurser. Inspireret af Andersen (1995) definerer jeg et *policyfelt* som den måde, hvorpå lovgivningsinitiativerne tænkes meget systematisk af aktørerne. Kapitlet vil tage udgangspunkt i de aktører, der på et politisk, lovgivningsmæssigt og praktisk plan arbejder med prostitution og menneskehandel.[18] Både i et samarbejde og i et konkurrenceforhold sætter disse kriterier for, hvad der skal gælde for en statslig definering af menneskehandel i Danmark. Således er det i spændingsfeltet mellem aktørernes forskellige indgange til prostitution og diskursive afsæt, at definitionerne af menneskehandel produceres. Ærindet med dette kapitel er dermed *ikke* at stille spørgsmålstegn til, hvorvidt menneskehandel er en realitet.

Siden slutningen af 1990erne og frem til i dag har de sociale aktører og politiet observeret, at antallet af kvindelige migranter i prostitution er steget markant i Danmark. Ifølge de sociale myndigheder og politiet er der tale om tre større grupper, der dominerer prostitutionen i Danmark: østeuropæi-

[18] I kapitlet er betegnelsen menneskehandel synonymt med handel med kvinder/mennesker.

ske, afrikanske (særligt nigerianske) og thailandske kvinder (Rasmussen 2007). Den migrationsrelaterede prostitution fra fattigere til rigere dele af verden er et globalt fænomen, der har resulteret i international politisk opmærksomhed fra blandt andet FN og EU. menneskehandelsområdet er udsprunget af både internationale og nationale processer, der fungerer som præmisser for tilblivelsen af policyfeltet menneskehandel i Danmark. Netop indholdet af denne tilblivelsesproces er dette kapitels fokus.

Med et internationalt pres fra blandt andet FN[19] er menneskehandel blevet et politisk indsatsområde i Danmark. Den politiske bevågenhed har betydet, at der i 2003 kom en straffelov om menneskehandel, og samme år søsatte regeringen den første handlingsplan for menneskehandel af kvinder.[20] Disse initiativer har ført til udvikling af nye samarbejder og opbygning af netværk på tværs af offentlige institutioner og NGOer.[21] En lignende udvikling finder også sted på internationalt plan (Agustín 2007).[22]

Som det første vil jeg kort introducere til kapitlets teoretiske afsæt. Dernæst følger der et par redegørende afsnit, som introducerer til lovgivningen og de sociale og retslige tiltag inden for menneskehandel. Redegørelserne er dels overbliksgivende, og dels kontekstualisere disse afsnit de efterfølgende analyseafsnit.

2.1.1 Metode; diskurs, subjektpositioner og magt

Ud fra en diskursanalytisk optik,[23] der har afsæt i den franske idehistoriker Michel Foucaults tænkning (1976 [1994]), vil jeg bevæge mig på et

[19] Handlingsplanen fra FN's kvindekonference i Beijing 1995 var et centralt redskab til at få etableret handling, der skulle følge op på FN's konvention om menneskehandel. Regeringer, inklusive den danske, der havde skrevet under på handlingsplanen fra Beijingkonferencen, blev pålagt at give midler til at indsamle viden om og etablere institutioner, der havde til opgave at hjælpe ofre for menneskehandel (Ellinger & Quade 1996:55).

[20] I handlingsplanen til bekæmpelse af handel med mennesker fra 2007 skelnes der mellem handel af mennesker til prostitution og til andre erhverv. Ikke desto mindre skriver handlingsplanen sig ind i prostitutionsområdet med dets konkrete forslag til aktiviteter. Set i en international kontekst refererer debatter om menneskehandel sig oftest til prostitution (Anker 2004, 26). Flere organisationer og aktivister argumenterer for, at al prostitution bør betragtes som menneskehandel, mens andre grupper betragter tvang som et vigtigt kriterium i definitionen af menneskehandel (Doezema 2001, Anker 2004 m.fl.).

[21] NGOer en forkortelse af Non-Government Organisation.

[22] Agustíns (2007) undersøgelse, som viser, hvordan der på internationalt plan er etableret en 'redningsindustri' inden for menneskehandel og migrationsrelateret prostitution, der både omfatter go'er og internationale NGOer. En industri, der trækker på samme diskurser, og som producerer subjektpositioner som 'sex worker', 'victim' etc.

[23] Her har jeg primært hentet inspiration hos Christensens (1994) læsning af Foucault.

myndigheds- og policyniveau. Her vil prostitutionsområd-et blive undersøgt som et kampfelt, der er gennemskåret af flere konkurrerende, overlappende og/eller supplerende tankesystemer, som kæmper om at betydningssætte menneskehandel. Empirien[24] består af handlingsplaner for bekæmpelse af menneskehandel for 2003–2006 og 2007–2010,[25] statusrapporter og en slutrapport for udførslen af handlingsplanen fra 2003–2006 samt diverse dokumenter udarbejdet af offentlige og private institutioner. Disse tekster læses som produkter af en historisk proces, hvor det er i konkurrencen eller uenigheden imellem disse, at kategorier som menneskehandel etableres og forhandles gennem italesættelser (Philipsen & Jørgensen 1999:150, Dahl 2000:127).

En diskurs er et afgrænset sammenhængende tankesystem, der organiserer og opstiller regler for tale og handling samt den *måde*, det er muligt at tale og handle på. Talen er endvidere styret af regler og systemer, som afgør, hvilken betydning talen skal tilskrives. Således indskriver forskellige holdninger, forestillinger og organiserede praksisser sig i diskurser. Diskursen følger sin egen sandhedsproducerende logik. I denne sammenhæng skal 'talen' eller italesættelsen forstås bredt, idet den omfatter alle former for debat, visuel og skriftlig kommunikation (Christensen 1994:4). Ved at spørge til, hvad tales der om, hvem der taler, og hvordan kan der tales om, vil jeg vise, hvordan nogle forståelser udgrænses og andre reproduceres, hvad der tages for givet, og det usagte. For det første *hvad tales der om?* med henblik på at afdække, hvordan objekter (tvang, offer, etc.) italesættes og tillægges bestemte betydninger. For det andet *hvem taler?* med det formål at indkredse, hvilke aktører der opnår ret til at tale og handle. Her har jeg til hensigt at afdække de forskellige subjektpositioner, der er fastsat af diskurserne, og som indtages af aktørerne.[26] Endvidere konstitueres subjektpositionerne i relation til hinanden fastsat af diskursens regler, og som tilsammen tegner et magthierarki.[27] For det

[24] Som supplement inddrages observationer og interviews med videnskabelige medarbejdere, socialarbejdere og politiet.

[25] Både handlingsplanen fra 2002 og 2007 har også børn som målgruppe. Denne del vil ikke blive inddraget i kapitlet.

[26] Ifølge Foucault (1974 [1994]) kommer talen ikke fra en indre kerne i individet, der går forud for bevidstheden. I stedet er det diskursen, der konstituerer subjekterne og dermed talen samt fastsætter subjektets position i samfundet (Christensen 1994:18). Dette finder sted gennem en dobbelt proces: Diskursen er et produkt af en gruppe talende subjekter, samtidig med at diskursen producerer subjektet, og hvordan disse er positioneret i relationer til hinanden.

[27] Den magtform, der refereres til, er ikke defineret ved fysisk vold, åbenlys tvang eller en synlig magtform konstitueret som en institution eller en bestemt kraft. I stedet er der tale om magt, der "...

tredje *hvordan kan der tales om?* med det formål at synliggøre, hvad der accepteres som gyldigt og ikke-gyldigt i en specifikt historiskbetinget kontekst (Christensen 1994:6).

Diskurser og diskurskampene har altid afsæt i den konkrete virkelighed forankret i en materiel og institutionel udvikling. Den måde, som menneskehandel forstås på i dag, anno 2008, er frembragt gennem diskursive forandringer over tid. Således trækker aktuelle konkurrerende diskurser, der tegner prostitutionsområdet, på tidligere diskurser afgrænset af socialhistoriske forhold. Ved at anlægge et historisk snit er det muligt at påvise brud og diskontinuitet i diskursordnen og dermed, hvordan styrkeforholdet mellem diskurserne ændrer sig. Samtidig er de enkelte diskurser også i en konstant forandring. Inspireret af Dahl (2000) vil jeg give et vue over det diskursive terræn inden for prostitution gennem de sidste 130 år og menneskehandel gennem det sidste årti i det efterfølgende afsnit.

2.2 Diskurser inden for prostitutionsområdet

Formålet med dette afsnit er at give et vue over, hvorledes de forskellige diskurser fra slutningen af det 19. århundrede og frem til i dag har præget det sociale arbejde inden for prostitution. Med udgangspunkt i, hvad der tales om, hvem der taler, og hvordan der tales om prostitution, vil afsnittet fokusere på, hvordan politiet og lægevidenskaben tegnede myndighedernes syn på prostitution fra omkring 1874 og frem til 1970erne, hvor det sociale arbejde kom til at dominere myndighedernes syn på den 'prostituerede'.

Dertil vil afsnittet også undersøge, hvordan den feministiske bevægelse har påvirket prostitutionsområdet. Set i et historisk perspektiv finder jeg særligt fem diskurser relevante: en feministisk, religiøs, socialpolitisk, retspolitisk og en lægevidenskabelig diskurs.

---

udøves fra utallige udgangspunkter og i et spil mellem utallige forhold" (Foucault 1976 [1994]:99). Denne processuelle magtform skabes hvert øjeblik i relationerne mellem for eksempel lærer/elev, klient/socialarbejder, embedsmand/aktivist etc. og kan beskrives som usynlig, anonym og effektiv, hvilket gør den sværere at udøve modstand mod (ibid.).

Figur I: Prostitution som diskursivt terræn

Periode	Feministisk diskurs	Religiøs diskurs	Social politisk diskurs	Retspolitisk diskurs	Lægevidenskabelig diskurs
1874–1920	Begge køn er moralsk ansvarlige	Moralsk renlighed gennem arbejde. Fallen – ærbar kvinde.		Anstødelig adfærd i det off. rum. Privatanliggende	Venerisk smitte spredning
1920–1950	Begge køn er moralsk ansvarlige	Moralsk renlighed gennem arbejde. Fallen –ærbar kvinde.		Anstødelig adfærd i det off. rum. Privatanliggende	Lettere åndssvage og seksuelt afvigende
1950–1970			Fattigdom. Sociale problemer	Rufferi	Spredning af Kønssygdomme
1970–1990	Vold mod kvinder. Kønsulighed	Filantropisk arbejde. Redningsarbejde.	Sociale og psykologiske årsager	Rufferi	Sundhedsfremmende arbejde
2000–2003	Vold mod kvinder. Frigørelsesstrategi. Ofre for kønsulighed	Filantropisk arbejde. Redningsarbejde.	Sociale og psykologiske årsager	Rufferi	Sundhedsfremmende arbejde
2003–2008	Vold mod kvinder. Frigørelsesstrategi. Ofre for kønsulighed	Filantropisk arbejde. Redningsarbejde.	Sociale og psykologiske årsager	Rufferi	Sundhedsfremmende arbejde

Kapitlets periodiske tyngdepunkt ligger i perioden 2000–2008.
En vandret læsning af skemaet viser diskursernes styrkeforhold i de enkelte perioder. Jo mørkere feltet er, jo mere dominerende har diskursen været.
En lodret læsning af skemaet viser en ændring af den enkelte diskurs i perioden.

Figur II: Menneskehandel som diskursivt terræn

Periode	Feministisk diskurs	Religiøs diskurs	Socialpolitisk diskurs	Retspolitisk diskurs	Lægevidenskabelig diskurs
2000–2003	Etnificering. Offer for kønsulige-stilling. vold mod kvinder	Filantropisk arbejde. Rednings-arbejde	Global ulighed, fattigdom og kulturelle barriere	Tvang og vold. Friheds-berøvelse og rufferi	Sundheds-fremmende arbejde
2003–2008	Etnificering. Offer for kønsulige-stilling. vold mod kvinder	Filantropisk arbejde. Rednings-arbejde	Global ulighed, fattigdom og kulturelle barriere	Tvang og vold. Fri-hedsberøvel-se og rufferi. Repatriering	Sundheds-fremmende arbejde

Skemaet skal ses som en transparent, der kan lægges henover Figur I.
* Denne feministiske diskurs er blot én ud af flere.

2.2.1 Angsten for venerisk smittespredning og moralsk forfald

Disse har ændret sig over tid, samtidig med at de i varierende grad har tegnet myndighedernes prostitutionsforståelse. Fra 1874 og frem til 1950 dominerede den retspolitiske og den lægevidenskabelige diskurs skiftevis myndighedernes arbejde, samtidig med at de supplerede hinanden. I perioden blev salg af sex forstået som et privatanliggende mellem køber og sælger. Særligt fra 1874 til 1906 blev prostitution gennem lovgivning reguleret ud fra den tankefigur, at prostitution var en naturlig del af samfundet, men på samme tid måtte de prostituerede kun være synlige over for den person, der opsøgte dem, nemlig manden (Lützen 1998). Formålet med politiets praksis var ikke at hindre salg af seksuelle ydelser, men at bekæmpe de negative konsekvenser, der frem til 1960'erne blev defineret som moralsk forfald og spredning af kønssygdomme, med ansvaret placeret hos de prostituerede.

Forestillingen om, at kvindens seksualitet udelukkende knytter sig til forplantning, modsat manden, der har et naturligt seksuelt behov, som skal tilfredsstilles, har afsæt i en lægevidenskabelig diskurs. Således legitimerede en retspolitisk og lægevidenskabelig diskurs mandens køb af seksuelle ydelser, samtidig med at kvinder, der solgte seksuelle ydelser, stempledes (Pedersen 2002:161–162).

Trods et støt fald i den systematiske politiovervågning af prostituerede i det offentlige rum fra 1906 og frem til 1960 dominerede denne forestilling den retspolitiske diskurs. Synspunktet, at prostitution er et privatan-

liggende, løber som en rød tråd gennem den retspolitiske diskurs' historie i Danmark.

I samme periode (1874–1950erne) blev prostituerede betragtet som en trussel mod ægteskab og normer for kvindelig seksualitet. Særligt i perioden 1920–1950 dominerede den lægevidenskabelige diskurs, som havde afsæt i arvehygiejnen. I mellem- og efterkrigstiden var det de såkaldte løsagtige kvinder, der var i myndighedernes søgelys, og som blev defineret som faldende ind under kategorien prostituerede. Kvinderne blev af myndighederne set som patologisk afvigende, forklaret ud fra den tankefigur at de var degenereret (Spanger 2002, 2007). Anderledes blev mænds køb af sex ikke opfattet som et problem inden for en lægevidenskabelig eller retspolitisk diskurs. Hermed supplerede den retslige og lægevidenskabelige diskurs hinanden, og den dobbelt moralske holdning til prostitution blev reproduceret.

I perioden 1874 og frem til 1920erne gjorde kvindeorganisationerne og filantroperne sig gældende på to områder: I kampen mod den reglementerede prostitution (1874–1906) og 'den hvide slavehandel'.[28] Ifølge disse organisationer skulle manden også gøres ansvarlig for smittespredningen af veneriske sygdomme, og prostitution blev betragtet som usædeligt og alment nedbrydende for både mænd og kvinder (Christensen 1995:46). På dette punkt fandt der et overlap sted mellem den religiøse og feministiske diskurs, idet der inden for begge diskurser blev argumenteret for en bekæmpelse af prostitution.

I 1920'erne udviklede der sig et frivilligt socialt redningsarbejde inden for et kristeligt regi, som blandt andet KFUK[29] drev. Redningsarbejdet havde unge kvinder, der rejste til København for at søge arbejde, som målgruppe, idet disse blev betragtet som potentielle ofre for byens moralske fordærv og løsagtige adfærd (Christensen 1995:189).

[28] I begyndelsen af den 20. århundrede blev handel med kvinder kaldt 'hvid slavehandel', som omfattede handlen med europæiske kvinder, der blev tvunget eller lokket til at rejse til oversøiske lande med henblik på prostitution (Nielsen 2001).

[29] KFUK, der står for Kvindelig Forening for Unge Kvinder, blev stiftet i 1883 og udspringer af det indremissionske samfund. I begyndelsen af det 20. århundrede brød KFUK med Indre Mission. KFUK består af forskellige former for socialt arbejde (Christensen 1995).

2.2.2 Fra arvebiologi til socialarbejde

Særligt fra 1920erne og frem til 1960 dominerede den arvebiologiske diskurs myndighedernes kontrol af kvinder, der blev defineret som prostituerede. Ifølge den arvebiologiske diskurs var det i sidste ende kvindernes degenererede arveanlæg. Blandt andet blev mange af kvinderne diagnosticeret som lettere åndssvage. Dertil antog myndighederne, at kvindernes sociale forhold som social arv og fattigdom forværrede deres såkaldte amoralske levevis (Spanger 2002 og 2007). Fra 1950erne og frem til1960 dominerede den arvebiologiske diskurs ikke længere myndighedernes arbejde. Lægevidenskabens fokus på det arvebiologiske element forsvandt. I stedet fokuserede myndighederne udelukkende på kvindernes sociale arv og baggrund samt deres psykiske tilstand. For eksempel blev kvinderne ikke længere defineret som lettere åndssvage (Spanger 2002). På samme tid forsvandt det moralske element i myndighedernes syn på prostituerede. I stedet skulle der drages omsorg over for kvinderne; de hjælpes og vejledes (Spanger 2002, 2007). Denne nye tilgang til de prostituerede skal ses i lyset af, at de sociale private og filantropiske organisationer kom til at spille en afgørende rolle i udviklingen af det offentligt organiserede sociale arbejde, som tog sin begyndelse i 1930erne (Bundesen et al. 2001). Her stod den private filantropiske forening Mødrehjælpen som central aktør, der var med til at udforme de offentlige tiltag over for løsagtige kvinder og prostituerede fra 1950'erne og frem (Spanger 2002:80). Således har den socialpolitiske diskurs rod i en religiøs diskurs, idet de religiøse og filantropiske organisationer lagde kimen til det aktuelle offentlige sociale arbejde med prostituerede.

I 1973 kom der en betænkning om prostitution, som adskiller sig markant fra tidligere betænkninger om prostitution (1946 og 1955). I denne betænkning var den fordømmende tone over for prostituerede forsvundet. 'Den prostituerede' var nu beskrevet i et neutralt sprog, og prostitution blev udelukkende defineret som salg af seksuelle ydelser mod betaling. Kvinderne skulle støttes og hjælpes til at leve eget liv og ikke anbringes på en anstalt eller i sjældnere tilfælde steriliseres. Skiftet vidner om et diskursbrud, hvor den socialpolitiske diskurs for alvor slog igennem. Inden for den socialpolitiske diskurs blev kvinderne udelukkende italesat som ofre for individuelle skader med vægt på det enkelte individs sociopsykologiske skadesvirkninger (Spanger 2001:56). Trods kvindebevægelsernes gennemslagskraft i 1970erne og 1980erne (Dahlerup 1998) slog en

feministisk diskurs ikke igennem inden for prostitution i Danmark, hverken blandt myndighederne eller i den offentlige debat.

2.2.3 Nye toner – prostitution ses som vold mod kvinder

Først i forbindelse med en stigning af antallet af migranter i prostitution og politiseringen af menneskehandel i slutningen af 1990erne aktiveres en feministisk diskurs, som særligt tegner de nordiske lande. Inden for denne feministiske diskurs betragtes prostitution ikke som naturgivet. Endvidere fremhæves det, at det ikke er et tilfælde, at det er mænd, som køber, og kvinder, der sælger. I stedet ses denne praksis som et resultat af socioøkonomisk uligestilling mellem mænd og kvinder (Järvinen 1990). Endvidere argumenterer nogle aktører for, at prostitution er vold mod kvinder uanset præmisserne for køb af seksuelle ydelser. Ud fra den logik forstås prostituerede som ofre uanset den prostitueredes egne opfattelse. Denne feministiske diskurs kan spores tilbage til slutningen af 1800-tallet hos blandt andet den abolitionistiske bevægelse.

Gennem de sidste ca. 130 år har prostitutionsområdet været tegnet af en række diskurser, der med forskellig styrke har domineret. Overordnet set har der fundet diskursbrud sted – fra en retspolitisk og en lægevidenskabelig diskurs, som de herskende i begyndelsen af det 20. århundrede, til en socialpolitisk diskurs, der for alvor vandt indpas i 1970erne. Med den socialpolitiske diskurs som den diskurs, der frem til i dag dominerer myndighedernes indsats inden for prostitutionsområdet, er spørgsmålet: Hvordan udvikler, formuleres og håndteres den sociale indsats inden for menneskehandel? Hvilke aktører gør sig gældende inden for området: *hvem taler? og hvordan tales der om menneskehandel?* Og ikke mindst affødes der nye diskurser? Disse spørgsmål vil i det efterfølgende afsnit blive fokuseret på, men først en præsentation af de danske tiltag inden for menneskehandel.

2.3 Menneskehandel i Danmark

2.3.1 Lovgivningen internationalt og nationalt

I december 2000 blev det internationale samfund, repræsenteret ved FN, enig om en definition af menneskehandel med seksuel udnyttelse for øje. Denne definition refereres oftest som Palermo-protokollen[30] og er en central definition inden for det lovgivningsmæssige og sociale arbejde samt inden for de akademiske debatter (Tyldum et al. 2005). Trods en international definition af menneskehandel, som blandt andet Danmark slutter op om, indeholder FNs definition flere tvetydigheder, der udfordrer den måde, som artikel 3 fortolkes på og anvendes af de enkelte landes regeringer, internationale private såvel som offentlige institutioner (se for eksempel Tyldum et al. 2005:11, Anker 2004:25). To år senere i 2002 trådte den danske straffelov § 262a om menneskehandel i kraft. Denne paragraf er udsprunget af FN's artikel 3, Palermo-protokollen fra 2000. Lignende udvikling inden for lovgivning kan blandt andet ses i Norge.[31]

> For menneskehandel straffes med fængsel indtil 8 år den, der rekrutterer, transporterer, overfører, huser eller efterfølgende modtager en person, hvor der anvendes eller har været anvendt:
>
> 1) ulovlig tvang efter § 260,
> 2) frihedsberøvelse efter § 261,
> 3) trusler efter § 266,
> 4) retsstridig fremkaldelse, bestyrkelse eller udnyttelse af en vildfarelse eller
> 5) anden utilbørlig fremgangsmåde
> 6) med henblik på udnyttelse af den pågældende ved kønslig usædelighed, tvangsarbejde, slaveri eller slaverilignende forhold eller fjernelse af organer.

[30] Palermo-protokollens fulde titel: Protocol to Prevent, Suppress and Punish trafficking in Persons, especially Women and Children, Supplemented the United Nations Convention Against Transnational Organised Crime. Artikel 3, UN, december 2000: (a) Ved „menneskehandel" forstås det at rekruttere, transportere eller overføre en person, holde en person skjult eller modtage en person ved brug af magt eller trusler om magtanvendelse eller anden form for tvang, bortførelse, bedrageri eller misbrug af magt eller udnyttelse af en sårbar stilling eller ydelse eller modtagelse af betaling eller fordele for at opnå samtykke fra en person, der har myndighed over en anden person, med det formål at udnytte vedkommende. Begrebet udnyttelse omfatter mindst udnyttelse af en andens prostitution eller andre former for seksuel udnyttelse, tvangsarbejde, slaveri eller slaverilignende former for udnyttelse af arbejdskraft eller fjernelse af organer.

[31] Se May-Len Skilbreis artikel „Rettslig håndtering av prostitusjon og menneskehandel i Norge" i denne publikation.

> Stk 2. På samme måde straffes den, der med henblik på udnyttelse af den pågældende ved kønslig usædelighed, tvangsarbejde, slaveri eller slaverilignende forhold eller fjernelse af organer
>
> 1) rekrutterer, transporterer, overfører, huser eller efterfølgende modtager en person under 18 år,
> 2) yder betaling eller anden fordel for at opnå samtykke til udnyttelsen fra en person, som har myndighed over den forurettede, og den, der modtager sådan betaling eller anden fordel.
>
> www.retsinfo.dk

Foruden loven om menneskehandel § 262a benytter politiet sig i lige så høj grad af straffelovens § 228, der relaterer sig til prostitution:

> Den der
> 1) forleder nogen til at søge fortjeneste ved kønslig usædelighed med andre
> 2) for vindings skyld forleder nogen til kønslig usædelighed med andre eller afholder nogen, der driver erhverv ved kønslig usædelighed fra at opgive det, eller
> 3) holder bordel,
> straffes for rufferi med fængsel indtil 4 år.
>
> Stk. 2 På samme måde straffes den, der tilskynder eller bistår en person under 21 år til at søge erhverv ved kønslig usædelighed, samt den, der medvirker til en persons befordring ud af riget, for at denne i udlandet skal drive erhverv ved kønslig usædelighed, når den befordrede person er under 21 år eller uvidende om formålet.

Samt straffelovens § 229:

> Den, der fremmer kønslig usædelighed ved for vindings skyld eller i oftere gentagne tilfælde at optræde som mellemmand, eller som udnytter en andens erhverv ved kønslig usædelighed, straffes med fængsel indtil 3 år eller under formildende omstændigheder med hæfte eller bøde.
>
> Stk. 2. Den, som udlejer værelse i hotel eller gæstgiveri til benyttelse til erhvervsmæssig utugt, straffes med hæfte eller med fængsel indtil 1 år eller under formildende omstændigheder med bøde.
>
> www.retsinfo.dk

I Danmark skelnes der mellem lovgivning om menneskehandel (§ 262a) på den ene side og rufferi og mellemmands-/kvindevirksomhed i forbindelse med prostitution (§ 228 og 229) på den anden side.[32] Førstnævnte § 262a refererer til handel med mennesker i bred forstand og ikke specifikt til prostitution. Foruden paragraffens brede sigte, handel i bred forstand, adskiller § 262a sig fra § 228 og 229 ved at vægte tvang, bedrag og frihedsberøvelse. Sidstnævnte paragraffer, § 228 og 229 sigter udelukkende mod kønslig usædelighed, som prostitution falder ind under.

2.3.2 Politiets indsats

Den politiske bevågenhed siden 2003 inden for menneskehandel har ført til en større opmærksomhed på politiets efterforskning inden for prostitution. Blandt andet har flere politikere og institutioner ønsket en oppriori-tering af politiets indsats over for menneskehandel. Dette har resulteret i en strategiplan udarbejdet af Rigspolitichefen samt opprioritering af undervisning i menneskehandel på politiskolen. Politiets indsats retter sig udelukkende mod de negative konsekvenser, der knytter sig til prostitutionen, som omhandler bagmandsvirksomhed og mellemhandlere (Rigspolitiet 2006). I forbindelse med regeringens handlingsplan for 2007–2010 er der også inden for politiet fundet en reorganisering sted af indsatsen mod bagmænd/kvinder, således at der udføres en mere ensartet og intensiveret indsats på landsplan (Rigspolitiet 2007:3).

Med fokus på overtrædelse af straffelovgivningen er politiets arbejde struktureret ud fra det princip at kunne bygge en bevisbyrde op. Således definerer politiet menneskehandel ud fra paragrafferne § 262a, 228 og 229, hvor bevægelses-, tvangs- og frihedsberøvelse opstilles som kriterier, samt fortjeneste på andres seksuel omgang. Det er sjældent, at § 262a tages i brug, idet „forholdet [ikke] har en sådan karakter, at der er grund for at indlede retsforfølgning for overtrædelse" af denne straffelov (Rigspolitiet 2007:9). I stedet er det § 228 og § 229, som politiet gør brug af: "... især i forbindelse med udenlandske kvinders prostitution her i landet." Således er det „leder nogen til at søge fortjeneste", „driver erhverv ved kønslig usædelighed" eller „tilskynder eller bistår", der definerer menne-

[32] Andre relevante straffebestemmelser er straffelovens § 231: "Den, der tidligere er blevet dømt efter §§ 228 og 229 kan i gentagelsestilfælde få straffen forhøjet med indtil det halve" (www.retsinfo.dk).

skehandel i Danmark ud fra en retslig diskurs, og ikke fysisk vold eller bevægelseselementet: „transportere" eller „overføre", „modtage en person ved brug af magt", „trusler om magtanvendelse", „tvang" eller „bortførelse".[33] Denne definering af menneskehandel afspejles også i anmeldte sager, sigtelser og fældende afgørelser i perioden 2002–2006.

2.3.3 Regeringens handlingsplaner til bekæmpelse af menneskehandel

I 2002 søsatte ligestillingsafdelingen under Socialministeriet den første handlingsplan, der havde til formål at bekæmpe handel med kvinder, med prostitution for øje. Særligt lagde denne handlingsplan vægt på etablering af sociale tiltag såsom hotline, værested, hjemsendelsesprogrammer, opsøgende og rådgivende arbejde stilet mod migranter i prostitution samt vidensindsamling og styrkelse af samarbejdet med udenlandske NGOer og ambassader. Formålet var at forebygge menneskehandel i Danmark (Regeringens handlingsplan 2002; Ligestillingsafdelingen 2005). I alt havde regeringen afsat 10 millioner kroner årligt for en treårig periode: 2003, 2004 og 2005. Både regeringens første handlingsplan og straffeloven må ses som et resultat af, at menneskehandel igennem flere år er blevet betragtet som et højt prioriteret politisk emne, både på et internationalt og nationalt plan.[34]

Regeringens næste handlingsplan til bekæmpelse af menneskehandel kom i 2007. Sammenlignet med den første handlingsplan er der blevet afsat et betydeligt større beløb til den anden handlingsplan (2007–2010), nemlig 80 millioner kroner for en fireårig periode.[35] På flere punkter sigter handlingsplanen fra 2007 bredere. For det første er handlingsplanen et resultat af et tværministerielt projekt mellem Ligestillingsafdelingen under Socialministeriet, Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration, Udenrigsministeriet og Justitsministeriet. For det andet er børn i højere grad blevet implementeret i den anden handlingsplan som målgruppe. I den forrige handlingsplan var blev der i 2005 lavet et tillæg om børn og unge. Også mænd og kvinder der er handlet til tvangsarbejde er

[33] Se § 262a og Palermo-protokollen.

[34] Flere NGOer og GOer som den tværpolitiske paraplyorganisation *Kvindernes U-lands-udvalg* (KULU), det tidligere *Pro-centrert* og den kristelige organisation *Reden* samt pressen har gennem det sidste årti været med til at sætte menneskehandel på den politiske dagsorden.

[35] Ifølge ligestillingsafdelingen kommer 70 millioner kroner fra satspuljeaftalen for 2007 og 10 millioner kroner kommer fra satspuljeaftalen for 2008.

blevet den anden handlingsplans målgruppe. Dog står kvinder, der er handlet i et prostitutionsøjemed som den primære målgruppe. For det tredje fremhæver handlingsplanen fra 2007, at: „Det er vigtigt at se bekæmpelsen af menneskehandel i et helhedsorienteret perspektiv" (Regeringens handlingsplan 2007:6) og lægger dermed op til inddragelse af flere institutioner. Modsat den første handlingsplan, der primært fokuserede på det opsøgende arbejde samt „at sørge for, at ofrene var så godt forberedt på deres hjemsendelse som muligt" (Regeringens handlingsplan 2007:4), omfatter den anden handlingsplan flere forskellige aktiviteter.[36]

Samlet set kan handlingsplanerne ses som styringsredskaber, der har været med til at inddrage og forankre en række aktører inden for håndteringen af menneskehandel. Særligt den sidste handlingsplan lægger op til et samarbejde på tværs af ministerierne, som styres fra centralt hold. Næste afsnit vil undersøge konkurrencen og samarbejdet mellem aktørerne.

2.4 Diskursbrud inden for menneskehandel

2.4.1 De centrale aktører

En lang række aktører arbejder med forskellig styrke og tilgang til menneskehandel. Af de centrale aktører kan nævnes Tema Prostitution under Servicestyrelsen, Reden-STOP Kvindehandel (RSK)[37], Pro Vest (tidligere Pro Vejle) og Prostitution & Kvindehandel (tidligere Pro Aarhus),[38]

[36] Blandt andet oprettelse af Videns- og Koordinationscenter for Menneskehandel, som skal blive en del af den eksisterende sociale indsats på prostitutionsområdet, lokale teams under VKM, der står for opsøgende arbejde, drift af væresteder og botilbud og hotline. I samarbejde med Udlændingeservice skal der udvikles programmer for en forbedret hjemsendelse, intensivering af etableringen af samarbejdsprojekter mellem afsender og modtagerlande samt udvide den uddannelsesmæssige indsats i politiet (Regeringens handlingsplan 2007).

[37] I 2008 er Reden-STOP Kvindehandel (RSK) ændret navn til Reden International (RI). I dette kapitel anvendes det tidligere navn: Reden-STOP Kvindehandel (RSK).

[38] Tema Prostitution under Servicestyrelsen udspringer af den tidligere selvejende institution Procentret, som i 2001 blev lagt ind under den daværende statslige institution. Videns- og formidlingscenteret for Socialt Udsatte, der igen blev lagt ind under Servicestyrelsen i 2007. Tema Prostitution har til opgave at sikre, „... at de social- og velfærdspolitiske initiativer, som Folketinget beslutter, og intentionerne bag bliver omsat korrekt og hurtigt til praktisk social indsats i kommunerne. Styrelsen har desuden til formål at medvirke i forberedelsen af ny lovgivning med erfaring fra praksis og ny viden" (www.servicestyrelsen.dk). Pro Århus var et tidsbegrænset projekt finansieret af Socialministeriet. Lederen af Pro Århus stod bag Prostitution & Kvindehandel, og lederen af Pro Vest tegnede det tidlige-

politiet, ligestillingsafdelingen under Socialministeriet samt en række andre ministerier, fagforeningen 3F, en række foreninger inden for kvindebevægelsen, krisecentre m.fl. Denne gruppe udgør en meget uensartet størrelse, idet den både består af nationale og regionale institutioner såvel som af private, semioffentlige og offentlige institutioner. På den anden side er det i grænsefladerne mellem disse institutioner, at holdningerne til og udformningen af indsatsen skabes. Trods mindre ændringer i de institutionelle konstellationer var det den samme gruppe af institutioner, der indgik i et samarbejde med regeringen om implementeringen af begge handlingsplaner. I de følgende afsnit vil jeg undersøge, hvordan institutionerne, via udførelsen af handlingsplanerne, på forskellig vis har været med til at præge regeringens definition af og efterfølgende tiltag over for menneskehandel.

2.4.2 Fra et sektorielt til et polycentrisk policyfelt

Dette afsnit vil specielt fokusere på *hvem der taler* – altså hvilke aktører der opnår retten til at tale inden for det socialpolitiske område og dermed opnår retten til sætte kriterierne for, hvordan menneskehandel skal defineres. Særligt drejer det sig om fire aktører: Tema Prostitution, Reden-STOP Kvindehandel (RSK), Pro Vest (tidligere Pro Vejle) og Prostitution & Kvindehandel. Disse aktører har været med til at udføre handlingsplanerne inden for det socialpolitiske område (Mainz 2005, 2006; Michaelsen & Nielsen 2004a, 2004b, 2005; Maskell 2006). Tilsammen udgør aktørerne en relativt lille gruppe, der siden 1990erne har foretaget rådgivende og vidensindsamlende arbejde inden for prostitution, og som har været med til at præge den politiske debat om menneskehandel.

Udviklingen af menneskehandel som et policyfelt kan med Andersen (1995) begribes ud fra to typer forvaltning, *den sektorielle* og *den polycentriske*, hvor sidstnævnte er det sidste led i en udviklingsproces inden for forvaltningssystemet i Danmark. Den sektorielle forvaltning er et afgrænset autonomt politisk problemfelt, der i dette tilfælde omfatter offentlige (Servicestyrelsen og politiet) og semioffentlige (Pro Vest) insti Således har indsatsen over for og debatten om menneskehandel afsæt i forskellige typer organisationer. Med den anden handlingsplan i 2007

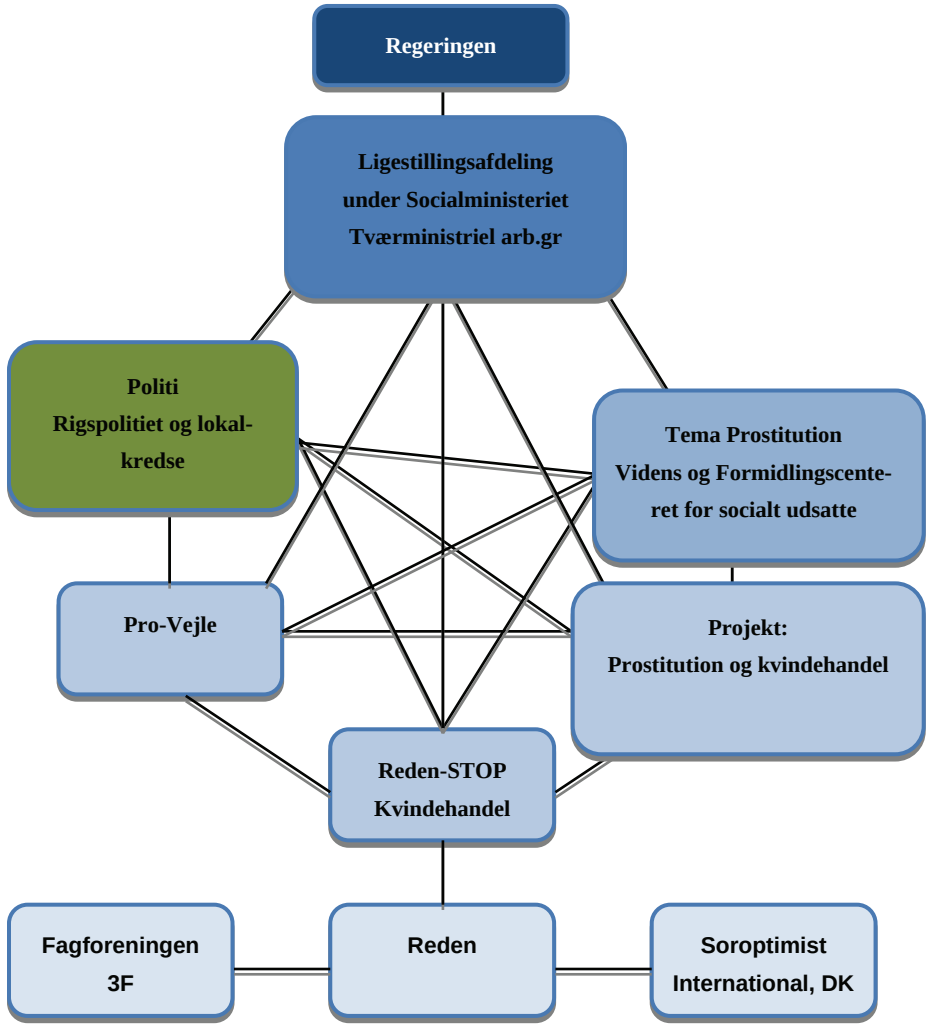
re Pro Vejle. RSK er en selvejende institution under KFUKs sociale arbejde. Det var Reden, København, der med midler fra regeringens handlingsplan etablerede Reden – STOP Kvindehandel i 2003.

finder der en overbygning sted på den sektorielle struktur, der kan betegnes som polycentrisk.[39] Inden for menneskehandelsområdet menes der med polycentrisk, at mange centre med hver deres strategier og forestillinger om styring er involveret i dannelsen af menneskehandel som policyfelt. Som det fremgår af figur III og figur IV reorganiseres policyfeltet fra at være sektorielt til polycentrisk struktureret, idet flere ministerier deler ansvaret. Hermed sætter flere centre kriterierne for, hvornår et problem er et problem (Andersen 1995:36). Således er der mange aktører, der med hver deres strategier, italesættelse og definering af menneskehandel, er med til at forme indsatsen. En proces, der både er betinget af konkurrence og samarbejde.

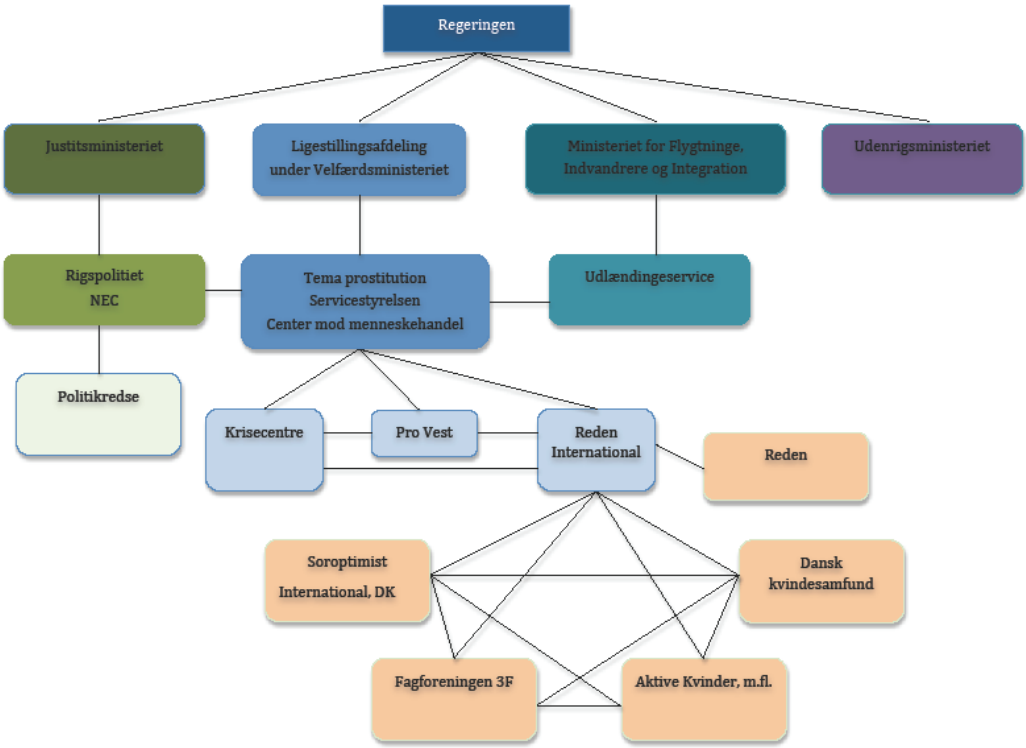
Under den første handlingsplan havde den faglige enhed Tema Prostitution under videns- og formidlingscenteret for socialt udsatte, en overordnet og tværgående funktion, idet opgaverne omfattede overvågning af tutioner fra forskellige ressorter, samt private organisationer (Reden). implementeringen af handlingsplanen.

Dermed fik Tema Prostitution ansvaret for at formalisere samarbejdet mellem de tre andre aktører og politiet. Gennem den koordinerende funktion og feltarbejde hos de tre andre aktører havde Tema Prostitution mulighed for at overvåge udførelsen af regeringens tiltag (Maskell 2006). Ydermere havde Tema Prostitution også til opgave at udvikle procedure for aktørernes samarbejde, etablere netværksforum for erfaringsudveksling, dokumentere og indsamle viden, "... som kan være med til at målrette den fremtidige indsats på området" (Maskell 2006:3). De tre øvrige aktører, RSK, Pro Vejle og Prostitution & Kvindehandel, havde til opgave at udføre det praktiske sociale og sundhedsfremmende arbejde, via opsøgende arbejde, samt styrke og udvikle samarbejdet med politiet og social- og sundhedsmyndighederne (Maskell 2006:14).

[39] Denne forandringsproces finder sted på nuværende tidspunkt.

Figur III: Menneskehandel som policyfelt i perioden 2003–2006
Policyfeltet er et resultat af regeringens første handlingsplan fra 2002.

Figur IV: Menneskehandel som policyfelt i perioden 2007–2010
Policyfeltet er et resultat af regeringens første handlingsplan fra 2007.

Dertil havde Projekt Prostitution & Kvindehandel til opgave at udvikle undervisningsmateriale samt afholde offentlige formidlingsarrangementer (Mainz 2005, 2006). Med anbefalinger fra Tema Prostitution ønskede regeringen en mere centralstyret social indsats under den næste handlingsplan på det nationale plan. Som en del af regeringens anden handlingsplan (2007–2010) blev det nationale *Center Mod Menneskehandel* (CMM) med dertil knyttede lokale enheder oprettet i 2007. Via dette center er de sociale tiltag blevet reorganiseret. Centeret „refererer til Ligestillingsafdelingen i Velfærdsministeriet" og er i Servicestyrelsen placeret „som projekt i Udsatteenheden under det faglige område Overgreb og Prostitution"[40] (Center Mod Menneskehandel). Trods centerets status

[40] Tema Prostitution er en del af området Overgreb og Prostitution.

som en selvstændig enhed med egen budgetramme og ansatte, er centerets udførelse af dets opgaver tæt sammenvævet med Servicestyrelsens faglige område Prostitution. For eksempel er lederen af område Overgreb og Prostitution også leder af CMM. Dertil er centret „ bemandet med en koordinator, en socialfaglig konsulent og tre konsulenter, der foruden opgaver for CMM også løser andre opgaver inden for fagområdet" (Center Mod Menneskehandel).

Som ansvarlig for driften af CMM står den faglige enhed Overgreb og Prostitution med det ledende, overvågende og koordinerende ansvar med hensyn til de sociale tiltag.

Denne centralisering har betydet at RSKs og Pro Vests position er svækket, idet disse aktørers opgaver i højere grad fungerer som lokale enheder end autonome institutioner med egen dagsorden og definition af menneskehandel.

Denne prioritering afspejles også i tildelingen af midler ved den anden handlingsplan. Ifølge RSK er dets midler fra den sidste handlingsplan skåret ned sammenlignet med de midler, aktøren fik tildelt under den første handlingsplan (Demos nyhedsbrev 2008:4). En af de nyere aktører fremhæver, at den sociale indsats inden for menneskehandel er blevet „løftet op fra et ngo-niveau til statsregi". Formålet er at udvide, ensrette og professionalisere indsatsen på landsplan. Anderledes ønskede nogle af „de gamle" aktører, som har arbejdet med prostitution i 1990erne gennem forskellige lokale og tidsbegrænsede projekter, at fastholde den tidligere struktur, der bar præg af forskellige tidsbegrænsede lokale autonome projekter båret af enkelte ildsjæle.

Handlingsplanernes fødsel skal ses i lyset af et stigende internationalt pres på regeringen og et nationalt pres fra private og semioffentlige aktører, der gennem de seneste 10 år har haft tæt kontakt til Ligestillingsafdelingen. Det var den myndighed, der lancerede den første handlingsplan i 2002. Ligeledes fik de tidligere private og semioffentlige aktører til opgave at implementere handlingsplanerne, men ikke som autonome aktører med egne strategier og målsætninger. Hermed afspejler de to handlingsplaner tilsammen dannelsen af menneskehandel som et policyfelt. Endvidere, som det også fremgår af figur IV, omfatter menneskehandel som policyfelt ikke kun den sociale indsats, men også den retspolitiske og den

udenrigspolitiske/ indenrigspolitiske indsats i forhold til en regulering af migrationstrømme under den anden handlingsplan.[41]

Tilsammen har handlingsplanerne ført til en reorganisering af aktørerne, der har resulteret i en magtforskydning, således at der har fundet en centralisering sted. Dette har resulteret i en magtforskydning, så retten til at definere statens kriterier for det sociale arbejde og grænserne for, hvornår der er tale om menneskehandel, i højere grad sættes af en enkelt aktør – nemlig Tema Prostitution.

2.4.3 Professionalisering af det sociale arbejde

Siden 1970erne har den socialpolitiske diskurs domineret prostitutionsområdet, der har været defineret af NGOdreven virksomhed og semioffentlige tidsbegrænsede projekter.[42] I kraft af at flere ministerier er involveret i den anden handlingsplan, og at Tema Prostitution repræsenterer en social myndighed, der sætter retningslinjerne for det sociale arbejde, metodeudvikling i det sociale arbejde og det vidensindsamlende arbejde, er der sket en statslig forankring af den sociale indsats inden for menneskehandel.

Før 2003	Efter 2003
Idealistiske værdier og moral	Akademiske kriterier
Følelsesladede beskrivelser	Formelt sprog: Forvaltningssprog
Subjektive vurderinger	Objektive vurderinger
Entydige billeder af kvinderne	Nuancerede billeder af kvinderne
Ingen stringente metoder	Oppriioritering af metodeensartethed
Vilkårlig viden	Formalisering af viden
Sporadisk dokumentering	Øget og systematisk dokumentering

Figur V: Ændringer inden for den socialpolitiske diskurs

Set ud fra et Foucaultiansk blik er professioner en del af statens magt, da disse reflekterer over styring og udøver styring på bestemte måder. Disse styringsformer og organiserede praksisser baserer sig på forskellige diskurser indlejret i programmer, retninger for udførelsen af reformer eller administrering som for eksempel handlingsplanerne (Dean 1999:18).

[41] Her tænkes på hele debatten om hjemsendelse af ofre for menneskehandel, samt hvor lang betænkningstid ofrene får (tidligere 15 dage, i 2008 100 dage).

[42] Se Jeanett Bjønness artikel „Sociale tiltag som vidensproducent" i denne publikation.

Dette rejser følgende spørgsmål: Hvordan ser præmisserne for professionerne som styringsredskaber ud på policyfeltet menneskehandel?

Flere professioner gør sig gældende inden for prostitutionsområdet. Særligt har de socialfaglige professioner[43] som socialrådgivere og pædagoger tegnet den sociale indsats fra 1990erne. Fra årtusindeskiftet fandt der et skift sted i ansættelsen af overvejende socialrådgivere og -pædagoger til akademikere i Pro-Centret (Pro-Centrets årsrapporter 1997–2001). Disse ændringer førte til en adskillelse af det sociale og vidensindsamlende arbejde, hvor førstnævnte opgave stort set faldt væk for en kortere periode. Således akademiseres det sociale arbejde.

Gennemskuelighed og ensartethed i det vidensindsamlende arbejde, bevidsthed omkring og refleksioner om arbejdsprocedurer er krav, som Center Mod Menneskehandel, og dermed Tema Prostitution, stiller til de sociale aktører under den anden handlingsplan. Blandt andet har centeret afholdt seminarer for de implicerede aktører, der skulle diskutere metode i det vidensindsamlende arbejde. Ligeledes stillede Ligestillingsafdelingen det som krav, at de involverede aktører under den første handlingsplan skulle aflægge skriftlige midtvejsrapporter, der dokumenterede deres arbejde (inklusive metode) samt foreløbige resultater. Under den anden handlingsplan er samarbejdsprocedurerne blevet reorganiseret og formaliseret. Et eksempel er samarbejdet mellem den sociale indsats og politiet. På den ene side er rationalerne bag politiets praksis meget anderledes end det sociale arbejde. På den anden side er samarbejdet mellem politi og de sociale organisationer gennem årerne blevet tættere, samtidig med at samarbejdet mellem politikredsene og de lokale/regionale indsatser har været betingede af individuelle relationer.[44] I forbindelse med den anden handlingsplan er Center Mod Menneskehandel og NEC blevet ansvarlig for at formalisere og standardisere samarbejdet mellem politiet og den sociale indsats på et nationalt plan, således at der udvikles en metodeensartethed i det opsøgende arbejde. I takt med de politiske tiltag inden for menneskehandel er tilgangen blevet formaliseret gennem en akademisering og professionalisering, defineret af en statsstyret indsats.

[43] Her refereres til Dahls (2005) definering af professionsbegrebet.

[44] Trods forskellige forståelser af menneskehandel finder der et tæt samarbejde sted mellem politi og de sociale organisationer. Når politiet opsøger massageklinikkerne kontakter de RSK eller Pro Vest, der rådgiver kvinderne med hensyn til rettigheder og tilbud (RSK 2006, Michealsen & Nielsen 2004, Mainz 2006).

Denne udvikling har ført til, at menneskehandel kan forstås som et policyfelt udsprunget af prostitution som praksis- og vidensregime, der inkluderer flere institutioner og enheder (se foregående afsnit).

2.4.4 Legitimering af aktørernes arbejde gennem tal

> Statistik over menneskehandelen: 1.200 – Så mange udenlandske prostituerede har Reden været i kontakt med. … I alt er der i Danmark registreret 292 ofre for menneskehandel i de seneste 12 år. Det tal er det absolutte minimumtal. Det er kun de registrerede ofre. (B.T., den 3. maj 2008)

> I Danmark handles udenlandske kvinder til prostitution. Politiet anslår, at det drejer sig om 2.000 kvinder årligt. Hertil lægges et stort mørketal. (DEMOS nyt, nr. 95, 2008)

> På prostitutionsområdet skønner man, at der findes minimum 4.732 prostituerede i Danmark, heraf skønnes ca. halvdelen at være udenlandske prostituerede. Der findes ikke et skøn over, hvor mange af de udenlandske prostituerede der er ofre for kvindehandel. (Handlingsplanen for bekæmpelse af menneskehandel 2007–2010)

> RSK har arbejdet med ikke mindre end 779 udenlandske kvinder i prostitution i Danmark. (Reden-STOP Kvindehandel, 2006)

Citaterne fra teksterne, der har til formål at dokumentere og oplyse om antallet af ofre for menneskehandel, er med til at skabe opmærksomhed omkring menneskehandel i medierne. Optælling er en legitim dokumentationsmetode, der tildeles status som objektiv og sandhedsproducerende, hvilket betyder, at tal bliver en central magtteknik aktørerne imellem. Når der fremvises et højt antal af ofre for menneskehandel, har det formodentlig den tilsigtede effekt, at bekæmpelsen af menneskehandel behøver en høj politisk prioritering.

De meget forskellige tal beror på forskellige definitioner af menneskehandel og optællingsmetoder. Tema Prostitution skelner mellem *minimumtal* og *mørketal*. Minimum tal omfatter synlig prostitution (annonceoptælling i massageklinikker og opsøgende arbejde), og mørketal omfatter usynlig prostitution (ingen annoncering). I Tema Prostitutions redegørelse af optællingsteknik står usikkerhedselementet ved optællingen central; at tal bygger på 'skøn', 'gennemskuelighed', 'reproducerbar

metode' og 'synlighed' som kriterier for 'kvalificerende tal' (Nielsen & Sørensen 2007). Hermed lægges der ikke vægt på antallet, men på optællingsmetoden. Som det også fremgår af det fjerde citat, er Tema Prostitution 'forsigtige' eller 'kommer med skøn' ved optælling af migranter i prostitution, og hvor mange der inden for denne gruppe kan defineres som ofre for menneskehandel. Dermed stilles der spørgsmålstegn ved, om alle migranter i prostitution falder ind under kategorien 'ofre for menneskehandel'. En manglende konsistens i brugen af 'handel med kvinder' afspejles i samtlige aktørers optællingskriterier, der implementerer handlingsplanen (Maskell 2006:25).

For Reden-STOP Kvindehandels (RSK) vedkommende er det snarere et maksimum- end et minimumtal, der prioriteres: „Det tal [292] er det absolutte minimumtal. Det er kun de registrerede ofre. Det er umuligt at sætte et konkret tal på, fordi der hele tiden kommer nye ..." (B.T. 3.5.08). Videre fremhæves det, at Reden (læs RSK): „…har snakket med omkring 1.200 forskellige udenlandske kvinder i prostitution, men kun kunnet registrere 137 med sikkerhed" (B.T. 3.5.08). Ved at fremhæve resultatet af en optælling af samtlige migranter i prostitution (de 1.200), som RSK har haft kontakt til, uanset formen for kontakt, tillægges maksimumtallet en større sandhedsværdi, når det fremhæves, at: „tallene i virkeligheden er langt højere" (ibid.). Desuden fremgår det heller ikke klart, om det er alle, der anses som handlede. RSK fremhæver, at de i det sociale arbejde skelner mellem handlede kvinder og migranter i prostitution. Ikke desto mindre er det uklart, hvor grænsen trækkes mellem de to grupper, samt ud fra hvilke præmisser ofre for menneskehandel registreres. Både RSK og Pro Vest angiver, at størstedelen af de kvindelige migranter i prostitution, som de har mødt i det opsøgende og rådgivende arbejde, er handlet, uanset migrantkvindernes selvopfattelse (Maskell 2006:27–28).[45] Anderledes vurderer Prostitution & Kvindehandel de kvinder, som projektet har mødt. Disse migranter vurderes ikke som ofre for menneskehandel. Samtidig udelukker Prostitution & Kvindehandel ikke, at de muligvis tidligere har været udsat for menneskehandel (ibid.).

Modsat RSK og Pro Vest, der argumenterer for et højt antal af ofre for menneskehandel, tager Rigspolitiets Nationale Efterforskningsstøttecenter

[45] Pro Vest angiver, at 95 % af kvinderne på massageklinikkerne er handlet. Reden – STOP Kvindehandel angiver, at 90 % af kvinder på gaden er formidlet gennem bagmænd eller handlede, når de kommer til Danmark (Maskell 2006:27-28).

(NEC) definering af menneskehandel udelukkende afsæt i § 262a, 228 og 229. Dette betyder, at antallet af ofre falder drastisk, idet antallet af menneskehandelssager er lavt. For eksempel fandt der otte fældende afgørelser sted i 2007. Hvad angår optælling af migranter i prostitution ved razziaer, så beror politiets optælling på skøn, hvor optællingen behæftes med en usikkerhed (Rigspolitiet 2006:3). NEC stiller sig spørgende over for den offentlige debat om menneskehandel, idet diskrepansen mellem den dominerende opfattelse, at der i Danmark eksisterer store problemer med menneskehandel, og at politiets identifikation af et relativt lavt antal af ofre for menneskehandel, er stor.

Trods de meget forskellige kriterier for optælling har samtlige aktører det til fælles, at tallene legitimerer deres arbejde.

2.4.5 Feministiske stemmers gennemslagskraft

I dette afsnit vil jeg vende tilbage til de analytiske spørgsmål *Hvem taler? Hvad tales der om?* og *Hvordan tales der om?* for herigennem at redegøre for, hvordan den feministiske diskurs kommer til udtryk, og hvilke konsekvenser den har for de socialpolitiske tiltag i Danmark.

De aktører, der skriver sig ind i den dominerende feministiske diskurs i Danmark, udgør en blandet gruppe af aktører på tværs af politiske partier, de mere traditionelle kvindeorganisationer, fagforeninger, enkeltstående samfundsdebattører mv.

Bekæmpelsen af menneskehandel har mobiliseret kvindeorganisationer og andre hjælpeorganisationer med RSK og Reden som toneangivende aktører i den offentlige debat om menneskehandel. Særligt har Reden med klare holdninger til prostitution formået at mobilisere bredt. Flere politiske partier og enkelte politikere, hvis mærkesag er menneskehandel, samt kvindebevægelser som for eksempel Aktive Kvinder i Danmark, Soroptimist International i Danmark, Dansk Kvindesamfund, Kvinderådet, 3Fs (det tidligere Kvindeligt Arbejderforbund og Specialarbejderforbundet).[46] Blandt andet er der på tværs af foreninger, semioffentlige institutioner, politikere og andre enkeltstående debattører dannet netværk,

[46] I dette kapitel inddrages kun de kvindebevægelser, der har været aktive i debatten om menneskehandel, eller som har taget initiativer til aktiviteter. Ud over de nævnte organisationer har en række, særligt yngre feministiske bevægelser som Feministisk Forum og Kvindeligt Selskab, tilkendegivet deres støtte i bekæmpelsen af menneskehandel, men deltager ellers ikke i den offentlige debat eller aktiviteter.

som på det politiske plan arbejder for en bedre indsats mod bekæmpelsen af menneskehandel. Trods organisationernes og enkeltpersonernes meget forskellige baggrunde kan bekæmpelsen af menneskehandel samle denne heterogene gruppe.

Fælles for aktørerne er, at disse forstår prostitution som udtryk for en uligestilling mellem kønnene, at problematisere forestillinger om mænds seksualitet, der legitimerer deres køb af seksuelle ydelser, samt kræve, at manden må tage ansvar for prostitutionens eksistens. Desuden står forskellige former for *udnyttelse* central i argumentationen for bekæmpelsen af menneskehandel.

Gennem diverse aktiviteter som underskriftindsamling, indsamling af økonomiske, afholdelse af seminarer og konferencer, indlæg i medlemsbladene og dagspressen ønsker disse aktører at påvirke politikerne i sådan en retning, at en lovgivning om kriminalisering af prostitutionskunder træder i kraft, at 'ofrenes' muligheder for at søge opholdstilladelse i Danmark forbedres, samt indsatsen mod mellemhandlere og bagmænd/kvinder gøres mere effektiv. Med opbakning fra politiet iværksatte Aktive Kvinder initiativet „horehuskampagnen" i 2006. Foreningen opfordrer offentligheden til at rette henvendelse til politiet, hvis den observerer kvindehandel eller rufferi. En anden kvindelig NGO, Soroptimist International i Danmark,[47] har ligesom Aktive Kvinder og Dansk Kvindesamfund aktivt deltaget i debatten og bekæmpelsen af handel med kvinder gennem blandt andet underskriftindsamling, samarbejde og donation til RSK. Med udgangspunkt i den holdning, at mændene bærer ansvaret for prostitution, har Dansk Kvindesamfund oprettet et website, tagstillingmand.dk, hvor man har bedt flere kendte og ukendte mænd kort at argumentere for, hvorfor de tager afstand fra prostitution. En måde at synliggøre og inddrage mænd aktivt i bekæmpelsen af prostitution.

Den feministiske diskurs er som sagt med til at sætte grænser for måden, der tales om menneskehandel på i den offentlige debat. Dette synspunkt udgrænser andre aspekter, som står usagte i debatten om menneskehandel. Særligt i debatten om menneskehandel udgrænser denne feministiske diskurs det synspunkt, at prostitution er et privatanliggende og uundgåeligt. Netop dette synspunkt har hidtil været den mest udbredte holdning blandt befolkningen (Lautrup 2002), og den kan spores tilbage til den tidligere retspolitiske diskurs (jf. figur I). I stedet italesættes kvin-

[47] http://www.soroptimist-danmark.dk/projekter/stop-kvindehandel-2-2.html.

der i prostitution som 'sexslaver' og ikke som 'den prostituerede'. Kvinderne 'sælger' heller ikke 'seksuelle ydelser', men 'kvinder handles til sex', 'holdes fanget' osv.[48] inden for den feministiske diskurs. For eksempel skriver foreningen Aktive Kvinder:

> Aktive Kvinder i Danmark vil have frigivet så mange sexslaver som muligt ved at afsløre de steder, hvor de opholder sig under mere eller mindre grusomme, men for os i Norden altid fuldstændig uværdige vilkår … Kvinder, der vil se ændringer, og som aktivt vil kæmpe for afskaffelse af sexslaveriets umenneskelige væsen. (Codavarapu, Aktive Kvinder, 2007a:5–6)

I forbindelse med menneskehandel italesættes offeridentiteten ud fra temaerne vold, seksuel, social og økonomisk udnyttelse, global ulighed og fattigdom, hvorimod offeridentiteten, der relaterer sig til danske kvinder i prostitution, er forankret i en socialpsykologisk forståelse (Spanger 2001:56–57). Den måde, som menneskehandel italesættes på inden for denne feministiske diskurs, udgrænser de synspunkter, som *tvivl* samt *frivillig* og *tvang*; tvivl om hvorvidt kvinderne er handlet til salg af sex, om det har været på kvindernes eget initiativ, at de migrerede etc.

> Både politiet og politikerne ved, at kvinderne bliver misbrugt, og at de bliver udsat for al mulig grænseoverskridende seksuel adfærd og psykisk terror ... De har ikke noget netværk, de kender ikke nogen … De var blevet systematisk misbrugt af danske mænd. (Interview med lederen af RSK, Demos nyhedsbrev 2008, 8–9)

Disse meget entydige billeder af fattige kvinder uden valgmuligheder, som lever et miserabelt liv, fremstilles som værdige ofre og uden skyld i prostitutionen. Dette billede skaber plads til den moralske holdning, at prostitution ikke skal accepteres, samtidig med at kvinder i prostitution ikke kan fordømmes. Spørgsmålet, om kvinderne i et vist omfang sælger sex frivilligt, er et synspunkt, den dominerende danske feministiske diskurs ikke rummer. Samtidig producerer forestillinger om 'de kvindelige ofre for menneskehandel' en legitimering af redningsarbejde, hvor der ikke sættes spørgsmålstegn ved arbejdets præmisser.

[48] Se for eksempel Fagforeningen 3Fs kampagne om kvindehandel http://www.stopkvindehandel.nu/) eller Chodavarapu (2007b).

Den gennemslagskraft, som den feministiske diskurs[49] har opnået i dag, anno 2008, på den politiske arena og i den offentlige i Danmark, er som tidligere nævnt ikke set siden slutningen af 1800 tallet i forbindelse med debatten om hvid slavehandel. Både debatten om 'den hvide slavehandel' og debatten om menneskehandel i dag, anno 2008, har haft bred offentlig opbakning med den feministiske bevægelse i Danmark som primus motor.[50]

Sammenlignet med den svenske debat om prostitutionslovgivning, som har afsæt i en feministisk diskurs, har ingen feministisk diskurs fra 1970erne og frem slået igennem i prostitutionsdebatten i Danmark. Først efter 2003 vinder den feministiske diskurs (der betragter prostitution som uligestilling mellem mænd og kvinder) indpas i Danmark (jf. figur I).[51] I takt med at menneskehandel som policyfelt udvikles fra 2003 og frem, indtager de feministiske organisationer en fremtrædende position inden for prostitutionsområd-et. Her er det de politiske tiltag inden for menneskehandel på nationalt plan og presset fra det internationale samfund, der muliggør denne feministiske diskurs' gennemslagskraft i Danmark, som fører til et diskursbrud.

2.4.6 Hvad er tvang? – kriterier for menneskehandel

Dannelsen af menneskehandel som policyfelt har frembragt forskellige variationer over menneskehandelsforståelsen, der tager afsæt i § 262a og Palermo-protokellen. Dog er brugen og fortolkningen af de formelle defi-

[49] Ud fra et internationalt perspektiv er denne diskurs blot en udlægning af den feministiske diskurs. En anden dominerende feministisk diskurs, som er en reaktion på førnævnte, tager sit udspring i sexarbejdernes bevægelser i 1970erne og 1980erne primært i Canada og Holland (Se bl.a. Richard & Storr 2001, Doezema 2001). Her skelnes mellem frivillighed og tvang som vigtige forhold for kvinders salg af sex, med udgangspunkt i de prostitueredes rettigheder (Doezma 1998). Inden for denne tilgang er der nogle, som betragter prostitution som udtryk for en frigørende seksualitet og opfatter et forbud som en indsnævring af deres seksuelle frihed. Den anden diskurs er ikke særligt udbredt i Danmark. I en vis udstrækning repræsenterer den danske forening Sexarbejdernes Interesse Organisation (SIO) denne diskurs.

[50] Ligesom tidligere formåede de danske kvindebevægelser at udvide indsatsen mod kvindehandel til en generel kamp mod prostitution (Nielsen 2001:22). Lignende gør sig gældende for kvindebevægelsen i dag, anno 2008, der gennem debat og kampagner har formået at få sat lovgivningen om prostitution til debat.

[51] Debatten om en ændring af prostitutionslovgivningen har også mobiliseret en anden, men betydelig mindre fløj, nemlig de prostituerede. På grund af den debat som 3F, Reden og RSK har været med til at rejse, har en mindre gruppe af danske kvinder i prostitution organiseret sig i foreningen Sexarbejdernes Interesseorganisation (SIO), og ad den vej er kvinder i prostitution blevet synlig i debatten om prostitutionslovgivningen.

nitioner forskellige og kan inddeles i tre grupper: Den ene er repræsenteret ved Tema Prostitution, som nuancerer menneskehandelsbegrebet ved at skelne mellem migrantrelateret prostitution og menneskehandel. Således opereres der med grader af menneskehandel, hvor kriterierne for menneskehandel må sættes i den enkelte situation (Maskell 2006:25).

Den anden forståelse, repræsenteret ved politiet, fokuserer udelukkende på det kriminelle aspekt. Politiets tankesystem og praksis er, som tidligere nævnt, baseret på en opbygning af bevisbyrden ud fra paragrafferne § 228 og 229 samt i § 262a med fokus på: „fortjeneste", „tilskynder til", „bistår til", „driver erhverv ved kønslig usædelighed". For at kunne rejse en sådan bevisbyrde skelnes der mellem 'kriminel involvering' og 'frivillig' prostitution (Nielsen 2007).

Den tredje forståelse er repræsenteret ved det sociale hjælpearbejde hos blandt andet Pro Vest og RSK samt hos flere feministiske organisationer. Forståelsen tager ikke udgangspunkt i en formel definition. Snarere virker denne som en diffus forståelse af, at kvinderne ikke har det godt, idet der tages udgangspunkt i tvang, frihedsberøvelse, vold, transport, overførelse, slaveri kombineret med social, økonomisk, psykisk og fysisk udnyttelse. Begreber hentet fra § 262a og FNs Palermo-protokol.

En af optegnelserne fra det opsøgende arbejde er et typisk eksempel på den diffuse forståelse af menneskehandel. Citatet er et udsnit fra en socialarbejders dagbog ved et møde med en kvindelig migrant i prostitution:

> Hun har ikke tidligere prostitueret sig. Hun *virker trist og skræmt* ... Hun er meget interesseret i at få så mange oplysninger som muligt vedrørende sikker sex-rådgivning ...Ved gennemgangen af hvilken form for støtte og vejledning kommer vi til sætningen „ – support to women in menneskehandel." Kvinden er usikker på, hvad der menes, og jeg forklarer hende grundigt, hvad der forstås ved begrebet. *Jeg forsøger at gøre det så tydeligt og klart som muligt og beskriver, at hvis det nu var hende, der var handlet,* kunne hun få hjælp til at komme væk fra sine handlere og prostitutionen ... Hun er i Danmark på turistvisum ... og hun *fastholder, at der i hendes tilfælde ikke er tale om handel. Jeg presser hende ikke yderligere*.[52] (Michaelsen & Nielsen 2004:9)

Hverken gæld, tvang, vold eller forsørgelsesforpligtigelse anvendes som kriterier i socialarbejderens vurdering om, hvorvidt kvinden er offer for menneskehandel. I stedet er det måden, kvinden fremstår på – „virker trist

[52] Ordene, der er sat i kursiv, er mine fremhævelser.

og skræmt" over for socialarbejderen – der gør, at hun mistænkes for at være offer for menneskehandel. Endvidere ræsonnerer socialarbejderen ikke over, om der er andre grunde til, at hun virker trist og skræmt.

"Lever et hårdt og ulykkeligt liv" er et lignende subjektivt og diffust kriterium, som RSK opstiller. Oftest hviler sådanne kriterier på den enkelte socialarbejders subjektive vurdering af klienten. Ifølge Järvinen (2002:13–14) konstruerer socialforvaltningerne deres sager ved at fokusere på udvalgte aspekter af klienternes liv, som passer ind i forvaltningernes sandhedsregimer og administrative kategorier. Det samme finder sted i mødet mellem socialarbejderen og migranten. Førnævnte citat vidner således om, at socialarbejderen på forhånd har kategoriseret migranten som offer for menneskehandel.

2.5 Konklusion: Samspil mellem stat og civilsamfund

Formålet med dette kapitel har været at analysere, hvordan menneskehandel som policyfelt er blevet skabt i Danmark gennem en række diskurser, der har tegnet prostitutionsområdet igennem de seneste 130 år, og som har formet en række offentlige, semioffentlige og private aktørers sociale arbejde, forvaltning og fortolkning af lovgivningen om menneskehandel og rufferi. Ved at spørge til *hvad tales der om? Hvem taler?* og *hvordan kan der tales om?* har jeg fokuseret på, hvordan etableringen af policyfeltet har fundet sted i kampfeltet gennemskåret konkurrerende, overlappende og supplerende diskurser repræsenteret ved de aktører, der primært inden for det socialpraktiske og politiske område har forvaltet og implementeret regeringens to handlingsplaner til bekæmpelse af menneskehandel i perioden 2003–2006 og 2007–2010.

Særligt har fem diskurser – en feministisk, religiøs, socialpolitisk, retspolitisk og lægevidenskabelig – med forskellig styrke tegnet prostitutionsområdet siden 1889 og frem til i dag, som har ført til diskursbrud: Det første diskursbrud kommer omkring 1970erne, hvor den lægevidenskabelige og retspolitiske diskurs var de fremherskende. Efter 1970erne blev den socialpolitiske diskurs den toneangivende hos staten, som også resulterede i en række tidsbegrænsede semioffentlige projekter.

Det andet diskursbrud, der fører til et feministisk gennembrud, skal ses i lyset af særligt to forhold: handlingsplanerne og et pres fra private

og semioffentlige aktører om en bekæmpelse af menneskehandel på et statsligt plan. Ligestillingsafdelingen lancerede den første handlingsplan i 2003–2006, hvor tidligere private og semioffentlige aktører (RSK, Pro Vejle, det tidligere Pro Aarhus og Tema Prostitution) fik til opgave at implementere handlingsplanen. Ydermere var det også disse aktører, der tidligere havde efterlyst sociale tiltag på et statsligt plan. Tema Prostitution fik den ledende, overvågende og koordinerende funktion, og de øvrige aktører får til opgave at udføre det socialpraktiske arbejde. Med den anden handlingsplan styrkes den sociale indsats yderligere, samtidig med at de private og semioffentlige aktører i højere grad underlægges statens dagsorden. I perioden fra den første handlingsplan trådte i kraft i 2003 og frem til søsættelsen af den næste i 2007, fandt der en reorganisering og professionalisering sted, som resulterede i en magtforskydning.

Selvom de private og semioffentlige aktørers (RSK (inklusive Reden) og Pro Vest) autonomi er forsvundet, har dannelsen af menneskehandel, som policyfelt, skabt rum for, at en bestemt feministisk diskurs er blevet toneangivende i debatten om bekæmpelse af menneskehandel. Denne repræsenteres af blandt andet Reden og RSK. Tilmed har RSKs og Redens formået at skabe stor opmærksomhed omkring deres arbejde og holdning til menneskehandel og prostitution både blandt politiske partier, semioffentlige organisationer og NGOer, som har ført til yderligere aktiviteter og politisk arbejde i NGOregi for bekæmpelsen af menneskehandel ud fra et feministisk perspektiv. Således har en alliance mellem offentlige, semioffentlige og private aktører været en forudsætning for dannelsen af menneskehandel som et policyfelt. I kapitlet har jeg vist, at dannelsen af policyfeltet menneskehandel har affødt en ny diskurs, en feministisk, som igen har forårsaget et diskursbrud inden for prostitutionsområdet, samtidig med at policyfeltet har etableret forskellige menneskehandelsforståelser.

Definitionen af 'menneskehandel' fremstår uklar i både regeringens handlingsplaner, inden for det samlede sociale og vidensindsamlende arbejde samt i den offentlige debat. Netop denne uklare definition er et resultat af de meget forskellige aktørers påvirkning af policyfeltet, hvor grænserne for menneskehandel sættes forskelligt. Der er tale om tre kategorier: *Den første* skelner mellem migrantrelateret prostitution og menneskehandel som yderpunkter med fokus på den mellemliggende gråzone. *Den anden* tager udgangspunkt i det kriminelle aspekt med fokus på mel-

lemhandlernes økonomiske gevinst samt fysisk tvang og vold. *Den tredje* har blikket rettet mod den sociale, økonomiske, psykiske og fysiske udnyttelse af ofret. Den måde, som myndighederne definerer menneskehandel på, er med til at etablere kriterier for, hvem der kan betragtes som ofre, og hvilken hjælp der kan tilbydes inden for det sociale arbejde og af politiet. Tilsammen udgør de tre forståelser bred menneskehandelsforståelse, samtidig med at tonen i den offentlige debat taler billedet frem af det kvindelige offer, der skal reddes ud af prostitutionen. Denne tilgang udelader netop den gruppe af migranter, der *ikke* betragter sig selv som ofre, der skal 'reddes' ud af prostitution eller ikke ønsker at blive sendt tilbage til oprindelseslandet.

Med et internationalt pres fra blandt andet FN er menneskehandel blevet et politisk indsatsområde i Danmark, som flere statslige institutioner, interesseorganisationer og NGOer finder yderst relevant, og som den danske regering ikke mindst prioriterer højt. For det første har menneskehandel inden for de sidste år fungeret som en løftestang for de feministiske organisationer i Danmark, hvis mål har været at få prostitutionslovgivningen på den politiske dagsorden. For det andet har de danske myndigheder været nødt til at prioritere menneskehandel højt for at leve op til internationale krav fra blandt andet FN. For det tredje, ud fra en menneskeretsligt og etisk synsvinkel, finder flere NGOer og semioffentlige institutioner bekæmpelsen af menneskehandel vigtig. Således er der flere processer i gang, der forklarer den omfattende politiske og offentlige bevågenhed på menneskehandel i Danmark, som de to handlingsplaner er et produkt af. Helt konkret finder der en dobbelt proces sted: På den ene side fungerer handlingsplanerne som regeringens redskab til at strukturere lovgivningen samt reorganisere og professionalisere de forskellige institutioner. På den anden side bliver menneskehandel et redskab i de politiske kampe om prostitution. Menneskehandel er hermed blevet en temmelig magtfuld diskurs i Danmark.

Referencer

Agustín, Laura (2007): Sex at the Margins: Migration, Labour Markets and the Rescue Industry. London & New York: Zed Books.

Andersen, Niels Åkerstrøm (1995): Selvskabt forvaltning. Forvaltningspolitikkens og centralforvaltningens udvikling i Danmark 1900–1994. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Anker, Christien van den (2004): „Contemporary Slavery, Global Justice and Globalization." I: The Political Economy of New Slavery. Anker (red.). Hampshire: Palgrave Macmillan.

Bundesen, Peter, Henriksen, Lars Skov & Jørgensen, Anja (2001): Filantropi, selvhjælp og interesseorganisation 1849–1990erne. Odense: Odense Universitetsforlag.

Chodavarapu, Lone (2007a): „En politimand kom forbi." I: Aktive Kvinder i Danmark. Tema: Nordens kvinder vil befrie sexslaver, nr. 3.

Chodavarapu, Lone (2007b): „Nye tider." I: Aktive Kvinder i Danmark. Tema: Nordens kvinder vil befrie sexslaver, nr. 3.

Christensen, Gudrun (1994): Diskursanalyse – et bidrag til metodeudvikling. København: COS-rapport nr. 9/9.

Christensen, Hilda Rømer (1995): Mellem backfische og pæne piger. Køn og kultur i KFUK 1880–1940. København: Museum Tusculanum.

Dahl, Hanne-Marlene (2000): Fra kitler til eget tøj: Diskurser om professionalisme, omsorg og køn. Århus: Politica.

Dahl, Hanne-Marlene (2005): „Fra klassisk til en (post?) moderne opfattelse af professioner?" I: Professionsidentitet i forandring. Eriksen, Tine Rask & Jørgensen, Anne Mette (red.) København: Akademisk Forlag.

Dahlerup, Drude (1998): Rødstrømperne. Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970–1985. København: Gyldendal.

Dean, Mitchell (1999): Governmentality. Power and Rule in Modern Society. London: Sage.

Demos nyhedsbrev, nr. 95 2008.

Doezema, Jo (2001): „Ouch! Western Feminists' 'Wounded Attachment' to the 'Third World Prostitute.'" I: Feminist Review, vol. 67, no. 1.

Doezema, Jo & Kempadoo, Kamala (red.) (1998): Global Sex Workers: Rights, Resistance and Redefinition. New York & London: Routledge.

Ellinger, Nina & Quade, Vibeke (red.) (1996): Kvinder en gross – om handel med kvinder. Hæfte København: KULU

Foucault, Michel (1976 [1994]): Seksualitetens historie bind 1. København: Det lille forlag.

Järvinen, Margaretha (1990): Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll. Åbo: Åbo Akademis Förlag.

Järvinen, Margaretha et al. (2002): Det magtfulde møde mellem system og klient. Magtudredningen. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Lautrup, Claus (2002): Unge i prostitution og lovgivning – Evaluering af Straffelovens § 223 a. København: PRO-Centret (rapport).

Ligestillingsafdelingen (2005): Notat om status på regeringens handlingsplan til bekæmpelse af kvindehandel. J.nr. B.2.510.

Lützen, Karin (1998): Byen tæmmes. Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København. København: Hans Reitzels Forlag.

Mainz, Hanne (2006): Handlede kvinder, prostitution og rettigheder – modelprojekt for udenlandske kvinder i prostitution for formidling i Århus. Midtvejsrapport 1.07.05–15.02.2006. Aarhus: Prostitution & Kvindehandel.

Mainz, Hanne (2005): Projektbeskrivelse. Prostitution & Kvindehandel (notat).

Maskell, Ann et al. (2006): Slutrapport: Implementering af regeringens handlingsplan til bekæmpelse af kvindehandel. København: VFC Socialt Udsatte (rapport).

Michaelsen & Nielsen (2005): Statusrapport om arbejdet med udenlandske kvinder i prostitution i Vejle Amt – 1.11.03–28.02.05. (Delrapport 4).

Michaelsen & Nielsen (2004): Statusrapport om arbejdet med udenlandske kvinder i prostitution i Vejle amt – 31.3.04 til 30.6.04. (Statusrapport).

Michaelsen & Nielsen (2004a): Statusrapport om arbejdet med udenlandske kvinder i prostitution i Vejle amt – 31.3.04 til 30.4.04. (Delrapport 2).

Nielsen, Hanne Rimmen (2001): „Den hvide slavehandel. Bekæmpelsen af handel med kvinder 1890–1950." I: Kvinder, Køn & Forskning, nr. 3/01.

Nielsen, Helle Broberg (2007): Ond verden. Interview i Weekendavisen, nr. 43, 26. oktober 2007.

Nielsen, Mette & Sørensen, Mogens Holm (2007): Prostitutionens omfang og former. Tema Prostitution. København: Servicestyrelsen, 21. sept. 2007 (notat).

Pedersen, Merete Bøge (2002): „Inden for ægteskab – uden for ægteskab. Statslige og videnskabelige redskaber til kontrol med prostitution og seksualitet i det 19. århundrede." I: Den Jyske Historiker, nr. 98–99.

Philipsen, Louise & Jørgensen, Marianne Winther (1999): Diskursanalyse som Teori og metode. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Pro-centret (1997): Årsberetning.

Pro-centret (1998): Årsberetning.

Pro-centret (2000): Årsberetning.

Pro-centret (2001): Årsberetning.

Rasmussen, Nell (2007): Prostitution i Danmark. København: Servicestyrelsen.

Reden-STOP Kvindehandel (RSK) (2006): Notat med tal og fakta for arbejdet 1. oktober 2003 og 30. april 2006: www.lige.dk: Faktaark_kvindehandel_juli 2006 [læst 5.11.07]

Regeringens handlingsplan til bekæmpelse af kvindehandel 2003–2006, december 2002.

Regeringens handlingsplan til bekæmpelse af handel med mennesker 2007–2010, marts 2007.

Richard, W. & Storr, M. (2001): „Sex Work Reassessed." I: Feminist Review, vol. 67, no. 1.

Rigspolitiet (2006): Strategi for en styrket politimæssig indsats mod prostitutionens bagmænd (rapport).

Rigspolitiet (2007): Beskrivelse af politiets indsats mod prostitutionens bagmænd i 2007 (rapport).

Spanger, Marlene (2001): „Mellem anonymitet og synlighed. Om sorte kvinders transnationale prostitution i Danmark," I: Kvinder, Køn & Forskning nr. 3/01.

Spanger, Marlene (2002): „Det tilfældige og uforpligtigende møde. Overvågning og regulering af løsagtige kvinder fra 1920–1960." I: Den Jyske Historiker, nr. 98–99.

Spanger, Marlene (2007): „Myndighedernes köns- och sexualsyn. Lösaktiga kvinnor i 1930-talets Danmark." I: Sedligt, renligt, Lagligt. Prostitution i Norden 1880–1940. Jansdotter, Anna & Svanström Yvonne (eds.). Göteborg & Stockholm: Makadam.

Tyldum, Guri, Tveit, Marianne & Brunovskis, Anette (2005): Taking Stock. A Review of the Existing Research on Menneskehandel for Sexual Exploitation. Oslo: Fafo (rapport).

Lovgivninger:

Straffeloven 24. kapitel, forbrydelser mod kønssædeligheden § 228, 229, 231, 232 og 233: https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=113401 [læst 3.05.08]

Straffeloven 26. kapitel, forbrydelser mod den personlige frihed § 262a [læst 3.05.08]

Aviser:

Politiken, 22. november 2007: „Krisesamtale skal hjælpe anholdte prostituerede." www.politiken.dk/indland/article436992.ece

B.T, den 3. maj 2008

Websites:

3F fagforening: www.3f.dk/kvindehandel eller http://www.stopkvindehandel.nu/ [læst 2.04.08]

Center Mod Menneskehandel: http://www.centermodmenneskehandel.dk/wm147855 [læst 05.11.08]

Villadsen, Kaspar (2003): Det sociale arbejdes genealogi. Sociologisk Institut, Københavns Universitet (Ph.d.-afhandling).

Kvinderådet: www.kvinderaadet.dk [læst 9.03.08]

KFUK: www.kfukssocialearbejde.dk

Ligestillingsafdelingen: www.lige/nyheder_kvindehandel.asp [læst 29.11.07]

Reden, KFUKs sociale arbejde: http://www.reden.dk/koebenhavn/index.php?section_id=49 [læst 08.12.07]

Reden International (det tidligere Reden STOP-Kvindehandel): www.kvindehandel.dk [læst 2006]

Servicestyrelsen: www.vfcudsatte.dk [læst 03.02.08]

Sexarbejdernes Interesseorganisation (SIO): http://www.s-i-o.dk/ [læst 2.11.08]

Soroptimist Danmark: http://www.soroptimist-danmark.dk/ projekter/stop-kvindehandel-2-2.html [læst 08.12.07]

Tag stilling mand (webkampagne lanceret af Dansk Kvindesamfund i samarbejde med en række organisationer): www.tagstillingmand.dk [læst 10.03.08]

3. Holdninger til prostitution i Danmark

Jeanett Bjønness

3.1 Indledning

Formålet med denne artikel er at kortlægge og sammenholde forskellige holdninger til prostitution i Danmark. Artiklen starter med at beskrive den danske lovgivning om prostitution, og de holdningsmæssige overvejelser den bygger på. Dernæst beskriver den, hvordan de institutioner, som arbejder med feltet, definerer og forholder sig til prostitution, samt deres vurderinger af omfang, og anbefalinger til tiltag på feltet. Endelig undersøges, hvordan kvinder i prostitution forholder sig til prostitutionen og til en eventuel kriminalisering af sexkøb.

Artiklen baseres på en gennemgang af nyere lovgivningsændringer, en befolkningsundersøgelse fra 2002 samt to holdningsundersøgelser. Derudover beskrives holdningerne hos toneangivende sociale tiltag og deres betydning for de politiske partiers stillingstagen. En analyse af pressens dækning af prostitutionsfeltet samt af udvalgte holdningskampagner indgår også. Endelig bruges materiale fra mit ph.d.-projekt *Prostitution, køn og identitet,*[53] hvor informanterne blandt andet bliver spurgt om deres holdninger til prostitution.

[53] Ph.d.-projektet 'Prostitution, køn og identitet – en undersøgelse af prostitution som praksisfelt og social kategori' er baseret på langvarigt feltarbejde på et værested for kvinder med prostitutionserfaring samt livshistorieinterviews med 37 kvinder med forskellige former for prostitutionserfaring.

3.2 Lovgivning om prostitution i Danmark

I Danmark blev prostitution afkriminaliseret i 1999. Det betød, at man ikke længere kunne straffes for at have prostitution som eneste forsørgelsesgrundlag.[54] I forbindelse med afkriminaliseringen indførte man et forbud mod at købe seksuelle ydelser fra personer under 18 år. Dette er den første egentlige lovændring i forhold til salg af seksuelle ydelser, siden politiets regulering af utugtserhvervet og straffelovens bestemmelser om strafbar utugt blev ophævet ved lov nr. 81 af 30. marts 1906 (den såkaldte oktoberlov). Herefter kunne kvinder, der drev utugt som erhverv, alene straffes under lovens regler om løsgængeri. Endvidere kunne de selvsagt straffes efter andre bestemmelser, for eksempel straffelovens regler om kønssygdomme (Greve 2005:5).[55]

I 1999 blev kernebestemmelserne fra 1906 ophævet. Justitsministeren begrundede lovforslaget således:

> Straffelovens bestemmelse om straf for at overtræde et påbud om at søge lovligt erhverv anvendes ikke længere i praksis. Den foreslåede afkriminalisering af prostitution mv. har således alene til formål at markere, at prostitution i sig selv ikke bør anses som en kriminel aktivitet. Prostitution er derimod både et udtryk for og årsag til sociale problemer, som bedst løses i det socialpolitiske regi. Afkriminaliseringen skal ikke indebære, at prostitution i øvrigt anses som et lovligt erhverv. Det præciseres derfor i lovforslaget, at afkriminaliseringen ikke ændrer ved de prostitueredes stilling i henhold til anden lovgivning.[56]

Denne lov opgav altså den århundredegamle kriminalisering af lediggang og prostitution. Hovedbegrundelsen var, at reglerne ikke blev anvendt i praksis, og at man i virkeligheden ikke ønskede at straffe, men at hjælpe de pågældende (Greve 2005:10). Bagmænd og mellemmænd skal dog fortsat straffes efter afkriminaliseringen. Politivedtægtens regler om forstyrrelse af den offentlige orden blev også bevaret. Man fjernede dog

---

[54] Afkriminaliseringen betød dog ikke, at man ville anse prostitution som lovligt erhverv, hvilket betyder, at prostituerede var, og er, afskåret fra at være medlem af en a-kasse, eller opnå dagpenge ved arbejdsløshed. De er også afskåret fra orlovsydelser og adgang til efterløn.

[55] I de mellemliggende år er der dog kommet ændringer i forhold til alfonser og bagmænd. Straffeloven af 1930 indførte en bestemmelse, hvorunder bagmænd og alfonser kunne straffes. I 1961 udvidede man kriminalisering af bagmænd til også at kunne gælde, når det ikke var for vindings skyld.

[56] Lovforslag L 43 1998-99: „Forslag til lov om ændring af straffeloven. (Afkriminalisering af prostitution m.v. samt kriminalisering af kunder til prostituerede under 18 år)."

strafansvaret for at bo sammen med en prostitueret og reglen, der kriminaliserede underhold af prostituerede i situationer, hvor der ikke forelå noget misbrug (Straffeloven § 229, stk. 3–5).

Retsgrundlaget for indgreb over for prostitution skulle herefter være behovet for sociale hjælpeforanstaltninger, og indgrebene skulle afspejle dette. Strafferetsprofessor Vagn Greve hævder dog, at de danske politikere ikke turde stå ved, at der var gennemført en legalisering af erhvervet. Han mener, at de reelt videreførte bestemmelsen, hvor prostitution ikke var set som lovligt erhverv. I lovforslaget (L 43 1998–99) blev særligt peget på arbejdsmarkedslovgivningen, hvor prostituerede nægtes optagelse i arbejdsløshedskasse, orlovsydelse og efterløn. Greve påpeger dobbeltheden i, at det samtidig fremhæves, at ydelser fra prostitution fortsat skal fradrages i socialhjælp, og at prostitutionsindtægter er skattepligtige (Greve 2005:10). Han erklærer sig altså enig i, som Margaretha Järvinen (1990) og Nell Rasmussen (2007) også har hævdet, at den danske holdning til prostitution er præget af dobbeltmoral.

3.3 Offentlig debat med to hovedaktører

Den offentlige debat om prostitution i Danmark har de seneste år været domineret af diskussioner om lovgivning. Inden 1999 hovedsageligt om afkriminalisering af salg af seksuelle ydelser, sidenhen om kriminalisering af sexkøb. I disse diskussioner har Servicestyrelsen (tidligere VFC Socialt udsatte) og KFUK's Sociale Arbejde Reden været væsentlige aktører. I mediernes dækning af prostitution refereres tit til disse institutioners viden og, for Redens vedkommende, også til holdninger.

3.3.1 Prostitution som vold mod kvinder

Reden er et anonymt værested som tilbyder tryghed, personlig omsorg og hjælp til at forlade prostitution og stofmisbrug, hvis kvinderne ønsker det. Reden ser det som sin opgave at hjælpe kvinder i prostitution til et mere værdigt liv (www.reden.dk). Reden har de seneste 20 år været en meget væsentlig aktør på prostitutionsfeltet, både i det konkrete sociale arbejde, som vidensleverandør og som politisk aktør. Reden i Købehavn, med for-

stander Dorrit Otzen som forgrundsfigur, er tit citeret i de danske medier.[57] Reden Københavns hjemmeside beskriver prostitution på følgende måde:

> Prostitution er vold mod kvinder. Det ekstreme salg er og bliver prostitution – det at sælge adgang til sin krop via prostitution og pornografi – vil altid være det ekstreme salg, og en situation, der ikke kan sammenlignes med noget andet (www.reden.dk).

KFUK's Social Arbejde har også udgivet pjecen *10 myter om prostitution*. Den ene myte er: 'Vi skal skelne mellem frivillig og tvungen prostitution.' Begrundelsen for at se dette som en myte er, at det i praksis er umuligt at skelne mellem tvungen og frivillig prostitution. De skriver:

> Hvad der bliver udbudt, bliver købt. Børn, mindreårige, kvinder fastholdt i prostitution af gældsslaveri eller trusler om vold. Psykisk syge kvinder, retarderede kvinder, kvinder, der forsøger at flygte fra sig selv og en kold og kærlighedsforladt opvækst i velhavervillaen osv." (www.reden.dk).

Retorikken er tydelig og understreger volds- og undertrykkelsesaspekterne ved prostitutionen. Dorrit Otzen skriver: „Mænd køber kvinder i stykker. Skede, mund, hånd, anus. Hver del sin pris" (Politiken 22.09.2002). Det fremgår ikke altid, om man udtaler sig om prostitution generelt, eller om det handler om menneskehandel.

Reden er en aktiv fortaler for kriminalisering af kunderne til prostitution og mener, at et ligestillet samfund ikke under nogen omstændighed kan acceptere køb af seksuelle ydelser (www.reden.dk).

3.3.2 Prostitution som markedsrelation

Servicestyrelsens hjemmeside om prostitution oplyser, at man arbejder for at støtte prostituerede i at ophøre med prostitution, reducere skadevirkningerne af prostitution, forebygge prostitution blandt udsatte unge og øge relevante faggruppers viden om området. Man har to søjler, nemlig Fagområde Prostitution (tidligere Tema Prostitution) og Kompetencecenter Prostitution (www.service-styrelsen.dk).

[57] KFUK's Sociale Arbejde står bag tre væresteder for prostituerede kvinder, i København, Odense og Århus. Der er dog mest ledelsen fra Reden i København, som kommer til orde i medierne.

Fagområde Prostitution foretager løbende opsamling af viden om prostitutionsfeltet og ser som sin opgave at initiere og gennemføre undersøgelser og bidrage til koordination og vidensdeling på området gennem blandt andet deltagelse i, og udvikling af, netværk. Fagområdet stiller sin viden til rådighed for ministerier, beslutningstagere, forvaltninger, frontmedarbejdere, undervisningsinstitutioner, NGO'er, presse og offentligheden (www.servicestyrelsen.dk).

Kompetencecenter Prostitution har den direkte kontakt til prostitutionsområdet gennem opsøgende arbejde på massageklinikker, efteruddannelse af fagfolk og rådgivning til prostituerede, kunder og fagpersoner (ibid.). Fagområde Prostitution og Kompetencecenter Prostitution har altså forskellige opgaver i det daglige, men samarbejder på en lang række områder. Servicestyrelsens definition af prostitution er taget fra Margaretha Järvinen:

> Prostitution – som i indhold og former præger de eksisterende samfundsforhold – foreligger, når mindst to handlende parter under markedsmæssige betingelser køber, respektive sælger, fysisk adgang til en krop eller til andre seksuelle handlinger (Järvinen i Rasmussen 2007:11).

Man anser, at prostitutionen udspiller sig på et marked med en køber og en sælger af seksuelle ydelser samt en række aktører, der bidrager til, og profiterer på, opretholdelsen af markedet. Sælgeren i prostitution beskrives som traditionelt eksponeret og stemplet i samfundet og kunderne som usynlige. Servicestyrelsen har en holdning til, hvad livet i prostitution indebærer, og lægger vægten på de store sociale og helbredsmæssige risici, der er forbundet med at være prostitueret, og at prostitutionsdebut ofte har baggrund i økonomiske og sociale problemer. Fagområde Prostitution siger, at det er svært at komme ud af et liv som prostitueret og vil bidrage til en forebyggende og støttende indsats, så sårbare unge ikke kommer ind på en prostitutionsbane (www.service-styrelsen.dk). Fagområde Prostitution beskriver sin forståelse af prostitution som bygget på et socialt helhedssyn. Dette helhedssyn udgør rammen for fagområdets arbejde med at producere, indsamle og formidle viden om prostitution (ibid.).

Både Fagområde Prostitution og Kompetencecenter Prostitution har til opgave at understøtte regeringens handlingsprogram for de svageste grupper, herunder de prostituerede (jf. Regeringens handleprogram „Det fælles ansvar" 2002 og 2005). Her formulerer regeringen et ønske om en

udvikling af en social og sundhedsmæssig indsats i forhold til prostituerede, og om at indsatsen forankres på det regionale og lokale plan. De prostituerede, der vil ud af et liv som prostituerede, skal gives mulighed for en tilgængelig støtte hertil. Opsøgende arbejde samt skadereducerende og rådgivende indsats skal styrkes, og der skal i særlig grad sættes fokus på forebyggelse blandt unge (Socialministeriet 2006).

3.3.3 Forholdet mellem aktørerne

Holdningsmæssigt er de to hovedaktører på den danske scene altså enige om, at prostitution er et problem, som skal minimeres. Der er dog væsentlige forskelle i måden, man fremfører sine holdninger på. For eksempel er Reden ofte fremme i medierne med historier om konkrete ofre for kvindehandel eller anden form for udnyttelse eller med advarsler om, at der er en voldsom øgning af antallet af prostituerede i Danmark. Reden argumenter derudover for kriminalisering af sexkøb (for eksempel Otzen 2005).

Servicestyrelsen er ikke på samme måde holdningspræget og søger på sin hjemmeside og i de undersøgelser, de initierer, at have en mere bred og undersøgende indgang til prostitutionen som fænomen. Servicestyrelsens mere tilbagetrukne position gør, at det ofte er Redens holdninger på den ene side, og enkeltrepræsentanter for prostituerede på den anden, som kommer til orde i den offentlige debat. Senest kom denne polarisering til udtryk i Folketingets høring om prostitution, ligestilling og velfærd den 2. juni 2008, hvor enkelte repræsentanter for prostituerede fra salen gav udtryk for, at de følte sig stigmatiseret af deres 'hjælpere', og nogle oplægsholdere argumenterede for en kriminalisering af sexkøb som hjælp til de prostituerede.[58]

3.3 Prostitutionens omfang

Beregninger om prostitutionens omfang i Danmark er ofte genstand for politikernes og pressens interesse. Viden om fænomenets omfang er selvsagt væsentlig i forhold til politiske beslutninger og udgangspunkt for

[58] Sidstnævnte synspunkt blev blandt andet fremført af Hanne Helth fra 8. marts-initiativet, tidligere ansat i Reden – STOP Kvindehandel. Debatterne og diskussionerne var meget intense og polariserede, og de mindre holdningsbaserede indlæg kom til at stå lidt i baggrunden.

økonomiske vurderinger og dimensionering af sociale og sundhedsmæssige indsatser på prostitutionsområdet. Fagområde Prostitution[59] har derfor løbende søgt at opstille kvalificerede skøn over antallet af prostituerede. Man mener, at prostitutionen i Danmark siden 1970'erne er blevet mindre synlig, og at prostitutionsmarkedet som tendens har flyttet sig fra gaden til massageklinikker og escortprostitution. Annonceringen foregår i stigende grad på internettet. Mogens Holm Sørensen, som står bag Fagområde Prostitutions beregninger, siger, at denne udvikling gør det vanskeligt at fastslå antallet af prostituerede. Beregningerne er derfor udregnet på grundlag af de tilgængelige kilder (Sørensen 2007:2).

Fagområde Prostitution kalder sine tal minimumtal, altså tal, som afdækker den synlige prostitution, og skal suppleres med et mørketal for de dele af prostitutionen, som vanskeligt lader sig kortlægge (ibid.).[60] Minimumberegningen er baseret på tilgængelig information om de prostituerede, der annoncerer med prostitutionsydelser i *Ekstra Bladet*, *Copenhagen This Week* og *Den Blå Avis* (internetudgaven) samt internetportalerne www.sexopslag-et.dk og www.hedomax.com. Beregningerne om antallet af gadeprostituerede bygger på oplysninger fra rederne, i København, Odense og Århus, samt Københavns Kommunes tilbud Tjek-Punkt.[61] Tema Prostitution har gennemført sine beregninger i fem omgange med et års mellemrum (2002–2007) og har løbende haft kontakt med de nævnte informationskilder.

Tallene for massageklinikker fremkommer ved, at opsøgende medarbejdere vurderer, at der er mindst fire prostituerede bag hver massageklinik. Når det gælder escortprostitution, er skøn svært, men man skønner, at der bag ved hver annonce findes mindst to prostituerede (Sørensen 2007:4). For den øvrige prostitution, fra bar og eget hjem, regner man med en person bag hver annonce (Sørensen 2007:6).

---

[59] Tidligere Tema Prostitution.

[60] Der er tidligere (1990, 2001) gennemført undersøgelser for at afdække antallet af prostituerede i Danmark. Disse undersøgelser byggede på en række antagelser om prostituerede og om sammenhænge mellem antallet af prostitutionsannoncer i aviser og blade og antallet af prostituerede, som er blevet kritiseret for at være uigennemskuelige og vanskelige at reproducere. Fagområde Prostitution har derfor udviklet en mere sikker og gennemskuelig beregningsmetode, som kan gentages og efterprøves, for at opnå et kvalificeret billede af prostitutionens omfang og minimere usikre vurderinger og antagelser.

[61] Tjek-Punkts formål er at bygge bro mellem marginaliserede unge og det social- og sundhedsmæssige system, via opsøgende arbejde i narko- og prostitutionsmiljøet på Vesterbro i København.

Fagområde Prostitutions tal viser en øgning fra 3886 prostituerede i 2002 til 5567 i 2007. Man har clearet med Rigspolitiet, at tallene ligger inden for dets skøn, men siger, at der er mørketal (for eksempel mandlige prostituerede, folk, som ikke annoncerer, prostitution på internettet). Mogens Holm Sørensen understreger, at tallene ikke giver noget grundlag for en vurdering af, om stigningen i tallene er udtryk for en *reel* stigning i prostitutionens omfang. Han siger, at tallene for eksempel kan betyde, at prostitutionen er mere annoncebåret end den har været, eller at man tæller anderledes (personlig kommunikation 10.6.08). Tallene får dog et liv, uanset at Fagområde Prostitution giver dem forbehold.

3.4 De politiske partier på banen

Når flere politiske partier de seneste par år har fået en nedskrevet politik på prostitutionsområdet, er det blandt andet på baggrund af de tal, som Servicestyrelsen formidler, og som tolkes som en eksplosiv øgning i antal af prostituerede og kunder. De politiske partiers stillingtagen er dog også reaktion på det mere generelle pres fra blandt andet Reden og Dansk Kvindesamfund for, at politikerne skal tage stilling.[62] Socialdemokratiet starter sit udspil mod prostitution fra 2005 sådan:

> Antallet af prostituerede i Danmark er eksploderet i løbet af de sidste 10–15 år. Det er svært at anslå det præcise antal, fordi megen prostitution foregår skjult, men det vurderes, at der i dag er et sted mellem 4.000 og 8.000 kvinder i prostitution i Danmark (*Til Salg* 2005).

Og fortsætter:

> Stereotypen på en 'luder' er en forhutlet stiknarkoman uden ansigt i Skelbækgade. Men kvinder i prostitution er ikke ens. Der er tale om vidt forskellige kvinder, der hver især har sine årsager til, hvorfor de er endt i prostitution. Fælles for dem er dog, at de lever et liv, som ingen misunder dem (ibid.).

Socialdemokratiet beskriver de prostituerede som nogle af de mest udsatte mennesker i vores samfund, som ofte lever et dobbeltliv på samfundets

[62] Også socialrådgivernes og socialpædagogernes tidsskrifter har vist stor interesse for at sætte prostitution på dagsordenen og for at nuancere debatten, eksempelvis *Socialrådgiveren* nr. 14, 2005 og Nielsen 2005.

skyggeside med massive sociale problemer. De vil ikke acceptere et samfund, hvor mennesker handles som en vare, og lancerer en række handlingsforslag for at nedbringe prostitution og handel med kvinder. Fokus er på oplysning og forebyggelse samt social- og politimæssig indsats (www.socialdemokratiet.dk).

Socialistisk Folkepartis (SF) holdning til prostitution ligner Socialdemokratiets på en række punkter. SF går dog, sammen med Enhedslisten[63] og en række socialdemokrater, skridtet videre og vil „have, at Danmark skal gå forrest i kampen for ligestilling og bekæmpe handel med mennesker med den mest virkningsfulde lovgivning. SF ønsker ikke et samfund, hvor nogle mennesker skal bruges som ventil for, at andre kan få udlevet deres begær og seksuelle lyster" (www.sf.dk). SF og Enhedslisten går altså ind for at kriminalisere sexkøb. Man bruger blandt andet de svenske erfaringer som argument og hævder, at resultatet af forbuddet i Sverige i 1999, har været et fald i antallet af både købere og prostituerede.

Fra den anden side af folketingssalen er udmeldingerne mindre klare. Hverken Dansk Folkeparti, Venstre eller Det Konservative Folkeparti har en egentlig politik på prostitutionsområdet. De behandler prostitution kort under deres socialpolitik og fokuserer på hjælp til de udsatte og øget indsats over for bagmænd:

> Der skal sættes ind med en øget social indsats – især det opsøgende arbejde omkring gadeprostitution, hvor pigerne ofte er socialt udsatte, er enormt vigtigt. Det er noget, vi gerne vil tage op med velfærdsministeren (Marlene Harpsøe, Dansk Folkeparti i Berlingske Tidene 8.6.2008).

På Det konservative Folkepartis hjemmeside under overskriften „prostitution og kvindehandel" står:

> Det er helt uacceptabelt, at noget så grusomt som at sælge kvinder i Danmark og tvinge dem til prostitution kan finde sted. Vi kan ikke acceptere den form for udnyttelse og frihedsberøvelse. Det er uforståeligt, at der overhovedet findes mennesker, der kan finde på at tvinge et andet menneske til, mod sin vilje, at prostituere sig. Vi taler om vold, trusler, tvang og frihedsberøvelse. Det skal vi som samfund naturligvis gribe ind over for. Vi skal forebygge, at handelen finder sted, og sikre, at kvinderne kan vende hjem og begynde et nyt liv (www.konservative.dk).

[63] Enhedslisten har et omfattende program om prostitution, som man kalder „den danske model" (www.enhedslisten.dk).

Regeringspartiet Venstre er det parti, som har mindst at sige om prostitution: Under overskriften „Hvad er Venstres holdning til prostitution?" står, at man hverken ønsker at forbyde prostitution eller kriminalisere kunderne. Man vil i videst mulig omfang prostitutionen til livs, men mener ikke, at en kriminalisering er vejen frem. Venstre siger, at man vil „gøre en stor indsats for at bekæmpe handel med kvinder til prostitution, blandt andet gennem en målrettet indsats for at fange bagmændene for menneskehandlen" (www.venstre.dk).

Opsummerende kan man sige, at de politiske partiers argumentation *for* en kriminalisering lægger stor vægt på øgning af omfang og på den version af de svenske erfaringer, som hævder, at en kriminalisering mindsker prostitution. Der lægges også et klart fokus på prostitution som vold mod kvinder og til tider som et ligestillingsmæssigt problem. For de partier, som ikke går ind for kriminalisering, er der for det første ikke så tydeligt fokus på prostitution, og for det andet lægger man mere diffus vægt på 'hjælp til de svageste' og en øget politiindsats end på at komme med konkrete holdningsmæssige udspil. Fælles for partiernes argumentation er, at der sjældent skelnes mellem prostitution og trafficking.

Jeg vil nu se på holdningerne i den brede befolkning og relatere dem til de politiske partiers positioner.

3.5 Holdningsundersøgelser og meningsmålinger

Den første egentlige befolkningsundersøgelse[64] viste en stor accept af prostitution i den danske befolkning (Lautrup 2002). Ca. otte ud af ti mandlige respondenter og ca. halvdelen af de kvindelige svarede, at de anså prostitution for at være en acceptabel eller delvist acceptabel del af samfundet (Lautrup 2002). Næsten lige mange betragtede prostitution som et socialt problem, der kan medføre psykiske og fysiske skadevirkninger for de prostituerede. Et flertal mente dog, at samfundet burde begrænse udbredelsen af prostitution gennem sociale tiltag og lovgivning. Det er altså tydeligt, at der herskede dobbelttydelige og modsatrettede

[64] Befolkningsundersøgelsen var baseret på et repræsentativt udvalg på ca. 1000 personer. 56,7 %, altså 557 personer, svarede. Undersøgelsen havde til formål at afdække det bredere samfunds holdninger til straffelovens § 223 a samt at undersøge befolkningens holdninger til prostitution generelt.

holdninger. Denne dobbelttydighed eller dobbeltmoral bliver ofte peget på som et træk ved danskernes holdning til prostitution (Järvinen 1990, Rasmussen 2007, Bjønness 2008).

Lautrups materiale viste en generel tendens til, at mænd var mere for prostitution og imod, at samfundet skulle regulere det, mens kvinderne var mere imod prostitution og for, at den skulle reguleres samfundsmæssigt. Størstedelen af respondenterne (63 % af mændene og 82 % af kvinderne) gik ind for, at prostitution skulle mindskes eller begrænses. Blandt dem, som ønskede at gøre noget for at begrænse prostitutionen, mente 82 %, at samfundet skulle spille en rolle i denne bestræbelse. 56 % af disse mente, at dette skulle foregå både ved lovgivning og ved at etablere hjælp til de prostituerede (Lautrup 2002:76). Kun 7 % troede på lovgivning alene (Lautrup 2002:71).

Der var flere kvinder end mænd, der gik ind for at kriminalisere kunden (henholdsvis 13 % og 7 %). 35 % af de kvindelige respondenter, og 20 % af de mandlige mente, at både kunden og den prostituerede skulle kriminaliseres.

Det er interessant, at de af informanterne, som var dommere eller inden for politiet, ikke troede på en kriminalisering, mens størstedelen af socialarbejderne mente, at prostitution skulle bekæmpes både gennem lovgivning og sociale tiltag (Lautrup 2002:76).

I forlængelse af befolkningsundersøgelsen har der været foretaget enkelte meningsmålinger om holdninger til prostitution, som i store træk har bekræftet dennes tendenser. I en undersøgelse foretaget af Instant-Answer for avisen *Urban* i 2004, baseret på 2.516 respondenter, svarede 22 %, at den danske lovgivning var god nok, mens 49 % svarede, at prostitution skal anerkendes som erhverv ligesom i Tyskland. 21 % mente, at det skulle gøres ulovligt at købe sex ligesom i Sverige (Rasmussen 2007:107). *Urban* skrev i artiklen, at det var bemærkelsesværdigt, at disse tal ikke flyttede politikerne, og refererede nogle politikeres kommentarer til undersøgelsen: Venstres ordfører på området, Irene Simonsen, mente, at svarene i undersøgelsen er udtryk for uvidenhed. Hun sagde:

> Hvis jeg sad udenfor og ikke kendte problemerne, ville jeg måske også tænke sådan (Urban 12.2.2004).

Socialdemokratisk ordfører Lotte Bundsgaard sagde sig enig:

> Hvis svarene er udtryk for en accept af prostitution, er det rystende, og det kan kun forklares med, at folk ikke ved, hvor mange prostituerede der har været seksuelt misbrugt, og hvilke ar det giver på sjælen (ibid.).

Politikerne henførte altså folkets holdninger til uvidenhed. Nell Rasmussen mener også, at accepten i befolkningen dels er baseret på nogle myter, som dagbladene er med til at videreføre, som for eksempel at prostitution er kvinders ældste erhverv, at den forhindrer voldtægter osv. Hun tror på, at en oplysningsindsats, hvor man får større indsyn i prostitueredes livsvilkår og udsathed, kan medvirke til at begrænse efterspørgslen efter seksuelle ydelser (Rasmussen 2007:106).

Den brede accept af prostitution, som holdningsundersøgelserne har peget på, er altså som beskrevet ovenfor ikke bredt repræsenteret i de politiske partier. Der har derfor de seneste år været lanceret en hel del kampagner for at holdningspåvirke.

3.5.1 Holdningskampagner

Den danske regering lancerede en handleplan mod kvindehandel i 2002. I denne forbindelse oprettede Ligestillingsafdelingen en 'hotlinekampagne', hvor man indrykkede annoncer med tekster som:

> **Liderlig killing**. Mød den ultrafrækkeste, 21-årige, glatbarberede, blondineskønne, østeuropæiske (angste, desillusionerede, gennembankede, hver dag grædende, tiggende, bønfaldende om at måtte komme hjem til sin mor), storbarmede killing til sanseberigende ungpigesex … 70202550. Ring anonymt og hjælp os med at give pigerne en udvej. Du kan få mere at vide på www.stopkvindehandel.dk. Mvh Social- og ligestillingsministeriet.

Ligestillingsafdelingen har senere kørt kampagner med titlen „Hun kunne jo bare være blevet hjemme" og „Du har et valg – det har hun ikke". Københavns Kommune (med Socialdemokratiets og Det Radikale Venstres stemmer) fulgte i 2005 op med kampagnen „København mod prostitution", hvor man peger på uvidenhed som årsag til accept af prostitution:

> Det er en bekvem illusion, at kvinder i prostitution ikke lider fysisk og psykisk overlast. Med kampagnen København mod prostitution ønsker vi at udfordre den udbredte accept af prostitution, gøre opmærksom på skadevirknin-

> gerne og dermed få nuværende og potentielle kunder til at afstå fra at købe sig til seksuelle ydelser" (Københavns overborgmester Ritt Bjerregaard [S]).

I 2006 var kampagnens slogan: „For Peter er det bare sex – for Sanne er det 10. gang i dag."

Fagforbundet 3F lancerede i 2005 Stopkvindehandel.nu (www.stopkvindehandel.nu) for at skabe debat om kvindehandel, få politiet til at prioritere indsatsen mod menneskehandel højere og skabe bedre vilkår for handlede kvinder. Dansk Kvindesamfund har senest sammen med 23 andre organisationer i 8.-marts-initiativet – kørt kampagnen „Tag stilling mand", der arbejder for at få et forbud mod sexkøb i Danmark. Tag stilling mand opfordrer mænd til at tage stilling mod sexkøb og har fået en lang række mænd til at argumentere for en kriminalisering af sexkøb (www.tagstilling-mand.dk).

Reden International (tidligere Reden Stop Kvindehandel), en organisation som vil bekæmpe kvindehandel og støtte udenlandske kvinder i prostitution, har i hele perioden været hyppigt repræsenteret i medierne med budskabet om, at antallet af prostituerede øges, og med konkrete historier om ofre for kvindehandel, og om bagmændene. Deres budskab er meget klart. De har produceret et billede af ti nøgne kvinder pakket i en bakke under husholdningsfilm, med påskriften „fresh meat". Dette billede trykkes som postkort og er på forsiden på Reden Internationals hjemmeside (www.redeninternational.dk).

Så langt i denne artikel har vi set, at politikernes holdninger ikke nødvendigvis harmonerer med flertallet af befolkningens, og at der er stærke bevægelser, blandt andet i form af holdningskampagner, i gang for at sætte arbejde mod kvindehandel på dagsorden og for at kriminalisere sexkøb.

Noget tyder også på, at holdningskampagnerne har en effekt. Da avisen *Politiken* i slutningen af 2006 offentliggjorde en meningsmåling, viste det sig, at den del af befolkningen, som mente, at prostitution er en uacceptabel del af samfundet, var vokset fra 25 til 42 procent, og at 22 % gik ind for et decideret forbud.[65] Holdningsændringer kan også skyldes, at pressen de sidste år har haft en markant øgende interesse for prostitutionsfeltet.

[65] Undersøgelsen kom fra Vilstrup Synovate 26.12.2006 og baserede sig på knap 1.200 adspurgte.

3.5.2 Pressens rolle

Pressen har en væsentlig rolle i prostitutionsfeltet, både som formidler af forskellige synspunkter, og som medskaber af nye. Pressens fokusområder er en indikator på, hvilke holdninger der til enhver tid gør sig gældende i befolkningen. I 2004 udkom en analyse af pressens behandling og repræsentation af prostitutionsfeltet baseret på en gennemgang af samtlige artikler fra fire landsdækkende dagblade fra 1997 til 2002 (Sørensen 2004).[66] Formålet var at afdække hvordan medierne agerede i lyset af den politiske opmærksomhed på prostitutionsfeltet.

I løbet af de seks år blev der bragt 1945 artikler om prostitution, og samlet viser undersøgelsen en stigende interesse for prostitution i de fire dagblade. Temaerne vold, drab, røveri, politiindsats, bagmænd, mafia og de kriminelle aspekter ved prostitutionen dominerede. Sørensen greb særlig fat i de danske dagblades dækning af kundekriminaliseringsdiskussionen, hvor socialdemokraten Mette Frederiksens ja til kriminalisering stod i centrum. Sørensen pegede på, at de greb, som dagbladene brugte, stemte overens med en række myter og fortællinger, som pressen almindeligvis brugte i behandlingen af emnet prostitution, og som på anden måde cirkulerede i vores kultur (Sørensen 2004:57). Argumenterne var enten funktionalistiske og så prostitution som et evigt, uforanderligt fænomen eller feministiske, som anså prostitutionen som en refleksion af den skæve magtfordeling mellem kønnene (se Järvinen 1991).

Sørensen hævder, at de strategier, dagbladene har benyttet *imod* kriminalisering, enten har været at mistænkeliggøre debattørerne ved at gøre dem utroværdige, at fremhæve prostitution som verdens ældste erhverv, at beskrive skræmmescenarier ved en kriminalisering (for eksempel at antallet af voldtægter ville stige) eller at fremstille alle prostituerede som stærke og handlekraftige kvinder. De dagblade, som har talt *for* kriminalisering af kunder, har anerkendt og rost debattører for at være fornyende, søgt at sætte debatten ind i et etisk perspektiv og fremhævet positive erfaringer og referencer fra andre lande.

Sørensen bemærkede, at modstanden mod Mette Frederiksen og hendes argumentation for kriminalisering af kunder var stor og konstaterede en generel vægring mod at dække prostitutionens bredere etiske perspek-

[66] Det drejede sig om *Politiken*, *Kristeligt Dagblad*, *Ekstra Bladet* og *Jyllands-Posten*, udvalgt med formålet at dække et bredt udsnit af den danske befolkning. Undersøgelsen blev lavet på opdrag fra VFC Socialt udsatte.

tiver. Derudover undrede hun sig over, at ordet ikke på noget tidspunkt blev givet til kunder. Hun konkluderede, at selvom kriminaliseringsemnet altså specifikt drejede sig om kunder, var kunderne prostitutionskulturens usynlige, anonyme aktører (Sørensen 2004:58).

Sørensens analyse af pressens rolle er interessant, fordi den peger på, hvem som kom til orde, og hvem som ikke gjorde, og hvilke argumenter og perspektiver som fik den største plads. Hun understreger, at viden er en magtrelation, og at der inden for prostitutionsfeltet er en kamp for at definere, hvad som er i spil. Kampen udkæmpes fra forskellige sociale positioner, med forskellig erfaring og dermed med meget forskellig vægt og tyngde.[67]

Sørensen undrede sig over, at både prostituerede med bestemte holdninger og kunderne var nærmest usynlige i kriminaliseringsdebatten. Dette har betydet, at kampagnerne for kriminalisering forholdsvis uimodsagt har argumenteret ud fra en antagelse af, at kvinder i prostitution er ofre, og at kunder dermed bør kriminaliseres, samt at debattørerne har baseret deres argumenter på den gruppe af prostituerede, som de har mest kontakt med. Mange af de prostituerede, jeg har talt med i forbindelse med mit ph.d-projekt, både i gadeprostitution og på klinik, har dog svært ved at se argumenterne for en kriminalisering.

3.5.3 „Man vælger da selv"

I årene som værestedsmedarbejder og forsker har jeg haft mange samtaler med kvinder med prostitutionserfaring om fænomenet prostitution. En af dem er Sarah, som jeg har snakket meget med om holdninger til prostitution.[68] Jeg har fortalt, at man har kriminaliseret køb af seksuelle ydelser i Sverige, og at et af argumenterne for kriminalisering er, at kvinder i prostitution er i en svag social position. Legalisering af køb ses som legalisering af vold mod kvinder. Sarah synes, dette argument lyder søgt, og siger, at hun ikke føler, at hun selv har været socialt belastet eller er blevet tvunget til noget:

---

[67] Se også min artikel „Sociale tiltag som vidensproducent" i denne publikation.

[68] Jeg interviewede Sarah en række gange mellem 2001 og 2004. Hun gik ikke længere i gaden. Hun var blevet smittet med hiv af en kunde. Hvis det ikke var for sygdommen, sagde hun, så ville hun nok gå i gaden endnu. Hun så prostitution som en nem måde at tjene hurtige penge på: „Jeg kan ikke stjæle, jeg kan ikke sælge dope, så det er den eneste måde, jeg kan tjene penge på."

> Mange vælger det da selv, hvordan kan det så være vold? Det forstår jeg ikke, altså. Selvfølgelig kan man blive udsat for vold og overgreb på den ene eller den anden måde, og det synes jeg så burde blive taget alvorligt … Men nej, jeg synes ikke, det skal kriminaliseres!

Jeg forfølger argumentet og spørger, om hun ikke mener, at de belastende opvækstoplevelser, hun selv har haft, blandt andet en voldtægt, har påvirket hendes valg af prostitution. Sarah svarer, at alle mennesker er præget af deres fortid, uanset om man er prostitueret eller ej, og at det ikke nødvendigvis gør hende til offer på nogen måde eller gør hende svagere psykisk. Hun føler, at hun har gjort sine egne valg og ikke været tvunget af ydre omstændigheder.

I samtalen med Sarah er det svært for mig at godtage, at Sarah *faktisk* mener, at prostitution er et valg. Holdningerne, både hos Sarah og mig selv, er fasttømrede og bygger på den kropsliggjorte erfaring, vi hver især har. Sarahs holdning til prostitution som et valg og hendes negative indstilling til kriminalisering af sexkøb er repræsentativt for mange af de kvinder, jeg interviewede i forbindelse med mit ph.d.-projekt.

3.6 Konklusion: På vej til konstruktiv dialog?

Denne artikel har belyst forskellige positioner og holdninger i den danske debat om prostitution. Jeg har vist, at den danske befolkning har en relativt stor accept af prostitution, og at der tilsyneladende ikke er flertal for en kriminalisering af sexkøb. To partier, enkeltpersoner fra andre partier, KFUK's sociale arbejde og diverse andre initiativer går ind for en kriminalisering, men det ser ikke ud som om, Danmark følger i Sveriges og Norges fodspor foreløbig.

Positionerne i den danske debat er, som jeg har vist, polariserede. Politiske partier, Reden, kvindeorganisationer og andre har lanceret en række kampagner, som har været båret af entydige holdninger: Det fremherskende billede har været forhutlede kvinder i hænderne på onde bagmænd, og man har krævet øget politiindsats og en kriminalisering af sexkøb. Interesseorganisationer som SIO (Sexarbejdernes Interesseorga-

nisation) og Sexualpolitisk Forum[69] har prøvet at få indpas i den offentlige debat, med en anden udlægning.

Synspunkterne i debatten kan virke praktisk og principielt uforenelige. *Enten* står man på den side, hvor man ser prostitutionsfeltet befolket af ofre og voldsmænd, *eller* man betragter det som noget, man vælger frit, og som blot skal reguleres på linje med andre erhverv. Nuancerne er der, blandt andet på Servicestyrelsens hjemmeside og i nogle af dens publikationer, men desværre er det sjældent nuancerne, der får opmærksomhed i den danske presse. Som vi så Sørensen beskrive i sin analyse af pressens interesser, var aviserne ikke særligt optagede af de mere socialpolitiske og principielle aspekter af debatten, så det var svært for aktører, som insisterede på en diskussion af disse aspekter, at få spalteplads.

Man kunne ønske sig, at flere i den danske debat anerkendte, at prostitution er et meget komplekst fænomen, som *både* kan karakteriseres som socialt problem, som vold mod kvinder *og* som kontekstbestemt valg. Så ville man kunne bruge mere tid på konstruktiv dialog og vidensudveksling og dermed undgå, at kvinder og mænd med prostitutionserfaring får oplevelsen af, at den debat, der foregår, er dem fremmed.

[69] Sexualpolitisk Forum beskriver sig som et bredt netværk af forfattere, akademikere, journalister, jurister mv., som arbejder for en legalisering af prostitution og anerkendelse af sexarbejde som lovligt erhverv.

Referencer

Bjønness, Jeanett (2008): Vil du have et andet liv? in Birgitte Graakær Hjort (red.): Købt eller solgt. Århus: Klim.

Christensen, Gunvor & Barlach, Lise (2004): Prostitution på massageklinikker – en spørgeskemaundersøgelse om kvinder, der prostituterer sig på massageklinikker. VFC Socialt Udsatte.

Greve, Vagn (2005): Prostitution – former for indgreb og deres begrundelser. I: Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab, Vol. 92, nr. 1, s. 1–21.

Järvinen, Margaretha (1990): Prostitution och dubbeltmoral. I: Rapport fra den 6. nordiske konference om prostitution. KFUKs Sociale Arbejde.

Järvinen, Margaretha (1991): Skal prostitution forebygges? I: Social Kritik 15: København: Selskabet til fremme af social debat, s. 16–22

Lautrup, Claus (2002): Unge i prostitution og lovgivning. Evaluering af straffelovens § 223a. København: PRO-centret.

Nielsen, Lars (2005): Synspunkt – prostitution og handicappede. I: Socialpædagogen nr. 26.

Otzen, Dorrit (2005): „Mænd får sex – fru Hansen får en pipfugl." Dagbladet Information 9.9.2005. http://www.information.dk/111964

Poulsen, Odile (2005): „Den sociale gæld". Kronik i Politiken, 14.5.2005. http://politiken.dk/debat/kroniker/article113390.ece

Regeringens handlingsprogram „Det fælles ansvar" 2002.

Regeringens handlingsprogram „Det fælles ansvar II" 2005. Regeringens 2. handlingsprogram for de svageste grupper.

Socialministeriet (2006): Statusrapport 2006. Kompetencecenter Prostitution.

Rasmussen, Nell (2007): Prostitution i Danmark. Servicestyrelsen.

Socialrådgiveren (2004): Dilemmaer i mødet med en prostitueret. Nr 4.

Skærbæk, Morten (2005): Væk fra gaden – væk fra faget. I: Socialrådgiveren nr 14.

Sørensen, Anette Dina (2004): Pressen og prostitution: Undersøgelse af udvalgte dagblades dækning af emnet prostitution 1997–2002. København: VFC Socialt Udsatte, 2004. Arbejdspapir.

Sørensen, Mogens Holm (2007): Prostitutionens omfang og former. Notat. VFC Socialt Udsatte.

10 myter om prostitution. KFUKs sociale arbejde. Pjece. www.reden.dk

Til salg (2005): www.socialdemokratiet.dk.

www.reden.dk

www.redeninternational.dk

www.tagstillingmand.dk

www.vfcudsatte.dk

Urban (2004): „Danskerne ønsker lovlig prostitution". 12.2.2004

Berlingske Tidende (2008): „DF afviser forbud mod købesex." 8.6.2008. http://www.berlingske.dk/article/20080608/danmark/706080048

Finland

Transnationell prostitution och gränser för välfärd i Finland

Anne-Maria Marttila

(O)jämställdhet genom prostitutionskontroll? Diskussion kring kriminalisering av sexköp i Finland

Anne-Maria Marttila

Innehåll

1. Transnationell prostitution och gränser för välfärd i Finland 123
1.1 Inledning 123
1.2 Den gränsöverskridande prostitutionen i Finland 127
1.2.1 Regional differentiering 131
1.3 Politik och praxis i en gränsöverskridande kontext 134
1.3.1 Utlänningspolitiken som ett sätt att kontrollera prostitutionen 135
1.3.2. Sexköp av en person som blivit offer för koppleri och människohandel – den ökade etnifieringen av fältet 139
1.3.3. Oklar gränsdragning och praxis ur ett människohandels- och koppleriperspektiv 143
1.4 Avslutning: Det gränslösa Europa och en omfördelning av resurser 146
Referenser 148
2. (O)jämställdhet genom prostitutionskontroll? Diskussion kring kriminalisering av sexköp i Finland 151
2.1 Inledning 151
2.2 Finländares inställning till prostitution och sexköp 154
2.3 Händelseutvecklingen i Finland som ledde fram till en partiell kriminalisering av sexköp 156
2.4 Flerdimensionell jämlikhet 160
2.5 Debatten om kriminalisering av sexköp ur ett jämställdhetsperspektiv 162
2.5.1 Från strukturell ojämställdhet till verklig jämställdhet 163
2.5.2 Möjligheternas jämställdhet och om att anpassa sig till olikheter 168
2.5.3 ”Kvinnors jämställdhet” vs. ”mäns jämställdhet” 171
2.6 Jämställdhet som individuella rättigheter och som en strukturell fråga 173
Referenser 175

1. Transnationell prostitution och gränser för välfärd i Finland

Anne-Maria Marttila

1.1 Inledning

Prostitution var under största delen av förra århundradet ett tema man teg om i Finland. Prostitution betraktades inte heller som något betydande samhällsproblem. Enligt Antti Häkkinen (1999: 225-230) minskade prostitutionsverksamheten under hela 1900-talet till följd av den höjda levnadsstandarden och kvinnors förbättrade ekonomiska och rättsliga ställning. I slutet av århundradet trodde man till och med att det knappt fanns någon prostitution i Finland. Denna uppfattning hade ett samband med fenomenets osynlighet, snarare än med att prostitutionen skulle ha försvunnit ur det finländska samhället.

En bakomliggande orsak till prostitutionens osynlighet är den effektiverade övervakningen av prostitution som verkställdes till följd av lagen om lösdrivare, som trädde ikraft 1936. I och med detta minskade prostitutionen och blev mer osynlig i jämförelse med 1900-talets början (Järvinen 1990: 93-96). Sedan andra världskriget och fram till 1990-talet var prostitution i Finland sällsynt till och med i gatubilden i huvudstadsregionen. Gatuprostitution, som är den vanligaste formen för prostitution i flera andra länder, var sällsynt i Finland.[1] Kontakter knöts i mer dolda omgivningar såsom på restauranger och hotell, eller per telefon (t.ex. Järvinen 1990: 112-172 och Turunen 1996: 45-47).

1 Gatuprostitutionen försvann ändå inte helt, men enligt vårdpolisens statistik minskade den särskilt från och med 1950- och 60-talet. För mer information om förändringar i gatuprostitutionen under 1940-1980-talet, se Järvinen 1990: 98-111. Om s.k. eftermiddagskaffeprostitution, se Varsa 1986.

I slutet av 1990-talet inträffade däremot väsentliga förändringar på det finländska prostitutionsfältet. Prostitutionens nya uppgång vid övergången från 1980- till 1990-talet var till stor del förenad med samhälleliga faktorer, framför allt de politiska och ekonomiska omvälvningarna i forna Sovjetunionen (se t.ex. Jyrkinen 2005 och Penttinen 2004). Den snabba övergången till marknadsekonomi ledde till ökad arbetslöshet, prisstegringar och ett försämrat socialskydd, vilket tvingade många människor att söka nya överlevnadssätt. Ett av dessa var prostitution. I och med att det blev lättare att resa flyttade en del av verksamheten utomlands.

Den samhälleliga transformationen i Finlands östra grannland förändrade märkbart också den finländska prostitutionsmarknadens struktur i början av 1990-talet. Men förändringarna var inte endast knutna till kommunismens fall. Den djupa ekonomiska lågkonjunktur som bröt ut i Finland vid samma tid, delvis på grund av omvälvningarna i det forna Sovjetunionen,[2] torde också ha ökat den prostitution som utövades av finländare (Jyrkinen 2005, Kauppinen 2000). Det är svårt att uppskatta den ekonomiska depressionens direkta effekt på prostitutionsmarknaden, men det är uppenbart att både den prostitution som utövades av finländare och den som utövades av utlänningar ökade under denna tidsperiod. Att kommersiellt sex blev mer allmänt och normaliserades är också kopplat till förändringar i rådande värderingar i samhället. Exempelvis Sari Näre (1999: 30-31) har betraktat förändringarna i sexualitetskulturen och den efterföljande ”libertarianistiska sexualpolitiken” i början av 1990-talet som en förklaring till den snabba uppgången i antalet sexbarer i Finland (jfr Kauppinen 2000: 62).[3] Ökningen av sexköp har också förklarats med den tilltagande kommersialiseringen av sexualitet (Jyrkinen 2005).

”Boomen” av sexbarer i den finländska gatubilden samt utländska prostituerades och hallickars ökade verksamhet på hotell, restauranger och gator i början av 1990-talet gjorde landets prostitutionsmarknad mer öppen och synlig än den varit på länge (Turunen1996: 46). På grund av ökningen i både omfattning och synlighet började prostitution och dess samhälleliga dimensioner diskuteras på nytt både bland allmänheten och beslutsfattarna. Exempelvis den ökade gatuprostitutionen och de potentiella kundernas

[2] Sovjetunionen var en av Finlands viktigaste handelspartner.

3 Också de sexköpare som jag intervjuat tog upp hur kommersiellt sex har ökat särskilt i huvudstadsregionen. Enligt exempelvis ”Matti” var år 1993 ”en stor vändpunkt” i detta avseende. Enligt honom blev människor då mer liberalt inställda till kommersiellt sex (Matti, intervju 23.4.2003). Se Marttila 2004a.

”kvartersrally” i Helsingfors åstadkom kraftiga reaktioner bland invånarna (se Tani 2002, Koskela, Tani & Tuominen 2000). Också den snabbt ökande ryska prostitutionen i stugbyar i Lappland under 1990-talet ledde till en medborgarrörelse vars mål var att rensa området på prostitution. Denna målsättning har åtminstone till viss del uppnåtts under början av 2000-talet (Aikio 2001, Skaffari & Urponen 2004: 26).

I början av 1990-talet blev den rörliga prostitutionen och även internationell människohandel på ett nytt sätt en del av det finländska prostitutionsfältet. I den samhällspolitiska prostitutionsdebatten började man betona fenomenets gränsöverskridande natur. Å ena sidan lyfte man fram hotbilder som härrörde från den organiserade brottsligheten och å andra sidan uttrycktes oro särskilt för de utländska prostituerades ställning och för fattiga kvinnors och flickors utkomst. För närvarande verkar det som om människohandel för prostitutionsändamål skulle upplevas som ett större samhälleligt problem än prostitution. Detta framgår i den samhällspolitiska debatt som förs över temat och som har pågått huvudsakligen i samband med aktuella lagförändringar. Denna debatt är starkt kopplad uttryckligen till kontaktytorna mellan prostitution, människohandel och organiserad brottslighet. Finlands geopolitiska ”särställning” som en bro mellan öst och väst samt som en central led till EU:s inre marknad, har också varit en viktig del av diskussionen i landet.

Denna artikel grundar sig på en undersökning där jag har kartlagt den syn som experter inom olika sektorer har på den gränsöverskridande prostitutionen i Finland med avseende på omfattning, verksamhetsmiljö och regionala uttrycksformer. Därutöver granskas experternas syn på hur de lagförändringar som genomförts på senare tid[4] och andra åtgärder, såsom etablerandet av ett hjälpsystem för offren för människohandel, har inverkat på transnationell prostitution och människohandel för sexuella ändamål, samt på säljarnas och offrens ställning i Finland. Inom ramen för denna studie var det inte möjligt att kartlägga situationen på fältet, t.ex. genom intervjuer med utländska kvinnor och män i prostitution. Däremot har materialet för undersökningen i huvudsak bestått av intervjuer[5] med tjänste-

[4] Detta gäller i huvudsak ändringarna i utlänningslagen och följande ändringar i strafflagen: köp av sex av offer för människohandel eller koppleri samt tillfogandet av människohandel och grovt koppleri i strafflagen. Också andra faktorer har påverkat situationen, men de ovannämnda lagförändringarna hade enligt experternas uppfattning haft den största eller mest sannolika effekten på gränsöverskridande prostitution och utländska prostituerades ställning i Finland.

[5] Uppgifterna om Åland har samlats in av projektets koordinator Jennie Westlund.

män på behöriga ministerier, polisen och gränsbevakningen samt med forskare och personer som utför socialt arbete bland prostituerade och offer för människohandel. Annat material består av skriftliga källor producerade av myndigheter och olika organisationer.[6]

I expertintervjuerna framgick tydligt att kunskapen om den finländska prostitutionsmarknaden är bristfällig. Det har inte gjorts någon grundlig nationell kartläggning av prostitutionen i Finland. Den existerande kunskapen grundar sig på spridda och osammanhängande uppskattningar och eftersom fältet är i ständig förändring är det svårt att stöda sig på dem. Experterna är till och med ovilliga till att försöka uppskatta prostitutionens omfattning eller prostitutionsmarknadens former ens inom sina egna verksamhetsområden.

Denna ovillighet måste ses mot bakgrund av att det under de senaste åren har genomförts flera lagändringar i syfte att påverka prostitutionen i Finland och den människohandel för sexuella ändamål som riktas mot landet. Åtminstone i viss mån har lagändringarna haft avsedd effekt. Likaså torde de baltiska ländernas inträde i EU och år 2007 också i det passfria Schengenområdet ha inverkat på sexhandeln i Finland. Särskilt gäller detta Estland, som också är ett viktigt avsändarland för den rörliga prostitution som riktas mot Finland. Eftersom dessa förändringar ägt rum så pass nyligen, finns det än så länge få uppgifter om effekterna.[7] Enligt centralkriminalpolisens utredare syns effekterna av att gränskontrollerna slopats än så länge i att antalet avsändarländer ökat och i första hand som en ökning av prostituerade från östeuropeiska länder (t.ex. Tjeckien). Ur polisens perspektiv har slopandet av gränskontroller försvårat övervakningen av den gränsöverskridande brottsligheten, vilket kan öka möjligheterna för att kopplerinätverk breder ut sig.[8]

6 Det är skäl att betona att det uttryckligen är fråga om en undersökning som kartlägger sakkunnigas syn, vilket bara indirekt säger något om erfarenheterna för de utländska prostituerade som är verksamma i Finland.

7 Redan det att de baltiska länderna anslöt sig till Europeiska unionen år 2004 underlättade resandet mellan dessa länder och Finland, men det var först efter deras inträde i Schengenområdet som kontrollerna vid den inre gränstrafiken mellan länderna avlägsnades. Gränskontrollerna avlägsnades vid landgränser och i hamnar 21.12.2007 och på flygplatser i slutet av mars 2008.

8 Centralkriminalpolis, man, intervju per e-post 9.6.2008.

1.2 Den gränsöverskridande prostitutionen i Finland

Den internationella och regionala prostitutionsmarknaden har under de senaste årtiondena utvecklats och vuxit i synnerhet på grund av ökningen i internationell mobilitet, turism och affärsresor.[9] Den regionala ekonomiska ojämlikheten och den ojämnt fördelade välfärden har fungerat som katalysatorer för marknadens tillväxt. Informations- och kommunikationsteknologins utveckling har för sin del underlättat sexindustrins praxis och organisering (Marttila 2004b). Den gränsöverskridande prostitutionens struktur och verksamhetsmekanismer konkretiseras när man tänker på t.ex. klyftan i levnadsstandard mellan de nordiska länderna och Ryssland. Att sälja sex i västliga grannländer kan ge en ung rysk kvinna mångfaldiga inkomster i jämförelse med att t.ex. arbeta som lärare i S:t Petersburg. Detta trots att en prostituerad som arbetar under en hallick själv får behålla bara en del av det hon förtjänar.[10]

Största delen av prostitutionen i Finland idag är så osynlig att det är svårt att undersöka den eller uppskatta dess omfattning. Förändringen i ordningslagen som genomfördes vid millennieskiftet reducerade t.ex. effektivt de synliga formerna för prostitution, såsom gatuprostitutionen, som blivit mer allmän på 1990-talet. Sett i ett internationellt perspektiv är det uppenbart att prostitutionsmarknaden kännetecknas av en etnifierad och könad struktur. Typiskt i så gott som hela världen är att kvinnor från minoritetsgrupper eller fattiga invandrare är de som erbjuder tjänster som svar på den efterfrågan som skapas av den rikare majoriteten. Om fenomenets könade karaktär vittnar också föreställningen om att prostitution – såväl i dess gränsöverskridande form som i en vidare bemärkelse – uppfattas som identiskt med kvinnliga prostituerade. Män, både som kunder och säljare,[11] är osynliga i debatten om fenomenet, vilket de också var länge inom prosti-

9 Vad Europa beträffar har sexsäljare och aktörer som organiserar sexhandel upptäckt den möjlighet till fri rörlighet även för medborgare från tredje land som blivit möjlig inom Schengenområdet till följd av Schengenavtalet och de fördelar detta innebär för prostitution och övrig verksamhet inom sexhandel.

10 Den andel som den prostituerade får kan vara procentbaserad, ofta en tredjedel av intäkterna (polis, man, intervju per telefon 29.8.2005) eller en bestämd ersättning för en vecka eller en dag. Den dagliga ersättningen i exempelvis Helsingforsområdet varierar mellan 100 och 500 euro beroende på organisation (polis, man, intervju 26.2.2008).

11 Huvudparten av den manliga prostitutionen i Finland arrangeras via Internet. I och med att verksamheten utövas på en mindre synlig arena kan man anta att prostitution bland män inte är en så marginell företeelse på den finländska prostitutionsmarknaden som man i allmänhet har trott (organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervju 12.3.2008).

tutionsforskningen. Trots detta är kunderna en viktig part också i den gränsöverskridande prostitutionen. Exempelvis i Finland och i närområdena är prostitutionskunderna och sexturisterna också i kvantitativt avseende en betydligt större del av fenomenet än säljarna.[12]

Också den finländska prostitutionsmarknaden har särskilt sedan 1990-talets början kännetecknats av geografisk mobilitet: en betydande del av de prostituerade är utländska, kvinnliga prostituerade som regelbundet besöker Finland och gör korta uppehåll i landet.[13] Uppenbarligen är rörlighet eller korta ”branschbesök” också mer allmänt än man trott för finländska prostituerade och prostituerade som bor permanent i Finland (Kontula 2005: 18-19).[14] När man granskar de statistiska uppgifter som gäller den finländska prostitutionens etniska eller nationella sammansättning finns det emellertid skäl till källkritik. De siffror som nämnts i diskussionerna har ofta baserats på ett fåtal undersökningar som utförts med varierande metoder, och har varit omtvistade i de senaste årens prostitutionsdiskussion. Det har gjorts politik på dessa siffror och de flesta av debattörerna har skapat stora rubriker av dem.

De siffror som har nämnts i offentligheten är huvudsakligen baserade på följande undersökningar. I den undersökning som Stakes (Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården) lät göra år 1999 intervjuades kvinnor som arbetade på sexbarer i Helsingfors. Av dessa

---

12 Syftet med denna artikel är dock att fokusera på utländska, huvudsakligen kvinnliga, prostituerade. I Finland har man i samband med s.k. livsstilsundersökningar också frågat om användandet av betald sex. Enligt Habitus-undersökningen från år 1995 hade 11 procent av männen och 0,7 procent av kvinnorna köpt sex i Finland eller utomlands (Lammi-Taskula 1999: 85). Enligt undersökningar som kartlagt finländarnas sexliv (1992 och 1999) ökade sexköpen för männens del under 1990-talet. År 1992 uppgav 10 % av männen och noll procent av kvinnorna att de köpt sex, medan ca 14 procent av männen och noll procent av kvinnorna uppgav år 1999 att de hade köpt sex (Haavio-Mannila et al. 2001: 10, 286-287). Enligt Haavio-Mannilas et al.:s undersökning såg det ut som om merparten av köpen skett utomlands. I intervjuer med finländska sexköpare (se t.ex. Marttila 2004a) uppgav merparten att också i hemlandet hade de huvudsakligen köpt sex av utländska prostituerade. Många köpare berättade att den största delen av de prostituerade som är verksamma i Finland är ryska eller estniska. Detta var emellertid fråga om en kvalitativ undersökning så resultaten kan inte generaliseras. För mer information om manliga kunder ur perspektivet gränsöverskridande prostitution, se t.ex. Marttila 2004a, 2006 och 2008.

13 Polis, man, intervju 26.2.2008; organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervju 12.3.2008.

14 Enligt Anna Kontula (2005: 18-19) verkar det som om prostitutionen bland studerande har ökat de senaste åren. En representant för en organisation som bedriver socialt arbete bland prostituerade menar att det också kan handla om en ”reklamfint” till följd av den nya sexköpslagen. Man vill därigenom skilja sig från utländska prostituerade som lättare sammankopplas med koppleri och människohandel.

(sammanlagt 174 personer) kom 88 procent från Ryssland eller Estland (Hollmén & Jyrkinen 1999: 41). Rikskriminalpolisens utredare Harri Korpisaari granskade å sin sida kopplerifall som statistikförts av polismyndigheterna åren 1998-2001. Enligt honom var 90 procent av de prostituerade ryska eller estniska (Aromaa & Lehti 2002: 53). Likaså hävdar Jari Leskinen (2003: 10) i rikskriminalpolisens rapport från år 2002, som granskar den finländska prostitutionssituationen, att en överväldigande del av de prostituerade som arbetar i Finland är utlänningar, huvudsakligen ryska och estniska kvinnor (i gruppen finns också i någon mån prostituerade som kommit från Lettland och Litauen). Enligt Leskinen (2003: 14) besökte vid den aktuella tidsperioden försiktigt uppskattat 10 000-15 000 prostituerade Finland på årsbasis. Materialet i denna rapport hade samlats in från inhemska och utländska brottsbekämpande myndigheter, men rapporten innehåller inga källhänvisningar. Detta förklarades med att materialet innehöll konfidentiella uppgifter.

Ett par år senare ifrågasatte forskaren Anna Kontula, som tidigare verkat som viceordförande för de prostituerades intresseförening Salli, de ovannämnda siffrorna. Enligt henne var de utländska prostituerades andel av de prostituerade som är verksamma i Finland avsevärt mindre. Materialet till hennes undersökning, som gavs ut av Sexpo-stiftelsen, hade erhållits med hjälp av myndighetskällor och genom att intervjua olika aktörer på prostitutionsfältet. Enligt Kontula (2005: 18) verkade vid tidpunkten för hennes studie 4 560 besökande utlänningar och 3 350 fast bosatta personer som kom från Finland, Ryssland, Estland eller Thailand,[15] i prostitutionen på årsbasis. Av dem som var fast bosatta i Finland var enligt Kontula största delen finländare som utövade prostitution som bisyssla (ca 3 000).[16]

---

[15] Som i många andra länder, är thailändska prostituerade en egen klart avskild grupp, och arbetar i huvudsak på massagesalonger. Thaiprostitutionen har under senare tid varit föremål för ovanligt livliga diskussioner med tanke på att verksamheten tidigare har lämnats i fred. Uppmärksamheten beror på en kartläggning utförd av polisen, där det framgick att man på huvudparten av thaimassagesalongerna även sålde sex. Enligt både rapporten från polisen (Inrikesministeriet 9.10.2007) och socialarbetare är de thailändska prostituerades problem mångfacetterade och har att göra med problem med integrationen i det finländska samhället (organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervju 12.3.2008). Inrikesministeriet anordnar för närvarande, i samarbete med t.ex. Pro-tukipiste (se not 51), ett projekt som går ut på att kartlägga de thailändska prostituerades särskilda problem och de åtgärder som krävs för att lösa dessa (Inrikesministeriet, kvinna, intervju 7.5.2008).

16 Som jämförelse kan jag påpeka att jag som den del av min kvalitativa undersökning år 2003 och 2005 (som inte åsyftade att kartlägga omfattningen av prostitutionen i Finland eller dess etniska sammansättning) var i kontakt (genom enkät eller intervju) med cirka 40 finländska manli-

Forskarna Kauko Aromaa och Martti Lehti (2002: 61) vid Rättspolitiska forskningsinstitutet uppskattade år 2002 att flera tusental, men knappast tiotals tusen, huvudsakligen ryska och estniska prostituerade besöker Finland årligen. Som källor till undersökningen användes intervjuer med representanter för myndigheter och medborgarorganisationer samt de människohandels- och kopplerifall som centralkriminalpolisen och domstolarna behandlat under åren 1995-2001.[17]

I den offentliga debatten har man inte beaktat vilken inverkan forskningsmetoder har på materialet och resultaten. Det är uppenbart att polisens material präglas av de fall som är intressanta ur ett brottsrättsligt perspektiv och som därigenom träder fram. Å andra sidan kan det vara svårt för en finländsk forskare att kartlägga t.ex. den inomhusprostitution som utövas av utlänningar, som ofta av nödtvång är knuten till mellanhänder: få prostituerade som kommer från t.ex. Ryssland till Finland på turistvisum behärskar språket och lokal praxis så bra att de utan hjälp klarar av att skaffa sig en lägenhet och knyta nya kundkontakter.

Förutom antalet utländska prostituerade, har också omfattningen av koppleri och människohandel väckt mycket diskussion. Den offentliga prostitutionsdebatten har i stor utsträckning styrts av den bild av fenomenet som media producerat. I mediabilden sätter man lätt likhetstecken mellan utländsk prostitution samt koppleri, organiserad brottslighet och människohandel (se t.ex. Lehto 2006[18]). Enligt Leskinens rapport stämde detta också för tiden vid millennieskiftet, när både icke-organiserade hallickar och prostituerade pressades till att antingen avlägsna sig från marknaden eller att arbeta direkt under inflytelserika kriminella ledare som verkade från Estland och Ryssland (Leskinen 2003: 9).

---

ga prostitutionskunder. Av dessa angav majoriteten att de köpt sex främst av estniska eller ryska kvinnliga prostituerade, både i Finland och i dess närområden (för mer information, se t.ex. Marttila 2006).

[17] I undersökningar har det också framkommit att största delen av både de finländska och utländska prostituerade som verkar i Finland är myndiga. Enligt polisen ligger det även i kopplerиorganisationernas intresse att se till att de prostituerade är myndiga och inte är drogberoende. I Pro-tukipistes (se not 51) kartläggning (2006: 11) har det dock framkommit att de prostituerade som är verksamma i krogmiljö upplever risken för överdriven användning av droger och alkohol som ett problem. I Pro-tukipistes klientenkät (2000: 7, 13) framgick även att hela 25 procent av en grupp på 40 respondenter rapporterade att de börjat sälja sexuella tjänster som minderåriga (se även Turunen 1996: 76-79). Det är däremot ytterst sällsynt bland Pro-tukipistes klienter att någon är minderårig.

18 Stenvoll (2002) noterade detsamma när han undersökte den bild som skapades i norsk media om den gränsöverskridande prostitutionen i Nord-Norge.

Det är inte förvånande att antalet utländska prostituerade har varit särskilt uppmärksammat när man i Finland de senaste åren diskuterat utvecklingen och revideringen av lagar som berör sexköp, koppleri och människohandel. I diskussionerna om lagförslagen har siffrorna därtill okritiskt använts som politiska redskap – både av dem som förhåller sig positivt och dem som förhåller sig negativt till en skärpning av prostitutionslagstiftningen. Exempelvis i diskussionerna om kriminalisering av sexköp i Finland ansåg motståndarna till regeringens proposition att de siffror som presenterades av Kontula gav den sanna bilden av prostitutionen i landet, medan förespråkarna såg centralkriminalpolisens siffror och uppskattningar av antalet kopplerifall som de mest tillförlitliga. I debatten kritiserades de datainsamlingsmetoder som använts av den part som ansågs presentera ”felaktiga siffror”. Parterna i debatten har också kritiserat varandra å ena sidan för att förbise de faktiska erfarenheter som personer verksamma i prostitution har, och å andra sidan för att blunda för de ojämlika strukturer som ligger bakom fenomenet. Diskussionerna om antalet verksamma i prostitution kännetecknas också av att de är könade. Nästan uteslutande diskuteras säljarnas, med andra ord kvinnornas, antal i prostitutionen. Frågan om antalet (manliga) kunder berörs endast undantagsvis, även om antalet kunder är mångdubbelt jämfört med säljare. I nästa avsnitt granskar jag vad sakkunniga inom olika sektorer anser om de senaste lagändringarna, hur de genomförts och vilken praxis de resulterat i samt hur de har påverkat den gränsöverskridande prostitutionen och utländska prostituerades situation i Finland. Först presenterar jag kort de regionala särdrag som präglar prostitutionsmarknaden i Finland.

1.2.1 Regional differentiering

Det är uppenbart att det inte är meningsfullt att tala om den finländska prostitutionsmarknaden som någon enhetlig företeelse. Tyngdpunkten i denna undersökning har legat på södra Finland och huvudstadsregionen. Prostitutionsmarknaden i södra Finland och t.ex. Lappland skiljer sig från varandra, både när det gäller struktur och praxis.[19] Gemensamt för samtliga regioner är däremot att största delen av prostitutionen, både den som omfattar finländska och den som omfattar utländska prostituerade, sker

[19] T.ex. Skaffari & Urponen 2004. Det samma gäller exempelvis den prostitution som är verksam i huvudstadsregionen i Norge respektive i Finnmark-området i Nord-Norge.

inomhus. Gatuprostitutionen, som blev mer allmän på 1990-talet, minskade i huvudstadsregionen på grund av den ordningsstadga som Helsingfors stad (och sedermera också Vanda stad) införde, som förbjöd köp och försäljning av sexuella tjänster på offentlig plats. Samma förbud verkställdes nationellt år 2003 med stöd av den reviderade ordningslagen, som ersatte de kommunala ordningsstadgarna.

Det är särskilt när man granskar den utländska prostitutionen och hur den är organiserad som man hittar regionala skillnader. Till exempel i Lappland är proceduren med inbjudningsvisum genom kunder vanligare än t.ex. i huvudstadsregionen relaterat till det totala antalet prostitutionskontakter. Den synliga prostitutionen torde numera vara ännu ovanligare i Lappland än i södra Finland. Ändå fick prostitutionen i Lappland en betydande uppmärksamhet på 1990-talet just på grund av sin synlighet. Den ökande ryska prostitutionen i små byasamhällen väckte stor uppmärksamhet, också på nationell nivå. Det mest kända fenomenet på prostitutionsmarknaden i Lappland blev östprostitutionen i semesterbyar och inkvarteringsanläggningar, med nya kvinnor som varje vecka anlände med buss, huvudsakligen från Murmansk-området i Ryssland (se också Skaffari & Urponen 2004, Aikio 2001).

Pia Skaffari och Kyösti Urponen gjorde år 2004 en förundersökning om prostitutionssituationen i Lappland. Enligt denna kom prostitutionen som ett utbrett fenomen på 1990-talet och i början av 2000-talet till Lappland från Ryssland. De kvantitativa proportionerna har ändå enligt dem varierat tidsmässigt – i synnerhet under den första tiden var uttrycksformerna och tillvägagångssätten för östprostitutionen så synliga att de ofta dolde annan prostitution. Enligt Skaffari och Urponen hade dock situationen i Lappland under tiden för undersökningen blivit klart lugnare och mer sofistikerad i jämförelse med 1990-talet, då Lappland stämplades som ”vilda västern för sex” (Skaffari & Urponen 2004: 25-26, 56). Idag är verksamheten betydligt mer osynlig än på 1990-talet och har de senaste åren försvårats av den skärpta invandringspolitiken i Finland.[20] Östprostitutionen i Lappland har i stor utsträckning förflyttats till privata lägenheter där den organiseras genom systemet med inbjudningsvisum. Största delen av utländska prostituerade anländer fortfarande till Lappland från Murmansk-området (se också Skaffari & Urponen 2004: 55).

[20] Forskare, kvinna, intervju 17.2.2008.

Åland är ett litet samhälle, där det knappt har uppdagats någon synlig prostitution. På grund av detta har frågan inte diskuterats nämnvärt. De senaste årens växande migrationsrörelse från de baltiska länderna och Ryssland har ändå i någon mån väckt en debatt om människohandel och ökat den offentliga debatten om prostitution.[21] Någon kartläggning av prostitution eller människohandel för sexuella ändamål har inte gjorts men enligt den allmänna uppfattningen förekommer ingendera på Åland. Inte heller har det utfärdats några koppleri- eller människohandelsdomar i enlighet med den nya lagstiftningen i Finland som också gäller på Åland.[22]

Det har dock förekommit enstaka annonser på svenska nätsidor där kvinnor erbjuder sex mot betalning på Åland.[23] Men då jag följde med finländska prostitutionskunders diskussion på ett nätforum som riktar in sig på betald sex, verkade det som om prostitutionsverksamheten är liten på Åland. Oftast är de som deltar i diskussionen av den åsikten att det på Åland knappast finns någon prostitutionsverksamhet. Däremot är det mer sannolikt att det åtminstone under semestersäsongen verkar enskilda prostituerade på Åland som arbetar så osynligt som möjligt och som marknadsför sina tjänster på nätet. Enligt åländska gränsbevakningen har prostituerade påträffats på färjorna som trafikerar från Åbo och Helsingfors via Mariehamn på Åland till Stockholm. Även rederierna har meddelat att de har fått uppgifter om prostitutionsverksamhet ombord på sina färjor (Nya Åland 1.12.2006). I november 2007 stoppade gränsbevakningen en färja som anlöpte Mariehamn, då man trodde att det ombord fanns tre minderåriga resenärer från Tjetjenien på väg till Stockholm. Deras slutdestination misstänktes vara prostitution (Ålandstidningen 7.11.2007). Åland är alltså inget betydande målområde för den utländska prostitutionen, men via Åland torde det färdas en del prostituerade och möjliga människohandelsoffer på väg till andra nordiska och västeuropeiska länder.

[21] Sjöbevakningen på Åland, man. Telefonintervju utförd av Jennie Westlund, 20.6.2008.

[22] Jämställdhetsenheten vid Ålands landskapsregering, kvinna. Intervju utförd av Jennie Westlund, 31.3.2008.

[23] Jämställdhetsenheten vid Ålands landkapsregering, kvinna. Intervju utförd av Jennie Westlund, 31.3.2008.

1.3 Politik och praxis i en gränsöverskridande kontext

I ett historiskt perspektiv har fattiga kvinnor som tjänat (eller som misstänkts tjäna) sitt uppehälle genom att prostituera sig, oftast varit utsatta för en särskild rannsakan och kontroll av staten. Under det senaste århundradet hade exempelvis lagen om lösdrivare, som huvudsakligen reglerade prostitutionen i Finland, som uppgift att skydda samhället och vara ”ett effektivt vapen i kampen mot brottslighet, fattigdom, könssjukdomar och fylleri”. I de kriterier som berörde prostitution i lagen om lösdrivare sågs prostituerade och prostitution som ett hot mot den allmänna ordningen, säkerheten och sedligheten (Järvinen 1990: 75-76). Vid millennieskiftet har i synnerhet den prostitutionsverksamhet som bedrivits av utländska kvinnor i Finland (främst ryska och estniska) varit föremål för en motsvarande uppmärksamhet. Den s.k. östprostitutionen har ansetts föra med sig organiserad brottslighet och därmed ansetts utgöra ett hot mot samhällsordningen i Finland. Samtidigt som syftet med lag-ändringarna i anslutning till prostitution uttryckligen har varit att kontrollera och förebygga organiserad verksamhet, har objekten för flera kontrollåtgärder i praktiken varit utländska kvinnliga prostituerade.

Trots att tyngdpunkten under de senaste åren i viss mån överförts till sexköparna, verkar den finländska sexköpslagsmodellen (som kriminaliserar sexköp i samband med koppleri och människohandel) behandla uttryckligen utländska kvinnliga prostituerade på ett ojämlikt sätt. Det är för närvarande svårt att bedöma vilken inverkan lagen får på köparna, men det ser i alla fall ut som om den i viss mån har fått köparna att gå över till mindre synliga arenor och i högre grad rikta sina kommersiella sexkontakter till finländska prostituerade. Det är också möjligt att enskilda sporadiska sexköpare har slutat köpa sex eller åtminstone minskat på sina sexköp. Det verkar vara svårare att få kunskap om köparna, deras erfarenheter och lagens inverkan på deras beteende, eftersom de förblir i det dolda. Det är lättare att kartlägga de prostituerades erfarenheter. Delvis av denna orsak kan man få intryck av att effekterna av lagändringarna åtminstone på kort sikt varit större på sexsäljarna än på sexköparna.

1.3.1 Utlänningspolitiken som ett sätt att kontrollera prostitutionen

Finlands utlänningslag (378/1991) reviderades genom den lag som trädde i kraft 1.5.1999 så att misstanken om försäljning av sexuella tjänster tillfogades avvisningsgrunderna (37 §). Med denna motivering kunde en utlänning avvisas om man hade berättigad orsak att misstänka att personen sålde sexuella tjänster mot betalning eller annan ersättning. Prostitutionsmisstanke som avvisningsgrund bibehölls också år 2004 då en ny utlänningslag trädde i kraft (301/2004, 148 §), varvid misstanke om prostitution som avvisningsgrund också angavs i en egen paragraf.

Enligt motiveringarna i regeringspropositionen (RP 50/1998, också RP 28/2003 rd) förutsattes inte att personen livnärde sig av nämnda verksamhet. En tillfällig utkomst ansågs vara en tillräcklig grund för avvisning. Av denna orsak användes inte heller begreppet prostitution utan ”försäljning av sexuella tjänster”, eftersom man ansåg att det som kännetecknar prostitution är upprepade tillfälliga förhållanden, vilket regeringspropositionen inte förutsatte. Som en orsak till lagändringen nämndes den allmänna oordningen som försäljning av sexuella tjänster föranledde, den allmänna opinionen, koppleriverksamheten som är knuten till prostitution och den kopplerirelaterade brottsligheten, såsom drog- och våldsbrottslighet (RP 50/1998).

Förutsättningen för att avvisa någon måste däremot vara en *motiverad* misstanke. Detta ansågs vara uppfyllt t.ex. då man visste att en person tidigare hade tjänat sitt uppehälle genom att sälja sexuella tjänster. I regeringspropositionen konstaterades att man inte bör göra en bedömning på basen av personens yttre. Beslutet om avvisning måste grundas på faktiska uppgifter om personens aktiviteter, t.ex. i samband med tidigare vistelse i landet, då man vet att personen t.ex. har sålt sexuella tjänster (se också Lehti & Aromaa 2002: 22). Exempelvis har en tjänsteman vid passkontrollmyndigheten kunnat fatta beslut om avvisning.

Det visade sig vara svårt att tillämpa paragrafen i praktiken. I de fall där utseende inte har räckt till som grundad misstanke, har däremot resebagaget gjort det. Avvisade personer har t.ex. haft med sig mer preventionsmedel än man antar behövs för en vanlig turistresa.[24] När enbart en misstanke möjliggör avvisning, har riskerna för feltolkningar varit stora och man vet att t.ex. estniska och ryska kvinnor har blivit utsatta för ogrundade

[24] Gränsbevakningsväsendet, man, intervju 7.4.2008

misstankar vid finska gränsen.[25] Enligt gränsbevakningen har största delen av de kvinnor som kommit till Finland och som avvisats med misstanke om prostitution, redan tidigare varit verksamma i prostitution i Finland. Enstaka kvinnor som påträffats för första gången har avvisats exempelvis när de anlänt till Finland i sällskap med mer erfarna sexarbetare.[26]

Ändringarna i utlänningslagen hade en omvälvande inverkan på de utländska prostituerades ställning och verksamhet. Före denna lagändring vände sig utländska prostituerade förhållandevis lätt till polisen t.ex. i situationer där de utsattes för våld, utpressning eller andra hot. Efter lagändringen höjdes tröskeln för att ta kontakt med polisen på grund av avvisningshotet. Försvarslösheten bland de utländska prostituerade ökade.[27] Också enligt sexarbetarnas förbund Salli försvårade förändringen i utlänningslagen de utländska prostituerades verksamhet (Salli 2003).[28]

Man har också misstänkt att förändringen i utlänningslagen har stärkt hallickarnas position, liksom kontakterna mellan prostitution och den organiserade brottsligheten, eftersom utländska prostituerade mer än tidigare har blivit tvungna att söka sig till ”en tredje part” för att komma in i landet och för att kunna verka så osynligt som möjligt (Lehti & Aromaa 2002: 23; Kontula 2005: 25). Enligt polisen får särskilt de prostituerade som arbetar under ryska kopplerinätverk förhållandevis lätt ersatt sina pass som är avvisningsstämplade (se även Hollmén & Jyrkinen 1999: 40).[29] I det avseendet kan utlänningslagen anses ha motverkat sitt syfte att reducera koppleriverksamheten och den organiserade brottslighet som är knuten till den.[30]

---

[25] Dessa uppgifter kommer från en estnisk kvinna som både själv drabbats av och hört andra som drabbats av ogrundade misstankar om prostitution vid gränsen mellan Finland och Estland eller mellan Finland och Ryssland. Enligt gränsbevakningen har det dock förekommit mycket få överklaganden av avvisningar på grund av misstanke om prostitution (Gränsbevakningsväsendet, man, intervju 7.4.2008).

[26] Gränsbevakningsväsendet, man, intervju 7.4.2008

[27] Organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervju 12.3.2008.

[28] Även Helsingfors och Vanda stads ordningsregler och kommunala ordningsregler som senare ersattes av ordningslagen (27.6.2003/612), som förbjuder försäljning och köp av sex på allmän plats, verkar ha påverkat situationen för utländska prostituerade i Finland. Enligt Kontula (2005: 23) försvagade dessa de utländska prostituerades möjligheter att skaffa sig språkokunniga kunder på egen hand, vilket förstärkte hallickarnas ställning. De var tvungna att lära sig att skaffa kunder på annat håll (organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervju 12.3.2008).

[29] Polis, man, intervjuer 26.2.2008.

[30] Man kan inte dra några direkta slutsatser av polisanmälningarna om koppleri, men enligt polisen ökade antalet anmälningar om koppleri stadigt i Finland under de första åren av detta årtionde. Antalet anmälningar sjönk dock återigen fram till år 2005 (då de baltiska länderna blev

Med misstanke om prostitution som motivering fattades under de första åren ca 150 avvisningsbeslut.[31] Här var vändpunkten år 2004 när de baltiska länderna anslöt sig till EU och när man inte längre kunde tillämpa de tidigare avvisningsgrunderna på medborgare i dessa länder.[32] Rörelsen mellan t.ex. Estland och Finland underlättades ytterligare 2007-08[33] då de baltiska länderna anslöt sig till Schengenområdet för fri rörlighet, vilket avlägsnade gränskontrollerna mellan länderna. Under de senaste åren har det också funnits tecken på att en ökad andel prostituerade med estniskt pass numera verkar självständigt[34] (se även Kontula 2005: 26). Andra faktorer kan dock också inverka på detta, t.ex. esternas förhållandevis goda kunskaper i det finska språket, vilket gör det lättare att organisera verksamheten utan mellanhänder.

Den vanligaste formen för olaglig inresa i prostitutionssammanhang är numera enligt en representant för gränsbevakningsväsendet ”overstaying”, då t.ex. stämplarna i passet förfalskas för att ge en felaktig bild av längden på uppehållet i landet. I norra Finland har ”precisionsprostitution” blivit mer allmänt under den senaste tiden. Exempelvis ryska prostituerade kommer inte till Finland för att söka slumpmässiga kunder på samma sätt som förr, utan knyter kundkontakten på förhand. När den prostituerade anländer, tillbringar hon ett par dagar eller upp till en vecka i Finland, ofta till och med boende hos sin kund.[35]

Det är svårt att uppskatta utlänningslagens inverkan på omfattningen av den gränsöverskridande prostitutionen i Finland, men exempelvis 1990-talets flickbussar i Lappland, som väckte mycket diskussion, har praktiskt taget försvunnit under detta årtionde[36] (se också Skaffari & Urponen 2004: 25). Verksamheten i Lappland är numera mer småskalig och mer omärkbar än i början av 1990-talet. Många faktorer har inverkat på detta, men den skärpta utlänningspolitiken verkar ha haft en central roll. Exempelvis genom att

---

medlemmar i EU och man inte kunde tillämpa någon avvisningsparagraf på medborgare från dessa länder).

[31] Gränsbevakningsväsendet, man, intervju 7.4.2008.

[32] Statistik över avvisningsbeslut grundade på misstanke om prostitution: Heidi Katra, sekreterare för Gränsbevakningsväsendets stab, Gräns- och sjöavdelningen, situations- och riskanalyscentret.

33 Gränskontrollerna vid lands- och havsgränserna slopades 21.12.2007 och för flygtrafiken i slutet av mars 2008.

[34] Gränsbevakningsväsendet, man, intervju 7.4.2008 och polis, man, intervju 26.2.2008.

[35] Gränsbevakningsväsendet, man, intervju 7.4.2008.

[36] Gränsbevakningsväsendet, man, intervju 7.4.2008.

strama åt visumpolitiken torde generalkonsulatet i Murmansk ha haft en betydande inverkan på att situationen lugnat sig i Lappland.[37]

Enligt centralkriminalpolisen[38] finns huvuddelen av Finlands prostitutionsmarknad fortfarande i huvudstadsregionen. Där verkar för närvarande ungefär 100 restaurangprostituerade, som delvis byts ut, och ungefär 200 lägenhetsprostituerade, av vilka de flesta kommer från Ryssland och de baltiska länderna. I Helsingfors arbetar också tidvis några kvinnor från Afrika och Sydamerika. Lägenheterna som används uppskattas till ett par hundra. När man jämför dessa siffror med de uppskattningar som centralkriminalpolisen presenterade år 2003 (Leskinen 2003: 13, försiktigt uppskattat 500 prostituerade), verkar det som om åtminstone antalet utländska prostituerade i huvudstadsregionen skulle ha minskat något. Man uppskattar att ungefär 500 prostituerade verkar permanent i hela landet. Dessa siffror grundar sig på polisens underrättelser, internet-förfrågningar och razzior.[39]

Utlänningslagens avvisningsgrunder kan inte tillämpas på medborgare i EU-länder eller länder som undertecknat Schengen-avtalet[40] (se RP 28/2003 rd). I praktiken är det alltså tillåtet för medborgare från dessa länder att sälja sex i Finland, när de utövar prostitution självständigt. Att införliva åtgärder inriktade på att reducera prostitution och den därmed förknippade koppleriverksamheten med regelverket för invandring, är ett exempel på de åtgärder med vilka man försöker täppa till ”de porösa gränserna” (Sassen 1994) för att hålla oönskade fenomen och aktörer ute och samtidigt dra upp linjerna för välfärdens gränser. Det är också fråga om rörelsefrihet och vem som ges denna: samtidigt som en rysk kvinna kan avvisas vid den finsk-ryska gränsen med prostitutionsmisstanke som grund, kan en finländsk man med normala resedokument fritt resa till Ryssland och utöva samma verksamhet som kund.

Den senaste EU-utvidgningen åren 2004 och 2007 har inkluderat flera tidigare socialistländer, som är centrala avsändarländer för exempelvis den rörliga prostitutionen i Europa. På grund av öppningen av gränserna har man förutom effektiverad kontroll av de yttre gränserna också stärkt interna säkerhetsåtgärder.[41] Utvidgningarna har i detta avseende visat sig inte

[37] Forskare, kvinna, intervju 17.2.2008 och Gränsbevakningsväsendet, man, intervju 7.4.2008.
[38] Centralkriminalpolisen, man, intervju per e-post 9.6.2008.
[39] Centralkriminalpolisen, man, intervju per e-post 9.6.2008.
40 Förutom EU-länderna, också Island, Liechtenstein, Norge och Schweiz.
[41] Inrikesministeriet, man, intervju 27.2.2008 och Helsingin Sanomat 11.3.1008 & 16.3.2008

bara utmana EU:s interna *cordon sanitaire*, utan också de centrala elementen i det europeiska medborgarskapet: principerna om fri rörlighet och fri arbetsmarknad (se Lister 2003: 47). De nya medlemsländernas försök att bl.a. genom låga offentliga utgifter anpassa sina nationella ekonomier till den ekonomiska och monetära unionen (EMU), garanterar att det finns tillräckligt med utbud på prostitutionsmarknaden i det utvidgade Europa.[42]

1.3.2. Sexköp av en person som blivit offer för koppleri och människohandel – den ökade etnifieringen av fältet

Där som avvisningsgrunderna i utlänningslagen indirekt definierar vem som lagligt respektive olagligt säljer sex i Finland, skiljer den finländska modellen för kriminalisering av sexköp mellan frivillig prostitution och tvångsprostitution. Eftersom tvångsprostitution traditionellt kopplats ihop enbart med utländsk prostitution, fördjupar lagen också den etniska uppdelningen av fältet.

Kriminalisering av sexköp genomfördes i Finland år 2006 genom en revidering av strafflagen [8 § (25.8.2006/743)] varvid man i strafflagen tillade en ny brottsrubricering: ”Utnyttjande av person som är föremål för sexhandel”.[43] Lagens syfte var att förebygga koppleri och människohandel för prostitutionsändamål ”på egen mark” genom att minska efterfrågan på prostitution. I det prostitutionspolitiska kontinuum, som traditionellt sett har reglerat (kvinnliga) prostituerades liv, innebär detta en tyngdpunktsförskjutning genom att man erkänner fenomenets könade karaktär och lyfter in också (de manliga) kunderna i prostitutionspolitikens centrum.[44]

Lagen har från första början mött mycket kritik. Ursprungligen föreslog regeringen att sexköp skulle förbjudas helt. Det förslaget kritiserades under utskottsbehandlingen för att vara alltför omfattande och rekvisitet så inexakt att det skulle bli svårt att verkställa lagen. Utskottet nådde till slut en ståndpunkt enligt vilken propositionens syften också kunde uppnås genom

[42] I samband med den senaste utvidgningen 2007 anslöt sig Bulgarien och Rumänien till EU.

[43] För mer information om den utveckling som resulterade i en partiell kriminalisering av sexköp i Finland, se artikeln ”(O)jämställdhet genom prostitutionskontroll?” i denna publikation.

[44] Även om jag talar om kvinnliga sexsäljare och manliga kunder hävdar jag för den skull inte att prostituerade alltid är kvinnor och att kunderna alltid är män. Även inom den gränsöverskridande prostitutionen i Finland förekommer det i vis mån manliga sexsäljare. Det är dock uppenbart, både i Finland och annorstädes, att den absoluta majoriteten av sexsäljarna är kvinnor och av kunderna män.

att enbart göra det straffbart att köpa sex av en sådan person som är föremål för koppleri eller offer för människohandel (LaUB 10/2006 rd). När lagen nu varit i kraft i drygt 1,5 år har det blivit uppenbart att de befarade tolkningssvårigheterna har lett till bevissvårigheter i den omformulerade versionen av lagen.[45] [46] Tillsvidare har ingen dom utfärdats på basen av den aktuella paragrafen.[47]

En del av de experter jag intervjuade var av den åsikten att redan när lagen skrevs fanns det få ”illusioner” om att lagen skulle ha någon betydande effekt på köparna. Utifrån de erfarenheter man hade i Sverige trodde man istället att lagen skulle ha en inverkan på dem som organiserade sexhandel i och med att lagen gör Finland mindre lockande som mottagarland för hallickar och människohandlare.[48]

Det är ännu för tidigt att säga någonting om effekterna av att kriminalisera sexköp på koppleri- och människohandelsbrottsligheten i Finland. Koppleribrotten har på basen av de anmälningar som gjorts till polisen varit på nedgång redan i ett par års tid. Det har fallit en människohandelsdom knuten till prostitution.[49] Det är också för tidigt att säga särskilt mycket om lagens ”signaleffekt”, det vill säga hur den har inverkat på medborgarnas attityder till sexköp eller sexköparnas handlingar. På basen av de undersökningar som gjorts i Finland ser det ut som om den trend som uppstod på 1990-talet, enligt vilken finländarnas inställning till prostitution blev mer positiv, skulle ha stannat av på 2000-talet.[50] Detta kan dock bero på andra faktorer än enbart sexköpslagen, till exempel den ökade debatten om människohandel och den mediefokus som fenomenet tilldragit sig.

---

[45] Justitieministeriet, man, intervju 3.3.2008.

[46] I exempelvis brottsundersökningar om koppleri har det visat sig svårt att bevisa att kunden har känt till koppleriverksamheten (centralkriminalpolis, man, intervju per e-post 9.6.2008). Dessutom klagar polisen över brist på resurser: i och med att koppleri- och eventuella människohandelsbrott även annars utreds vid sidan om det övriga arbetet räcker resurserna ofta inte till för att undersöka stora mängder kunder. Verksamheten koncentreras på att utreda allvarligare brott (dvs. brott med högre straffskala) (polis, man, intervjuer 26.2.2008).

[47] Justitieministeriets rapport om hur lagen fungerar beräknas blir klar inom tre år efter att lagen trädde i kraft, det vill säga senast hösten 2009.

[48] Justitieministeriet, man, intervju 3.3.2008.

[49] På teoretisk nivå kan en förklaring till varför inga sexköpsdomar fallit ligga i att sexköpsparagrafen har förbundits med koppleribrott som också annars minskat och de tillsvidare fåtaliga människohandelsbrotten. I praktiken är frågan dock mer komplicerad än så och har t.ex. ett samband med huruvida det finns resurser för att undersöka dylika brott och mer allmänt med hur ifrågavarande lag verkställs (t.ex. polis, man, intervjuer 26.2.2008).

[50] Se kapitlet ”(O)jämställdhet genom prostitutionskontroll?” i denna rapport om den debatt som fördes kring processen i samband med kriminalisering av sexköp.

Pro-tukipiste[51] utförde våren 2008 en mindre klientenkät i vilken man kartlade sexsäljarnas erfarenheter av sexköpslagen (Pro-tukipiste 2008). Enligt denna förefaller effekterna på fältet ha varit förhållandevis små, men några riktlinjer kunde redan skönjas. Majoriteten av dem som deltog i enkäten[52] ansåg att man knappt alls kunde observera några förändringar i kundantalet. En fråga som emellertid kom upp var att köparna i någon mån såg ut att söka sig till finländska prostituerade i högre grad än tidigare, och att utländska prostituerade hade svårare att hitta kunder i och med att koppleri generellt associeras med utländska prostituerade. Särskilt de som hade en etablerad kundkrets ansåg dock att lagen i praktiken inte hade haft några effekter. Detta ansågs bero på att koppleri och människohandel vanligtvis förknippas med utländska prostituerade. För de manliga prostituerades del hade effekten varit liten eller till och med obefintlig, vilket man menade berodde på att koppleri vanligtvis förknippas enbart med kvinnor och särskilt utländska kvinnor.

Enligt enkäten hade det skett större förändringar i de prostituerades kundstruktur än i kundernas antal. Eftersom de flesta kunder är gifta (se t.ex. Marttila 2004a) och vill undvika att ertappas, förefaller många ha sökt sig till Internet istället för offentliga platser. De har sökt efter mer osynliga sätt att knyta kontakter än t.ex. en barmiljö. Därigenom har lagändringen åtminstone för (utländska) prostituerade som arbetar i barer lett till att prisnivån sjunkit och därmed ökat trycket på att få fler kunder. De mer förmögna kunderna (turister och affärsmän) har minskat i antal, eventuellt som en följd av att de flyttat till internetmiljöer.[53] Enligt Pro-tukipiste har pensionärer och yngre män tagit deras plats i barerna. De prostituerade som jobbar på gatan uppgav att risken att utsättas för våld hade ökat på grund av att kunder som beter sig illa har blivit kvar i gatukundkretsen. Risken att åka fast har också enligt dem gjort kundsituationerna på gatan nervösa och snabba, vilket de upplever som en faktor som kan öka risken för våld. Ett par respondenter med en fast kundkrets hade motsatta erfarenheter: enligt dem uppförde sig kunderna istället bättre eftersom de var

[51] Pro-tukipiste (”Pro-stödpunkt”) är en lågtröskelenhet som erbjuder social- och hälsovårdsservice till prostituerade.

[52] Sammanlagt 47 respondenter, varav 43 kvinnor och 4 män. Av dessa var några födda i Finland, medan resten var invandrare som bodde permanent i Finland eller utlänningar med turistvisum som vistades i landet under en kort tid.

[53] Man kan också anta att i synnerhet de turister, som känner till lagen om förbud av sexköp i Finland koncentrerar sina sexköp till länder där sexköp är tillåtet.

rädda för att åka fast. Uppfattningen om koppleri och människohandel som fenomen som nästan uteslutande förknippas med utländska prostituerade, verkar vara vanlig också bland sexköpare (se Marttila 2004a).

Det verkar alltså som om finskhet skulle ha blivit ett säljargument på den nuvarande prostitutionsmarknaden. Redan under de intervjuer med sexköpare som jag genomförde under åren 2003-2005 framgick att en del av köparna förknippar föreställningar om renhet, professionalitet och säkerhet (mindre risk för sexuellt överförbara sjukdomar) med finländska prostituerade. Lagen som kriminaliserar sexköp av en person som utsatts för koppleri eller människohandel förefaller vara en bra lag för finländska prostituerade medan den försvårar situationen för utländska prostituerade.[54] I detta avseende har den formulering som man stannade vid i strafflagen ökat ojämlikheten mellan olika grupper av prostituerade i ett land där koppleri och människohandel starkt förknippas framför allt med den gränsöverskridande, utländska prostitutionen (Marttila 2004a).

Om efterfrågan i framtiden i ännu högre grad riktar sig till finländska prostituerade och personer med permanent uppehållstillstånd i landet, blir den organiserade utländska prostitutionen ännu olönsammare än förr. I detta skede finns dock många olika teoretiska alternativ och det är omöjligt att säga vilka effekterna kommer att vara för den organiserade verksamheten. I princip kan organisationerna också börja rikta sin verksamhet mot tidigare mer osynliga former av prostitution (t.ex. Internet) eller så kan de börja utöva påtryckningar på finländska och fast bosatta prostituerade i landet. Köparna kan också börja lockas över gränsen till exempelvis Estland eller Ryssland. Många av de sexköpare jag intervjuat uppgav att de i högre grad kommer att rikta sina köp till närområdena om Finland kriminaliserar sexköp (vid denna tidpunkt var en kriminalisering av sexköp ännu på diskussionsstadiet).

Lagens inverkan på utländska prostituerades ställning förefaller dock åtminstone delvis uppenbar. Verksamheten har försvårats, men hittills har detta inte fått större skaror att lämna prostitutionen.[55] Istället anpassas verksamheten till de nya randvillkoren. När kriminaliseringen av sexköp diskuterades uttryckte man en farhåga om att lagen skulle försvåra situationen för de prostituerade som redan från tidigare är i en svag ställning. I detta avseende har rädslan varit befogad. I debatten betonades redan när

[54] T.ex. organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervju 12.3.2008.
[55] Organisation inom den sociala sektorn, kvinna, interjvu 12.3.2008.

man gick in för lagen att om denna förverkligas måste man öka och rikta stödåtgärder till dem som befinner sig i prostitution, och särskilt till de mest utsatta kvinnorna.[56] Tillsvidare har dessa åtgärder inte förverkligats. Nu ser det ut som om utländska kvinnor (i mindre utsträckning också barn och män) än en gång tvingas klara sig på egen hand när prostitutionsdebattens centrala stridsfråga – hur inverka på sexköp och efterfrågan – åtminstone än så länge ligger långt nere på den politiska agendan.

1.3.3. Oklar gränsdragning och praxis ur ett människohandels- och koppleriperspektiv

Straffstadgandet som rör människohandel trädde i kraft 1.8.2004 i Finland. Den första handlingsplanen mot människohandel[57] offentliggjordes år 2005. I denna uppskattades att Finland årligen är genomfarts- och mottagarland för hundratals offer som förs till eller genom landet i syfte att utnyttjas i prostitution och som annan arbetskraft (Handlingsplan mot människohandel 2005: 19). Helsingfors tingsrätt utfärdade i juli 2006 landets första och hittills enda dom i ett fall som gällde människohandel i prostitutionssyfte (Tingsrättens dom 06/6857). Detta handlade om en ung estnisk kvinna som hade försatts i prostitution på ett sådant sätt att rekvisitet för människohandel ansågs vara uppfyllt. Genom att vilseleda och hota kvinnan hade hon tvingats till prostitution i Finland, där hon hade stängts in i en lägenhet där hon tog emot upp till 15 kunder per dag. Tingsrätten ansåg handlingen vara grov, bland annat därför att kvinnan var i en exceptionellt utsatt position; hon var utvecklingshämmad och kunde ingen finska. Domen och motiveringarna vidhölls i hovrätten.

Domstolarna har sedermera kritiserats för att rekvisitet för människohandel sattes allt för högt i deras avgöranden (Roth 2007). Fastän också andra målsäganden hade utsatts för t.ex. hot om våld och deras rörelsefrihet hade begränsats, ansåg domstolarna att kriterierna för människohandel

[56] I det nuvarande regeringsprogrammet ingår en målsättning om att bevilja statsbidrag till organisationer som utför uppsökande arbete och rådgivningsverksamhet bland offer för människohandel (Preciserad handlingsplan mot människohandel 2008: 2).

[57] Handlingsplanen, som upprättats av utrikesministeriet, innehåller förslag på åtgärder när det gäller att bland annat identifiera, hjälpa och skydda offer för människohandel, att ställa de skyldiga till svars samt att förebygga människohandel. Arbetet fortsatte i form av en arbetsgrupp (med växlande ordförandeskap) under ledning av arbetsministeriet och senare inrikesministeriet, som kom ut med en preciserad handlingsplan våren 2008.

uppfylldes enbart för den utvecklingshämmade kvinnans del. Den högt satta tröskeln har ansetts vara skadlig därför att man i detta fall satte kursen för kommande rättspraxis genom att ta ställning till förhållandet mellan kriminalisering av människohandel och koppleri (Roth 2007: 421). Detta har ansetts skadligt också ”på fältet” med tanke på att när tröskeln nu sattes så här högt, är potentiella offer ovilliga att tala med myndigheterna om sin situation, eftersom människohandel definieras genom detta prejudikat.[58] Enligt experter ser det också ut som om Finland nu är i en problematisk situation, eftersom identifieringströskeln är så hög att inga nya fall påträffas. På grund av detta får man inte heller till stånd en ny praxis som skulle sänka tröskeln.

Nu förefaller människohandel för prostitutionsändamål i förundersökningar och i domstolarna lätt glida över till att betraktas som grovt koppleri. Straffskalan är för båda dessa brott densamma, minst fyra månader och maximalt sex år fängelse [Strafflagens 20 artikel, 3 § & 9 a § (9.7.2004/650)]. Polisen har konstaterat att eftersom människohandel är ett brott som det är svårt att undersöka är det förnuftigare att undersöka fallet som grovt koppleri i stället, då det annars finns en risk att saken inte går igenom.[59] De rättslärda å sin sida har påpekat att problemet med den instabila gränsdragningen mellan människohandel och koppleri kommer att förbli svår till och med efter ökad rättspraxis.[60] Representanten för riksåklagarämbetet understryker dock att problemen med gränsdragningen inte ligger i själva lagen utan uttryckligen i dess tolkning.[61]

I synnerhet ur ett brottsundersökningsperspektiv kan det förefalla irrelevant om åtalet handlar om grovt koppleri eller människohandel, men ur offrets synvinkel är detta av stor betydelse. Koppleri är ett ”offerlöst brott” i det avseendet att där har den prostituerade eller det möjliga offret för människohandel rollen som ett vittne, medan hon däremot i ett människohandelsbrott är målsägande, vilket har en betydande inverkan på offrets rättigheter. Enligt den revidering av utlänningslagen som trädde i kraft år 2006 kan människohandelsoffer beviljas temporärt uppehållstillstånd och reflektionstid. Under denna skall offret avgöra om hon vill samarbeta med myndigheterna för att utreda brottet. Uppehållstillstånd kan man i excep-

[58] Organisation inom den sociala sektorn, kvinna, interjvu 12.3.2008.
[59] Polis, man, intervju 26.2.2008.
[60] Justitieministeriet, man, intervju 3.3.2008.
[61] Riksåklagarämbetet, kvinna, intervju 27.2.2008.

tionella fall bevilja även utan krav på samarbete när offret är i en särskilt utsatt situation.

Som det har konstaterats (Roth 2007: 424), är lagändringens syfte i första hand att tjäna brottsbekämpningens syften i och med att uppehållstillståndet är knutet till ett krav på samarbete. Enligt Europarådets konvention rörande människohandel (som Finland inte ännu har ratificerat) skall reflektionstiden dock inte förutsätta att offret går med på att samarbeta med myndigheterna (Pärssinen 2006: 186). Förutom den oklara gränsdragningen mellan koppleri och människohandel, gör samarbetskravet som villkor för att få uppehållstillstånd, liksom den oklara praxisen för att bevilja reflektionstiden och hotet om utvisning, systemet alltför oförutsägbart för offret. Detta är inte ägnat att uppmuntra offret att vända sig till myndigheterna. Också då man vet att en person har utsatts för grovt utnyttjande kan man inte lova henne tillgång till hjälpsystemet. För varje person fattas beslutet av vederbörande myndighet, i praktiken av chefen för mottagningscentret (vid behov med hjälp av en utvärderingsgrupp).[62] Det verkar som om människohandelsfrågan frånkopplas frågor i anslutning till migration och prostitution på den verkställande nivån, även om kopplingen skulle vara erkänd på den planerande nivån (t.ex. Arbetsministeriet 2006: 27).[63]

Som bäst överväger man om man borde utvidga systemet med uppehållstillstånd och stödåtgärder till att omfatta också offer för människohandelslika brott, såsom grovt koppleri (Preciserad handlingsplan mot människohandel 2008: 1). En central målsättning borde vara att hålla tröskeln för att bevilja reflektionstid låg och göra praktiken mer genomskinlig och tydlig så att offren vågar vända sig till myndigheterna.[64] Nuvarande stadganden och praxis uppfyller knappast målsättningarna i den nationella handlingsplanen mot människohandel (2005: 6) om mänskliga rättigheter och offercentrering.

Också kulturella och erfarenhetsmässiga skillnader komplicerar de stöd- och hjälpåtgärder som erbjuds i mottagar- och genomfartsländer såsom Finland.[65] När man t.ex. planerar ett hjälpsystem riktat till människohandelsoffer, måste man fästa uppmärksamhet också vid att förtroendet

[62] Organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervjuer 28.2.2008.
[63] Organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervjuer 28.2.2008.
[64] Organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervju 28.2.2008.
[65] Organisation inom den sociala sektorn, kvinna, intervju 12.3.2008.

för myndigheter inte alls är lika självklart i länder som Ryssland och Kina, i jämförelse med i Finland och i andra nordiska länder. Det är svårt att uppmuntra potentiella människohandelsoffer som misstror det offentliga systemet till att samarbeta med myndigheterna för att utreda ett brott.

1.4 Avslutning: Det gränslösa Europa och en omfördelning av resurser

Forskningen både kring prostitution och människohandel för prostitutionsändamål har i Finland varit anspråkslös jämfört med övriga nordiska länder. Det finns behov av en nationell, mångdisciplinär och välresurserad undersökning med könsperspektiv av fenomenets omfattning och verksamhetsformer i olika delar av landet, där man också fäster uppmärksamhet vid forskningsmetoderna och deras öppenhet. Idag baserar sig uppgifterna på varierande uppskattningar hos olika aktörer, som dikteras av det egna verksamhetsområdet och dess syften. Behandlingen av frågan i offentligheten har lett till en politisering med siffror, där man glömmer bort de behov som de berörda parterna har.

Man borde också fästa uppmärksamhet vid sexhandelns struktur och könade karaktär. Efterfrågan på prostitution och kunderna är en central del av fenomenet. Deras uppfattningar och agerande borde granskas mot bakgrund av de ojämlika strukturer som ligger bakom fenomenet. Att kriminalisera sexköp är knappast tillräckligt för att man även skall få kunderna att bättre känna igen de socioekonomiska strukturer som ligger bakom de flesta kvinnors beslut om att ge sig in i prostitution, i synnerhet i transitionsländerna.

Trots att människorättsperspektivet på prostitution och människohandel uppmärksammas av de flesta aktörer och deltagare i debatten, tycks den gränsöverskridande prostitutionen och människohandeln i Finland (såsom också i en europeisk kontext) i praktiken vara ett problem som är knutet till olaglig inresa i landet och brottsförebyggande. Såväl politik som praxis har formats med denna syn för handen, vilket har lett till att både självständigt verksamma prostituerade och människohandelsoffer har hamnat i skymundan för brottsförebyggandet. Samtidigt har verksamhetsutrymmet och –villkoren definierats för utländska prostituerade och även för offren för människohandel.

Barbara Einhorn (2006: 83) har pekat på konflikten mellan å ena sidan agendan hos övernationella statliga aktörer och å andra sidan förväntningarna hos internationella finansiärer samt mellan medborgarorganisationers praktiska arbete i de tidigare socialistländerna och de lokala kvinnornas verklighet. När man t.ex. i Ryssland ser prostitution och den därtill anslutna människohandeln huvudsakligen som ett problem knutet till arbetslöshet och fattigdom, uppfattas det på de internationella finansiärernas agenda som internationell brottslighet. Om inte konflikten mellan dessa perspektiv erkänns, skapar de separata förväntningarna misslyckade projekt, där ingendera partens målsättningar uppnås.

De öppna gränserna borgar för att den politik som förs på nationell nivå ofrånkomligt också berör andra än invånarna i en nationalstat. Därför är det viktigt att grundligt dryfta vilka effekter våra lagändringar, deras verkställighet och den praxis som grundar sig på dem har för de kvinnor (och män och barn) som bor på andra sidan gränsen. Detta har man kanske försökt, men det är uppenbart att det är en utmaning att sammanjämka den nordiska välfärdsstaten och jämlikhetsuppfattningarna med t.ex. en postsocialistisk erfarenhet. Ej heller har man tillsvidare lyckats särskilt väl med att beakta olika kontexter och behov. Som Svensson, Pylkkänen och Niemi-Kiesiläinen (2004: 2-3) konstaterar, har ”migrationens tidevarv” (Castles & Miller 2003) ifrågasatt våra traditionella föreställningar om medborgarskap och tvingar oss att se på de grundläggande frågorna kring aktörskap och jämlikhet ur ett nytt perspektiv.

Referenser

Aikio, Annukka (red.) (2001): *Naiskauppaa Euroopan reunalla – Tenonlaakson prostituutio maailmanlaajuisen verkoston osana*. Duovvi ry., Utsjoki.

Arbetsministeriet (2006): Ihmiskaupan uhrien auttaminen. Työryhmän ehdotus palvelujen ja tukitoimien toteuttamiseksi. Työhallinnon julkaisu 368/2006. [Finns endast på finska.]

Aromaa, Kauko & Lehti, Martti (2002): *Naiskauppa, laiton siirtolaisuus ja Suomi. Nykytilanne, lainsäädäntö ja tutkimuslähteet*. Rättspolitiska forskningsinstitutets publikationer 186. Helsingfors.

Castles, Stephen & Miller, Mark. J. (2003): *The Age of Migration*. Third Edition. Palgrave Macmillan, Basinstoke.

Einhorn, Barbara (2006): *Citizenship in an Enlarging Europe. From Dream to Awakening*. Palgrave Macmillan, Basinstoke.

Haavio-Mannila, Elina; Kontula, Osmo & Kuusi, Elina (2001): *Trends in Sexual Life. Measured by national sex surveys in Finland in 1971, 1992 and 1999, and a comparison to a sex survey in St. Petersburg in 1996*. Working Papers E 10/2001. Helsingfors: Institutet för Befolkningsforskning, Befolkningsförbundet.

Handlingsplan mot människohandel 2005. Helsingfors: Utrikesministeriet 2005

Helsingin Sanomat 27.10.2002: ”Suomen seksiorjat.” Nykänen, Anna-Stina.

Hollmén, Lauri & Jyrkinen, Marjut (red.) (1999): *Building up a Network for Monitoring, Analysing and combatting Trafficking in Women and Children*. European Commission STOP-project report. Helsingfors: Inrikesministeriet.

Häkkinen, Antti (1995): *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867-1939*. Helsingfors: Otava.

Häkkinen, Antti (1999): Clients of Prostitutes – An Historical Perspective on Finland. I: Keeler, Laura & Jyrkinen, Marjut (red.): *Who’s Buying? The Clients of Prostitution*. Publications on Equality 1999:4 (13-24). Helsingfors: Social- och hälsovårdsministeriet.

Inrikesministeriet (2007): *Thaihierontapaikat*. Utredning 9.10.2007.

Jyrkinen, Marjut (2005): *The Organisation of Policy Meets the Commercialisation of Sex*. Global Linkages, Policies, Technologies.

Järvinen, Margaretha (1987): *Fallna kvinnor och hållna kvinnor. Polisen och prostitutionen i Helsingfors åren 1965, 1975 och 1980-85*. Åbo: Publikationer från Institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi nr 2.

Järvinen, Margaretha (1990): *Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Kauppinen, Jaana (1995): *Prostituutio kansainvälistyy*. Kansanterveys-lehti 4/1995.

Kauppinen, Jaana (2000): Kansainvälinen ihmiskauppa ja suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin prostituoituihin. I: *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 2/2000, 60-64.

Kontula, Anna (2005): *Prostituutio Suomessa*. Helsingfors: Sexpo säätiö.

Koskela, Hille, Tani, Sirpa & Tuominen, Martti (2000): *“Sen näkönen tyttö”: tutkimus katuprostituution vaikutuksis-*

ta helsinkiläisten naisten arkielämään. Helsingfors: Helsingfors stads faktacentral.

Lammi-Taskula, Johanna (1999): Clients of the Sex Industry in Finland. The Habitus Study, 1995. I: Keeler, Laura & Jyrkinen, Marjut (red.): *Who's Buying? The Clients of Prostitution*. Publications on Equality 1999:4 (82-88). Helsingfors: Social- och hälsovårdsministeriet.

LaUB 10/2006 rd: *Regeringens proposition till riksdagen om godkännande av tilläggsprotokollen om handel med människor och mot människosmuggling till Förenta Nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollen som hör till området för lagstiftningen samt med förslag till lagar om ändring av 20 kap. i strafflagen samt 7 och 16 § i ordningslagen.*

Lehto, Tia-Maria (2006): *Tahra tasa-arvovaltiossa? Prostituutio ja seksin oston kriminalisointi Helsingin Sanomissa ja Pohjolan Sanomissa*. Opublicerad Pro gradu-avhandling, Tammerfors universitet.

Leskinen, Jari (2003): *Organisoitu paritus ja prostituutio Suomessa*. Rikostutkimus 2002. Centralkriminalpolisens publikationer 2003, 9-30.

Lister, Ruth (2003): *Citizenship: Feminist Perspectives*. Second edition. Palgrave Macmillan, Basinstoke.

Marttila, Anne-Maria (2004a): Seksiä ilman rajoja? Kansainvälistyvä seksiteollisuus ja suomalaiset prostituution asiakkaat. I: *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 1:2004, 22-35.

Marttila, Anne-Maria (2004b): Sex Tourism on the World Wide Web. Prostitution, Sex Trafficking and the New Information and Communication Technologies. I: Kärki, Kimi (red.): *Power and Control. Perspectives on Integration and Multiculturalism in Europe.* Institutet för Befolkningsforskning, Befolkningsförbundet D 43/2004; Publications of Cultural Interaction and Integration 8. Turku 2004.

Marttila, Anne-Maria (2006): Rajat ylittävä prostituutio ja suomalaiset asiakkaat Suomessa, Virossa ja Luoteis-Venäjällä, I: *Idäntutkimus* 4:2006, 31-43.

Marttila, Anne-Maria (2008): Desiring the 'Other': Prostitution Clients on a 'Transnational Red-Light District' in the Border Area of Finland, Estonia and Russia. I: *Gender, Technology and Development*, 1/2008, vol. 12 No. 1, 31-51.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004): The Reform of Sex Crime Law and the Gender-Neutral Subject. I: Svensson, Eva-Maria, Pylkkänen, Anu & Niemi-Kiesiläinen, Johanna (red.): Nordic Equality at a Crossroads. *Feminist Legal Studies Coping with Difference. Ashgate*, Aldershot Burlington.

Nya Åland 1.12.2006: "Öppen prostitution ombord." Tommy Harnesk. http://www.nyan.ax/nyheter/?news_id=20183

Näre, Sari (1999): Libertarianism in the Discourse of Sex-Bar Customers. I: Keeler, Laura & Jyrkinen, Marjut (red.): *Who's Buying? The Clients of Prostitution*. Publications on Equality 1999:4 (29-33). Helsingfors: Social- och hälsovårdsministeriet.

Justitieministeriet (2003): Ihmiskauppa, paritus ja prostituutio. Työryhmän osamietintö. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2003:5, 3.7.2003.

Ordningslag (27.6.2003/612).

Penttinen, Elina (2004): *Corporeal Globalization. Narratives of Subjectivity and Otherness in the Sexscapes of Globalization.* Tapri Occasional Paper 92.2004, Tammerfors universitet.

Preciserad handlingsplan mot människohandel. Helsingfors: Inrikesministeriets publikationer 28/2008.

Pro-tukipiste (2000): Peruskartoitus pääkaupunkiseudun prostituutiotilanteesta ja palvelujen kehittämistarpeesta. URL: http://www.pro-tukipiste.fi/file.php?id=51 [Läst 15.3.2008]

Pro-tukipiste (2006): Verksamhetsberättelse 2006.

Pro-tukipiste (2008): *Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttörikos. Miten 1.10.2006 voimaan tulleen rikoslain 20 luvun 8 § on vaikuttanut käytännössä?* Daterad 31.3.2008. Opublicerad.

Pärssinen, Venla (2006): Uhreille myönnettävä oleskelulupa ihmiskaupan vastaisen toiminnan keinona: EU:n uhridirektiivi ja siihen liittyvä hallituksen esitys kansainvälisten velvoitteiden ja suositusten valossa. I: *Oikeus* 2006/35, 178-199.

Roth, Venla (2007): Paritusta vai ihmiskauppaa? I: *Defensor Legis* 2007/3, 419-436.

RP 28/2003 rd: *Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till utlänningslag och vissa lagar som har samband med den.*

RP 50/1998 rd: *Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av utlänningslagen*

Salli 26.3.2003: Asiantuntijalausunto oikeusministeriön ihmiskauppatyöryhmälle.

Sassen, Saskia (1994): *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks, London, New Delhi, Pine Forge Press.

Skaffari, Pia & Urponen, Kyösti (2004): *”Ei vain rakkaudesta, vaan myös...” Esiselvitys Lapin seksimarkkinoista ja prostituutiosta.* Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 48, Rovaniemi.

Stenvoll, Dag (2002): From Russia with Love? Newspaper Coverage of Cross-Border Prostitution in Northern Norway, 1990-2001. I: *The European Journal of Women’s Studies* 9:2, 143-162.

Strafflag 20 artikel, 9 § (24.7.1998/563 och 9.7.2004/650), 9 a § (9.7.2004/650), 10 § (24.7.1998/563), samt 25 artikel 3 § (9.7.2004/650).

Svensson, Eva-Maria, Pylkkänen, Anu & Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004): Introduction: Nordic Feminist Legal Studies at a Crossroads. I: Svensson, Eva-Maria, Pylkkänen, Anu & Niemi-Kiesiläinen, Johanna (red.): *Nordic Equality at a Crossroads. Feminist Legal Studies Coping with Difference.* Ashgate, Aldershot Burlington.

Tani, Sirpa (2002): Who's Place is This Space? Life in the Street Prostitution Area in Helsinki, Finland. I: *International Journal of Urban and Regional Research* 26(2), 343-359.

Tingsrättens dom 06/6857, 20.7.2006. Diarienr. R 06/5304.

Turunen, Merja-Maaria (1996): *Kun kaikki on kaupan... Prostituution asiantuntijatyöryhmän raportti.* Helsingfors: Stakes (Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården)

Utlänningslag 148 § (30.4.2004/301) samt 37 § (22.2.1991/378).

Varsa, Hannele (1986): *Prostituution näkymätön osa: miesasiakkaat*. Naistutkimusmonisteita, Kvinnoforskningsstenciler 5:1986. Helsingfors: Delegationen för jämställdhetsärenden.

Ålandstidningen 7.11.2007: ”Sjöbevakningen räddade barn från människohandel.” http://www.nyan.ax/nyheter/?news_id=20183

2. (O)jämställdhet genom prostitutionskontroll? Diskussion kring kriminalisering av sexköp i Finland

Anne-Maria Marttila

2.1 Inledning

Sexköp i samband med människohandel och koppleri kriminaliserades i Finland år 2006. Denna ändring i strafflagen trädde i kraft den 1 oktober 2006. Detta partiella förbud av sexköp var resultatet av en lång och utdragen debatt och enligt många en problematisk kompromiss. Regeringens proposition, och i synnerhet att den utmynnade i ett ”kompromissalternativ”, var följden av en livlig debatt i både riksdagen och media. Det fanns stora variationer mellan lagens förespråkare och motståndare, deras syn på vilka strukturer som ligger bakom prostitution och deras etiska ståndpunkter i frågan. En av vattendelarna var kriminalisering av sexköp ur ett jämlikhets- och jämställdhetspolitiskt perspektiv.

Regeringens proposition om kriminalisering av sexköp och tillhörande riksdagsdebatt hade jämlikhet, och i synnerhet jämställdhet mellan könen, som centralt perspektiv och mål. I regeringens ursprungliga proposition konstaterar man bland annat följande:

> [d]en allmänna sociala jämlikheten* främjas av en kriminalisering närmast då kriminaliseringen fungerar allmänpreventivt, dvs. allmänt reducerande på köp av sexuella tjänster. Jämställdheten mellan könen främjas av en kriminalisering genom att en stor del av köparna av sexuella tjänster i praktiken är män och på motsvarande sätt är den största delen prostituerade kvinnor (RP 221/2005 rd: 15).

**) I den svenska språkversionen av regeringspropositionen används begreppet "social jämställdhet". Här torde dock avses det mer generella begreppet "jämlikhet". Finskans "tasa-arvo" kan översättas antingen som "jämlikhet" eller (då man talar om jämlikheten mellan könen) jämställdhet.*

Som motivering konstaterade man att stadgandet bland annat skulle innebära ett skydd av människors fysiska och psykiska integritet samt sexuella självbestämmanderätt, eftersom prostituerades sexuella självbestämmanderätt de facto är begränsad.[66] Stadgandet ansågs även värna om den allmänna sociala jämlikheten genom att den strävade efter att förhindra att människor drivs in i prostitution genom att minska efterfrågan på sådana tjänster. I propositionen lyfte man alltså fram jämlikhetsfrågorna, med tanke på såväl social jämlikhet som jämställdhet mellan kvinnor och män. I de utskotts- och expertutlåtanden som gavs i frågan samt i den offentliga debatten betraktades emellertid jämlikhet och jämställdhet å ena sidan som viktiga målsättningar som talade för en kriminalisering av sexköp, och å andra sida som otydliga mål varvid kriminalisering framstod som ett osäkert medel för att främja jämställdhet mellan könen och i synnerhet social jämlikhet.

Medan man i debatten om sexköp och prostitution i Sverige starkt har kopplat detta uttryckligen till frågor kring jämlikhet och jämställdhet, har detta tema inte haft en lika framträdande roll i diskussionerna om kriminalisering av sexköp i de övriga nordiska länderna. I den samhällspolitiska debatten i Sverige har man främst betraktat denna företeelse som just ett uttryck för strukturell ojämställdhet mellan könen. I exempelvis Norge har jämställdhetsfrågan inte framträtt lika tydligt i debatten som i Sverige.[67] När jag granskar den finländska kriminaliseringsdebatten på olika arenor framgår att jämlikhets- och jämställdhetsperspektivet var ganska starkt framme i den politiska diskursen, men mindre framträdande i den allmänna debatten om regeringens proposition. Detta perspektiv togs regelbundet upp i den offentliga debatten om kriminalisering av sexköp, men man kan inte säga att det var det dominerande temat. I en analys av debatten ur ett jämlikhets- och jämställdhetsperspektiv betonas lätt uttryckligen betydelsen av detta perspektiv, och det är orsak att påminna

[66] Enligt propositionen är ett exempel på detta det faktum att prostituerade har begränsade möjligheter att välja sina kunder samt att de ofta tvingas till prostitution till följd av ekonomiska svårigheter, vilket gör att beslutet att bli prostituerad inte till fullo kan betraktas som ett fritt val.

[67] För en analys av diskussionerna om den norska lagen, se Synnøve Jahnsens artikel "Norge er ikke en øy" i denna publikation.

om att detta tema bara var en dimension i debatten. Även andra teman, som exempelvis hotet om organiserad brottslighet och illegal invandring som är förknippat med gränsöverskridande prostitution och människohandel fick mycket uppmärksamhet.[68] Under analysens gång visade det sig att en närmare granskning av debattörernas uppfattning om jämlikhet och jämställdhet i en prostitutionskontext är ett sätt att öppna och förstå den starkt polariserade debatten.

I den här artikeln koncentrerar jag mig främst på att granska debatten kring kriminalisering av sexköp i Finland ur ett jämlikhets- och jämställdhetsperspektiv. Jag kommer att undersöka vilka jämställdhetsbegrepp som togs upp av de parter som deltog i debatten och hur dessa användes för att motivera olika ställningstaganden till en kriminalisering av sexköp samt vilka effekter man trodde att man skulle uppnå med regeringens proposition, framför allt ur ett jämställdhetsperspektiv. I artikeln analyserar jag riksdagsdebatten, utskotts- och expertutlåtanden, nyhetsrapporteringen hos tre dagstidningar (*Helsingin Sanomat*, *Hufvudstadsbladet* och *Turun Sanomat*) samt de diskussioner som förts på finländska debattforum på Internet i anslutning till regeringens proposition RP 221/2005 rd.[69] I granskningen koncentrerar jag mig särskilt på våren-sommaren 2006, då debatten om ovan nämnda regeringsproposition var som livligast.

Som bakgrundsmaterial använder jag mig av enkätmaterial om attityder till sexköp bland finländare, främst de jämställdhetsbarometrar (Jämställdhetsbarometern 2004 och 2008) som utarbetats av Statistikcentralen på uppdrag av social- och hälsovårdsministeriet åren 2004 och 2008, och som även inkluderade frågor om hur kvinnor och män förhåller sig till sexköp. Som material har jag även använt mig av intervjuer med finländska sexköpare som genomförts mellan åren 2003 och 2005 för min doktorsavhandling om prostitutionskunder. Innan jag övergår till själva analysen kommer jag först att i korthet redogöra för finländares inställning till prostitution med hjälp av undersökningar som har gjorts på om-

[68] För andra referensramar som präglade prostitutionsdebatten i Finland, se Aaltio 2008: 53-65.

[69] Regeringens proposition till Riksdagen om godkännande av tilläggsprotokollen om handel med människor och mot människosmuggling till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollen som hör till området för lagstiftningen samt med förslag till lagar om ändring av 20 kap. i strafflagen samt 7 och 16 § i ordningslagen.

rådet i landet samt den händelsekedja som år 2006 ledde fram till en partiell kriminalisering av sexköp i Finland.

2.2 Finländares inställning till prostitution och sexköp

Man vet förhållandevis lite om finländares inställning till sexköp. Ämnet har berörts i undersökningar om exempelvis finländares sexvanor (Haavio-Mannila et al. 2001), inställning till jämställdhet (Jämställdhetsbarometern 2004 och 2008) samt livsstil och konsumtion (Lammi-Taskula 1999). I samtliga dessa undersökningar framgick det att inställningen till sexköp, köpare och säljare skiljer sig åt mellan män och kvinnor. Det förefaller som om männen har en mer positiv inställning till företeelsen, och även till kommersiellt sex, än kvinnorna. Enligt undersökningar genomförda på 1990-talet använde sig också männen i högre utsträckning än kvinnorna av produkter som kan betecknas som tillhörande området kommersiellt sex (Lammi-Taskula 1999: 83-84).

I undersökningen av Haavio-Mannila et al. kunde man iaktta en attitydförändring under 1990-talet. I de undersökningar som gjordes år 1992 och 1999 framkom det att finländares inställning till sexköp ändrades något och blev mer positiv över tid. År 1992 angav 42,4 procent av männen och 17,5 procent av kvinnorna att de helt eller delvis var för införandet av statliga bordeller kontrollerade av staten. År 1999 hade siffrorna stigit både bland männen och kvinnorna: 59,9 procent av männen och 26,2 procent av kvinnorna stödde åtminstone delvis ett sådant förslag. Även inställningen till sexsäljarna såg ut att ha blivit mer positiv: år 1992 angav 51 procent av männen och 21,4 procent av kvinnorna att de inte har något emot personer som tjänar pengar genom att sälja sex. År 1999 förhöll sig 63,7 procent av männen och 24,1 procent av kvinnorna helt eller delvis positiva till sexsäljare. Enligt Haavio-Mannila et al. ser det ut som att både män och kvinnor i åldersgruppen 35–54 förhöll sig mest positivt till både bordeller och sexsäljare. En avvikelse hittar man år 1999 rörande inställningen till sexsäljare: Det året svarade de flesta i åldersgruppen 18–34 år, både män och kvinnor, att de inte hade något emot sexsäljare (Haavio-Mannila et al. 2001: 115-116, 118-119).

I den jämställdhetsbarometer som sammanställts av Statistikcentralen på uppdrag av social- och hälsovårdsministeriet frågade man om respon-

denternas inställning till sexköp år 2004 och 2008. Även i detta material finns det betydande skillnader mellan inställningen hos kvinnor och män. År 2004 angav 59,8 av männen och 32,4 procent av kvinnorna att de accepterar att en man köper sex av en prostituerad. Omvänt sade 58,2 procent av männen och 31,8 procent av kvinnorna att de accepterar att en kvinna köper sex av en prostituerad. Det handlar här om ett ganska kort tidsintervall och få förändringar har skett mellan åren 2004 och 2008. År 2008 såg siffrorna ut på följande sätt: 59,4 procent av männen och 31,7 procent av kvinnorna accepterade att män köper sex. Omvänt angav 58,2 procent av männen och 31,9 procent av kvinnorna att de accepterar att en kvinna köper sex. Även i detta material tycktes åldersgruppen 35-54 år vara den grupp som förhöll sig mest positiv till sexköp. Man bör dock observera att i åldersgruppen under 35 år har både männens och kvinnornas inställning till sexköp blivit mer negativ (en minskning med 2,6 procentenheter bland männen och 1,1 procentenheter bland kvinnorna). Den största förändringen hade skett bland kvinnor i åldersgruppen 35-54: medan 39,9 procent av kvinnorna accepterade att män köper sex år 2004 var det enbart 32,3 procent som accepterade att män köper sex år 2008. Hos män i samma åldersgrupp och hos kvinnor och män över 55 år hade inställningen till sexköp blivit något mer positiv.

Det är också intressant att då man gör korstabeller över materialet i jämställdhetsbarometern kan man observera att i synnerhet männens inställning till jämställdhet mellan könen till viss del ser ut att påverka deras inställning till sexköp. Exempelvis förhöll sig de män som ansåg att även män drar nytta av en ökad jämställdhet och att kvinnors ökade deltagande i politiken bidrar med mer mångsidiga politiska expertkunskaper, mer negativt till sexköp, i synnerhet mäns sexköp, än de män som inte trodde att männen hade något att tjäna på jämställdhet. Bland kvinnorna kunde man inte se några motsvarande skillnader.[70]

Materialet från jämställdhetsbarometrarna är också intressant i ljuset av att sexköp i samband med människohandel och koppleri kriminaliserades i Finland år 2006. Som jag nämnde tidigare är tidsintervallet dock så pass kort – den partiella kriminaliseringen av sexköp hade vid tidpunkten

[70] Man bör dock vara uppmärksam på att antalet respondenter i undersökningarna – både den om inställning till sexköp och syn på jämställdhet – är relativt litet, varför ovan nämnda slutsatser endast kan betraktas som indikativa.

för undersökningen år 2008 endast varit i kraft i 1,5 år[71] – att det fortfarande är omöjligt att se vilka effekter på människors attityder som lagändringen medfört. I barometrarnas material ser förändringarna åtminstone hittills ut att vara marginella. Till skillnad från 1990-talet ser det på 2000-talet däremot ut som att människors inställning till prostitution inte har förändrats till det positiva utan att det snarare går i motsatt riktning.

Bakgrunden till de senaste årens attitydförändringar, som framgår i Haavio-Mannilas et al. undersökning, kan spåras i flera faktorer. Prostitutionen har ökat i omfattning och blivit mer synlig som en följd av Sovjetunionens upplösning och den ekonomiska och sociala instabiliteten i transitionsländerna. Detta har lett till att fenomenet prostitution blivit mer normaliserat och vardagligt. Utöver detta har en förändring av värderingar och i den sexuella kulturen troligtvis också haft en inverkan på de mer positiva attityderna till prostitution i slutet av 1990-talet. Enligt exempelvis Sari Näri (1999: 30-31) har denna förändring under de senaste två årtiondena lagt en ideologisk och politisk grund till ett mer hedonistiskt och individualistiskt tänkesätt. I detta sammanhang har även sex framstått som en konsumtionsvara. Att konsumtionskulturen även spridit sig till prostitutionskontexten är något som tydligt framgår i uttalanden från sexköpare. På exempelvis debattforum för sexköpare på Internet jämförs förhållandet mellan pris och kvalitet och man diskuterar konsumentens rättigheter i samband med sexköp (se t.ex. Marttila 2004).[72]

2.3 Händelseutvecklingen i Finland som ledde fram till en partiell kriminalisering av sexköp

Ökningen av prostitutionen och dess större synlighet i början av 1990-talet ledde till att man återigen började fundera på att göra prostitution till något straffbart – endast några år efter att lösdrivarlagen, som var den lag i Finland som främst hade reglerat prostitution, avskaffades år 1987. I samband med en omfattande revidering av bland annat strafflagen förnyades även de bestämmelser som reglerade sexualbrott, samtidigt som man

[71] Det är också svårt att säga hur väl folk i allmänhet känner till den nya lagen, alltså de som inte direkt berörs av prostitution som företeelse.

[72] För mer diskussion om kommersialisering av sex och ”sexualiseringen” av kulturen, se Jyrkinen 2005.

övervägde en kriminalisering av både försäljning och köp av sex. Man konstaterade att prostitution ofta var sammankopplad med annan brottslighet och man ansåg att prostitution inverkade negativt på jämställdheten mellan könen. I det här skedet ansåg man dock att nackdelarna med att kriminalisera prostitution var större än fördelarna, och man gick därför inte vidare med förslaget.

I slutet av 1990-talet var det framför allt gatuprostitutionen som väckte diskussion. Den ansågs allmänt störande, i synnerhet i vissa områden i Helsingfors, och köparna uppfattades som störande för kvinnor. Helsingfors stads lösning på gatuprostitutionen och kontrollen av kunderna var den ordningsstadga som godkändes år 1999, som förbjöd köp och försäljning av sex på allmän plats.[73] Gatuprostitutionen var också föremål för en intensiv debatt våren 2002 då regeringen lämnade en proposition till riksdagen rörande bestämmelserna för främjande av säkerheten på allmänna platser (RP 20/2002 rd). I propositionen konstaterade man att prostitutionen hade ökat och föreslog att man skulle förbjuda köp och försäljning av sexuella tjänster på allmän plats som skedde på ett sätt som var störande för omgivningen. Ett totalförbud enligt svensk modell ville man inte införa i det här skedet. Detta motiverade man bland annat genom att hänvisa till att ett totalförbud enligt Brottsförebyggande rådet, BRÅ, i Sverige främst hade visat sig påverka gatuprostitutionen (se BRÅ-rapport 2000: 4). Således kunde man i regeringens proposition hävda att ett totalförbud i praktiken skulle få samma effekter som det förbud man föreslagit att skulle läggas till ordningslagen, och som skulle göra det straffbart att köpa och mot betalning erbjuda sexuella tjänster på allmän plats (RSv 295/2002 rd - RP 20/2002 rd).

Lagutskottet konstaterade dock i samband med riksdagsbehandlingen av ordningslagen att den bestämmelse som gäller prostitution i denna lag är otillräcklig när det gäller att uppfylla kraven beträffande internationell människohandel och att man därför måste utvärdera behovet av att förnya lagstiftningen i sin helhet (LaUU 22/2002 rd). Justitieministeriet utsåg därför en arbetsgrupp som skulle förbereda en revidering av lagstiftningen rörande människohandel, koppleri och prostitution. Arbetsgruppen konstaterade att prostitutions- och koppleriverksamheten har blivit mer välorganiserad och välplanerad under 2000-talet jämfört med slutet av

[73] För mer information om debatten om gatuprostitutionen och medborgaraktivism i Helsingfors, se Koskela, Tani & Tuominen 2000 och Tani 2002.

1990-talet[74] och beslutade sig för att lägga fram en allmän straffbestämmelse rörande köp av sexuella tjänster.[75] Arbetsgruppen ansåg till exempel att de negativa konsekvenser av en kriminalisering av sexuella tjänster som lyftes fram i slutet av 1990-talet inte längre var så uppenbara, och att fördelarna med en kriminalisering skulle vara större än nackdelarna (Justitieministeriet 2003: 5).

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till ändring av strafflagen år 2004 (RP 34/2004 rd) modifierade den ståndpunkt som förfäktats av arbetsgruppen vid justitieministeriet och förhöll sig positivt till kriminalisering av köp av sexuella tjänster. I propositionen konstaterades explicit att man bör kriminalisera köp av sexuella tjänster. Samtidigt betonade man dock att man kunde föra ärendet framåt stegvis och först skärpa lagstiftningen för allvarligare brott, det vill säga människohandel och koppleri, medan förslaget om kriminalisering av köp av sexuella tjänster skulle läggas fram för riksdagen följande år (RP 34/2004 rd: 62).[76] Att man sköt fram propositionen om kriminalisering av sexköp motiverades med att det fanns ett behov av att få mer information om hur den ordningslag som trätt i kraft 1.10.2003, och som förbjuder köp och försäljning av sex på allmän plats, hade tillämpats. Man ansåg det även nödvändigt att först följa med huruvida Europarådet i sin konvention om människohandel skulle lägga till en bestämmelse som förpliktar medlemsstaterna att kriminalisera köp av sexuella och andra tjänster från offer för människohandel. Dessutom ansåg man det nödvändigt att få mer information genom att ta del av erfarenheter från Sverige och andra länder.

[74] Under samma tidpunkt hade det kommit en utredning från centralkriminalpolisen enligt vilken prostitutions- och koppleriverksamheten nästan helt hade tagits över av estniska och ryska kriminella grupper (se Lehti & Aromaa 2002 samt Leskinen 2003). Den gemensamma kampanj mot kvinnohandel som fördes av de nordiska och baltiska länderna vid den tidpunkten påverkade också debatten. Man började på ett ännu mer rättframt sätt diskutera kopplingen mellan prostitution och människohandel, eftersom man visste att man under de närmaste åren skulle verkställa internationella konventioner om människohandel.

[75] Arbetsgruppen var inte enig. Riksdagsledamöter från olika partier hade även lämnat in flera skriftliga spörsmål till regeringen samt lag- och åtgärdsmotioner rörande kriminalisering av köp av sexuella tjänster. T.ex. SS 482/2001 rd, LM 46/2002 rd (även förbud mot försäljning), AM 178/2002 rd, LM 22/2004 rd.

[76] Redan i denna proposition såg man ett totalförbud mot sexköp, eller sexköp i situationer då säljaren är offer för människohandel eller koppleri, som de alternativ som fanns.

Enligt ovan nämnda regeringsproposition lade man år 2005 fram en ny proposition om att ändra strafflagen så att köp av sexuella tjänster blir allmänt straffbart (RP 221/2005 rd).[77] I propositionen föreslås följande:

> Den som genom att utlova eller ge ersättning får någon att idka samlag eller en därmed jämförlig sexuell handling skall, om gärningen inte utgör brott enligt 8 a §, för köp av sexuella tjänster dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. För köp av sexuella tjänster döms även den som använder i 1 mom. avsedda sexuella tjänster, för vilka någon annan har utlovat eller givit ersättning. Försök är straffbart. (RP 221/2005 rd: 64).

Europarådets ministerkommitté hade i maj samma år godkänt en konvention om åtgärder mot människohandel (Council of Europe Convention on Action Against Trafficking in Human Beings). I den finländska regeringens tidigare proposition hade man sagt att man önskar invänta konventionens formuleringar om köp av sexuella tjänster. Konventionen medför dock inte någon skyldighet att göra köp av sexuella tjänster från offer för människohandel straffbart, men den förpliktar medlemsstaterna till att överväga sådana åtgärder. Konventionen gör det även möjligt för de stater som antagit konventionen att godkänna en mer långtgående kriminalisering av köp av sexuella tjänster. Det rådde en generellt positiv inställning till att införa allmän straffbarhet för köp av sexuella tjänster då regeringen lade fram sin proposition i frågan i december 2005.

Under utskottsbehandlingen av regeringens proposition tog man dock upp svårigheter som man upplevde att en kriminalisering kunde innebära, t.ex. dess övergripande karaktär (GrUU 17/2006 rd) och problem med precisionen i rekvisitet (FvUU 24/2006 rd). Lagutskottet beslutade också slutligen att inte förespråka en allmän kriminalisering av köp av sexuella tjänster. Däremot ansåg man att målen i regeringens proposition även kunde realiseras genom att göra det straffbart att köpa sexuella tjänster av en person som är offer för koppleri eller människohandel (LaUB 10/2006 rd). I den omformulerade propositionen föreslogs att köp av sexuella tjänster kriminaliseras på följande villkor:

---

[77] I samma proposition föreslog man vidare att de bestämmelser som hör till området för lagstiftningen i tilläggsprotokollet om handel med människor i FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet skulle verkställas samt att man skall införa hårdare bestraffning för köp av sexuella tjänster av ung person (RP 221/2005 rd: 64, 66).

> Den som genom att utlova eller ge en ersättning som representerar ett direkt ekonomiskt värde får någon som är föremål för ett brott som avses i 9 eller 9 a § eller i 25 kap. 3 eller 3 a § att ha samlag eller företa en därmed jämförlig sexuell handling skall, om gärningen inte utgör brott enligt 8 a §, för utnyttjande av person som är föremål för sexhandel dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.
>
> För utnyttjande av person som är föremål för sexhandel döms också den som drar fördel av en ersättning enligt 1 mom. som utlovats eller getts av en tredje part genom att ha samlag eller företa en därmed jämförlig sexuell handling med en person som är föremål för ett brott som avses i nämnda moment. Försök är straffbart. (Strafflag 20 § 8).

Som jag tidigare påpekade användes både främjande av jämställdhet mellan könen och social jämlikhet genom att minska efterfrågan på prostitution som centrala motiveringar till att kriminalisera köp av sexuella tjänster i regeringens proposition. Såväl i expertutlåtandena som i den offentliga debatten i anslutning till regeringens proposition framkom det dock att varken jämlikhet eller jämställdhet inte är något entydigt eller ter sig likadant för alla. Det är intressant att både motståndarna av och förespråkarna för en kriminalisering av sexköp använde jämlikhets- och jämställdhetsfrågor samt -retorik för att försvara sina ståndpunkter. I slutet av denna artikel granskar jag dessa olika sätt att begreppsliggöra och hantera jämlikhet och jämställdhet i kontexten av prostitutionskontroll. Innan dess presenterar jag kort hur man har gripit sig an och dekonstruerat begreppen i synnerhet inom könsforskningen, där huvudparten av jämställdhetsforskningen har producerats.[78]

2.4 Flerdimensionell jämlikhet

Vad är jämlikhet och jämställdhet? Inom många debatter i anslutning till jämställdhetspolitik har det visat sig att dessa inte är entydiga begrepp. När man exempelvis diskuterade könskvotering i Finland på 1990-talet blev det uppenbart att begreppen användes för att motivera också helt motsatta intressen. Enligt Eeva Raevaara och Terhi Saarikoski angav motståndarna till könskvotering en jämlikhetssyn som grund för sin ståndpunkt, enligt vilken ingen får gynnas på någon annans bekostnad.

[78] Begreppsmässig forskning om jämställdhet har främst bedrivits inom feministisk forskning och kvinnoforskning. Se t.ex. Holli 2003, Bacchi 1996 och Cavarero 1992.

Förespråkarna av könskvotering ansåg dock att denna strategi är en nödvändighet för att uppnå reell jämlikhet, det vill säga att det kan finnas behov för särbehandling av personer som riskerar att bli utsatta för diskriminering genom en jämlikhetsuppfattning som bygger på likabehandling (Raevaara & Saarikoski 2002, även Kuusipalo 2002).

Precis som Anne Maria Holli konstaterar är relationen mellan olika slag av jämlikhet inte problemfri. Enligt till exempel det marxistiska synsättet härleds politisk jämlikhet ur ekonomisk jämlikhet (Holli 2002: 15-16, 18-19). Inte heller är jämställdhet mellan könen frikopplad från övriga former av jämlikhet. Exempelvis förbättringen av kvinnors ställning under det senaste århundradet är starkt kopplad till att kvinnor stärkt sin ställning inom politik och ekonomi.

I regeringens proposition om kriminalisering av sexköp (RP 221/2005 rd) var det å ena sidan jämställdhet mellan könen som främst lyftes fram och å andra sidan social jämlikhet. Könsperspektivet kom särskilt fram genom att prostitution framställdes som en könad företeelse, i och med att huvudparten av säljarna är kvinnor och huvudparten av kunderna män. I propositionen betonade man även att prostitution kan bidra till att upprätthålla en förvrängd bild av kvinnors och mäns sexualitet. I enlighet med andan i Palermoprotokollet och dess tilläggsprotokoll ansåg man i propositionen också att reduceringen av den efterfrågan som leder till utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, är en åtgärd som befrämjar jämställdhet (RP 221/2005 rd: 15, 19, 60).

Begreppet social jämlikhet förblir diffust i regeringens proposition, och man konstaterar följande när det gäller motiveringen för att kriminalisera sexköp:

> [d]en allmänna sociala jämlikheten* främjas av en kriminalisering närmast då kriminaliseringen fungerar allmänpreventivt, dvs. allmänt reducerande på köp av sexuella tjänster (RP 221/2005 rd: 15).
>
> *) I den svenska språkversionen av regeringspropositionen används här (felaktigt) begreppet ”jämställdhet” (jfr ovan, s. 152).

Beträffande social jämlikhet uppmanas man i det betänkande som överlämnades av den tidigare omtalade arbetsgruppen vid justitieministeriet (2003: 5, 58) (och som utgör grunden till regeringens proposition) att bekanta sig med det kapitel som handlar om prostitutionsläget i Finland, där man konstaterar följande:

> Prostitution anses om ett socialt problem, eftersom en följd av att idka prostitution ofta är psykiska problem, men för hälsan samt användning av rusmedel och droger. Dessutom blir prostituerade i sin verksamhet lätt utsatta för våld. De prostituerades redan tidigare svaga sociala ställning anses dessutom bli ännu mer försvagad som en följd av prostitutionen. Den människohandels- och koppleribrottslighet som är förknippad med prostitution försämrar ytterligare de prostituerades sociala ställning (RP 221/2005: 11).

Formuleringarna i detta betänkande kan jämföras med regeringens proposition, där man i samma kontext lagt till ett stycke där det konstateras följande:

> Å andra sidan kan frivillig prostitution också anses som normal affärsverksamhet eller som ett arbete, varvid elimineringen av de negativa fenomenen i anknytning till prostitution anses främjas av ett öppet tillåtande av de prostituerades verksamhet och inte av kriminaliseringar
>
> (RP 221/2005 rd: 11).

Det verkar alltså som om man med social jämlikhet i propositionen främst skulle avse skydd av prostituerade som befinner sig i en svagare ställning och att en förbättring av den sociala jämlikheten ses som en åtgärd som kan förebygga prostitution. Å andra sidan konstaterade man i propositionen att effekterna av en kriminalisering inte nödvändigtvis är de önskade när det gäller social jämlikhet. Det man fruktade var att en kriminalisering av både försäljning och köp av sexuella tjänster skulle leda till att prostitutionsverksamheten gick under jorden. Om de prostituerade skulle tvingas arbeta ännu mer i det fördolda än tidigare så skulle de lättare kunna falla offer för hallickar (RP 221/2005 rd: 16).

2.5 Debatten om kriminalisering av sexköp ur ett jämställdhetsperspektiv

Nedan behandlar jag huvudsakligen kriminalisering av sexköp och i synnerhet de diskussioner som fördes om lagförslag RP 221/2005 rd ur ett jämställdhetsperspektiv. Som jag påpekade i kapitel 1.4. är det svårt att särskilja olika ”typer” av jämlikhet från varandra och jämställdhet mellan könen är inte frikopplat från andra former av jämlikhet. Även i diskussio-

nerna om kriminalisering av sexköp kom jämlikhetsperspektivet fram i form av något som man vinner eller förlorar. Ökad jämställdhet var i synnerhet enligt kvinnoorganisationerna, jämställdhetsorganen och de flesta instanser som förespråkade en kriminalisering av köparen en viktig orsak till att ingripa i sexhandeln, som innefattar snedvridna könsstrukturer. Enligt dessa grupper skulle den lagstiftningsmässiga kontrollen uttryckligen utvidgas till köparna, som länge hade hållits utanför regleringen av prostitution. Därmed skulle den traditionella tyngdpunkten inom prostitutionskontrollen flyttas.

Motståndarna mot kriminaliseringen av sexköp tog i mindre utsträckning ställning till de inneboende könsstrukturerna i prostitutionen och de samhälleliga faktorer som upprätthåller dessa. I deras argumentation lyfte man fram andra perspektiv på jämlikhetsproblematiken, exempelvis individens rättigheter i relation till ett främjande av jämställdhet som en strukturell process eller kriminalisering av sexköp som en begränsning av näringsfriheten och de grundläggande rättigheterna. Oavsett olika syn på de bakgrundsfaktorer och kontrollmekanismer som ligger bakom prostitutionen, försvarades båda ståndpunkterna med hjälp av jämlikhetsargument. Detta visar återigen hur lätt man kan anpassa begreppet jämlikhet till olika kontexter och betraktelsesätt (se Holli 2003, Nousiainen 2004).

2.5.1 Från strukturell ojämställdhet till verklig jämställdhet

Synen hos försvararna av sexköpslagen dominerades av uppfattningen att prostitution har sin grund i strukturell ojämställdhet. Man ansåg att så länge som det finns prostitution i samhället kan inte verklig jämställdhet mellan könen uppnås. Särskilt kvinnoorganisationerna och jämställdhetsorganen såg företeelsen som starkt könad: män är köpare och kvinnor säljare. Prostitutionens könade karaktär var något man dock främst framhöll när det gällde heterosexuell prostitution, man tog sällan upp kvinnor som köpare och män som säljare.[79] Följande argument illustrerar varför främjandet av jämställdhet mellan könen genom kriminalisering av sex-

[79] Denna fokusering på heterosexuell prostitution har varit typisk även för tidigare debatter om prostitutionskontroll både i Finland och i övriga Norden, se t.ex. Holli 2004: 117-118 och Svanström 2004: 241. Frånvaron av kvinnliga köpare i debatten är förståelig med tanke på att enligt de kartläggningar som gjorts av sexköpare är andelen kvinnor som någonsin köpt sex försvinnande liten. Homosexuell prostitution är traditionellt ett ämne som det talats tyst om och som det fram till de senaste åren inte ens har funnits något forskningsmaterial om.

köp var ett av de främsta målen för förespråkarna av lagförslaget, i synnerhet kvinnoorganisationerna. I exempelvis Kvinnosaksförbundet Unionens utlåtande ter sig prostitution otvetydigt som ett uttryck för strukturell ojämställdhet och utnyttjande av kvinnor.

> Prostitution är ett strukturellt problem. Ett samhälle där män kan betala för att använda kvinnor för att tillfredställa sina sexuella behov är djupt ojämnställt. [--] *Sexköp är ingen grundläggande rättighet – det är däremot kroppslig integritet.* (Kvinnosaksförbundet Unionen 29/5-2006. Kursiv i original).

Den socialdemokratiska riksdagsledamoten Susanna Rahkonen, som starkt tagit ställning för lagförslaget, uttalade sig på följande sätt i *Helsingin Sanomat*:

> hur samhället förhåller sig till prostitution visar hur samhället förhåller sig till jämställdhet. När kvinnor fick rösträtt för hundra år sedan var minskningen av prostitutionen en av de viktigaste jämställdhetsfrågorna. Det är det fortfarande. Enligt min mening hör moralpredikningar och argumentation för sexuell frigörelse inte hemma i debatten om prostitution som samhälleligt fenomen (Helsingin Sanomat 2/4-2006).

Kopplingen mellan jämställdhet och prostitution har även kommit fram i tidigare lagmotioner rörande kriminalisering av köpare av sexuella tjänster. Exempelvis den kristdemokratiska riksdagsledamoten Päivi Räsänen, som lade fram en lagmotion om förbud mot köp och försäljning av sex år 2002 konstaterade följande:

> Det kommersiella utnyttjandet av kvinnors sexualitet har blivit allt mer påtagligt. Prostitution är en del av detta fenomen, som är ett hån mot jämställdheten och kvinnors människovärde (LM 46/2002 rd).

Två år senare, då Räsänen återigen föreslog en kriminalisering av köp och försäljning av sex konstaterade hon att förbudet mot sexhandel skulle ge Finland ”internationell trovärdighet som försvarare av kvinnors och barns ställning”. Enligt henne är det svårt för Finland att kräva att utvecklingsländerna ska bekämpa sexhandel om landet inte klarar av att hantera problemet på sin egen bakgård (LM 52/2004 rd). Riksdagsledamot Annika Lapintie från Vänsterförbundet, som år 2002 lade fram en åtgärdsmotion rörande kriminalisering av köp av sexuella tjänster var orolig för ”vilken uppfattning ungdomar får av exempelvis kvinnors värde och ställning

samt vilken uppfattning de får av sexualiteten" i ett samhälle där det förekommer prostitution (AM 178/2002 rd). I samma anförande betonade Lapintie kopplingen mellan ett jämställt samhälle och liten förekomst av kommersiellt sex. "Ju mer jämställt ett samhälle är, desto mindre är utbudet av kommersiellt sex", enligt henne.

Även jämställdhetsorganen gjorde i sina ställningstaganden en koppling mellan jämställdhet och prostitution.[80] Jämställdhetsombudsmannen konstaterade exempelvis i sitt utlåtande om betänkandet av justitieministeriets arbetsgrupp från år 2003, att prostitution är ett hinder mot att uppnå jämställdhet, "så länge som prostitution förekommer i den utsträckning den gör idag kan man inte tala om att man uppnått jämställdhet mellan kvinnor och män". Enligt jämställdhetsombudsmannen var det även en fråga om jämställdhet att man enbart skulle kriminalisera köp av sex. Försäljning skulle inte kriminaliseras just av den anledningen att köparen och säljaren i prostitutionen inte befinner sig i jämbördig ställning. Jämställdhetsombudsmannen hörde också till de få instanser i Finland som talade om sexköp som våld mot kvinnor (t.ex. Justitieministeriet 2004: 24-25).

I uttalanden från förespråkare av en kriminalisering av sexköp sågs jämlikhetsfrågorna särskilt viktiga som en del av ett samhälle som vill främja social jämlikhet, jämställdhet och den nordiska välfärdsstaten. Förespråkarna underströk i sina uttalanden betydelsen av att staten har en identitet av en "jämställdhetsstat", och i denna ingår inte prostitution. Enligt denna syn var en minskning av prostitutionen och genom detta kvinnohandeln i hela samhällets intresse. Lagen sågs som en signal om vad som anses acceptabelt av samhället. Till exempel Vänsterförbundets riksdagsledamot Minna Sirnö betonade i den plenardebatt som behandlade lagförslaget att Finland i likhet med övriga länder är förbundet av internationella konventioner om mänskliga rättigheter och skall därför motverka utnyttjande, stärka människors självbestämmanderätt och integritet samt att främja jämställdhet mellan könen, varför man i den nationella lagstiftningen inte borde gå i motsatt riktning (PR 72/2006 rd: 20). Att en jämställdhetsstat inte är förenlig med prostitution var också något som kom upp i utskottsbehandlingen av regeringens proposition om kriminali-

[80] För jämställdhetsorganens, kvinnoorganisationernas och rörelsen för de prostituerades rättigheters agerande i kriminaliseringsprocessen i anknytning till prostitution i Finland, se Aaltio 2008 och Holli 2004.

sering av sexköp i utskotten. Lagutskottet konstaterade i sitt betänkande att prostitution även i Finland är ett omfattande fenomen ”som man inte kan godkänna i ett land som i grundlagen garanterar människovärdets okränkbarhet och i den allmänna samhällspolitiken strävar efter social jämlikhet och jämställdhet mellan könen” (LaUB 10/2006 rd).

Tia-Maria Lehto har noterat samma oro över tillståndet i samhället i sin analys av nyhetsrapporteringen i anslutning till prostitution och kriminalisering av sexköp i *Helsingin Sanomat* och *Pohjolan Sanomat* hösten 2002, då man förde en aktiv debatt i medierna om prostitution och kriminalisering av sexköp. Enligt Lehto (2006: 50) framkom i ovan nämnda tidningsmaterial synen att prostitution inte har någon plats i ett samhälle som strävar efter jämställdhet. I tidningsmaterialet ingick flera utlåtanden med krav på statlig inblandning i prostitutionen och man framhöll statens roll i att påverka folks attityder. Ett illustrerande exempel är rubriken till ledaren i *Pohjolan Sanomat* 29.10.2002, ”Naiskauppa koko yhteiskunnan häpeä” (”Kvinnohandeln en skam för hela samhället”).[81] Lehto påpekar dock (2006: 52) att tonvikten på frågor relaterade till jämställdhet mellan könen i nämnda mediematerial även bland annat har att göra med att det främst var förespråkarna av en kriminalisering av sexköp som kom till tals under den perioden: anställda på Stakes (Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovård), representanter för social- och hälsovårdsministeriet, ministrar, statsåklagare samt de svenska politiker som ville att Finland skulle ta samma ställning mot sexköp som Sverige.[82]

Förespråkare för kriminalisering av sexköp har tydligt baserat sin ståndpunkt (prostitution som ett uttryck för strukturell ojämlikhet mellan könen) på den i Norden ofta förekommande åsikten att jämställdhet kan nås genom positiv särbehandling[83] (Holli 2002: 17). Där fokuserar man

[81] Även i *Pohjolan Sanomat* 28.11.2002: ”Ett civiliserat samhälle kan inte godta att kvinnors kroppar är en handelsvara som kan utnyttjas.” (Lehto 2006: 51).

[82] Stakes-anställdas aktiva deltagande i medierna före år 2002 har även sin förklaring i att Stakes´ femåriga projekt för att förebygga prostitution avslutades samma år. Synligheten i media för motståndarna mot sexköpslagen under samma period påverkades bland annat av att sexarbetarna i Finland organiserade sig först i slutet av år 2002. Sexförbundet Salli i Finland grundades i själva verket först den 17.11.2002 just för att sexarbetarnas synvinkel bättre skulle komma fram i den samhällspolitiska debatten om branschen och i beredningen av lagstiftningen. I den debatt som fördes år 2006 var motståndarnas synpunkter bättre representerade: Sallis representanter deltog aktivt i debatten i media och hördes även i utskotten i samband med att lagen bereddes.

[83] Om en diskussion om skillnader i jämställdhetspolitiken i de nordiska länderna, se Borchorst 2002.

uttryckligen på de samhälleliga och strukturella faktorer som fungerar som ett hinder för att rättigheterna till fullo kan uppnås. Enligt denna syn är det inte tillräckligt att skapa möjligheter till jämställdhet för att uppnå reell jämställdhet mellan könen. Man måste även ändra på samhället (genom exempelvis positiv särbehandling) för att uppnå detta mål. Problemet med åtgärder som bygger på denna jämlikhetssyn har dock ofta varit att gruppinterna skillnader, till exempel mellan kvinnor, tenderat att suddas ut. Med andra ord har grupperna betraktats som enhetliga och homogena, på så sätt att det som gynnar en i gruppen även har ansetts gynna de övriga. Till exempel i det mediematerial som Lehto granskade framkom att man bland förespråkarna av en kriminalisering av sexköp uttryckte sig på ett sätt som visade att man tog för givet att alla kvinnor, även de prostituerade, skulle gynnas av lagen. I den diskursen marginaliserades i synnerhet prostituerade från andra etniska grupper (Lehto 2006: 53-54).

Trots att man hävdat att utländska prostituerade sedan 1990-talet utgjort en betydande del av det totala antalet prostituerade i Finland (t.ex. Leskinen 2003, Kontula 2005), har deras röst och perspektiv förblivit ytterst marginella i den finländska prostitutionsdebatten. Prostitution som fenomen är ett brokigt fält, vilket är en utmaning, inte bara för prostitutionspolitiken i Finland (och de övriga nordiska länderna) utan även för den ovan nämnda uppfattningen att prostitution är ett uttryck för strukturell ojämställdhet. Denna brokighet och kvinnors olika livssituationer och behov måste sammanjämkas med jämställdhetsmålen och -politiken. Med andra ord: människors ökade rörlighet och de öppnare gränserna för inte enbart med sig nya aktörer, utan även nya typer av relationer, åtgärdsmodeller och sätt att förstå jämställdhet – sådant som den finländska jämställdhetspolitiken måste lära sig att hantera.

Enligt Eva-Maria Svensson, Anu Pylkkänen och Johanna Niemi-Kiesiläinen (2004: 4) brister den nordiska uppfattningen om jämställdhet när det gäller att ge utrymme för att uppmärksamma och förstå olikheter. Detta förhandsantagande om likhet har fått ett särskilt starkt fotfäste i det nordiska rättssystemet. Inte enbart jämställdhetslagen och lagen om ickediskriminering utan hela det nordiska rättsystemet är uppbyggt på principerna om likhet och assimilation. Svensson et al. (2004: 2-3) har därtill uppmärksammat hur globaliseringen och mångkulturalismen har utmanat bilden av denna ”nordiska jämställdhet”. Det lilla och etniskt homogena samhällets kommunitaristiska tradition utmanas enligt dem nu av ett mer

liberalistiskt system, där individuella rättigheter och icke-diskriminering dominerar över strategier och värderingar som är mer inriktade på samhörighet och gemenskap.

2.5.2 Möjligheternas jämställdhet och om att anpassa sig till olikheter

De förvrängda könsstrukturerna inom sexhandeln som lyfts fram av förespråkarna av en kriminalisering av sexköp kommer sällan fram i motståndarnas argument. Inte heller förespråkarnas mål att flytta tyngdpunkten inom prostitutionskontrollen genom en lagstiftning inriktad på att minska efterfrågan inom sexhandeln har uppmärksammats särskilt mycket i den argumentation som motståndarna till lagen fört fram. Enligt deras syn går individens rättigheter före strukturell ojämställdhet. Exempelvis Sexförbundet Salli (2006: 4-5) ställer i sitt utlåtande frågan ”när man talar om jämställdhet, menar man då en viss ideologi om jämställdhet som man förklarar och motiverar saker med? Eller menar man med jämställdhet olika människors konkreta möjligheter att få jämlik behandling inför lagen och av myndigheterna i olika situationer?” Salli ser det som problematiskt att man ignorerar den diskriminering och de praktiska problem som de prostituerade upplever i rätts- och skyddssystemen:

> ”kriminalisering av sexköp ses (jämställdhets)ideologiskt som mycket viktigare än enskilda prostituerades konkreta erfarenheter av ojämställdhet [--] Man uppnår inte jämställdhet om man inte ser de problem som människor själva upplever som ett ideologiskt riktigt eller viktigt problem.” (Salli 2006: 5).

Salli hade redan tidigare kritiserat betänkandet från justitieministeriets arbetsgrupp som utkom år 2003 (och som till stor del utgjorde grunden för regeringens proposition) för att det verkliga skyddsobjektet för lagen om kriminalisering av sexköp är den *föreställning om jämställdhet* som upprätthålls av samhället (Salli 2003a: 6, min kursivering). Jämställdheten ter sig här enligt Salli som ett abstrakt skyddsobjekt som har föga att göra med de problem och orättvisor som prostituerade kämpar mot i sin vardag. Med andra ord: ideologin i den jämställdhetsuppfattning som betänkandet ger uttryck för, ställs mot praktiken såsom denna ter sig för dem vars liv konkret påverkas av prostitution och en kriminaliseringslag.

Motståndarna mot propositionen om kriminalisering av sexköp använder i sin argumentation i högre grad begreppet ”rättighet” än ”jäm-

ställdhet". De talar om rätten till inkomst, trygga arbetsförhållanden, fritt yrkesval och fritt val av sexuellt beteende (t.ex. Salli 2003b: 2, 9).[84] I den diskussion som ägde rum på *Helsingin Sanomats* webbplats våren 2006 var det främst motståndare mot lagen som uttalade sig, och det var argumentationen om "rättighet" som dominerade, i synnerhet beträffande sexuell självbestämmanderätt och näringsfrihet. Exempelvis signaturen "Suomalainen" (En finne) var av den åsikten att man i propositionen om kriminalisering av sexköp kränkte individens grundläggande rättigheter:

> Man kunde just vänta sig att ingen i riksdagen fäste någon vikt vid det som i ett civiliserat land självklart borde sättas i första rummet: den sexuella självbestämmanderätten är en grundläggande mänsklig rättighet som staten inte har rätt att kränka med en sådan lagstiftning som föreslås i propositionen (Helsingin Sanomat-debatt 8.2.2006).

Individens självbestämmanderätt var en fråga som även grundlagsutskottet fäste vikt vid i sitt utlåtande om regeringens proposition om kriminalisering av sexköp. Utskottet konstaterade att den föreslagna kriminaliseringen av sexköp har betydande konsekvenser för självbestämmanderätten för köpare och säljare av sexuella tjänster. Enligt utlåtandet tas individens självbestämmanderätt upp i grundlagen, exempelvis i form av stadgandena om personlig frihet och skydd av privatlivet. Enligt grundlagen hör bland annat rätten att fritt knyta och upprätthålla kontakter med andra människor och bestämma över sig själv och sin kropp, liksom frihet att bestämma om sitt sexuella beteende till privatlivets sfär. Utgående från grundlagen är den föreslagna regleringen också av stor betydelse för den som erbjuder sexuella tjänster med tanke på att den inverkar på rätten att arbeta och utöva ett yrke eller en näringsverksamhet. Utskottet kom i sitt utlåtande i alla fall fram till att med hänsyn till verksamhetens särskilda natur och de "sociala, mänskliga och hälsorelaterade problemen [som är förknippade med den] faller förslaget inom ramen för lagstiftarens prövningsrätt". Trots detta var utskottet av den meningen att ett alternativt stadgande, som enbart skulle kriminalisera sexköp i samband med koppleri och människohandel, i högre grad skulle uppfylla kraven på propor-

[84] Observera dock t.ex. följande insändare i Hufvudstadsbladet 16.11.2002: "När mannens lust kostar kvinnans alla *mänskliga rättigheter* och möjligheter till ett drägligt liv är det nödvändigt att man från samhällets sida markerar att detta är ett brott." (min kursivering).

tionalitet eftersom det endast skulle rikta sig mot dessa, tveklöst klandervärda, handlingar (GrUU 17/2006 rd).

Hufvudstadsbladet publicerade i februari 2006 en omfattande artikel i vilken man diskuterade kriminalisering av sexköp utgående från centrala frågor gällande självbestämmanderätt:

> Kroppen som marknadsplats och slagfält
>
> Skall man ha rätt att sälja sin kropp eller inte? Och framför allt, skall man ha rätt att köpa någon annans? (Hufvudstadsbladet 12.2.2006).[85]

Tendensen att ersätta begreppet jämställdhet med rättighet i debatten om kriminalisering av sexköp verkar peka mot det tidigare nämnda problem som uppmärksammades av Svensson et al. (2004), enligt vilket det nordiska jämlikhetsbegreppet som bygger på samhörighet och gemenskap är svårt att anpassa till de föränderliga och differentierade behov och krav som finns idag. Feministiska forskare har diskuterat vilket begrepp som på ett bättre sätt kunde ge uttryck för att det finns skillnader mellan individer och grupper samt för de makthierarkier som råder mellan dessa (t.ex. kvinnor och män från tredje världen samt från etniska och sexuella minoriteter) (Kuusipalo 2002: 218-220).[86] Man har bland annat framfört att en lösning på antagandet om likhet som ingår i jämlikhetsbegreppet är att ersätta detta begreppet med rättighet, som på ett bättre sätt kan anpassa sig och förändras i olika kontexter och differentierade perspektiv (t.ex. Flax 1992). Å andra sidan är även många postmoderna feminister som stödjer mångfaldstanken[87] av den åsikten att man just i jämställdhetspoli-

[85] Det är anmärkningsvärt att exemplet Sverige och de perspektiv som lyftes fram i den svenska debatten starkare lyftes fram i Finlands svenskspråkiga medier än i motsvarande finskspråkiga (notera t.ex. rubriken i *Hufvudstadsbladet* 13.3.2006: ”Sluta tala om frivillighet – prostitution är slaveri”). I allmänhet använde sig både förespråkarna av och motståndarna mot en kriminalisering av sexköp i hög grad av jämförelser mellan Finland och de övriga nordiska länderna, i synnerhet Sverige, i sin argumentation. Bland förespråkarna av lagen framställdes Sverige som ett mönsterland, där man förhöll sig seriöst till prostitution, och uttryckligen som ett jämställdhetsproblem. Man lyfte fram flera exempel på positiva erfarenheter av den svenska modellen. I motståndarnas argumentation förhöll man sig betydligt mer skeptisk till uppgifterna om hur väl den svenska modellen fungerade.

[86] Feministiska forskare har diskuterat huruvida begreppet jämlikhet kan betyda något annat än att assimileras i eller anpassa sig till den rådande ”mansnormen”. Hur ska man erkänna och känna igen könens särart och undvika den könsneutralitet som förknippas med likhetstänkandet (Kuusipalo 2002: 212-213, Holli 2003: 59-60)?

[87] Enligt den postmodernistiska feminismen finns det inga sådana fasta kategorier som ”kvinna” och ”man”, utan dessa konstrueras och formas genom olika sätt att agera och argumen-

tiken bör hålla fast vid det kvinnliga subjektet. Det kvinnliga subjektet och vårt jämställdhetsbegrepp bör dock öppnas upp så att många olika röster blir hörda (se t.ex. Cavarero 1992).

Det jämställdhetsbegrepp som förekommer i argumentationen hos flera av dem som motsätter sig en kriminalisering av sexköp kan tolkas som liberalistiskt, det vill säga att individers lika möjligheter står i fokus. Enligt detta tänkesätt är det samhällets uppgift (till exempel med hjälp av utbildnings- och rättssystemet) att skapa lika möjligheter för båda könen att förverkliga sin mänskliga potential (Holli 2002: 17). Den synen har alltså en starkt individualistisk fokus: enligt den är det till syvende och sist upp till varje individ att bestämma sig för om hon eller han använder de lika möjligheter som tilldelats henne eller honom.

Den liberalistiska jämlikhetssynen är mer öppen för skillnader mellan individer och grupper än den jämlikhetssyn som bygger på samhörighet och gemenskap, men är samtidigt tämligen cynisk till dessa skillnader. Till skillnad från den senare synen fäster den liberalistiska inte någon vikt vid den djupare och mer svårgripbara strukturella ojämlikhet som finns i samhället, och som märkbart kan hindra vissa individer från att realisera ”sin mänskliga potential”. Till exempel Carol Smart anser att det liberalistiska jämlikhetsbegreppet är alltför begränsat för att kunna påverka strukturell ojämlikhet. Även Hilary Charlesworth och Christine Chinkin anser att det liberalistiska jämlikhetsbegreppet visserligen rent formellt kräver jämlik behandling av individer och stater, men att det i praktiken är ett alltför trubbigt verktyg för att råda bot på mer långsiktig och strukturell ojämlikhet (Nousiainen 2004: 195-196).

2.5.3 ”Kvinnors jämställdhet” vs. ”mäns jämställdhet”

I motståndarnas argumentation ställdes även jämställdhet i form av ”kvinnors jämställdhet” och ”mäns jämställdhet” mot varandra. Det har sin förklaring i att den föreslagna kriminaliseringen endast är riktad mot köparna, som i huvudsak är män. Till exempel i debatten på *Helsingin Sanomats* nätforum var signaturen ”Juristi” av den åsikten att lagförslaget gör män till brottslingar och undrade ”hur kvinnor har mage att driva ett sådant förslag”. Enligt honom förutsätter uttryckligen kraven på jäm-

---

tera. Den ”kvinnliga” och ”manliga” identiteten marginaliserar i själva verket andra och annorlunda identiteter (Kuusipalo 2002: 214).

ställdhet att man även tar hänsyn till den andra partens, i detta fall männens, synpunkter (Helsingin Sanomat-debatt 11/2-2006). Även signaturen ”Jerry” ansåg att man genom att kriminalisera en handling på ett medvetet könsbundet sätt försvagar jämställdheten i samhället (Helsingin Sanomat-debatt 9.2.2006).[88]

Mansrörelsen har en kort historia i Finland om man jämför med exempelvis Förenta staterna. Enligt Arto Jokinen (2002) och Jouni Varanka (2003), som har kartlagt den finländska mansrörelsen, är rörelsen också liten och har olika inriktningar.[89] De organiserade mansrörelserna tog inte i någon högre utsträckning aktivt ställning i diskussionerna om kriminalisering av sexköp, men precis som ovanstående exempel visar kom det upp liknande argument rörande mäns rättigheter och jämställdhet på i synnerhet debattsidor på Internet och från motståndare till lagförslaget.

Enligt Arto Jokinen har jämställdhet i Finland främst varit en kvinnofråga, där männen framställs som ett problem. Av denna orsak upplever män ofta att talet om jämställdhet utesluter dem, och endast består av en rad anklagelser mot och krav på män. Det leder till att män i allmänhet endast deltar i jämställdhetsdebatten för att försvara sig och ser debatten och jämställdhetspolitiken som ett fält där kvinnor strävar efter makt och har som mål att underkuva männen (Jokinen 2002: 240-241).[90] Denna tendens blev tydlig i debattforumet på webbplatsen i *Helsingin Sanomat*, där den verkliga jämställdheten ansågs vara i fara som en följd av feministernas strävan efter makt. Exempelvis signaturen ”Joni” hävdade att bakom lagen ligger en ”extremfeministisk ideologi, enligt vilken mannen också i allmänhet är boven och kvinnan ett offer”. Även om ”Joni” påstår att han inte själv betalar för sexuella tjänster hävdar han att han är emot lagen av principiella skäl, eftersom man enligt honom kan frukta att extremfeministernas inställning får ett ännu starkare fotfäste och att ”ojämställda lagar som gynnar kvinnor” snart kommer att bli allmänna utan att någon ifrågasätter det (Helsingin Sanomat-debatt 8.2.2006).

---

[88] I detta avseende fick regeringens proposition även kritik från dem som var för en kriminalisering av både köpare och säljare. Till exempel Seppo Lahtela, riksdagsledamot för centerpartiet, ansåg att ”om man befann sig på jämställd grund skulle regeringen från början ha presenterat ett förslag om förbud av både köp och försäljning” (PR 72/2006 rd: 49).

[89] De finländska mansrörelserna har under senare tid mer aktivt tagit ställning till exempelvis männens ställning i familjen eller vid en skilsmässa samt samlats i olika mansgrupper och inom ramen för verksamhet inom manligt kamratskap (Varanka 2003: 20-23).

[90] Även förhållandet mellan män och feminismen har ansetts svår (jfr Varanka 2003: 25-26 och Hearn 1992: 161).

I de ovanciterade uttalandena framställs feminismen som en ideologi som enbart driver kvinnors rättigheter och kvinnors jämställdhet istället för jämställdhet mellan könen. Enligt dessa åsikter är det fråga om en bevakning av radikala särintressen som äventyrar samhällsfriden och jämställdhetsprocessen samt sätter kvinnor högre än män. I debatten om kriminalisering av sexköp sågs feminismen som den finländska jämställdhetsmodellens antites (Raevaara 2005: 197). Genom denna antites definierades allt det som en riktig jämställdhetspolitik och jämställdhetsaktivist inte skulle vara. Enligt Eeva Raevaara (2005: 230) har detta sätt att konstruera ett motsatsförhållande mellan jämställdhet och feminism varit påtagligt i Finland.[91] Motsatsförhållandet mellan feminism och jämställdhet har även bekräftat jämställdheten som en del av uppbyggandet av en nationell konsensus, med andra ord att med jämställdhet främjar man utöver ett fridfullt förhållande mellan könen även samhällsfriden, medan feminismen ses som ett hot mot både förhållandet mellan könen och hela nationen.

2.6 Jämställdhet som individuella rättigheter och som en strukturell fråga

Prostitutionsdebatten har i praktiken kört fast i alla länder på grund divergerande uppfattningar om företeelsens natur och huruvida prostitutionen är berättigad. Medan en del talar om sexslavar och offer för människohandel och andra om starka kvinnor som gillar sitt arbete och frivilligt har valt det, är det uppenbart att det ligger helt olika värderingar och tänkesätt bakom. I den här artikeln har jag koncentrerat mig på att granska den finländska prostitutionsdebatten ur ett jämställdhetsperspektiv. I granskningen framkom det att en analys av de jämställdhetsbegrepp som används av deltagarna i debatten är ett sätt att dekonstruera och förstå den polariserade debatten.

Jämställdhet mellan könen var ett ämne som regelbundet kom fram i debatten om kriminalisering av sexköp i Finland. Man kan till och med säga att den dominerade diskussionen i den politiska diskursen (jfr Holli 2004). I mediematerialet var gränsöverskridande brottslighet och andra

[91] Enligt Anne Holli (2003: 16) har den finländska debatten om förhållandet mellan könen präglats av en negativ inställning, eller till och med aversion, mot feminismen.

hotbilder vanligare teman. I samband med granskningen av debatten ur ett jämställdhetsperspektiv framgick det att det var många olika uppfattningar om vad jämställdhet innebär i en prostitutionskontext som möttes i debatten. Man kan dock finna två huvudlinjer i debatten i synen på kriminalisering. I synnerhet bland förespråkarna för en kriminalisering av sexköp framkom allmänt en jämställdhetssyn som betonade samhörighet och gemenskap och där grundtanken var att prostitution uttrycker samhällelig och strukturell ojämlikhet, och att man förutom att reglera även bör förebygga prostitution med hjälp av lagstiftning. Det liberalistiska jämställdhetsbegreppet som var typiskt för motståndarna hade en individualistisk fokus genom att det lyfte fram individers grundläggande rättighet att utöva en näringsverksamhet eller leva ut sin sexualitet, också inom ramen för betald sex.

I debatten möttes alltså å ena sidan individens rättigheter och lika möjligheter och å andra sidan behovet av att främja jämställdhet som en strukturell process och ändra på samhällsstrukturerna till den del då de behandlar könen på ett ojämlikt sätt. Medan främjandet av jämställdhet mellan könen var den främsta orsaken för att förespråkarna av en kriminalisering önskade ingripa i prostitution och i efterfrågan på prostitution och människohandel samt för att förebygga fenomenet, var jämlikhetshänsyn för dem som motsatte sig lagen uttryckligen en orsak för att inte kriminalisera köparna. Det faktum att prostitution är ett mångfacetterat fält som ständigt förändras och som går över nationsgränserna innebär en utmaning för båda lägren om man granskar saken i ett jämställdhets- och rättighetsperspektiv. Den syn som betonar strukturell ojämlikhet och som vill kriminalisera köparna, har svårt att svara på olika individers och gruppers varierande behov och sätt att tänka, exempelvis hos de nya aktörer som kommit in verksamheten i och med Sovjetunionens fall. Den ståndpunkt som betonar individens rättigheter och möjligheter, och som är emot en kriminalisering av sexköp, är å sin sida mer trångsynt när det gäller den långsiktiga strukturella ojämlikheten och dess konsekvenser för jämställdheten mellan män och kvinnor.

Dominansen av ovan nämnda jämställdhetsdiskurser är problematisk på så sätt att man lätt ser dem som uttömmande alternativ som utesluter andra perspektiv. Å andra sidan leder förekomsten av flera olika uppfattningar i diskussionen till en politisering och förflyttning av definitionerna av jämlikhet och ifrågasätter uppfattningen om en, oföränderlig jämlikhet. De är också en påminnelse om att kvinnlighet och manlighet, på samma sätt som

finskhet, inte är inneboende enhetliga och givna egenskaper eller identiteter, utan att det pågår en kamp inom dessa i att befästa eller ifrågasätta olika erfarenheter och uppfattningar.

Referenser

Aaltio, Elina (2008): *Naisliikkeen ja prostituoitujen etuliikkeen kamppailu asiantuntijuudesta. Seksin oston kriminalisointi Suomessa 2002-2006.* Opublicerad Pro gradu-avhandling, Helsingfors universitet.

Bacchi, Carol Lee (1996): *The Politics of Affirmative Action. 'Women', Equality & Category Politics*. London: Sage.

Borchorst, Anette (2002) (red.): Kønsmagt under forandring. Köpenhamn: Reitzel.

BRÅ (2000): *Förbud mot köp av sexuella tjänster. Tillämpningen av lagen under första året*, Rapport 2000:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Cavarero, Adriana (1992): Equality and Sexual Difference: Amnesia in Political Thought. I: Bock, Gisela & James, Susan (red.): *Beyond Equality and Difference. Citizenship, Feminist Politics and Female Subjectivity*.London & New York: Routledge, 32-47.

Flax, Jane (1992): Beyond Equality: Gender, Justice and Difference. I: Bock, Gisela & James, Susan (red.): *Beyond Equality and Difference. Citizenship, Feminist Politics and Female Subjectivity*.London & New York: Routledge, 193-210.

Haavio-Mannila, Elina; Kontula, Osmo & Kuusi, Elina (2001): *Trends in Sexual Life. Measured by national sex surveys in Finland in 1971, 1992 and 1999, and a comparison to a sex survey in St. Petersburg in 1996.* Working Papers E 10/2001, Helsingfors: Institutet för Befolkningsforskning, Befolkningsförbundet.

Hearn, Jeff (1992): The personal, the political, the theoretical: the case of men's sexualities and sexual violences. I: David Porter (red.): *Between Men and feminism.* London: Routledge, 161-181.

Holli, Anne Maria (2004): Towards a new prohibitionism? State feminism, women's movements and prostitution policies in Finland. I: Joyce Outshoorn (red.): *Politics of Prostitution: Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex Commerce.* New York, West Nyack: Cambridge University Press, 103-122.

Holli, Anne Maria (2003*): Discourse and Politics for Gender Equality in Late Twentieth Century Finland.* Acta Politica 23, Department of Political Science, University of Helsinki.

Holli, Anne Maria (2002): Suomalaisen tasa-arvopolitiikan haasteet. I: Holli, Anne Maria, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (red.): *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. Vanda: WSOY

Jokinen, Arto (2002): Mihin miehet tarvitsevat tasa-arvoa? I: Holli, Anne Maria, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (red.): *Tasa-arvopolitiikan haasteet.* Vanda: WSOY, 240-253.

Jyrkinen, Marjut (2005): *The Organisation of Policy Meets the Commercialisation of Sex. Global*

Linkages, Policies, Technologies. Helsingfors: Svenska Handelshögskolan.

Jämställdhetsbarometern 2004: (Tuula Melkas) Helsingfors: Social- och hälsovårdsministeriet, 2004.

Jämställdhetsbarometern 2008: (Tarja Nieminen) Helsingfors: Social- och hälsovårdsministeriets publikationer, 2008:24.

Kontula, Anna (2005): *Prostituutio Suomessa*. Helsingfors: Sexpo säätiö.

Koskela, Hille; Tani, Sirpa & Tuominen, Martti (2000): *"Sen näkönen tyttö": tutkimus katuprostituution vaikutuksista helsinkiläisten naisten arkielämään*. Helsingfors: Helsingfors stads faktacentral.

Kuusipalo, Jaana (2002): Mikä on se tasa-arvo, jota tasa-arvopolitiikka tavoittelee? I: Holli, Anne Maria, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (red.): *Tasa-arvopolitiikan haasteet.* Vanda: WSOY.

Lehti, Martti & Aromaa, Kauko (2002): *Naiskauppa, laiton siirtolaisuus ja Suomi. Nykytilanne, lainsäädäntö ja tutkimuslähteet*. Helsingfors: Rättspolitiska forskningsinstitutets publikationer 186.

Lehto, Tia-Maria (2006): *Tahra tasa-arvovaltiossa? Prostituutio ja seksin oston kriminalisointi Helsingin Sanomissa ja Pohjolan Sanomissa*. Opublicerad Pro gradu-avhandling, Tammerfors universitet.

Leskinen, Jari (2003): Organisoitu paritus ja prostituutio Suomessa. Helsingfors: Centralkriminalpolisen, Rikostutkimus 2002.

Marttila, Anne-Maria (2004): Seksiä ilman rajoja? Kansainvälistyvä seksiteollisuus ja suomalaiset prostituution asiakkaat. I: *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 1:2004, 22-35.

Naisunioni (2006): *7 syytä kieltää seksin osto.* 29.5.2006. URL: http://www.naisunioni.fi/uutiset.php?aid=13968&k=13975. [Läst: 18.2.2008]

Nousiainen, Kevät (2004): On the Limits of the Concept of Equality: Arguments for a Dynamic Reading. I: Svensson, Eva-Maria, Pylkkänen, Anu & Niemi-Kiesiläinen, Johanna (red.): *Nordic Equality at a Crossroads. Feminist Legal Studies Coping with Difference.* Ahsgate, Aldershot, 195-218.

Näre, Sari (1999): Libertarianism in the Discourse of Sex-Bar Customers. I: Keeler, Laura & Jyrkinen, Marjut (red.): *Who's Buying? The Clients of Prostitution.* Publications on Equality 1999:4 (13-24). Helsingfors: Social- och hälsovårdsministeriet, 29-33.

Raevaara, Eeva (2005): *Tasa-arvo ja muutoksen rajat. Sukupuolten tasa-arvo poliittisena ongelmana Ranskan parité- ja Suomen kiintiökeskusteluissa.* Helsingfors: Delegationen för jämställdhetsärenden, Social- och hälsovårdsministeriet.

Raevaara, Eeva & Saarikoski, Terhi (2002): Mikä nainen, mikä mies? Tasa-arvo ja toimijat eduskunnan kiintiökeskustelussa. I: Holli, Anne Maria, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (red.): *Tasa-arvopolitiikan haasteet.* Vanda: WSOY.

Salli (2006): Lausunto Eduskunnan lakivaliokunnalle hallituksen esityksen HE 221/2005 vp johdosta. 22.5.2006.

Salli (2003a): Lausunto Oikeusministeriön työryhmämietinnöstä 2003:5 "Ihmiskauppa, paritus ja prostituutio". 8.10.2003.

Salli (2003b): Lausunto oikeusministeriön työryhmälle: Prostituutioon liittyvä lainsäädäntö. 26.3.2003.

Svanström, Yvonne (2004): Criminalising the John – A Swedish Gender Model? Outshoorn, Joyce (red.): *Politics of Prostitution: Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex*

Commerce. New York, West Nyack: Cambridge University Press, 225-244.
Svensson, Eva-Maria; Pylkkänen, Anu & Niemi-Kiesiläinen Johanna (2004): Introduction: Nordic Feminist Legal Feminist Studies at a Crossroads. I: Svensson, Eva-Maria, Pylkkänen, Anu & Niemi-Kiesiläinen, Johanna (red.): *Nordic Equality at a Crossroads. Feminist Legal Studies Coping with Difference.* Ahsgate, Aldershot, 1-16.
Tani, Sirpa (2002): Who's Place is This Space? Life in the Street Prostitution Area in Helsinki, Finland. *International Journal of Urban and Regional Research* 26(2), 343-359.
Varanka, Jouni (2003): *Miesten ja feminismin ongelmallinen suhde: ideologisia dilemmoja Mansähköpostilistalla*. Opublicerad Pro gradu-avhandling, Helsingfors universitet.

Myndighetskällor

AM 178/2002 rd - Annika Lapintie /vas ym. Seksipalvelujen ostamisen kriminalisointi [Finns endast på finska.]
av bestämmelserna för främjande av säkerheten på allmänna platser.
FvUU 24/2006 rd - RP 221/2005 rd: Regeringens proposition om godkännande av tilläggsprotokollen om handel med människor och mot människosmuggling till Förenta Nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollen som hör till området för lagstiftningen samt med förslag till lagar om ändring av 20 kap. i strafflagen samt 7 och 16 § i ordningslagen
GrUU 17/2006 rd - RP 221/2005 rd: Regeringens proposition om godkännande av tilläggsprotokollen om handel med människor och mot människosmuggling till Förenta Nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollen som hör till området för lagstiftningen samt med förslag till lagar om ändring av 20 kap. i strafflagen samt 7 och 16 § i ordningslagen
Justitieministeriet 2003: Ihmiskauppa, paritus ja prostituutio. Työryhmän osamietintö. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2003:5, 3.7.2003. [Finns endast på finska.]
Justitieministeriet 2004: Ihmiskauppa, paritus ja prostituutio. Tiivistelmä lausunnoista. [Finns endast på finska.]
LaUB 10/2006 rd - RP 221/2005 rd: Regeringens proposition om godkännande av tilläggsprotokollen om handel med människor och mot människosmuggling till Förenta Nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollen som hör till området för lagstiftningen samt med förslag till lagar om ändring av 20 kap. i strafflagen samt 7 och 16 § i ordningslagen
LaUU 22/2002 rd — RP 20/2002 rd: Regeringens proposition med förslag till revidering av bestämmelserna för främjande av säkerheten på allmänna platser
LM 22/2004 rd – Annika Lapintie /vas ym.: Laki rikoslain 20 ja 25 luvun muuttamisesta. [Finns endast på finska.]
LM 46/2002 rd - Päivi Räsänen /kd ym. Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta. [Finns endast på finska.]
LM 52/2004 rd – Pävi Räsänen /kd: Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta. [Finns endast på finska.]
PR 72/2006 rd 15.6.2006: Regeringens proposition om godkännande av tilläggsprotokollen om handel med människor och mot människosmuggling till Förenta Nationernas konvention mot

gränsöverskridande organiserad brottslighet och sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollen som hör till området för lagstiftningen samt med förslag till lagar om ändring av 20 kap. i strafflagen samt 7 och 16 § i ordningslagen.

RP 20/2002 rd: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till revidering

RP 221/2005 rd: Regeringens proposition till Riksdagen om godkännande av tilläggsprotokollen om handel med människor och mot människosmuggling till Förenta Nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollen som hör till området för lagstiftningen samt med förslag till lagar om ändring av 20 kap. i strafflagen samt 7 och 16 § i ordningslagen

RP 34/2004 rd: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den.

RSv 295/2002 rd - RP 20/2002 rd: Regeringens proposition med förslag till revidering av bestämmelserna för främjande av säkerheten på allmänna platser.

SS 482/2001 rd - Ulla-Maj Wideroos /r ym. Kriminalisering av köp av sextjänster.

Strafflag 20 artikel, 8 § (25.8.2006/743).

Island

Prostitution og kvindehandel i Island

Gísli Hrafn Atlason & Katrín Anna Guðmundsdóttir

Indhold

1. Prostitution og kvindehandel i Island *r* 183
1.1 Indledning 183
1.2 Historisk overblik 183
1.3 Love mod prostitution og kvindehandel 186
1.3.1 Lov om prostitution – historisk baggrund og forholdene i dag 186
1.3.2 Lov og etiske regler mod kvindehandel 188
1.4 1990'ernes stripklubber og sexmarked 189
1.4.1 1990'erne 189
1.4.2 Love og lovbestemmelser om stripklubber 190
1.5 Prostitution og kvindehandel i Island 192
1.5.1 Prostitutionens udtryksformer 192
1.5.2 Kvindehandel 194
1.6 Sociale initiativer mod prostitution 197
1.7 Holdninger til prostitution 198
1.8 Kvindebevægelsens kamp mod prostitution og kvindehandel 200
1.9 Diskussion og konklusioner 202
Referencer 204

1. Prostitution og kvindehandel i Island

Gísli Hrafn Atlason & Katrín Anna Guðmundsdóttir

1.1 Indledning

Under det sidste årti har det islandske samfund gennemgået store forandringer når det gælder prostitution og kvindehandel. I løbet af kort tid er sexindustrien blevet mere synlig og diskussionen er taget til, hvor der debatteres hårdt om hvordan prostitutionen skal opfattes. Derudover tyder meget på, at organiseret kriminalitet har nået fodfæste i Island, hvilket medfører øget risiko for prostitution og kvindehandel (Rigspolitichefens analyseenhed, 2008).

Formålet med denne rapport er at belyse prostitution og kvindehandel i Island ud fra den foreliggende viden. Den historiske baggrund for prostitution i Island og sexindustriens udvikling inden for de seneste år bliver ridset op. Der bliver beskrevet hvordan de forskellige holdninger til prostitution kommer til udtryk i lovgivningen og myndighedernes tiltag, samt de sociale støttemidler der tilbydes de prostituerede. Opinionsundersøgelser, som viser befolkningens holdninger, bliver gennemgået såvel som kvindebevægelsens kamp mod prostitution og kvindehandel. Afslutningsvis indeholder rapporten et diskussionsafsnit sammen med de vigtigste konklusioner.

1.2 Historisk overblik

> For få år siden, i de fleste nordeuropæiske lande, blev de kvinder, der havde forvildet sig væk fra kyskhedens vej, gennet ind på bordeller, hvor de blev be-

> seglet i livslang fornedrelse. Dengang havde vi da måttet "vænne os til det". I de fleste lande forefindes denne armod og fordærvelse, som det indtil videre er lykkedes os at undgå (Hjörleifsson, 1913, s. 154).

Der foreligger ikke mange kilder om prostitution i Island omkring det forrige århundredeskifte, og dengang var ordet prostitution ikke blevet en del af befolkningens vokabular. Når der tales om "bordeller",[1] henvises der tilsyneladende til udlandet, jf. ovenstående citat, hvor af det fremgår, at den slags ikke forefindes her i landet. Kampen mod prostitution ser derfor ikke ud til at have været en del af datidens kvindekamp i Island. Selv om mange kilder melder om løsagtighed og endda hor, er det ikke lige med at der dermed henvises til prostitution.

I 1903 skrev en af islandsk kvindekamps pionerer, Bríet Bjarnhéðinsdóttir, nogle kronikker om "hvid kvindehandel" (Bjarnhéðinsdóttir, 1903a). Bjarnhéðinsdóttir foretog nogle rejser til udlandet for at følge med udviklingen i kvindesagskampen og knytte kontakter til andre lande. Og det var netop under en af disse rejser, at hun forhørte sig om kvindehandel. Hendes beskrivelser af kvindehandel ligner til en forveksling det vi hører i dag; historier om unge kvinder og piger, som blev lokket til fjerne lande med løfter om et bedre liv. Men da det kom til stykket blev de tvunget ud i prostitution. Bjarnhéðinsdóttir så meget få tegn på, at den slags fandtes i Island (Bjarnhéðinsdóttir, 1903b).

Begrænset historieforskning og få kilder om prostitution og dens udtryk i tidligere tider gør det svært at få et klart billede af de faktiske forhold dengang. Sandsynlig fandtes der en eller anden form for prostitution i Island, selv om der kun findes mundtlige beretninger om nogle enkelte "uheldige piger". I 1921 kan man konstatere en ændring i debatten da Kvindealliancen[2] arrangerede et møde under overskriften "moralske spørgsmål", hvor man udtrykte bekymringer over unge piger og nationens trivsel. Mødereferatet blev bragt i sin helhed i Morgenbladet,[3] men ingen steder nævnes der hverken prostitution eller det at tjene på løsagtighed, sådan som det blev formuleret i loven dengang (Morgunblaðið, 1921, 27. oktober). Derimod nævnes utugt, sygdomsrisiko og vildfarne piger. En læge blev bedt om at holde et foredrag om spredning af kønssygdomme, hvilket var blevet et tiltagende problem. Mødet vedtog et nærmest uænd-

[1] Isl. pútnahús, jf. spansk: casa de putas. Oa.
[2] Bandalag kvenna
[3] Morgunblaðið

ret forslag fra Kvindealliancen i fem punkter til løsning af disse problemer. Der blev bl.a. foreslået, at forældre og husejere holdt øje med børn og unge, man opfordrede politiet til at følge satte regler og Altinget til at vedtage en lov om kontrol med kvinders og mænds "glædessammenkomster". Forslagets fjerde og femte punkt var særdeles interessante da altingsmedlemmerne blev opfordret til at arbejde for en lovgivning, dels for at hindre spredning af kønssygdomme og dels for at gøre det muligt for lovens vogtere at "forhindre kvinders besøg ombord på skibe". Derudover foreslog man, at der blev oprettet et særligt sædelighedspoliti (ibid.). Selv om prostitution ikke blev nævnt i forbindelse med kvindernes besøg ombord på skibene, så kan man formode, at de i nogle tilfælde var forbundet med prostitution. Der foreligger dog ingen data, som kan bekræfte dette.

Under besættelsen opstod der hård debat om prostitution og kvinders seksuelle frihed[4] (Helgadóttir, 2004). Der blev skulet til kontakter mellem islandske kvinder og henholdsvis britiske og amerikanske soldater, og islandske myndigheder satte en særlig lov og oprettede kontrol med kvindernes kontakter med tropperne. Et offentligt udvalg udarbejdede en såkaldt "Tilstandsrapport" (Ástandsskýrsla) om kvindernes omgang med soldaterne, hvor 500 kvinder blev navngivet og omtalt som "de værste". Unge piger blev sendt på tvungent ophold på landet og der blev oprettet behandlingshjem for piger, der ikke rettede sig efter de satte omgangsregler. Kvinder, der enten blev taget i at udveksle ord med soldater, eller have et forhold til dem, blev chikaneret offentligt og kaldt grove navne, f.eks. ludere. Det er svært at fastslå det reelle omfang af prostitution i denne periode. Økonomien var dårlig og kvindernes indtjeningsmuligheder begrænsede (ibid.). I pressen blev det foreslået, at man importerede prostituerede til Island for at dæmme op for islandske kvinders kontakt med soldaterne, (Helgadóttir, 2004) uden at der dog findes dokumentation af at dette vitterligt skete. På grund af denne hårde reaktion mod enhver kontakt mellem kvinderne og de udenlandske soldater er det svært at skelne imellem henholdsvis samfundets styring af kvindernes kønsliv og prostitution som vi kender den i dag. Langt fra alle islandske kvinder, som havde kontakt med soldater, var prostituerede, selv om man antager, at der foregik nogen prostitution i forbindelse med besættelsen (ibid.).

Mundtlige kilder melder om at en undersøgelse af prostitution blev foretaget i 1985, men det ser ikke ud til at konklusionerne er blevet offent-

[4] Her henvises til hhv. Storbritanniens og USAs besættelser af Island under Anden verdenskrig.

liggjort (Ásgeirsdóttir m.fl., 2001). Undersøgelsen byggede på interviews med prostituerede hvoraf det fremgik, at der var tre former for prostitution i Island; unge stofmisbrugere, organiseret prostitution og prostitution i avisernes kontaktannoncer (ibid.). I disse år foregik en livlig debat om prostitution i kvindesagstidsskriftet VERA. I 1983 blev der f.eks. bragt en artikel om voldtægt og prostitution, hvor man refererede til en svensk prostitutionsrapport fra 1981 og omtalte prostitution som en form for kønsrelateret vold. Definitionen af prostitution blev hentet i den svenske rapport, dvs. at prostitution er "onani i kvindeskød" (Einarsdóttir, 1983).

Den offentlige prostitutionsdebat tog igen til da de første stripklubber åbnede i 1995. I kølvandet fulgte en debat om kvindehandel, i lighed med den internationale diskussion om den globale udvikling. I 2001 offentliggjorde justits- og kirkeministeriet en rapport, som byggede på en undersøgelse af prostitution og dens sociale miljø. Rapporten tegner et dystert billede af de prostitueredes forhold i Island, både børn og voksne. De navngivne kilder i rapporten bekræfter, at såvel organiseret som uorganiseret prostitution er forbundet med stripklubberne, men at den også foregår mange andre steder i samfundet (Ásgeirsdóttir m.fl., 2001). I dag er der delte meninger i samfundet om stripklubbernes eksistensberettigelse, og der foregår hed debat om prostitution. De forskellige holdninger afspejles både i myndighedernes tiltag og passivitet, hvilket vil blive omtalt nærmere i denne rapport. Man kan sige at situationen er præget af et ændret miljø, hvor sexmarkedet er synligere end før og at der debatteres hårdt om hvorvidt prostitution skal defineres som individets frie erhvervsvalg eller som en form for kønsrelateret vold.

1.3 Love mod prostitution og kvindehandel

1.3.1 Lov om prostitution – historisk baggrund og forholdene i dag

Begrebet prostitution forekommer først i islandsk lovgivning i 1992 (Bragadóttir, 2006). Alt fra de første bosættelser i 800-tallet og frem til 1661, hvor den danske konges enevælde i Island blev bekræftet, blev der i loven talt om utugt, løsagtighed, hor og frillelevned. Fra 1662 og frem til slutningen af 1800-tallet fulgte man som regel dansk lov, selv om den først senere blev helt gældende her i landet. Danske lovbestemmelser forbød

driften af "horehus" og varslede straf for både mænd og kvinder, som drev utugt på sådanne steder, mens straffen dog var hårdere for kvinder, eftersom man så strengere på deres forbrydelser (ibid.).

Den første islandske straffelov trådte i kraft i 1869 og byggede på den danske straffelov. Der anvendes ikke begrebet prostitution, men derimod er der bestemmelser om utugt, som tydeligt henviser til prostitution, dvs. at det var strafbart at tjene på utugt, hvad enten det var ens egen eller andres. Endvidere var det strafbart at lokke børn til utugt. I 1940 blev den nuværende straffelov vedtaget. Til trods for ændret ordlyd kan man konstatere, at lovens indhold var den samme som før; ordene samleje og utugt bruges fortsat og det er fortsat strafbart at have indtægter af egen eller andres utugt eller at være mellemmand. I 1992 blev denne del af loven revideret og for første gang anvendes begrebet prostitution i islandsk straffelov. Endvidere er prostitution ikke længere strafbar såfremt samleje mod betaling foretages i få tilfælde i modsætning til når indtægterne udgør en stor del af den prostitueredes levevej. En anden ændring i 1992 bestod i at gøre bestemmelsen kønsneutral, dvs. at man gik ud fra, at såvel mænd som kvinder kunne udøve prostitution. Tidligere havde loven kun omfattet løsagtige kvinder. Der blev ikke foretaget andre ændringer i loven, hverken angående den prostituerede eller en eventuel tredjepart (ibid.).

Den første og eneste dom i en sag hvor nogen var sigtet for prostitution blev fældet i distriktsretten i 2003. Her blev en kvinde dømt for prostitution og hendes sambo for at have indtægter af kvindens prostitution, bistået hende ved erhvervet og bidraget direkte til prostitutionen. Sagen havnede ikke i Højesteret. I fire tilfælde har Højesteret fældet en dom, hvor en tredjepart er blevet dømt for at profitere af andres utugt eller prostitution. Deraf faldt tre i hhv. 1954 og 1955 mens den fjerde blev afsagt i 1990 (Bragadóttir 2006). Siden er ingen dom blevet fældet i Højesteret for formidling af prostitution.

I 2002 blev det strafbart at betale et barn under 18 år for et samleje eller anden kønslig omgang (Straffelov nr. 19/1940, art. 202). Derudover er det ulovligt at formidle prostitution af børn under 18 år (ibid., art. 206). Denne ændring foretages i overensstemmelse med love i de øvrige nordiske lande (Justits- og kirkeministeriet, 2006). Ingen sager forbundet med prostitution under 18 år er havnet på politiets bord således at det har ført til efterforskning eller anklage selvom undersøgelser viser, at denne forefindes i Island (Justits- og kirkeministeriet, 2006).

I 2007 foretages en ændring i straffeloven, hvor man fjerner bestemmelser om at det er strafbart at ernære sig med prostitution. Nogle mente, at man dermed legaliserede prostitution i Island mens andre påpegede, at der er forskel på henholdsvis at legalisere prostitution og at gøre den straffri. Da bestemmelsen om at ernære sig med prostitution blev fjernet, blev den erstattet med en ny artikel i loven hvor det er strafbart at tilbyde, formidle og ønske via offentlig annoncering samleje med en anden part mod betaling (Straffelov nr. 19/1940, art. 206). Dermed blev det strafbart at annoncere prostitution på nogen måde, hvad enten det drejede sig om salg eller køb. Det var fortsat strafbart at tjene på eller formidle andres prostitution.

1.3.2 Lov og etiske regler mod kvindehandel

I 2003 blev en artikel om kvindehandel tilføjet i Straffeloven (Straffeloven nr. 19/1940, art. 227). Bestemmelsen blev tilføjet for at imødekomme internationale forpligtelser vedr. Palermokonventionens tillægsprotokol[5] og bestemmelser i FN's traktat om børns rettigheder i forbindelse med børnehandel, børneprostitution og børnepornografi (Justits- og kirkeministeriet, 2006; Bragadóttir, 2006).

I Nordisk Råds rekommandation nr. 9/2003 om prostitution og kvindehandel anbefales, at de nordiske lande modarbejder efterspørgsel efter sexkøb, f.eks. med bindende etiske regler, som forbyder offentligt ansatte, ansatte i militæret og udviklingsarbejdere at købe seksuelle tjenester. Endvidere opfordres arbejdsmarkedets parter til at sætte tilsvarende regler. Udenrigsministeriet har sat etiske regler for de islandske fredsbevarende styrker, hvor artikel 5 omhandler sexkøb: "Det er forbudt for udsendte i de fredsbevarende styrker at købe sex eller have kønslig omgang med nogen, der måtte være afhængig af de fredsbevarende styrker" (Udenrigsministeriet 2007). I vinteren 2007–2008 blev der fremsat et resolutionsforslag om at sætte tilsvarende etiske regler for samtlige offentligt ansatte, dvs. forbyde køb af seksuelle tjenester af enhver art i udlandet.[6] Eftersom forslaget ikke nåede igennem, eksisterer der ingen etiske regler om offentlige ansattes køb af seksuelle tjenester.

[5] Den s.k. Palermokonvention er FN's konvention af 15. november 2000 om bekæmpelse af grænseoverskridende organiseret kriminalitet.

[6] Forslag til resolution om etiske regler for offentligt ansatte, 135. Lovgivende forsamling 2007-2008. Ark. 459 – 317. sag.

1.4 1990'ernes stripklubber og sexmarked

1.4.1 1990'erne

Som nævnt tidligere ændrede forholdene i Island sig drastisk omkring 1995 da de første stripklubber dukkede op. Indtil da var den generelle opfattelse, at prostitution blot foregik i meget lille målestok i Island. Kvindehandel var overhovedet ikke til diskussion. Tilknytningen mellem prostitution og stripklubber blev fastslået i 2001 i en rapport af Ásgeirsdóttir m.fl. om prostitutionens sociale miljø (2001) og i Drífa Snædals rapport, Kynlífsmarkaður í mótun (Sexmarked tager form) i 2003 (Snædal, 2003).

Drífa Snædals (2003) rapport, som blev lavet på opdrag af Reykjavik kommune, gør rede for sexmarkedets opståen i 1995, da sextelefoner og de første stripklubber blev oprettet. Prostitution og pornografi var selvfølgelig tilgængelige inden dette tidspunkt, men disse klubber banede nye veje og medførte en eksplosiv udvikling i forhold til tidligere. I løbet af kort tid skød sextelefoner, butikker med sexhjælpemidler og erotiske massageklinikker op som paddehatte samtidigt med at videoudlejningerne begyndte at annoncere med pornografi. Snædal påpeger endvidere, at andre virksomheder, såsom telefonselskaber, aviser og tv-stationer deltog aktivt i markedsføringen af sexmarkedet. Antallet stripklubber kulminerede i 2000. I løbet af blot fem år var der opstået 12 klubber i landet hvoraf de fleste fandtes i hovedstadsområdet (ibid.). Til sammenligning kan det nævnes, at samme år var der i alt 12–13 stripklubber i hele København, en by med betydeligt flere beboere og turister (Pedersen og Heindorf, 2001). I starten var omtalen om sexmarkedet positiv, og daværende assisterende overpolitibetjent, Karl Steinar Valsson, beskrev det sådan at folk i 1995 morede sig uden at være klare over sagens alvor, hvilket gjorde det sværere efterfølgende at begrænse bl.a. stripklubberne (Snædal, 2003).

Snædal (2003) påpeger, at sexmarkedet, ligesom alt andet nyt og ukendt, nåede at kulminere inden nyhedsværdien kølnede af. Tilbage stod derimod en kundegruppe, som ville holde markedet kørende. Omkring 1995 var lovgivningen tydeligvis forholdsvis gunstig for driften. Der fandtes ingen særlige regler for drift af stripklubber. Det bør også nævnes,

at blot en brøkdel af stripperne på samtlige stripklubber var af islandsk afstamning. De fleste udenlandske piger kom fra Midt- og Østeuropa.

1.4.2 Love og lovbestemmelser om stripklubber

Det store antal udenlandske kvinder, som ankom til Island i forbindelse med stripklubberne, samt debatten om prostitution og kvindehandel førte til, at myndighederne besluttede sig for at handle for at dæmme op for udviklingen. Der blev foretaget ændringer i love og politivedtægterne for at forhindre stripklubbernes virksomhed. Klubejerne reagerede på forskellige måder for at finde smutveje til at fortsætte driften uændret. I det følgende vil de ændringer, som myndighederne foretog, gennemgås og klubejernes reaktioner beskrives.

I 2000 blev der foretaget ændringer i restaurationsloven således at restauranternes og underholdningsstedernes virksomhed blev nøje kategoriseret. Stripklubberne kom i en egen kategori som natklubber og blev dermed adskilt fra øvrige restaurationer (Lög um veitinga- og gististaði [Lov om restauration og hotelvirksomhed], nr. 67/1985, art. 9). Loven blev bl.a. ændret for at gøre det nemmere for kommunerne at begrænse klubbernes virksomhed (mbl.is, 2000, 26. februar). I det efterfølgende forbød nogle kommuner i deres lokalplaner driften af natklubber (Akureyrarbær (Akureyri kommune) 2002 og (mbl.is, 2001, 4. april).

Islandsk lov gør det muligt for udenlandske kunstnere at arbejde her i landet i op til fire uger om året uden en særlig arbejdstilladelse (nr. 97/2002, art. 15). Frem til 2000 blev striptease kategoriseret som kunstnerisk dans, hvilket betød at der ikke krævedes arbejdstilladelser for stripperne. For at det skulle blive nemmere at dæmme op mod natklubber og føre bedre kontrol med stripperne, blev der lavet en ændring i loven hvor man nævnte eksplicit, at dispensationer fra krav om arbejdstilladelse til kunstnere ikke omfattede strippere på natklubberne (Lög um atvinnuréttindi útlendinga [Lov om arbejdstilladelse for udlændinge] nr. 133/1994, art. 14). To år senere ændrede Reykjavik kommune politivedtægterne i den retning, at privatopvisninger blev forbudt og strippere blev forbudt at bevæge sig blandt publikum (Politivedtægt for Reykjavik kommune nr. 866/2004, art. 23). Andre kommuner indførte lignende bestemmelser i deres politivedtægter.

I 2007 blev striptease i erhvervsøjemed forbudt ved landslov, men det var dog muligt at søge om dispensation. Dispensation krævede anbefalinger fra høringsinstanser, herunder kommunebestyrelser og politi (Lög um veitingastaði, gististaði og skemmtanahald [Lov om restaurationer, hotelvirksomhed og underholdning], nr. 85/2007, art. 4). Selv om klubberne får dispensation så er det stadigvæk forbudt for de optrædende "at bevæge sig blandt publikum og al slags privatopvisninger er desuden forbudt" (ibid.).

Disse ændringer vanskeliggjorde driften af natklubber hvis ejere prøvede at finde smutveje fra bestemmelserne. En ejer anmeldte forbuddet mod privatopvisning, da det blev tilføjet i kommunernes politivedtægter, på det grundlag, at der var tale om begrænsning i erhvervsfriheden, men Højesteret konkluderede, at kommunerne var i deres fulde ret til at begrænse klubbernes virksomhed (Højesteret, dom nr. 542/2002). Der var også tilfælde hvor nye klubber dukkede op i de områder, hvor lokalplanen ikke tillod nye bevillinger til natklubber. Således åbnede tre klubber i Reykjaviks centrum, hvor der hverken var søgt om natklubsbevilling eller tilladelse til at vise striptease. En af dem blev lukket midlertidigt af politiet i 2007 og bevillingen inddraget, da stedets virksomhed ikke stemte overens med bevillingen. Justitsministeriet begyndte med at bekræfte politimesterens afgørelse, men da klubben indsendte en anmeldelse, udstedte ministeriet en afgørelse, hvor politiets administration blev kritiseret og bevillingens inddragelse blev annulleret (Justits- og kirkeministeriet, 2007).

Det har vist sig, at lov og bestemmelser alene ikke er tilstrækkelige til at forhindre stripklubber og privatopvisninger. Selv om privatopvisninger nu er blevet forbudt, så finder klubejerne smutveje ved at afskærme de områder, hvor privatopvisningerne finder sted, f.eks. med høje stolerygge, skillevægge og sågar coupeer, afskærmet med gardiner, er blevet defineret som offentligt rum (Reykjanes Distriktsret [Héraðsdómur Reykjaness], 19. juli 2007). De ifølge loven nødvendige anbefalinger, som forudsætninger for dispensation for striptease er også genstand for tvister. Hovedstadsområdets politidirektør udstedte en negativ anbefaling vedrørende en bevilling til en stripklub i Kópavogur, med den begrundelse, at disse steder ofte var forbundet med misbrug, kvindehandel og kriminalitet. På dette grundlag afviste politimesteren i Kópavogur stedets ansøgning om bevilling. Afvisningen blev klaget til justitsministeriet, som i sin tur fandt hovedstadsområdets politidirektørs udtalelse mangelfuld. Dermed annullerede man politimesterens afgørelse (Justits- og kirkeministe-

riet 2008) og anmodede om en ny udtalelse fra politidirektøren, som efterfølgende sendte en ny udtalelse uden videre bemærkninger til virksomheden (visir.is, 2008, 31. juli). Flertallet i Reykjaviks byråd udstedte bevillinger til to stripklubber i august 2008 med den begrundelse at kommunens advokater vurderede, at et afslag var i modstrid med loven. På samme møde vedtog byrådet enstemmigt en opfordring til Altinget om at indføre "klare lovhjemler til at forhindre stripklubbernes virksomhed" (Reykjavíkurborg [Reykjavik kommune], 2008).

1.5 Prostitution og kvindehandel i Island

Efterfølgende afsnit handler om prostitution og kvindehandel i Island, hvor foreliggende forskning om prostitutionens miljø og udtryksformer bliver gennemgået og beskrevet. Kvindehandel i Island vil også blive belyst ud fra den viden, der foreligger hvor nogle eksempler gives, baseret på internationale definitioner af kvindehandel.

1.5.1 Prostitutionens udtryksformer

Selv om prostitution har flere udtryksformer i Island er det ikke muligt at vurdere dens omfang ud fra den forskning, som foreligger. Der er blot foretaget to undersøgelser, hvor man har forsøgt at vurdere omfanget i nogen grad. I 1992 blev der foretaget en opinionsundersøgelse om seksuel adfærd og viden om HIV. Der blev bl.a. spurgt om hvorvidt de interviewede havde købt sex (Haraldsdóttir og Jónsdóttir, 1998). Konklusionen var at 7,3 % af mænd i alderen 16–60 år havde købt sex en eller flere gange. Hovedparten, 96 %, havde købt sex på rejser i udlandet. To kvinder svarede, at de havde købt sex (ibid.). Undersøgelsen blev gennemført inden de store omvæltninger, som beskrevet tidligere, fandt sted på sexmarkedet, og derfor ville det være uklogt at overføre disse tal til dagen i dag.

Den sidste undersøgelse handlede om unges prostitution. Undersøgelsen bestod dels i interviews med unge[7] og eksperter, og dels i et spørgeskema, som blev delt ud på ungdomsuddannelserne i 2000 (Ásgeirsdóttir, 2003). Der blev bl.a. spurgt hvorvidt de interviewede havde modtaget

[7] De interviewede unge havde enten selv været prostitueret eller kendte til andre unge, som var i prostitution.

tjenester eller betalinger for samleje. 1 % af pigerne og 3,1 % af drengene i alderen 16–19 år svarede ja til spørgsmålet (Ásgeirsdóttir, 2003). Det interessante er, at antallet drenge, der har udøvet prostitution er højere end antallet piger, hvilket er stik imod den gængse opfattelse, at flere piger end drenge havner i prostitution. Nogle udenlandske undersøgelser viser samme resultater (ibid.). De interviewede, såvel de unge som de eksperter, der arbejder med unge misbrugere, anså dog, at flere piger end drenge var prostituerede (ibid.). Undersøgelsen kan kun indikere omfanget, og uanset hvordan det faktisk forholder sig, så er det klart, at prostitution blandt unge både forefindes blandt drenge og pige, et faktum som støtte og andre tiltag bør tage højde for. Ásgeirsdóttir påpeger, at der er stort behov for yderligere undersøgelser af prostitution blandt unge, men det er endnu ikke sket.

De unges prostitution hænger ofte sammen med hjemløshed, stofmisbrug og seksuelt misbrug (Ásgeirsdóttir, 2003). En del af prostitutionen kan kategoriseres som gadeprostitution, selv om den for meste er skjult. Prostitutionen kan finde sted på gaden, på værtshuse o. lign. men ikke desto mindre er den meget lidt synlig (ibid.). Det samme gælder prostitution blandt hjemløse. Blandt dem foregår prostitution, både internt og uden for gruppen, foruden det, som kan kategoriseres som gadeprostitution uden at det dog bliver synligt (Björnsdóttir, 2004). Derudover ved man, at der foregår prostitution i private hjem, på bordeller, hoteller og barer. Prostitution annonceres både på Internettet, via telefon og avisernes kontaktannoncer. Selv om omfanget er en ukendt størrelse, så er de prostitueredes sociale miljø blevet undersøgt og der tegner sig et dystert billede af vold, misbrug og utilpashed (Ásgeirsdóttir m.fl., 2001, Ásgeirsdóttir, 2003 og Björnsdóttir, 2004).

Nogle kilder bekræfter sammenhængen mellem stripklubber og prostitution. Ásgeirsdóttir m.fl:s undersøgelse fra 2001 og Snædals fra 2003 viser begge to kobling mellem klubberne og prostitution. I en endnu uoffentliggjort forskningsrapport af Guðný Gústafsdóttir (2008), baseret på en feltundersøgelse på to stripklubber i Reykjavik, fremgår det, at der foregår prostitution på disse steder. Forskningsrapporten bygger på fem feltundersøgelser, dels på forskerens egne observationer og dels på uformelle samtaler med strippere og andre klubansatte. De fleste, som arbejdede som strippere, var af udenlandsk herkomst. Meget sjældent så man de samme kvinder flere gange, hvilket tyder på en høj personaleomsæt-

ning. Erhvervet begrænses ikke til klubberne, da der også holdes private fester, både i klubberne og andre steder, uden for de tilladte åbningstider. Prostitution udøves i tilknytning til disse steder og er ofte forbundet med vold, ifølge samtalepartnerne (Gústafsdóttir, 2008). Heri indstemmer en tidligere stripper, interviewet af Atlason.[8] Hun fortæller, at hun blev udsat for et voldtægtsforsøg uden at hendes arbejdsgiver ville gøre noget ved sagen. "Kunden" fik fortsat adgang til klubben. Ifølge hende finder både organiseret og uorganiseret prostitution sted i stripklubberne, og kvinderne har nærmest ingen frihed til at afvise "kunderne"; når en mand har betalt for en drink og privatdans, så har han retten på sin side. Gústafsdóttirs feltundersøgelse, som der blev gjort rede for tidligere, endte med at de ansattes attitude ændredes; den blev mere kølig og afvisende. Det giver fingerpeg om hvor tillukkede disse steder er overfor undersøgelser.

1.5.2 Kvindehandel

> Der er indikationer om at udenlandske parter i stigende grad er involveret i organiseret prostitution i Island. Der er mistanke om, at denne virksomhed er forbundet med kvindehandelskarteller, især i Østeuropa. Det anses for sikkert, at islandske statsborgere, bosatte her i landet, samarbejder med udlændinge inden for dette område for organiseret kriminalitet (Rigspolitichefens analyseenhed, 2008, s. 3).

Ovenstående citat stammer fra rigspolitichefens analyseenheds vurdering af terrorisme og organiseret kriminalitet, som blev offentliggjort medio 2008 (ibid.). Der fremgår endvidere, at til trods for at Island først og fremmest defineres som gennemrejseland når det gælder kvindehandel, så er landet også en endestation. Island bliver som regel ikke opfattet som et oprindelsesland vedrørende kvindehandel, men i en BA-afhandling af Unnur Margrét Arnardóttir, *Angar alþjóðlegrar glæpastarfsemi á Íslandi: Umfang og eðli mansals (*International kriminalitets arme i Island: Kvindehandlens omfang og art) (2008) nævnes to eksempler, hvor man ved, at Island er oprindelsesland for kvindehandel, noget der forefindes, omend sjældent. I begge tilfælde var der tale om kvindelige stofmisbrugere.

[8] Interview foretaget af Gísli Hrafn Atlason i forbindelse med nærværende rapport. Den interviewede kvinde har tidligere arbejdet som stripper.

I 2003 underskrev de nordiske og baltiske ligestillingsministre en erklæring om at en handlingsplan om kvindehandel skulle implementeres senest i 2005.[9] Samtidigt blev det fastslået, at kvindehandel ville blive prioriteret politisk (Social- og sikringsministeriet, udateret b). Dette er endnu ikke sket. Til trods for at Island både har underskrevet Palermokonventionens tillægsprotokol og Europarådets konvention om bekæmpelse af kvindehandel, så er ingen af traktaterne blevet implementeret. I en rapport fra kontrolkomitéen for CEDAW fra juli 2008 udtrykker man bekymring for at kvindehandel og prostitution i Island kan øges i kølvandet af, at prostitution blev gjort straffri i 2007 uden at man greb til relevante modtiltag (FN, 2008). Kontrolkomitéen kritiserer desuden, at her ikke forefindes lov om beskyttelse af ofre og vidner, selv om sådanne lovforslag er blevet forelagt Altinget (ibid.).

I januar 2008 nedsatte social- og sikringsministeriet en arbejdsgruppe, som skal udarbejde en handlingsplan mod kvindehandel (Social- og sikringsministeriet, 2008). Gruppens forslag er i skrivende stund (august 2008) endnu ikke offentliggjort, men indtil videre er der ikke defineret nogen rednings- og støtteplan for kvindehandlens ofre, og de penge, som afsættes til området er meget små. Der er dog udarbejdet et forslag til handlingsplan mod kvindehandel i Island. Den gruppe, som stod bag FN-aktionen i 16 dage mod kønsrelateret vold i 2007, udarbejdede et forslag til en meget udførlig handlingsplan hvor man opfordrede myndighederne til at satse helhjertet på kampen mod kvindehandel og implementere internationale traktater (Islandsk Center for Menneskerettigheder, udateret a). I forslaget understreges bl.a. hvor vigtigt det er, at kvindehandlens ofre ikke bliver sigtet som ulovlige immigranter eller for ulovligheder, som de er blevet tvunget til at udføre[10] (Islandsk Center for Menneskerettigheder, udateret b).

Man ved meget lidt om kvindehandlens omfang i Island, og der foreligger ingen forskning på området. Da en islandsk arbejdsgruppe på vegne af Nordic Baltic Network[11] udvekslede erfaringer, opdagede de, at de

[9] Erklæringen var en del af projektet Nordic Baltic Campaign mod kvindehandel.

[10] Der er eksempler på at dette er sket. Der blev f.eks. afsagt domme i Højesteret i 2003 mod personer, som den dommer, der havde dømt i deres sag i distriktsretten, mente var ofre for menneskehandel. De var på gennemrejse på vej til USA men blev sigtet for at fremvise falske pas (Bragadóttir, 2006).

[11] Nordic Baltic Network er international organisation som har til formål at støtte ofre for sexrelateret kvindehandel.

alle sammen havde mødt ofre for kvindehandel i Island og sammen nåede de frem til 6–20 ofre (visir.is, 14. februar, 2008 og Huldudóttir, 2008). Der er dog på ingen måde tale om en udtømmende liste, og der er ingen mulighed for at vurdere omfanget af det antal, man aldrig kommer i kontakt med. Selv om omfanget er en ukendt størrelse, så kender man udtryksformerne for sexrelateret kvindehandel. I det følgende bliver gennemgået nogle af de sager, der har været diskuteret i Island og hvor man mistænker, at der har været tale om kvindehandel.

I en rapport, som Islands Center for Menneskerettigheder (Mannréttindaskrifstofa Íslands) fremlagde for FN's kontrolkomité for CEDAW-traktaten (2008), fortælles om en stripklubejer, som i et interview i medierne har indrømmet, at han begrænser friheden for de kvinder, der arbejder for ham, uden for deres arbejdstid.[12] Samme ejer har to gange sigtet journalister for ærekrænkelse, når de har skrevet om prostitution og kvindehandel i forbindelse med hans stripklub. I den ene sag blev journalisterne frikendt, mens dommen i den anden sag faldt i klubejerens favør. Begge domme blev anket til Højesteret (ibid.). Det særligt interessante i den domsafsigelse, hvor medieomtalen om kvindehandel i forbindelse med stripklubben blev dømt ugyldig, er at dommeren gjorde brug af ordbogens definition af kvindehandel og valgte at se helt bort fra de internationale traktater, som Island er medunderskriver af, samt islandske lovbestemmelser om kvindehandel, hvor kvindehandel defineres på en helt andet og bredere måde. Ordret står der i domsafsigelsen: "Ordet kvindehandel forklares i islandsk ordbog som slaveri" (Reykjaviks Distriktsret [Héraðsdómur Reykjavíkur], 4. juni 2008).

Man ved, at sexrelateret kvindehandel i nogle tilfælde er forbundet med ægteskaber. Det fremgik af en telefonsamtale med jurist Margrét Steinarsdóttir, Alþjóðahús (Det internationale hus), at hun har fået nogle sager af den art på sit bord,[13] bl.a. hvor ægtemændene krævede at have uhindret seksuel adgang til deres hustruer. Desuden kender man til at de i visse tilfælde er blevet frataget deres pas samt deres tilgang til deres løn (visir.is, 2008, 3. februar). Paola Cardenas Kjærnesteds (2007) masterafhandling giver et vist indblik i livet hos de indvandrerkvinder, der har levet i ægteskab i Island. Den viser, at en del af kvinderne blev udsat for forskellige former for vold, nogle blev isolerede uden at de kendte deres

[12] Nærmere bestemt i otte timer efter fyraften (visir.is, 14. februar, 2008).
[13] Iflg. telefonsamtale den 12. august 2008.

rettigheder, hvilket gjorde dem særdeles udsatte for enhver form for misbrug (Cardenas Kjærnested, 2007). For nylig var der en del medieomtale om en sag, der muligvis kan defineres som kvindehandel, iflg. Europarådets konvention om bekæmpelse af kvindehandel. Sagen er stadigvæk ikke nået til domstolene og der vides endnu ikke på hvilket grundlag sagen vil blive anlagt. Ifølge de oplysninger, der er fremkommet i medierne om sagen, har en voldsmand udsat sin kvindelige sambo for grov fysisk vold samt tvunget hende til samleje, både med ham selv og andre mænd. Manden optog hændelserne på video og truede kvinden med grov fysisk vold, hvis hun nægtede at medvirke (mbl.is, 7. august 2008). Den store medieomtale skyldtes at man forlangte et polititilhold mod manden. Det vedtog Højesteret i januar 2008 men i august måned nægtede man at forlænge tilholdet (ibid.).

De ovennævnte sager kan betragtes ud fra de forskellige definitioner af kvindehandel. I Europarådets konvention mod kvindehandel anvender man en bred definition, som også omfatter misbrug af dårlige forhold, også når ofrets samtykke foreligger (Council of Europe, 2005). Der rejser sig også spørgsmål om hvilke sociale og juridiske løsninger, der findes for ofrene, men som det fremgik tidligere, så er endnu ingen blevet sigtet for kvindehandel, og blot en kvinde har fået opholdstilladelse i Island på grund af sexrelateret kvindehandel (visir.is, 26. november, 2008).

1.6 Sociale initiativer mod prostitution

Ved gennemgang af offentlige rapporter og handlingsplaner om bekæmpelse af prostitution, kan man konstatere en tydelig konsensus om værdien og vigtigheden af sociale initiativer for at bekæmpe prostitution. Uanset hvilken holdning man ellers skulle have til prostitution, så understreger man altid, at der er brug for gode sociale initiativer til at hjælpe dem, der måtte ønske at komme ud af prostitutionen, eller som skal bearbejde konsekvenserne af den. Når man ser på hvilke sociale initiativer, der findes, så viser det sig at der kun er én organisation, der definerer og tilbyder specifik hjælp til prostituerede.

Kvindernes uformelle græsrodsbevægelse, Stígamót, tilbyder rådgivning og hjælp til ofre for kønsrelateret vold, og det er det eneste sted hvor hjælp til prostituerede nævnes eksplicit som en af opgaverne. Prostituere-

de tilbydes et forum, hvor de kan bearbejde deres situation og organisationen annoncerer en særlig telefonlinje for prostituerede (Stígamót, 2008). I 2007 benyttede 22 kvinder og tre mænd sig af Stígamóts samtaletjeneste på grund af prostitution. Deriblandt var 12 nye sager og ifølge Stígamóts årsberetning for 2007 modtager de stadig flere på grund af pornografi og prostitution (ibid.). Der findes dog adskillige andre muligheder, selv om de ikke annonceres eller defineres som sådanne. Eksempelvis overnatter kvinder, som ønsker at komme ud af ud af prostitutionen, ofte i Kvindernes krisecenter (kvennaathvarf).[14] Hjemløse kvinder kan overnatte i Konukot og derved søge ly fra prostitutionen.[15]

I 2002 udgav justits- og kirkeministeriet en rapport, ledsaget af forslag til bekæmpelse af porno og prostitution. Rapporten kom i kølvandet af en rapport, hvor de nordiske landes lovgivning blev sammenlignet, offentliggjort i 2000 (Ólafsdóttir, 2000) samt den tidligere nævnte rapport om de prostitueredes sociale miljø (Ásgeirsdóttir m.fl., 2001). De prostituerede søger ofte hjælp i socialcentrene, hos børneværnet, i sundhedscentret og andre steder. Da de tilfælde, hvor prostitution er involveret, ikke registreres særskilt, foreligger der ingen statistik over antallet tilfælde. De prostituerede har ofte adskillige problemer, som de får hjælp med eller behandling imod, og derfor er det først mange år senere, at de fortæller om prostitutionen, hvis de da overhovedet fortæller om den (Justits- og kirkeministeriet, 2002). Det er blevet påpeget, at de sociale midler er begrænsede, og at der er brug for større specialviden og målrettede behandlingsformer.

1.7 Holdninger til prostitution

I de senere år er der foretaget fem undersøgelser af islændingenes holdning til stripklubber og prostitution, den første i 1999 og den sidste i 2007. Der er væsentlig forskel på mænds og kvinders holdning til prostitution, og der er også forskel på aldersgrupper.

Den første undersøgelse blev gennemført af Capacent-Gallup i 1999. Der bliver der spurgt om stripklubbernes virksomhed; om folk mente, at der var prostitution tilknyttet klubberne, og om man ønskede at begrænse

[14] Kvennaathvarfið er et krisecenter for kvinder, der udsættes for vold i hjemmet.
[15] Konukot er overnatning for hjemløse kvinder.

deres virksomhed. Et overvejende flertal, 79 %, anså, at der var prostitution i mere eller mindre grad knyttet til stripklubberne[16]. Desuden anså knapt 85 % af kvinderne og halvdelen af mændene, at virksomheden burde begrænses. I svarene fremgår både køns- og aldersforskelle. Kvinderne, i højere grad end mændene, er tilbøjelige til at anse, at der foregår meget prostitution i tilknytning til klubberne, og ønske, at virksomheden begrænses. Aldersforskellen kommer til udtryk i, at de ældre er mere tilbøjelige til at ønske begrænsninger i klubbernes virksomhed, end de unge (Capacent-Gallup, 1999).

Capacent-Gallup foretog en anden undersøgelse i 2002. Da spurgte man folk om hvor vidt de anså, at prostitution foregik i tilknytning til stripklubberne og menta at strippere burde få en arbejdstilladelse. Antallet af dem, som anså, at prostitution blev udøvet i nogen eller høj grad, var faldet siden 1999 dengang ca. 70 % var af denne opfattelse. Dengang var næsten halvdelen, 49 % imod at strippere fik arbejdstilladelse mens 37 % gik ind for det (Capacent Gallup, 2002). Et år senere var det antal, som anså, at der foregik prostitution i tilknytning til stripklubberne steget igen og var nu på niveau med 1999, 78 %. I denne undersøgelse blev der også spurgt om besøg i stripklubberne. Knap 6 % af mændene svarede, at de havde opsøgt sådanne steder inden for de sidste 12 måneder, inden de bliver spurgt, og derudover havde 1 % opsøgt en erotisk massageklinik (Capacent-Gallup, 2003).

Center for kvinde- og kønsforskning foretog en opinionsundersøgelse om kønnenes ligestilling i 2003, hvor der for første gang blev spurgt hvorvidt sexkøb burde være ulovligt. Majoriteten af befolkningen svarede, at køb af sextjenester burde være ulovligt, 60 % af mændene og 69 % af kvinderne[17]. Endnu større kønsforskel viste sig i holdningerne til hvorvidt det burde være lovligt at ernære sig med prostitution. 67 % af mændene og 92 % af kvinderne svarede, at det ikke burde være lovligt. Man kan ikke udlede af denne undersøgelse hvor mange, der gik ind for den svenske model, da der hverken blev spurgt direkte om den eller andre modeller, mens der blev spurgt om holdninger til køb og salg i to forskellige spørgsmål. Spørgsmålet om salg af sex indikerer kraftigt, at folk ikke ønsker, at prostitution skal være lovlig i Island. Derimod blev der ikke

[16] Hvis man tilføjer de svar, hvor man mente, at der foregik lidt prostitution i tilknytning til stripklubberne, stiger tallet til 96 %.

[17] Det antal, der svarede, at de var temmelig eller helt enige i, at køb af sex burde være ulovligt.

spurgt om hvorvidt salg af sex burde være strafbart[18] og derfor kender man ikke folks holdninger til det. I denne undersøgelse blev der også spurgt hvorvidt man mente, at prostitution var et frit valg for de udøvende. Ca. 47 % af mændene og 26 % af kvinderne svarede, at de opfattede det sådan (Center for kvinde- og kønsforskning, 2003).

I perioden 2003–2007 blev der ikke gennemført nogen undersøgelser af befolkningens holdning til prostitution, men i slutningen af marts 2007 offentliggjorde Capacent-Gallup tallene fra en telefon-undersøgelse af befolkningens holdning til hvorvidt køb af sex burde være strafbart. 1210 personer blev spurgt hvoraf 70 % var enige i, at køb af sex burde være strafbart, 20 % var imod mens 10 % undlod at tage standpunkt. Kønsforskellen er som tidligere væsentlig, da ca. 83 % af kvinderne og 57 % af mændene gik ind for, at købet blev gjort strafbart (Gallup: Vændiskaup skyldu vera refsiverð (Sexkøb burde være strafbart), 2007). Det er værd at bemærke, at et lignende antal mænd i forhold til 2003, mener, at køb skal gøres strafbart mens kvindernes holdning har ændret sig, da en del flere kvinder anser i 2007, at købet skal gøres strafbart.

Tallene fra disse undersøgelser viser, at majoriteten af både mænd og kvinder anser, at prostitution er knyttet til stripklubbernes virksomhed i Island, og et overvejende flertal af befolkningen ønsker at køb af sex gøres strafbart. Der er ikke gennemført nogen opinionsundersøgelser af hvorvidt folk mener, at der foregår kvindehandel i Island eller i tilknytning til stripklubberne, der bliver blot spurgt om prostitution. Det er ikke kun igennem opinionsundersøgelser, at holdningen til prostitution og kvindehandel kommer til udtryk. Kvindebevægelsen i Island har været meget synlig i debatten og kampen mod prostitution og kvindehandel. Dette vil der blive omtalt kort i det følgende kapitel.

1.8 Kvindebevægelsens kamp mod prostitution og kvindehandel

I de senere år har kvindebevægelsen arbejdet en del sammen med forskellige andre organisationer, der har ligestilling på dagsordenen. Kvindebevægelser og organisationer er gået sammen om forskellige aktiviteter,

[18] Bemærk, at der skelnes imellem hvorvidt folk anser, at noget ikke skal være lovligt og når de anser, at noget bør være strafbart.

hvoraf mange har handlet om kampen mod prostitution og kvindehandel. Dette kapitel handler om kvindebevægelsens sammenhold og nogle fælles aktioner mod prostitution og kvindehandel.

Kvindebevægelsernes første fællesaktion, som omtales her, fik international opmærksomhed. I juni 2003 fandt en konference sted i Island på vegne af det nye The European Network Against Trafficking in Women for Sexual Exploitation. Her fortalte Grækenlands repræsentant om den græske regerings planer om at udvide antallet bordeller forud for De olympiske lege i Athen i 2004. I kølvandet sendte fem organisationer en fælles opfordring til Islands Idræts- og OL-forbund (ÍSÍ) om at undersøge sagen og kontakte den internationale OL-komité (Stígamót, 2004). ÍSÍ reagerede prompte og udsendte en erklæring, hvor den græske regerings planer blev kritiseret voldsomt (mbl.is, 2003, 30. juni). De fem organisationers opfordring samt ÍSÍs erklæring skabte international opmærksomhed og blev omtalt i flere udenlandske medier (mbl.is, 2003, 3. juli). I kølvandet udsendte syv nordiske og baltiske ligestillingsministre[19] en erklæring, hvor grækernes handlinger "opfordrer yderligere til misbrug og økonomisk udnyttelse af kvinder" (mbl.is, 2003, 23. juli).

Dermed var tonen lagt. Forud lå en sej kamp for at indføre den svenske model i Island. Som et led deri inviterede 11 organisationer og institutioner den daværende svenske vice-statsminister, Margareta Winberg, til Island i september 2003 (Stígamót, 2004). I efteråret samme år fremlagde samtlige kvindelige parlamentarikere, på nær de konservative, et fælles forslag i Altinget om at køb af sex skulle gøres strafbart, dvs. 14 ud af 18 kvindelige medlemmer af Altinget. Kvindebevægelsen støttede lovforslaget og udtrykte sin støtte på mange måder.

Det var tredje gang, at der blev fremlagt et lovforslag om at gøre sexkøb strafbart. Forslaget var aldrig nået frem til afstemning men nu var det kvindebevægelsens håb, at det ville lykkes. Derfor afventede den med stor spænding, at lovforslaget kom fra Altingets præsidium, hvilket dog først skete i parlamentsforsamlingens sidste dage. Dog herskede der stadigvæk usikkerhed om hvorvidt forslaget ville nå på dagsordenen i forsamlingen for at komme til afstemning. For at understrege støtte til forslaget udsendte 15 organisationer en erklæring, hvor man udtrykte sin glæde over, at forslaget endelig var kommet fra præsidiet, og hvor man opfordrede Altingets formand til at sætte sagen på dagsorden (mbl.is, 2004, 25. maj). Det endte

[19] Kun den danske ligestillingsminister ønskede ikke at medvirke i en fælles erklæring.

dog med at Altingets formand besluttede ikke at sætte sagen på dagsorden hvorved afstemningen ikke fandt sted (mbl.is, 2004, 27. maj).

I 2004 deltog Island for første gang i FN's internationale 16 dages kampagne mod kønsrelateret vold (mbl.is, 2004, 25. november). 16 organisationer og institutioner deltog og i kølvandet blev en handlingsplan mod kønsrelateret vold udarbejdet og overrakt til regeringen i marts 2005. Den indeholder en udførlig liste over forslag mod kønsrelateret vold, herunder prostitution og kvindehandel. I handlingsplanen defineres prostitution "som et udtryk for kønsrelateret vold" (Handlingsplan mod kønsrelateret vold, 2005, p. 3) og der lægges vægt på at flytte ansvaret for sexhandlen over på køberne og mellemled men fjerne strafansvaret fra den prostituerede. Blandt aktionerne mod kvindehandel stilles krav til regeringen, om at den implementerer FN's traktat ved at indføre en beskyttelse i loven af ofre og vidner, at loven mod pornografi bliver respekteret og at udenlandske kvinder i ægteskab i højere grad får opholds- og arbejdstilladelser i de tilfælde, hvor der er vold impliceret (ibid.).

I det efterfølgende udarbejdede myndighederne en ambitiøs handlingsplan mod kønsrelateret vold, som tog udgangspunkt i kvindebevægelsens handlingsplan (Social- og sikringsministeriet, udateret a og mbl.is, 2006, 6. dec.). Til trods en udførlig handlingsplan, som indeholder mange af kvindebevægelsens forslag, nævnes prostitution ingen steder (Social- og sikringsministeriet, 2006). I dag arbejder en gruppe på vegne af Social- og sikringsministeriet på en samlet handlingsplan mod kvindehandel, så man kan sige, at prostitutionen falder mellem to stole.

1.9 Diskussion og konklusioner

Når man taler om prostitution og kvindehandel i Island er der nogle forhold, der springer i øjnene. Det er interessant at se nærmere på de forskellige holdninger til prostitution igennem historien. Tidligere lagde man vægt på at kontrollere "løsagtige" kvinders seksuelle adfærd, mens man i dag ser på prostitution ud fra de prostitueredes sociale forhold såvel som koblingen til international kriminalitet, samtidigt med at man ser på selve efterspørgslen, dvs. sexkøberne. Historisk har man ikke set så meget på selve køberen men endda opfattet mænds køb af sex som en naturlig sag,

hvilket kom til udtryk under besættelsen da man foreslog, at man importerede udenlandske prostituerede til Island for at beskytte islandske kvinder.

Forskellige holdninger ligger til grund når det handler om bekæmpelse af prostitution og kvindehandel. Den svenske model har været genstand for hård debat i Island. Kvindebevægelsen har defineret prostitution som en form for kønsrelateret vold mens man kan aflæse forskellige holdninger i myndighedernes love og tiltag mod prostitution. Loven giver tilsyneladende udtryk for myndighedernes holdning om at prostitution er uønskelig som lovligt erhverv idet man forbyder annoncering og formidling af sexkøb. Derudover har myndighederne foretaget adskillige foranstaltninger for at dæmme op for natklubbernes virksomhed uden at man har fulgt op på dette ved at anvende loven. Når man ser på myndighedernes foranstalninger kan man konstatere, at prostitution til en vis grad defineres som et socialt problem, men ellers kendetegnes debatten af forskellige holdninger, hvor man ikke har opnået en enighed eller klar politik for landet i sin helhed. Prostitution bliver således hverken defineret som kønsrelateret vold, som ligestillingsspørgsmål eller som et lovligt erhverv.

Til trods for den eksisterende lov mod kvindehandel og til trods for at formidlingen af prostitution er strafbar såvel som køb af sex fra børn under 18 år, så har man kun en gang fældet en dom for formidling af prostitution siden 1995, det år hvor man begyndte at mærke en væsentlig ændring af sexmarkedet. Kvindehandel har aldrig ført til sigtelse, ej heller køb af sex fra børn under 18 år, til trods for at man ved, at der forefindes organiseret prostitution med tredjeparts medvirken, såvel som unges prostitution og kvindehandel. Det giver stof til eftertanke, både for myndighederne og for samfundet i sin helhed, at der findes lovgivningsmidler, som ikke tages i brug. I den forbindelse er det værd at mindes et møde i den arbejdsgruppe, som gennemgik prostitutionslovgivningen i Norden og andre steder, hvor en politimand udtalte, at pornografi og prostitution næppe kunne opfattes som prioriteringsområder for politiet (Justits- og kirkeministeriet, 2006).

Andet, som vækker opmærksomhed, er hvor lidt vægt der bliver lagt på at skaffe ny viden, f.eks. forskning på dette område samt sociale virkemidler. Der foreligger meget få undersøgelser af omfanget af prostitution og kvindehandel i Island, og antallet købere kendes heller ikke. Der er blot foretaget én undersøgelse af antallet sexkøbere, og det skete for en

del år siden, inden den såkaldte pornoficering og dertilhørende ændring af sexmarkedet gjorde sit indtog i Island. Når det gælder sociale midler, så er det påfaldende hvor skjult et problem prostitutionen er, da der hverken foregår registrering af tilfælde eller defineres særlige støttemidler fra det offentliges side, selv om dette anses for at være nødvendigt for at bekæmpe prostitution. Det er også værd at se på ud fra et ligestillingsperspektiv hvordan kønsfordelingen i Altinget spiller ind og som et eksempel kan nævnes debatten om den svenske model. Da den kulminerede i vinteren 2003–2004 var der 18 kvinder blandt altingets 63 medlemmer, knapt 29 %. Til trods for et bredt sammenhold og sej kamp nåede lovforslaget ikke på dagsorden og derfor ikke til afstemning.

Når man ser på helheden kan man konkludere, at der råder en vis træghed, når det gælder at finde løsninger på dette område. Island har stadigvæk til gode at tage skridtet fuldt ud og implementere internationale traktater om kvindehandel, sådan som regeringen ellers har forpligtet sig til. En anvendelse af loven ser også ud til at være en flaskehals, det samme gælder forebyggende arbejde og bevillinger til forskning, forebyggende arbejde og sociale løsninger. Vi anser dog, at forklaringen ikke mindst er den, at man ikke har nået frem enighed, om hvordan prostitution bør defineres; hvorvidt den er påtvungen eller om der er tale om den prostitueredes frie erhvervsvalg, eller hvilke skadelige følger den indebærer.

Referencer

Akureyri kommune (Akureyrarbær) (2002). Miljøudvalget - 64. møde den 25.9.2002 / Umhverfisráð – 64. fundur 25.9.2002. Læst den 13. august 2008 på http://www.akureyri.is/stjornkerfid/fundargerdir/umhverfisrad/2002/nr/3381

Arnardóttir, Unnur Margrét (2008). Angar alþjóðlegrar glæpastarfsemi á Íslandi: Umfang og eðli mansals. (International kriminalitets arme i Island: Kvindehandlens omfang og natur) Ikke udgivet BA-afhandling, Islands Universitet, Reykjavik.

Ásgeirsdóttir, Bryndís Björk (2003). Vændi meðal ungs fólks á Íslandi og félagslegt umhverfi þess. (Prostitution blandt unge i Island og deres sociale miljø) Reykjavik: Rannsóknir og greining. (Forskning og analyse)

Ásgeirsdóttir, Bryndís Björk, Ellertsdóttir, Hólmfríður Lydía og Sigfúsdóttir, Inga Dóra (2001). Vændi á Íslandi og félagslegt umhverfi þess: áfangaskýrsla. (Prostitution i Island og det sociale miljø: delrapport) Reykjavik: Rannsóknir og greining (Forskning og analyse): Justits- og kirkeministeriet

Bjarnhéðinsdóttir, Bríet (1903a). ”Hvíta mansalið” (”Den hvide menneskehandel”). Kvennablaðið (Kvindebladet) 1903 (4), p. 27.

Bjarnhéðinsdóttir, Bríet (1903b). Mansal (Kvindehandel). Kvennablaðið (Kvindebladet) 1903 (3), p. 17-19.

Björnsdóttir, Helga Þórey (2004). "Við útigangarnir" – Sjálfsmyndin í orðræðum heimilislauss fólks. ("Vi udegængere" – selvopfattelsen i hjemløses diskurs) Ej udgivet masterafhandling, Islands Universitet, Reykjavik.

Bragadóttir, Ragnheiður (2006). Vændi: löggjöf og viðhorf (Prostitution: lovgivning og attituder). In Hafstein, Pétur Kr. et al. (red.), Guðrúnarbók: afmælisrit til heiðurs Guðrúnu Erlendsdóttur 3. maj 2006. Reykjavik: Hið íslenska bókmenntafélag.

Capacent-Gallup (1999, 12. december). Gallups nationale meningsmåling: Afstaða til nektarstaða (Holdning til stripklubber). Læst den 23. juli 2008 på http://gallup.is/?PageID=762&NewsID=480

Capacent-Gallup (2002, 30. juli). Gallups nationale meningsmåling: Nektarstaðir og vændi (Stripklubber og prostitution). Læst den 23. juli 2008 på http://www.gallup.is/?PageID=762&NewsID=753

Capacent-Gallup (2003, 9. september). Gallups nationale meningsmåling: Nektarstaðir, vændi og klámefni (Stripklubber, prostitution og pornografi). Læst den 23. juli 2008 på http://gallup.is/?PageID=762&NewsID=451

Cardenas Kjærnested, Paola (2007). Immigrant women's experience through divorce and separation: an psychological perspective. Ej udgivet master-afhandling, Islands Universitet, Reykjavik.

Center for kvinde- og kønsforskning (Rannsóknastofa í kvenna- og kynjafræðum) (2003). Jafnréttismál – viðhorfsrannsókn (Ligestillingsspørgsmål - attitudeforskning. Reykjavik: IMG-Gallup

Council of Europe (2005). Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings and its Explanatory Report. Warsaw: Council of Europe Treaty Series - No. 197.

Einarsdóttir, Þorgerður (1983). Nauðgun og vændi – vanmáttur hverra? (Voldtægt og prostitution – hvis afmagt?) VERA (4), p. 14 – 16.

Gallup: Vændiskaup skyldu vera refsiverð (Sexkøb bør være strafbart) (2007, 30. marts). Ruv.is. Læst den 23. juli 2008 på http://www.ruv.is/heim/frettir/frett/prenta/store64/item149150/

Gústafsdóttir, Guðný (2008). Sjálfsmynd súludansmeyja (Stripteaserens selvopfattelse). Ej udgivet forskningsrapport, Islands Universitet, Reykjavik.

Handlingsplan mod kønsrelateret vold (2005). Mannréttindaskrifstofa Íslands (Islandsk center for menneskerettigheder). Læst den 10. august 2008 på http://www.mannrettindi.is/media/greinar/adgerdaaetlun.kynb.bref.doc

Haraldsdóttir, Sigríður og Jónsdóttir, Jóna Ingibjörg (1998). Kynhegðun og þekking á alnæmi (Seksuel adfærd og viden om HIV). Reykjavik: Sundhedsstyrelsen.

Helgadóttir, Herdís (2004). Konur í hersetnu landi. Ísland á árunum 1940-1947 (Kvinder i et besat land. Island i årene 1940-1947). In Erlingsdóttir, Irma (red.), Fléttur II: Kynjafræði – Kortlagningar (p. 149 – 169). Reykjavik: Center for kvinde- og kønsforskning.

Hjörleifsson, Einar (1913). Afreksverk stúdentafélagsins – "Allt í grænum sjó" (Studenterforeningens bedrifter – "Allt í grænum sjó"). "Ísafold (39), p. 151-154.

Huldudóttir, Silja Björk (2008, 13. juni). Vitað af meintu mansali. (Kendskab til formodet kvindehandel) Læst den 7. august 2008 på: http://www.mbl.is/mm/gagnasafn/grein.html?grein_id=1221642

Højesteret, domsafsigelse nr. 542/2002.

Islands Center for Menneskerettigheder (Mannréttindaskrifstofa Íslands) (udateret a). Opfordring til regeringen om handling mod kvindehandel. Læst den 11. august 2008 på http://humanrights.is/undirskriftir/nr/2130

Islands Center for Menneskerettigheder (Mannréttindaskrifstofa Íslands) (udateret b). Forslag til handlingsplan mod kvindehandel i Island. Læst den 11. august 2008 på http://humanrights.is/media/greinar/adgerdaaetlun_mansal_2007.doc

Justits- og kirkeministeriet (2002). Skýrsla nefndar sem falið var að gera tillögur um úrbætur vegna kláms og vændis (Rapport fra udvalg, som fik til opgave at komme med forslag til bekæmpelse af pornografi og prostitution). Reykjavik: Justits- og kirkeministeriet.

Justits- og kirkeministeriet (2006). Skýrsla starfshóps sem kynnti sér mismunandi löggjöf um vændi o.fl. á Norðurlöndunum og víðar (Rapport fra en arbejdsgruppe, som studerende prostitutionslovgivning mm. i Norden og andre lande). Reykjavik: Justits- og kirkeministeriet.

Justits- og kirkeministeriet (2007). Lögregla braut stjórnsýslulög í máli Strawberries (Politiet brød administrationsloven i Strawberries-sagen) (2007, 22. november). Eyjan.is. Læst den 13. august 2008 på http://eyjan.is/blog/2007/11/22/domsmalara%C3%B0uneyti-logreglustjori-braut-stjornsyslulog-a-nektardanssta%C3%B0/

Justits- og kirkeministeriet (2008). Úrskurður vegna kæru á synjun sýslumanns um rekstrarleyfi (Afgørelse på grund af klage pga. politimesterens afslag om bevilling). Læst den 13. august 2008 på http://www.domsmalaraduneyti.is/raduneyti/starfssvid/veitingastadir_gististadir_skemmtanahald/Upplysingar/nr/6478

Lov om restauration og hotelvirksomhed, nr. 67/1985.

Lov om restauration, hotelvirksomhed og underholdningssteder, nr. 85/2007.

Lov om udlændinges arbejdstilladelser, nr. 133/1994.

Mannréttindaskrifstofa Íslands (Islandsk center for menneskerettigheder) (2008). Notes on the government of Icelands's sixth report on the implementation of the convention on the elimination of all forms of discrimination against women: Submitted by the Icelandic Human Rights Centre to CEDAW in advance of the Committees consideration of Iceland's sixth periodic report. Reykjavik, The Icelandic Human Rights Centre.

mbl.is (2000, 26. februar). Beint að starfsemi nektardansstaða (Rettet mod stripklubbernes virksomhed). Læst den 13. august 2008 på http://mbl.is/mm/frettir/innlent/2000/02/26/beint_ad_starfsemi_nektardansstada/

mbl.is (2001, 4. april). Nektarstaðir bannaðir í miðbæ Hafnarfjarðar (Stripklubber forbudt i Hafnarfjörður centrum). Læst den 13. august 2008 på http://mbl.is/mm/frettir/innlent/2001/04/04/nektarstadir_bannadir_i_midbae_hafnarfjardar/

mbl.is (2003, 30. juni). ÍSÍ lýsir andúð á áformum um aukna vændisþjónustu í Aþenu vegna ÓL (ÍSÍ udtrykker afsky på grund af planer om udvidede sextjenester i Athen pga. OL). Læst den 3. august 2008 på http://mbl.is/mm/frettir/innlent/2003/06/30/isi_lysir_andud_a_aformum_um_aukna_vaendisthjonustu/

mbl.is (2003, 3. juli). Svíar taka undir gagnrýni Íslendinga á vændi í tengslum við Ólympíuleikana (Svenskerne indstemmer i islændingenes kritik af prostitution i tilknytning til OL). Læst den 3. august 2008 på http://mbl.is/mm/frettir/innlent/2003/0

7/03/sviar_taka_undir_gagnryni_islendinga_a_vaendi_i_ten/
mbl.is (2003, 23. juli). Veraldleg og andleg yfirvöld bregðast ókvæða við vændisáætlun Grikkja (Verdslige og åndelige myndigheder reagerer hårdt mod grækernes prostitutionsplaner). Læst den 3. august 2008 på http://mbl.is/mm/frettir/erlent/2003/07/23/veraldleg_og_andleg_yfirvold_bregdast_okvaeda_vid_v/
mbl.is (2004, 25. maj). Lýsa yfir stuðningi við vændisfrumvarpið (Udtrykker støtte til prostitutionslovforslaget). Læst den 11. august 2008 på http://www.mbl.is/mm/frettir/innlent/2004/05/25/lysa_yfir_studningi_vid_vaendisfrumvarpid/
mbl.is (2004, 27. maj). Samkomulag um þinglok annað kvöld (Enighed om tingafslutning i morgen aften). Læst den 7. august 2008 på http://www.mbl.is/mm/frettir/innlent/2004/05/27/samkomulag_um_thinglok_annad_kvold/
mbl.is (2004, 25. november). Kynbundið ofbeldi dulið vandamál (Kønsrelateret vold et skjult problem). Læst den 12. august 2008 på http://www.mbl.is/mm/gagnasafn/grein.html?grein_id=831023
mbl.is (2006, 6. december). Aðgerðaráætlun vegna ofbeldis á heimilum og kynferðislegs ofbeldis kynnt (Handlingsplan mod vold i hjemmene og kønsrelateret vold præsenteres). Læst den 10. august 2008 på http://mbl.is/mm/frettir/innlent/2006/12/06/adgerdaraaetlun_vegna_ofbeldis_a_heimilum_og_kynfer/
mbl.is (2008, 7. august). Kröfu um áframhaldandi nálgunarbann hafnað (Krav om forlænget polititilhold afvist). Læst den 11. august 2008 på http://mbl.is/mm/frettir/innlent/2008/08/07/krofu_um_aframhaldandi_nalgunarbann_hafnad/
Morgunblaðið (1921, 27. oktober, p. 2). Siðferðismálin: fundargerð (Moralske spørgsmål: referat).
Ólafsdóttir, Svala (2000). Klám og vændi: Samanburður á löggjöf Norðurlanda. (Pornografi og prostitution: Sammenligning af nordisk lovgivning.) Lúxemborg. Justits- og kirkeministeriet.
Pedersen, Flemming H. og Heindorf, Jette (2001). Barprostitution? – en kortlægning af 13 strip-barer i København. København: PRO-Centret.
Reykjanes Distriktsret 19. juli 2007 i sag nr. S-571/2007.
Reykjavik Distriktsret 4. juni 2008 i sag nr. E-5903/2007.
Reykjaviks Politivedtægt, nr. 866/2004.
Reykjavíkurborg (2008). Fundur nr. 5038 – Borgarráð (Møde nr. 5038 – byrådet). Læst den 3. september 2008 på http://www.rvk.is/desktopdefault.aspx/tabid-725
Rigspolitichefens analyseenhed (Greiningardeild ríkislögreglustjóra) (2008). Mat ríkislögreglustjóra á hættu á hryðjuverkum og skipulagðri glæpastarfsemi – opinber útgáfa (Rigspolitichefens vurdering af fare pga. terrorisme og organiseret kriminalitet - offentlig version). Læst den 25. juli 2008 på http://www.logreglan.is/upload/files/opinbert_hattumat.pdf
Snædal, Drífa (2003). Kynlífsmarkaður í mótun (Sexmarked tager form). Reykjavik: Jafnréttisráðgjafi Reykjavíkurborgar (Reykjavik kommunes ligestillingsrådgiver).
Social- og sikringsministeriet (2006). Aðgerðaráætlun vegna ofbeldis á heimilum og kynferðislegs ofbeldis (Handlingsplan mod vold i hjemmet og kønsrelateret vold). Læst den 10. august 2008 på http://www.felagsmalaraduneyti.is/media/acrobat-skjol/Adgerdaaetlun.PDF
Social- og sikringsministeriet (2008). Aðgerðir gegn mansali (Tiltag mod

kvindehandel). Læst den 28. juli 2008 på http://www.felagsmalaraduneyti.is/frettir/frettatilkynningar/nr/3664

Social- og sikringsministeriet (udateret a). Aðgerðaáætlun vegna ofbeldis á heimilum og kynferðislegs ofbeldis (Handlingsplan mod vold i hjemmet og kønsrelateret vold). Læst den 10. august 2008 på http://www.felagsmalaraduneyti.is/vefir/adgerdaaetlun/

Social- og sikringsministeriet (udateret b). Mansal – against trafficking in human beings. Læst den 28. juli 2008 på http://www.felagsmalaraduneyti.is/vefir/mansal/

Stígamót (2004). Ársskýrsla Stígamóta 2003 (Stígamóts Årsberetning). Reykjavik, Stígamót.

Stígamót (2008). Ársskýrsla Stígamóta 2007 (Stígamóts Årsberetning). Reykjavik, Stígamót.

Straffeloven (Almenn hegningarlög) nr. 19/1940.

Þorgeirsdóttir, Elísabet (2004). Vændi á Íslandi. (Prostitution i Island) VERA (1), p. 14-22.

Tilmæli Norðurlandaráðs nr. 9/2003 gegn vændi og mansali. (Nordisk Råds rekommandation nr. 9/2003 mod prostitution og kvindehandel)

Udenrigsministeriet (2007). Siðareglur íslensku friðargæslunnar (Etiske regler for de islandske fredsbevarende styrker). Læst den 6. august 2008 på http://www.utanrikisraduneyti.is/utanrikismal/fridargaesla/log-og-reglur/

United Nations (2008). Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Iceland. Læst den 11. august 2008 på http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/CEDAW.C.ICE.CO.6.pdf

visir.is (2008, 3. februar). Tuttugu dæmi um mansal á Íslandi (Tyve eksempler på kvindehandel i Island). Læst den 7. september 2008 på http://visir.is/article/20080203/FRETTIR01/80203001&SearchID=73329341810193#

visir.is (2008, 14. februar). Ein kona fengið hæli vegna mansals (En kvinde har fået asyl pga. kvindehandel). Læst den 11. august 2008 på http://www.visir.is/article/20080214/FRETTIR01/102140257/1239

visir.is (2008, 31. juli). Lögreglustjóri breytir afstöðu til nektardans (Politidirektøren ændrer holdning til striptease). Læst den 13. august 2008 á http://visir.is/article/20080731/FRETTIR01/50516618&SearchID=73326738687442

visir.is (2008, 26. november). Rökstuddur grunur um að kona hafi verið seld mansali hingað til lands (Begrundet mistanke om at en kvinde er kommet til landet via kvindehandel). Læst den 11. august 2008 på http://www.visir.is/article/20071126/FRETTIR01/71126080&mrt=2

Norge

Kunnskap om prostitusjon og menneskehandel i Norge

Marianne Tveit & May-Len Skilbrei

Rettslig håndtering av prostitusjon og menneskehandel i Norge

May-Len Skilbrei

«Norge er ikke en øy»:
Mediedekningen av kriminaliserings-debatten i Norge

Synnøve Jahnsen

På nett med menn som kjøper sex: Analyse av diskusjons-forumet på www.sexhandel.no

Synnøve Jahnsen

Innhold

1. Kunnskap om prostitusjon og menneskehandel i Norge 213
1.1 Innledning 213
1.2 Hva finnes av tiltak i Norge 214
1.3 Ideologi og praksis 216
1.4 Omfanget av prostitusjon i Norge 218
1.4.1 Tall på den synlige gateprostitusjonen 219
1.4.2 Innemarkedet 221
1.4.3 Problemer med tallene 224
1.5 Menneskehandel 225
1.5.1 Rammeverket 225
1.5.2 Konkrete menneskehandelstiltak 227
1.5.3 Omfanget av menneskehandel 229
1.6 Kunnskap og makt 230
1.7 Avslutning 231
Referanser 233

2. Rettslig håndtering av prostitusjon og menneskehandel i Norge *i* 235
2.1 Innledning 235
2.2 Hva skjer i retten? 236
2.3 Prostitusjon og menneskehandel som rettslig rammeverk 237
2.3.1 Hallikvirksomhet 238
2.3.2 Menneskehandel 240
2.4 Hallik- og menneskehandelsaker i retten 241
2.4.1 Tre tidstypiske saker 242
2.5 Fokuset på å straffeforfølge tredjeparten 246
2.6 Kriminalisering av det å kjøpe seksuelle tjenester 249
2.7 Avslutning 251
Referanser 252

3. Norge er ikke en øy: Mediedekningen av kriminaliserings-debatten i Norge .. 255
3.1 Innledning 255
3.1.1 Problemstilling 255
3.1.2 Materiale 256
3.2 Bakgrunn - kriminaliseringsdebatter i Norge 257
3.2.1 Kundekriminalisering – ikke en ny debatt 258
3.2.2 Holdningsundersøkelser til prostitusjon i media 259
3.3 Mediadekningen 2006 – 2007 261
3.3.1 Beskrivelser av prostitusjon som et økende samfunnsproblem 261
3.3.2 Prostitusjonsmarkedet har eksplodert 262
3.3.3 Prostitusjon er et samfunnsproblem som har nådd en grense 263
3.3.4 Pågående sexsalg er krenkende, men kan også rekruttere nye kunder 264

3.3.5 Prostitusjon er både et likestillings- og et diskrimineringsproblem ...265
3.3.6 Prostitusjon skaper et marked for menneskehandlere 266
3.4 Debatten om kundekriminalisering 267
3.4.1 Kundekriminalisering vil plassere ansvaret der det hører hjemme ... 267
3.4.2 Kundekriminalisering vil gjøre Norge mindre attraktivt for utenlandsk prostitusjonsvirksomhet..... 268
3.4.3 Skepsis og motstand - Kundekriminalisering forverrer situasjonen270
3.5 Oppsummering..... 272
Referanser 273
4. På nett med menn som kjøper sex: Analyse av diskusjonsforumet på www.sexhandel.no 277
4.1 Innledning 277
4.1.1 Problemstilling og tilnærming..... 278
4.2 Sexhandel som utgangspunkt for diskusjoner 279
4.2.1 Sexhandel.no – et anonymt møtested..... 279
4.2.2. Generell beskrivelse av brukerhyppighet..... 280
4.2.3 Uenighet og latente konflikter mellom sexkunder på sexhandel.no.. 281
4.2.4 Ambivalente holdninger til sexkjøp, mellom tvil og påståelighet.. 282
4.2.3 Hvorfor ikke kjøpe sex?..... 283
4.3. Hva kjøpes?..... 284
4.3.1 Han som kjøper en nødløsning..... 285
4.3.2 Han som kjøper seg fri..... 287
4.3.3Han som kjøper et luksusgode 288
4.4. Frykt og avsky blant menn som kjøper sex 290
4.4.1 Sexkjøp – en nær-kjæreste-opplevelse..... 290
4.4.2 Forståelsen av et markedsrasjonelt kjøp betinger ansvarsfølelser.. 292
4.4.3 «Vanlige damer» og «betalingsdamer» – en nødvendig abstraksjon 294
4.5 Avslutning..... 296
Referanser 297

1. Kunnskap om prostitusjon og menneskehandel i Norge

Marianne Tveit & May-Len Skilbrei

1.1 Innledning

I dette kapittelet vil vi beskrive hvilke tiltak som finnes på prostitusjonsfeltet og rettet inn mot menneskehandel for prostitusjonsformål i Norge. Vi vil også beskrive og diskutere de omfangsberegningene som blir gjort av ulike instanser, spesielt av politiet og sosiale tiltak. Kunnskapen som presenteres i dette kapittelet kommer fra intervjuer med nøkkelpersoner i de sosiale tiltakene og politiet og skriftlige kilder, slik som årsrapporter, informasjon på tiltakenes nettsteder og notater om drift og målsettinger.

Som beskrevet i kapittelet om den rettslige situasjonen i Norge, har det vært store endringer i den rettslige reguleringen av prostitusjonen de siste 15 årene og spørsmål om prostitusjonslovgivning har vakt mer oppmerksomhet i media og politikk enn tidligere. De siste tretti årene er det likevel sosiale tiltak som har vært det viktigste virkemiddelet i møte med fenomenet prostitusjon og partene i det (Skilbrei og Renland 2008). Hva som ligger i sosialt arbeid og hvilke deler av virksomhetene som prioriteres, er viktig kunnskap for å kunne analysere hvordan prostitusjon som felt reguleres i det norske samfunnet. Gjennom sosiale tiltak tilbys kvinner og menn som selger seksuelle tjenester, hjelp til å forbedre livet her og nå og til å slutte med prostitusjon, hvis de ønsker det. Den omsorgen som ytes gjennom de sosiale tiltakene, kan ha ulike begrunnelser, og i dette kapittelet vil vi diskutere det sosiale arbeidet som ideologi og praksis og som leverandør av kunnskap om prostitusjon.

Dette vil vi diskutere som et ledd i utviklingen i retning av nyliberale styringsformer, som erstatter eller er komplementære til strafferettslig

regulering (Neumann 2003). Den moderne velferdsstaten løser definerte problemer på andre måter enn andre samfunn, og i stedet for å kun gripe inn i borgernes liv gjennom forbud og påbud, blir borgerne møtt av hjelp til å forandre seg. I Michel Foucaults termer kan dette forstås som indirekte styring, og som noe som på samme måte som mer direkte styring må forstås som maktutøvelse. Mens mye forskning fokuserer på hvordan forbud og påbud i forhold til partene i prostitusjonen former fenomenet og opplevelsen av det, har det i mindre grad vært fokus på å studere hva slags konsekvenser sosialt arbeid har. I det følgende vil vi derfor beskrive hvordan sosialt arbeid rettet mot prostitusjon og menneskehandel bedrives og noen av de implikasjonene dette har.

1.2 Hva finnes av tiltak i Norge

I Norge er det de siste tiårene etablert flere sosiale og helsemessige tiltak rettet mot kvinner i prostitusjon. Noen av tiltakene drives og finansieres av det offentlige, stat og kommune, andre av private og ideelle organisasjoner eller stiftelser.

Den viktigste enkeltinstitusjonen på prostitusjonsfeltet er Pro Sentret. Pro Sentret har siden 1983[1] drevet hjelpearbeid rettet mot kvinner og menn i prostitusjon i Oslo finansiert av stat og kommune. I Pro Sentrets lokale arbeid er den viktigste oppgaven å være et lavterskel omsorgstilbud til kvinner i prostitusjon. De driver varmestue, hvor det tilbys mat, klesvask og hvile, individuelt klientarbeid, helsetilbud og arbeidsmarkedstiltak. Pro Sentret har også et helsetilbud bemannet med lege og sykepleier. Pro Sentrets ansatte vurderer helsetilbudet som et svært viktig redskap for å få kontakt med kvinner i prostitusjon, spesielt de utenlandske.[2]

En annen viktig del av arbeidet er oppsøkende virksomhet, både på ute- og innemarkedet. Sosialarbeidere, kulturformidlere[3] og sykepleiere utfører oppsøkende arbeid i gateprostitusjonsmiljøet. Det er et mål at feltarbeiderne er korte og konkrete under feltarbeidet, og forsøke å ta lengre og alvorlige samtaler inne på Pro Sentret. Utdeling av kondomer,

[1] Siden 1993 har Pro Sentret også vært et nasjonalt kompetansesenter for prostitusjon.

[2] Pro Sentret (2008): Året 2007, Oslo: Oslo kommune, side 54.

[3] Sentret har hatt kulturformidlere fra Albania, Russland og Nigeria, og har god erfaring med at disse får spesielt god kontakt med kvinnene (Pro Sentret 2008:26).

glidekrem og våtservietter blir derfor feltteamenes hovedoppgave, i tillegg til informasjon om Pro Sentrets tilbud og arbeid som i første omgang formidles til nye ansikter.

Pro Sentret driver også oppsøkende arbeid på innemarkedet, hovedsaklig mot institutter og leiligheter.[4] Dette arbeidet er ikke like omfattende og regelmessig som det oppsøkende arbeidet på utemarkedet. Teamene som jobber opp mot innemarkedet består hovedsaklig av en jordmor og en sosialarbeider. De gir informasjon om helsespørsmål og om Pro Sentrets sosialfaglige tilbud.

Den viktigste organisasjonen på feltet utenom Pro Sentret er Kirkens Bymisjon. Bymisjonen er en privat kristen stiftelse som utfører arbeid som både supplerer og kommer i stedet for kommunenes arbeid. Kirkens Bymisjon Nadheim i Oslo driver oppsøkende arbeid i prostitusjonsmiljøene og arrangerer kvinnekafé en gang i uka. Under det oppsøkende arbeidet informerer de ansatte om kvinnekafeen og om mulighetene til å besøke Nadheim på dagtid, der kvinner kan komme etter avtale for å snakke eller ta del i tilbudet der. I tillegg deles det ut kondomer, glidekrem og våtservietter. Kirkens Bymisjon har et prostitusjonstiltak til i Oslo; Natthjemmet for prostituerte. Dette er et lavterskelovernattingssted for kvinner, hvor de kan spise, vaske seg og slappe av.

Kirkens Bymisjon driver også Albertine i Stavanger og Omsorgsbasen i Bergen.[5] Disse organiserer kvinnekafé og møtested, samtaler og rådgivning med sosialkonsulenter i tillegg til oppsøkende feltarbeid med utdeling av kondomer, glidemiddel og våtservietter.

Bergen kommune har også et offentlig tilbud rettet spesielt mot kvinner og menn i prostitusjon. Prostitusjonsteamet i Bergen[6] har oppsøkende virksomhet på gaten som basis.[7] Under arbeidet ute i felt deler Prostitusjonsteamet ut kondomer, glidemiddel og våtservietter, rene sprøyter, vitaminer og fluortyggegummi. Prostitusjonsteamet har også varmestue, rådgivning og tilgang til sykepleier. Tidligere hadde de et bredere internt

---

[4] Pro Sentret (2008): Året 2007, Oslo: Oslo kommune, side 29

5 Kirkens Bymisjon i Tromsø har inntil 2007 ikke hatt prostitusjonsrettede tiltak, men vil i løpet av 2008 forsøke å etablere et lokalt tilbud.

[6] Informasjon om Prostitusjonsteamets arbeid er hentet fra intevju med leder Astrid Gerdts, Bergen Kommune, november 2007 og mai 2008. Prostitusjonsteamet ligger under Utekontakten, og det sosiale tiltaket deres ble våren 2008 kalt Pro Femmes.

[7] Prositusjonsteamet har i 2008 fått penger til å utvikle et oppsøkende prosjekt på Internett. Røde Kors i Bergen vil også bidra til dette prosjektet, og sammen skal kommunen og Røde Kors drifte et ettermiddagstilbud, en lokal kafé og møtested.

helsetilbud med lege, men nå er dette erstattet med avtaler med eksterne hjelpetiltak på Haukeland sykehus og smittevernkontoret i Bergen.[8]

I Trondheim opprettet Helse- og overdoseteamet i 2005 et helsetilbud med gynekologiske undersøkelser for kvinner i rusmiljøet. Prosjektet ble utvidet med varmestue i 2007 og heter nå SubRosa. SubRosa jobber først og fremst med norske kvinner i rusmiljøet og regner med at halvparten av disse selger sex mer eller mindre jevnlig. De ansatte går felt, men ettersom det ikke er noe åpent eller synlig prostitusjonsmiljø i Trondheim, er ikke feltarbeidet til SubRosa så direkte rettet mot utdeling av utstyr som for eksempel Pro Sentrets.

I tillegg finnes PION, Prosituertes intessereorganisasjon i Norge, som er lokalisert i Oslo og som ble stiftet i 1990. PION driver noe oppsøkende og forbebyggende arbeid og gir juridisk rådgivning, i tillegg til å være en interesseorganisjon, kontaktsted og et politisk talerør.

Disse ulike tiltakene jobber nesten utelukkende med kvinner som selger sex.[9] Tiltakene møter imidlertid på både menn og kvinner i arbeidet sitt, og noen av dem har også det å tilby assistanse til menn som selger sex som en del av sitt mandat. Fram til 2001 hadde Pro Sentret et eget tiltak rettet mot mannlig prostitusjon, Gutte-pro, men etter at det ble avviklet, er kontakten med den delen av markedet liten.

1.3 Ideologi og praksis

De ulike prostitusjonstiltakene samarbeider tidvis tett i et nasjonalt nettverk. Kirkens Bymisjon Albertine har blant annet fått råd og praktisk hjelp av Pro Sentret i forbindelse med innføringen av helsetilbud og internt datasystem som registrerer brukere. Pro Sentret og Kirkens Bymisjon Nadheim jobber side om side, og praktisk talt deler de det oppsøkende arbeidet i prostitusjonsmiljøet i Oslo mellom seg. Det er likevel noen forskjeller i hvordan arbeidet tenkes og drives.

[8] Informanten i Prostitusjonsteamet forteller at dette fungerer bedre, de hjelper brukerne videre i systemet, rådgir og tilrettelegger for assistanse fra sosialkontor, helsevesen, utdanningssystemet og arbeidsmarkedstiltak.

[9] I flere av tiltakene inkluderes mann-til-kvinne transseksuelle på lik linje som kvinner i det sosiale arbeidet som gjøres.

Som beskrevet over, foregår det sosiale arbeidet rettet mot prostitusjon både i form av oppsøkende arbeid med blant annet kondomutdeling og ulike former for helsehjelp og sosialfaglig hjelp. Man kan grovt sett dele inn tilnærminger til sosialt arbeid i forhold til prostitusjon i to hovedretninger: (1) sosiale tiltak bygd rundt skadereduksjonsmodellen, hvor målet er å støtte kvinner og menn i prostitusjon, redusere skader og sikre rettighetene deres i den situasjonen de er i, uten at det fokuseres på å hjelpe brukerne ut av prostitusjon, og (2) sosialt arbeid utført med utgangspunkt i synet at prostitusjon er et uverdig og skadelig fenomen, hvor målet derfor er å hjelpe kvinner og menn ut av prostitusjonen.[10]

Denne todelingen kan være nyttig for å studere de sosiale tiltakene. Pro Sentret har en klar skadereduserende og rettighets-styrkende profil. De framhever viktigheten av å se på kvinner og menn i prostitusjon som subjekter i egne liv og respektere dem for deres valg.[11] Arbeidet til Pro Sentret bygger på ideen om «bemektigelse»; kvinner og menn i prostitusjon må styrkes til å delta i arbeidet som handler om dem, og bli sett på som likeverdige partnere i dette arbeidet. Det er brukeren selv som skal definere problemene hun eller han ønsker hjelp til, og i hvilket tempo bistanden skal gis.[12]

Selv om Kirkens Bymisjon også er opptatt av å yte hjelp i situasjonen klienten er i, har de et klarere fokus på å få kvinnene ut av prostitusjon. Denne forskjellen er kanskje tydeligst i Oslo der Pro Sentret også har helsetilbud som er rettet mot nåværende helseproblemer, mens Nadheims arbeid er sosialfaglig og i stor grad rettet mot en alternativ framtid. Forskjellene i idelologi mellom Pro Sentret og Nadheim viser seg også til en viss grad i hvordan tiltakene løser feltarbeidet. Pro Sentret er mest fokusert på utdeling av utstyr og å gi kort informasjon om Sentrets virksomhet når de går ute, mens de tar de lange samtalene inne. Nadheim er noe mer opptatt av at feltarbeidet skal ha et sosialfaglig innhold og at de som går felt ikke bare er en «kondomautomat».[13] De ansatte er også mer fokusert på de problematiske sidene ved prostitusjon når de er ute og går felt. De

[10] For en detaljert diskusjon av de to tilnærmingene, se Skilbrei og Renland 2008.

[11] Pro Sentrets nettside, Om Pro Sentret: Hva tror vi på. (11.08.2008) http://www.prosentret.no/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=64

[12] Pro Sentret (2008): Året 2007, Oslo: Oslo kommune. Bekreftes også i intervjuer med ansatte april og mai 2008.

[13] Fra intervjuer med ansatte på Kirkens Bymisjon Nadheim.

kan spørre kvinnene de treffer på gaten om de trenger hjelp og dele ut kort med telefonnummer til hjelpetiltak for ofre for menneskehandel. Nadheim har færre brukere enn Pro Sentret og synes generelt å bruke mer tid på hver klient.[14] Der Pro Sentret opererer med timeavtaler, har Nadheim et mer fleksibelt system med drop-in, og de ansatte på Nadheim oppfordres til å være så tilgjengelig som mulig. De ansatte vil for eksempel ringe eller oppsøke en klient hvis hun (eller han) har uteblitt fra samtale, og det kan se ut som om det prioriteres å følge klientene sine til andre instanser i hjelpeapparatet samt å være til stede på møter i offentlige instanser som rettssaker og avhør i større grad enn hos Pro Sentret. Det henger sammen med Bymisjonens overordnete mål; det å slutte i prostitusjon er en vanskelig og tung prosess for de fleste, slik at de trenger tett oppfølging og støtte for å lykkes.

Slik sett er Pro Sentret og Nadheim eksempler på tiltak som i hovedsak utfører samme arbeid, men med ulik tilnærming. Begge organisasjonene arrangerer værested er, tilbyr samtaler og foretar oppsøkende arbeid hvor de informerer om tilbudet sitt og deler ut utstyr som brukes i prostitusjonen, men der Nadheim vil spørre kvinner og menn i prostitusjon om de trenger hjelp, vil Pro Sentret vente til brukerne spør om hjelp eller iallfall gir tydelige signaler på at de kan trenge det. Samtidig kan man hevde at Pro Sentret de senere årene har arbeidet direkte med å hjelpe kvinner ut av prostitusjon i og med at de i økende grad har fokusert på kurs, arbeidstrening og andre tiltak for å kunne møte brukernes behov.

1.4 Omfanget av prostitusjon i Norge

Omfanget av prostitusjon i Norge er blitt forsøkt kartlagt flere ganger i løpet av de siste årene, både nasjonalt og lokalt. I en kartlegging forskningsstiftelsen Fafo foretok i 2003 (Brunovskis og Tyldum 2004) ble antallet personer som jobber i prostitusjon i Oslo anslått til å være 1100.[15]

[14] Dette henger også sammen med at Nadheim ikke har den samme jevne tilstrømmingen av brukere som Pro Sentret har i egenskap av å ligge midt i prostitusjonsstrøket. Nadheim er mer avhengig enn Pro Sentret av å knytte kontakter med klienter når de går felt.

[15] Fafo gjennomfører i 2008 en ny kartlegging av omfanget av prostitusjon i Norge. Funnene fra denne vil publiseres senere i år.

Samme år oppgir Pro Sentret[16] at de var i kontakt med 1336 forskjellige personer, inkludert både ute- og innemarkedet. Vinteren 2004/2005 foretok PION en nasjonal kartlegging gjennom observasjon av gateprostitusjon, registrering av annonser på nettet og spørreundersøkelser. De kom fram til at antallet personer i prostitusjon i Norge var på rundt 3000, hvorav 2000 jobbet i Oslo.[17]

1.4.1 Tall på den synlige gateprostitusjonen

Pro Sentret har lengst og bredest erfaring med telling og registrering av antall kvinner som selger sex, og lager årlig anslag over hvor mange som selger seksuelle tjenester i Norge.[18] Det er i hovedsak dette som ligger til grunn for de tallene som blir referert av politikere, presse og andre.

Pro Sentret foretar daglig registering av brukerne av Sentret og av kvinner og menn som påtreffes på felt, men det er ikke tallene fra feltarbeidene som ligger til grunn for estimatene deres, men antallet identifiserte enkeltindivider registrert av Pro Sentret i løpet av ett år.[19] Pro Sentret antar at deres brukere utgjør ca halvparten av alle kvinner i prostitusjon i Norge.

---

[16] Pro Sentret (2005): Året 2004 sett med Pro Sentrets øyne, Oslo: Oslo kommune.

[17] Forskjellen mellom antallet Fafo og Pro Sentret (2004) estimerte for 2003 og PIONs tall basert på kartlegging året etter, kan skyldes en generell økning i markedet, men kan også skyldes feilkilder i en eller flere av kartleggingene. Forskjellen mellom Fafo og Pro Sentrets tall kan skyldes at det er underestimering fra Fafos side der antall personer er beregnet utfra kartlegging i en avgrenset periode på høsten, eller overregistrering fra Pro Sentrets side der det store antallet forskjellige individer er registrert manuelt av ulike ansatte over et helt år.

[18] Pro Sentret fører statistikk over antall brukere, og til og med årsrapporten for 2004, var det disse tallene som ble presentert. Det ble også skilt mellom kvinnelige og mannlige brukere. Fra og med årsrapporten for 2005 presenterer Pro Sentret anslag for prostitusjonen nasjonalt, basert på egne beregninger for Oslo og oversikter fra sosiale tiltak i de andre byene, i tillegg til egen kartlegging av annonseprostitusjonen. I denne beregningen framkommer det ikke om det kun er snakk om kvinner eller om menn også inngår i anslaget. Det ser ut som om kjønn avtok i betydning utover 2000-tallet hvor nasjonalitet ble det viktigste kjennetegnet ved brukerne.

[19] Registreringene lages med utgangspunkt i journalene til brukerne, og så registrerer ansatte opplysninger fra felt i det samme systemet fortløpende. De enkeltpersonene teamene identifiserer når de går felt skrives dette inn i hovedregisteret, men ellers vil tallene fra feltarbeidet bare gi en oversikt over tendenser i gatene. Man kan uansett ikke vite hvor mange som egentlig har vært ute en kveld eller om man har kommet til å registrere noen flere ganger.

I følge Pro Sentrets egne tall og beregninger har det kun vært en svak økning i antall kvinner i gateprostitusjon i første halvdel av 2000-tallet.[20] En dramatisk endring derimot er den kraftige økningen av antall utenlandske kvinner i prostitusjon. Antall norske kvinner i prostitusjon er redusert så å si tilsvarende. Gateprostitusjonen i de store byene domineres i 2007 av utenlandske kvinner, og denne prostitusjonen har også blitt mer synlig i det offentlige rom. I 2007 var nigerianske kvinner den desidert største gruppen. Blant Pro Sentrets 1276 brukere i 2007 var 398 fra Nigeria, mens norske kvinner utgjorde 321. En annen stor gruppe på det norske prostitusjonsmarkedet er thailandske kvinner, og de siste årene har det vært en økning i kvinner fra Bulgaria og Romania.[21]

Pro Sentret registrerer ikke menn som selger sex på samme måte som kvinner, og har liten oversikt over denne delen av markedet.[22]

Norge har bare synlig og etablert gateprostitusjon i Bergen og Stavanger foruten i Oslo, og i årsrapportene fra og med 2005 oppgir også Pro Sentret tall for gateprostitusjon i disse byene. For 2007 oppgir Pro Sentret at det totale antall personer i gateprostitusjon er 1157. Disse tallene bygger på arbeidet til de lokale prostitusjonstiltakene.[23] Det er kun kvinner som er registrert i de tre byene, og tiltakene har lite oversikt over og kjennskap til eventuelle menn i prostitusjon.

---

[20] Pro Sentret (2008): Året 2007, Oslo: Oslo kommune, side 1. Pro Sentret registrerte 967 kvinner i gateprostitusjon i 2007. Dette tallet er ledet utfra antall individuelle registreringer beskrevet overfor, basert på besøk på Sentret samt observasjoner på felt. Dette er en økning på nesten 14 prosent fra 2006 da Pro Sentrets anslag var 850 kvinner. Økningen i gateprostitusjonen skyldes flere ting, men viktige forklaringer er økningen i utenlandske kvinner i prostitusjon, som i større grad enn de norske jobber på gata, og politiets økte innsats mot å uroe innendørsmarkedet de siste årene. Denne utviklingen både avviker fra og sammenfaller med utviklingen i Danmark beskrevet i Holmströms og Skilbreis innledning. I Danmark har på den ene siden gateprostitusjonen blitt synligere og større de siste årene på grunn av veksten i den utenlandske prostitusjonen, men utviklingen over en lengre periode har vært at innendørsprostitusjonen vokser på bekostning av gateprostitusjonen.

[21] Pro Sentret (2008): Året 2007, Oslo: Oslo kommune.

[22] Lenge førte Pro Sentret statistikk over mannlige brukere side om side med de kvinnelige, og tallene viste en kraftig reduksjon i antallet mannlige brukere fra 92 i 2001til 33 i 2004 (Pro Sentret 2005). Denne reduksjonen kan skyldes flere ting, som at mannlige prostituerte sluttet å jobbe tett på den kvinnelige gateprostitusjonen ettersom den utenlandske prostitusjonen økte, eller at de sosiale tiltakene i mindre grad så menn som selger seksuelle tjenester fordi de i økende grad ble opptatt av utviklingen i den kvinnelige prostitusjonen.

[23] I Bergen ble det registrert 122 kvinner i gateprostitusjon i 2007, en liten nedgang fra 137 kvinner året før. I Stavanger registrerte Kirkens Bymisjon Albertine 67 kvinner i gateprostitusjon i 2007, noe som er en økning i forhold til 49 kvinner i 2006.

Hvis vi antar at tallene til de oppsøkende tiltakene i de tre byene hvor det er etablert gateprostitusjon er riktig, og at alle registreringene representerer ulike kvinner, så ble det registrert i overkant av 1100 kvinner i gateprostitusjon i Norge i 2007. Det er imidlertid grunn til å tro at flere av kvinnene reiser mellom de ulike byene, slik at noen kvinner sannsynligvis er registrert i flere byer. Men hvis vi går utifra at de enkelte tiltakene kun registrerer hver kvinne én gang og vi samtidig tar høyde for at kanskje ikke alle kvinner blir registrert i det hele tatt, så vil det sannsynligvis være ganske riktig å si som et minimum at nærmere 1000 kvinner av norsk og utenlandsk opprinnelse arbeidet i gateprostitusjon i Norge i kortere eller lengre perioder i 2007.

1.4.2 Innemarkedet

Når det gjelder innemarkedet oppgir alle de ulike tiltakene i Norge at de har relativt liten oversikt. Pro Sentret beregner fordelingen mellom utemarked og innemarked i Norge til å være omtrent 40/60 i 2007, det vil si at 40 prosent av kvinner i prostitusjon jobber ute og resten inne.[24] Pro Sentret anslår på bakgrunn av registrering av gatemarkedet og annonsemarkedet, at det totale antall personer i prostitusjon i Norge i 2007 er 2654. Dette er en økning på 120 personer fra 2006, noe som skyldes økning i gateprostitusjon. Det har vært vanskelig å anslå fordelingen av norske og utenlandske kvinner på innemarkedet, men Pro Sentret konkluderer i sin kartlegging av brukere av de sosiale tiltakene og annonsetelling i 2005 at det var omtrent 50/50 norske og utenlandske kvinner.[25] I årsrapporten for 2007 blir ikke innemarkedet beskrevet i noen særlig grad, men antall personer som annonserer for salg av seksuelle tjenester i Norge blir estimert til å være på rundt 1500,[26] det samme som i 2006.

Både i Stavanger, Bergen og Kristiansand er det utført en kartlegging av innendørsmarkedet i løpet av de to siste årene. Kirkens Bymisjon Albertine har registrert alle telefonnummer og annonser knyttet til salg av

[24] Denne fordelingen gjentas på Pro Sentrets nettsider både for året 2006 og 2007. Dette anslaget er basert på brukerene de sosiale tiltakene i de store byene og en annonsetelling som ble foretatt i 2005 (Pro Sentret 2006).
http://www.prosentret.no/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=38 og http://www.prosentret.no/index.php?option=com_content&task=view&id=21&Itemid=39

[25] Pro Sentret (2007): Året 2006, Oslo: Oslo kommune.

[26] Pro Sentret (2008): Året 2007, Oslo: Oslo kommune.

seksuelle tjenester i Stavanger siden slutten av 2005. Antallet ulike annonser årlig har ligget på mellom 150–200 fra 2005 til 2007.[27] Gjennom oppringning på telefonnummer i 2007 har Albertine kommet i kontakt med 82 kvinner som selger sex på innendørsmarkedet i Stavanger, av disse har to vært norske og resten av utenlandsk opprinnelse.

Kartleggingen i Bergen ble utført av Utekontakten og omhandlet kun kvinner. Kartleggingen konkluderer med at det å anslå antall kvinner i innendørsprostitusjon er en vanskelig oppgave. Med utgangspunkt i en antakelse om at to tredeler av prostitusjonen foregår innendørs,[28] gjør de likevel en beregning utifra hvor mange kvinner som er observert i gateprostitusjon. Ettersom det der i 2006 ble registrert litt over 130 kvinner på gata, konkluderes det med «at det skal være rundt 350 kvinner på innemarkedet i Bergen på årsbasis».[29] Dette anslaget sammen med sammenstilling av telling av annonser utført av Utekontakten i Bergen, politiet, Pro Sentret og PION oppsummerer Utekontakten at det fantes mellom 250 og 400 kvinner i innendørsprostitusjon i Bergen i 2006.[30]

Kartleggingen i Kristiansand tok sikte på å undersøke omfanget av både mannlig og kvinnelig prostitusjon, ute og inne.[31] Men ettersom det ikke finnes signifikant synlig utendørsprostitusjon eller menn i prostitusjon i Kristiansand, omhandler rapporten i først rekke kvinner i innendørsprostitusjon. I forbindelse med kartleggingen av prostitusjon i Kristiansand ble annonsemarkedet på internett kartlagt fra oktober 2006 til oktober 2007. Slik kan man anta at de aller fleste som annonserte sexsalg i Kristiansand ble registrert. Rapporten tar utgangspunkt i en antakelse om at innendørsprostitusjonen utgjør 75 prosent av markedet, og de viser til, uten å referere til kilde, at denne fordelingen anslås av Pro Sentret og PION.[32] Det konkluderes med at mellom 200–250 tilreisende kvinner selger sex i Kristiansand årlig, i tillegg til et tjuetalls fastboende kvinner.

[27] Intervju med Helge Årsvoll på Kirkens Bymisjon Albertine, juni 2008.

[28] Denne antakelsen bygger de på PIONs rapport fra 2005 og handlingsplanen til Bergen kommune for årene 2003–2005, men heller ikke der er denne beregningsmodellen redegjort for, det blir heller beskrevet som en antakelse.

[29] Utekontakten i Bergen (2006), Innendørs prostitusjon i Bergen, Bergen kommune, side 11

[30] De understreker selv at estimatene er usikre, og det synes noe uklart hvordan de kommer fram til akkurat dette antallet på bakgrunn av de oppgitte estimatene.

[31] Kristiansand kommune (2008), Prostitusjon i Kristiansand.

[32] Kristiansand kommune (2008), Prostitusjon i Kristiansand, side 22.

Majoriteten av både de tilreisende og de fastboende kvinnene kommer fra andre land enn Norge.

Trondheim og Tromsø har ikke noe synlig gateprostitusjon, og heller ikke oppsøkende tiltak kun rettet mot prostitusjonsmiljøet. I disse to byene er det politiet som holder oversikt over innendørsprostitusjonen. Politiet i Trondheim forteller at de har god oversikt over prostitusjonsmiljøet og at de har registrert annonser på nett systematisk siden 2005.[33] Det er noen i rusmiljøet som selger sex i det offentlige rom, og det er også noe prostitusjon på nattklubber, men i hovedsak foregår prostitusjonen i Trondheim inne i leiligheter eller på hoteller. Politiet antar at det er rundt 30–40 kvinner som jobber i prostitusjon på innemarkedet i Trondheim hver uke. Av disse er de fleste tilreisende. Politiet i Tromsø oppgir at de ikke har noe fast system for registrering av annonser for innendørsprostitusjon, men at de holder seg oppdatert på bevegelser på nettsteder der det annonseres seksuelle tjenester. Prostitusjon i Tromsø foregår i all hovedsak innendørs, og partene treffes på barer eller utesteder eller svarer på annonser på nett eller i magasiner. Politiet anslår at antallet som selger sex i Tromsø til enhver tid ligger på rundt femten kvinner. Av disse antas to tredeler å ha russisk bakgrunn og er enten fastboende eller tilreisende fra det nordlige Russland, mens en tredel har annen utenlandsk bakgrunn og kommer reisende fra Sør-Norge til Tromsø i korte perioder. Politiet har ikke kjennskap til etnisk norske kvinner som selger sex i Tromsø.

De ulike politidistriktene registrerer i variende grad annonser med tanke på å bygge straffesaker i sitt distrikt, men vårt inntrykk gjennom intervjuene er at det har vært til dels lite samarbeid mellom politidistriktene. Den nasjonale kriminalpolitienheten Kripos hadde som mål å igangsette et nasjonalt prosjekt med systematisk registrering og overvåkning av formidling av sexsalg over nettet i løpet av 2007, men i første halvdel av 2008 er dette prosjektet fortsatt ikke helt etablert. Politiets spesialenhet for bekjempelse av menneskehandel, STOP-gruppa, arbeider i 2008 med å opprette og samordne et nasjonalt register over annonser for sexsalg.

[33] Intervju med Ove Sem, stasjonssjef Sør-Trøndelag politidistrikt, november 2007 og juni 2008.

1.4.3 Problemer med tallene

Som vi ser, har flere instanser et fokus på å skaffe en oversikt over kvinner i prostitusjon. Også i tiltak som ikke utgir egne omfangsberegninger noteres det hvor mange man treffer på under feltarbeid etc. Kirkens Bymisjon Nadheim, for eksempel, registrerer hvor mange kvinner de er i kontakt med, men foretar ingen systematisk registrering. Ingen holder spesielt oppsyn med den mannlige prostitusjonen. Det er svært vanskelig å beregne hvor mye prostitusjon som foregår, i Norge som i andre land. Helen Ward og Sophie Day hevder at anslagene over prostitusjon i Europa er svært usikre fordi de er basert på anslag av varierende kvalitet foretatt av politiet, helsemyndigheter og sosiale tiltak (2004:22). Ulike instanser som er i kontakt med fenomenet og partene kan være opptatt av å kartlegge omfanget i ulik grad. Det kan for eksempel være forskjeller i hvor opptatt de sosiale tiltakene er av å få en systematisk oversikt over antallet kvinner og menn i prostitusjonen eller av å få en oversikt over gate- versus innendørsmarkedet. Det betyr også at hvilke grupper som telles avhenger av det fokuset tiltakene og politiet har. Når det for eksempel er lite oppmerksomhet rettet mot mannlig prostitusjon, og politiet og sosiale tiltak i liten grad har noe med den delen av prostitusjonsmarkedet å gjøre, blir ikke menn som selger sex talt med i de nasjonale anslagene. Dette igjen betyr at fenomenet ser lite ut.

Tallene over hvor mange som selger seksuelle tjenester har altså en politisk slagside. Med oppmerksomheten rundt mulig menneskehandel, har overvåkningen av prostitusjonsmiljøene økt, og dette har spesielt dreid seg om å produsere kunnskap om antall kvinner som selger sex og egenskaper ved dem. Tallene gis en stor betydning i norsk offentlig debatt, og er viktig for prioriteringene på feltet. Som deltakere i prostitusjonen i en tid hvor denne overvåkes nøye, kan ikke kvinnene unndra seg offentlighetens blikk, spesielt ikke hvis de trenger å oppsøke de sosiale tiltakene. Kvinnene som kan arbeide innendørs med faste kunder, kan i større grad beskytte seg fra innsyn. Kundene blir talt gjennom ulike typer surveys, men hvis de ikke vil telles med, kan de helt enkelt la være å svare på det tilsendte spørreskjemaet.[34]

[34] Annick Prieur og Arnhild Taksdal utga i 1989 boka *Å sette pris på kvinner* som blant annet bygger på et kvantitativt materiale om sexkjøp. Tallmaterialet var basert på en spørreundersøkelse 564 menn deltok i. Av disse hadde 13 prosent erfaringer med å kjøpe sex. I denne under-

1.5 Menneskehandel

1.5.1 Rammeverket

De siste årene har mye av oppmerksomheten som har vært rettet mot prostitusjonsfeltet til dels handlet om menneskehandel for prostitusjonsformål. Menneskehandel har stått høyt på den politiske agendaen siden 2000. I arbeidet mot menneskehandel er norske myndigheter forpliktet av flere internasjonale konvensjoner. Den viktigste er den som ofte kalles Palermoprotokollen.[35] I tillegg til Palermoprotokollen er norske myndigheter forpliktet av Europarådskonvensjonen mot menneskehandel.[36]

Det er laget tre handlingsplaner som angir hvilke tiltak norske myndigheter skal møte menneskehandel med. Den første, *Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn (2003–2005),*[37] ble fulgt opp med 100 millioner kroner. Midlene skulle brukes til å beskytte og hjelpe ofre, forebygge menneskehandel, straffeforfølge menneskehandlere og bedre evnen til å oppnå disse målene gjennom kunnskapsheving og nasjonalt, regionalt og internasjonalt samarbeid. Disse hovedmålene skulle nås ved hjelp av 23 tiltak eller delmål. Svært lite av dette ble brukt i Norge, i stedet prioriterte man å støtte tiltak i «pprinnelsesland for menneskehandel» for forebygging og assistanse.

Når det gjelder de sosiale tiltakene som beskrives i planen, er de svært generelle, og i mange av dem er det mer snakk om å utrede og planlegge, enn å iverksette.[38] I de tiltakene som beskrives detaljert, er det i bunn og

---

søkelsen var svarprosenten på 56.4 prosent, og vi kan ikke vite hvor mange av de resterende 43.6 prosentene av det opprinnelige utvalget på 1001 menn som også har slike erfaringer. Det samme problemet har statistikken over sexkjøp som lages hvert femte år basert på seksualvaneundersøkelsene utført av Nasjonalt institutt for folkehelse (Træen et al. 2005).

[35] Denne protokollens fulle tittel er Protokoll for bekjempelse av handel med mennesker, spesielt kvinner og barn, og den er en frivillig tilleggsprotokoll til FNs konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet som Norge underskrev i 2000.

[36] I tillegg har Norge forpliktelse i henhold til FNs kvinnekonvensjon (for en diskusjon om hvordan spørsmålet om menneskehandel berøres i Kvinnekonvensjonen, se Sandvik 2003), FNs barnekonvensjon og ILOs konvensjon om de verste former for barnearbeid.

[37] Justis- og politidepartementet (2003), *Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn (2003–2005).*

[38] I ettertid har myndigheten blitt kritisert for ikke å ha fulgt opp arbeidet med å hjelpe ofre. Se for eksempel Dagsavisen 31.01.08: «Fraråder kvinner å anmelde trafficking» og Aftenposten 27.04.08: «Får ikke hjelp ut av tvangsprostitusjon - Oppholdsstatus avgjørende for å få hjelp mot bakmenn».

grunn snakk om kontrolltiltak med fokus på ulovlig grensepassering og organisert kriminalitet.

Den andre handlingsplanen, *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2005–2008),*[39] beskriver 22 tiltak på de samme områdene som den første, og mange av tiltakene er en videreføring.[40]

I forhold til de sosiale tiltakene, som er hovedfokuset her, legges det vekt på å «identifisere» ofre, noe som beskrives som vanskelig blant annet på grunn av ofrenes selvforståelse (Justis- og politidepartementet 2005:9): «Ofre for menneskehandel vil sjelden selv avsløre at de er ofre når de kommer i kontakt med det offentlige eller frivillige tjenesteapparatet». Legg merke til at det her snakkes om at man *avslører* seg som offer. I den første handlingsplanen snakket man om å «finne» og «oppspore» ofre. Det blir også planlagt å gjennomføre informasjonsarbeid for å forhindre etterspørselen.[41] Akkurat som med den første handlingsplanen, handler mange av tiltakene om straffeforfølgelse og grensekontroll, og man vil vurdere flere tiltak som handler om å begrense visum- og innreiserettigheter. I Palermoprotokollen og Europarådskonvensjonen, er retur og assistanse i «opprinnelseslandet» viktige prinsipper. I den andre handlingsplanen gir man dette innhold ved å vise til planlagte returordninger.[42]

Den tredje handlingsplanen, *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2006–2009): Stopp menneskehandelen,*[43] kom allerede i 2006, noe som først og fremst skyldes regjeringsskiftet. Den tredje handlingsplanen inneholder 37 tiltak, hvorav 18 hevdes å være nye i forhold til tidligere handlingsplaner. I denne handlingsplanen har man gått bort fra å bare fokusere på kvinner og barn, som i den første, og kun på prostitu-

[39] Justis- og politidepartementet (2005), *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2005–2008).*

[40] Det angis ikke i handlingsplanen hvor mye penger som følger med tiltakene, og på pressekonferansen da handlingsplanen ble lansert, ville ikke den daværende justisministeren Odd Einar Dørum si noe om det. I en gjennomgang av menneskehandelstiltakene så langt, fortelles det at den endelige summen av de tre handlingsplanene har vært 200 millioner (Utenriksdepartementet 2007).

[41] Ett av disse tiltakene beskrives i Jahnsens kapittel «På nett med menn som kjøper sex».

[42] I dag har myndighetene inngått to slike returavtaler rettet inn mot ofre for menneskehandel: En generell med IOM Norge og en for nigerianske ofre med IOM Nigeria. Så langt har bare to returnert gjennom den første avtalen, og ingen med den andre. Det er hittil blitt brukt over 1,9 millioner kroner på avtalen med IOM i Nigeria, men ingen av de mange nigerianske kvinnene i prostitusjon i Norge har benyttet seg av den ennå.

[43] Justis- og politidepartementet (2006), *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2006–2009): Stopp menneskehandelen.*

sjon, selv om de viktigste tiltakene også i denne handlingsplanen rettes mot organisering og utnytting av kvinners prostitusjon. Språklig veksles det mellom begrepene «Menneskehandel» og «Handel med kvinner og barn».[44] Mange av tiltakene handler om å bedre kontakten og koordineringen mellom de mange ulike instansene som arbeider med tematikken, noe som gjenspeiler all aktivitet som er i gang på feltet.

Det er ikke blitt foretatt en overordnet evaluering av hvorvidt målsettingene i de sosiale tiltakene er nådd. Tiltakene som ble foreslått for å beskytte og hjelpe mulige og identifiserte ofre har på papiret blitt bedre de siste årene. Det viktigste eksempelet på det er utvidelsen av det som kalles refleksjonsperioden. Med den første handlingsplanen ble refleksjonsperioden beskrevet som et utsatt bortvisningsvedtak gitt for 45 dager. De ofrene som eventuelt hadde behov for et slikt tiltak var de som oppholdt seg ulovlig i landet. Med den siste handlingsplanen og etterfølgende instruks ble refleksjonsperioden utvidet til seks måneder, gitt mer detaljert innhold i form av rettigheter og tilbud og den ble utvidet til også å gjelde ofre med lovlig opphold i Norge.[45]

1.5.2 Konkrete menneskehandelstiltak[46]

Som en del av den norske regjeringens handlingsplan mot menneskehandel ble prosjektet ROSA (reetablering, oppholdssteder, sikkerhet, assistanse) opprettet i 2005 for å koordinere formidling av bistand til ofre for menneskehandel[47] De arbeider med kvinner som er handlet inn i prostitu-

[44] Blant annet allerede på side 1.

[45] Denne endringen kan skyldes at mens myndighetene i begynnelsen var opptatt av at ulovlig grensepassering var en viktig bestanddel av menneskehandel, har man i dag mer kunnskap om at ofre for menneskehandel kan befinne seg i mange ulike situasjoner.

[46] I tillegg finnes det en rekke koordinerende tiltak, både lokalt og nasjonalt. Norske myndigheter finansierer også tiltak som skal forebygge menneskehandel og tilby assistanse til identifiserte ofre i andre land. Disse tiltakene er administrert av Utenriksdepartementet (for en oversikt over dette arbeidet det siste året, se Utenriksdepartementet 2007). I tillegg har norske myndigheter en rekke tiltak for å bedre politiets og påtalemyndighetenes muligheter til å etterforske, tiltale og straffeforfølge gjerningspersoner i henhold til forbudet mot menneskehandel i Straffelovens § 224. Innsatsen i forhold til straffeforfølging av menneskehandlere beskrives i Skilbreis kapittel. Det finnes egne instanser og retningslinjer for håndteringen av handel med barn. I vår gjennomgang fokuserer vi på apparatet rettet inn mot å håndtere menneskehandel med voksne ofre.

[47] ROSA drives i regi av Krisesentersekretariatet og er finansiert av Justisdepartementet. Tilgang til tilbudet gis bare til kvinner som slutter med prostitusjon, selv om den drives selvsten-

sjon, og gjennom tiltaket plasseres identifiserte ofre for menneskehandel på krisesentre rundt om i landet eller de får tilgang til informasjon om tilgjengelig bistand, for eksempel mens de venter på avgjørelse i asylsak eller under refleksjonsperioden.[48]

Også de etablerte prostitusjonstiltakene har de siste årene jobbet med menneskehandelsproblematikk. Det viktigste bidraget fra de ulike kommunale og private sosiale tiltakene er at de tilbyr et kontaktpunkt for mulige ofre, at de kan hjelpe kvinner å ta kontakt med andre instanser, slik som politiet, ROSA eller en advokat og at de etablerer tiltak som kan gjøre ofre i stand til å stå på egne ben og derfor ikke være avhengig av en tredjepart som også utnytter dem.

Pro Sentret startet arbeidsmarkedstiltak i 2006. Grunnen var at de stadig kom i kontakt med kvinner som hadde problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet. Pro Sentret startet også opp norskkurs, først for nybegynnere og så videregående, noe Nadheim også startet med i 2007. I tillegg har de sosiale tiltakene arrangert skrive- og lesekurs, og kurs i data, søm og renhold. Adoraprosjektet i regi av Tone Lise-Akademiet er et pilotprosjekt med kurs i negldesign og manikyr i samarbeid med ROSA og Krisesentersekretariatet og finansiert av Sosial- og helsedirektoratet, øremerket for ofre for menneskehandel innenfor ROSA.

I årsrapporten for 2007 peker Pro Sentret på utfordringer og mangler i tilbudet til ofre for menneskehandel. ROSAs botilbud gjennom krisesentrene passer ikke for alle brukere, og er dessuten ikke egnet til å bosette personer over langt tid.[49] Videre har krisesentrene et kapasitetsproblem og kan ikke ta i mot alle som ønsker å benytte seg av botilbudet. Nadheim, Pro Sentret, ROSA og Reform har derfor søkt om midler til et boligprosjekt for ofre for menneskehandel. Det er også et problem at retten til norskundervisning for ofre for menneskehandel er knyttet til asylmottakene eller krisesentrene. Det vil si at ofre for menneskehandel som bor andre steder ikke har rett til norskundervisning, og Pro Sentret

---

dig. For beskrivelse av ROSAs drift i forhold til intensjonene, se Skogøy 2006 og Dyrlid og Berg 2008.

[48] Personer utsatt for menneskehandel som har fått innvilget refleksjonsperiode, har krav på økonomisk og sosialfaglig bistand selv om de ikke bor i sikre boliger i regi av ROSA. I Oslo kommune er det Grünerløkka sosialsenter som har ansvar for å tilby denne bistanden.

[49] Noe som også er en sentral konklusjon i den nylig gjennomførte evalueringen av ROSA (Dyrlid og Berg 2008).

påpeker at denne rettigheten burde henge sammen med status som offer for menneskehandel og ikke bosted.

En annen mangel, er at menneskehandelstiltakene først og fremst er rettet inn mot kvinner. I 2008 har Pro Sentret også fått kontakt med menn som er utsatt for menneskehandel inn i prostitusjon. Under arbeidet med disse ofrene ble det tydelig at hjelpetilbudene kommer til kort.

1.5.3 Omfanget av menneskehandel

Det har ikke blitt gjort forsøk på å anslå hvor mange tilfeller av menneskehandel vi har hatt i Norge. I handlingsplanene og andre offentlige dokumenter, fortelles det at man ikke vet noe om omfanget nasjonalt, men det legges vekt på at omfanget er stort internasjonalt. For eksempel står det i den andre handlingsplanen (Justis- og politidepartementet 2005:13): «Ifølge FN er menneskehandel i ferd med å passere narkotikahandel som den nest største illegale økonomien i verden, etter handel med våpen». I handlingsplanene forutsettes det at fenomenet stadig øker, også i Norge. I den siste handlingsplanen slås det for eksempel innledningsvis fast at (Justis- og politidepartementet 2006:1): «Vi vil ikke sitte stille og se på at en stadig mer omfattende handel med særlig kvinner og barn får utvikle seg til vår tids slavehandel».

I de sammenhengene norske myndigheter viser til konkrete tall, er det snakk om antall ofre/mulige ofre som har fått en form for assistanse. Når det gjelder antall innrapporterte ofre for menneskehandel, kan Birgitte Ellefsen i Koordineringsenheten for menneskehandel (KOM), fortelle at 204 personer, hvorav 30 menn, ble identifisert som ofre for menneskehandel i perioden 2005-februar 2008.[50]

Det er mange problemer involvert i å skulle si noe om omfanget menneskehandel. Ulike instanser som befatter seg med mulige ofre definerer menneskehandel ulikt eller leter blant ulike grupper. Som beskrevet i kapittelet om den rettslige behandlingen av prostitusjon og menneskehandel i Norge, legges listen for å definere noe som menneskehandel på ulike steder, det er til og med forskjeller mellom ulike domstoler. Sosiale tiltak som er i kontakt med mulige ofre, kan legge lista et helt annet sted enn

[50] Dette framkom på en presentasjon på et seminar i regi av Utledningsdirektoratet (UDI) 28.08.08.

politi- og påtalemyndigheter. Det er derfor problematisk å slå sammen tall produsert av ulike organisasjoner eller instanser, fordi de rett og slett måler ulike ting. Det samme gjelder forsøk på å sammenligne omfanget mellom land, eller å slå sammen estimater internasjonalt. Det er også vanskelig å produsere tall om menneskehandel fordi omfanget man finner også henger sammen med innsatsen man legger i arbeidet rettet mot fenomenet. I tillegg kommer det at handlingene man sammenfatter i definisjonen av menneskehandel, ofte foregår i det skjulte, og det er derfor vanskelig å si noe om det reelle omfanget.

Som nevnt, har norske myndigheter vært tilbakeholdne med å gå ut med et anslag over hvor mye menneskehandel de tror foregår. Men det finnes organisasjoner som forsøker å lage internasjonale anslag. Når vi ikke engang på nasjonalt nivå kan finne gode anslag, vil de globale eller europeiske anslagene bare være en addisjon av usikre tall (Tyldum et al. 2005). Dette er det Liz Kelly og Linda Regan kaller «guesstimates» (2000:16). Disse tallene igjen brukes til å begrunne innsats og engasjement, som om utnytting må foregå i stor skala for å være alvorlig.

1.6 Kunnskap og makt

I forhold til måten prostitusjonspolitikk utformes og menneskehandel framstilles i handlingsplanene rettes myndighetenes og organisasjonenes blikk i spesielle retninger. En viktig erkjennelse i Michel Foucaults (1998) arbeid er at kunnskap og makt skaper hverandre gjensidig. Kunnskapen som skapes om prostitusjon og og menneskehandel kan forstås innenfor rammen av det Michel Foucault (1998) kaller biomakt; statsstyring gjennom visse former for kunnskapsproduksjon. I dagens situasjon, holdes anslag over antall kvinner i prostitusjonen opp som relevant og viktig kunnskap. Når antall kvinner som selger sex gjøres så viktig påvirker det hva slags politiske alternativer som synes passende, og hvor politiet og sosiale tiltak skal sette inn støtet. Når man lager politikk og tiltak med én gruppe for øyet, er det vanskelig å finne andre. Det er også fordeler ved å være i fokus, og mangelen på interesse for menn som selger sex og som er ofre for menneskehandel betyr også at de ikke får hjelp til de problemene de har. I og med at man allerede i utgangspunktet holdt prostitusjonsmiljøene under tett oppsyn, har det også vært der det har vært

lettest å oppdage tilfeller av menneskehandel. I den siste handlingsplanen beskriver man at man vil forandre det ensidige fokuset på prostitusjonen (Justis- og politidepartementet 2006:3):

> Likeledes rettes større oppmerksomhet mot menneskehandel i form av tvangsarbeid og organhandel. Dette er områder som til nå har blitt viet liten oppmerksomhet i Norge, men hvor regjeringen vil styrke innsatsen særlig gjennom internasjonalt arbeid.

Ulike former for menneskehandel har hele tiden ligget i den internasjonale definisjonen, men dette betyr at menneskehandelspolitikken som styringsverktøy øker sitt virkeområde i en norsk kontekst. Samtidig ser vi at problemet først og fremst plasseres utenfor Norge, i og med at tiltakene skal være internasjonalt rettet. De tre handlingsplanene mot menneskehandel kan ses som styringsredskaper som ikke bare angir hva som skal gjøres i møte med fenomenet, men som også konstruerer fenomenet og «korrekte» måter å snakke om dette på. Et viktig eksempel er hvordan årsakene til menneskehandel framstilles. Handlingsplanene framstiller veien inn i menneskehandel for prostitusjonsformål ulikt. Mens den siste handlingsplanen beskriver at kvinner kan bli rekruttert fra prostitusjonsmiljøer i hjemlandet, vises det i de foregående handlingsplanene flere ganger til at kvinnene «ender» i prostitusjon eller «lokkes» til prostitusjon. Hvordan ofrene framstilles påvirker hvordan man lager tiltak mot menneskehandel. Hvis man antar at ofrene ikke har hatt kjennskap til prostitusjonen på forhånd, prioriterer man ikke å lage tiltak målrettet mot kvinner i prostitusjon i hjemlandet. Antakelser om ofre er også viktig for hvorvidt ofre kjenner seg igjen og opplever at problematikken og tiltakene angår dem selv (Brunovskis og Surtees 2007).

1.7 Avslutning

I dette kapittelet har vi beskrevet og drøftet de sosiale tiltakene som finnes på prostitusjons- og menneskehandelsfeltet og de anslagene som har blitt gjort over omfanget av de to fenomenene. Oppsummert kan vi si at arbeidet rettet mot å assistere kvinner i prostitusjon i Norge utføres med ulike ideologiske begrunnelser, selv om mye av det praktiske arbeidet er det samme. En viktig mangel er tiltak rettet inn mot menn som selger

seksuelle tjenester. Tiltakene rettet mot å assistere ofre for menneskehandel har blitt utvidet de siste årene. Tiltakene hittil kunne kritiseres for å være for lite differensierte og fleksible. I dag er man mer klar over, enn det man var for få år siden, at ofre for menneskehandel kan ha svært ulike behov, og flere av tiltakene er nå under evaluering eller revidering. En viktig mangel også her er at tiltak rettet mot menn er lite utbygd.

Vi har også diskutert den betydningen kunnskapsproduksjon på disse feltene gis, og politiske implikasjoner av dette. Fenomenene konstrueres gjennom tiltakene som initieres; hvordan prostitusjon og menneskehandel framtrer blir skapt av og skaper hvordan samfunnet håndterer fenomenene. Hvis man hadde hatt et like godt apparat til å møte menn som kvinner, hadde vi i dag også hatt mye kunnskap om menn som selger sex og menn som ofre for menneskehandel. Fokuset på menneskehandel fortsetter å være rettet mot prostitusjonen, og hvis man hadde overvåket andre samfunnsområder der menneskehandel kan foregå like nøye, hadde dette antakeligvis endret seg.

Selv om man de siste tretti årene har vært opptatt av å møte kvinner og menn i prostitusjonen med hjelp og støtte, har ikke prostitusjon i seg selv vakt så mye oppmerksomhet og generert så mange tiltak som menneskehandel har de siste årene. Menneskehandel har forandret prostitusjon som kunnskapsfelt. De siste tiårenes sterke fokus på den utenlandske prostitusjonen, betyr at andre deler av markedet har blitt mindre synlige. Norske kvinner er i mindre grad målgruppe for sosiale tiltak, og politiets oppmerksomhet er vendt mot utenlandske kvinners prostitusjon fordi de prioriterer arbeidet mot menneskehandel så høyt. Den mannlige prostitusjonen fikk mindre og mindre oppmerksomhet samtidig som den utenlandske prostitusjonen økte. Man kan spørre seg om denne usynliggjøringen skyldes at man antar at menns og norske kvinners prostitusjon er annerledes og eventuelt «bedre» enn den som vekker oppmerksomhet og generer tiltak.

Referanser

Brunovskis, Anette og Guri Tyldum (2004): Crossing Borders. An Empirical Study of Transnational Prostitution and Trafficking in Human Beings. Fafo-rapport 426.

Brunovskis, Anette og Rebecca Surtees (2007): Leaving the past behind? When victims of trafficking decline assistance. Fafo-rapport 2007:40.

Dyrlid, Linda og Berit Berg (2008): Menneskehandelens ofre – fra utnytting til myndiggjøring. Evaluering av ROSA-prosjektet. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.

Foucault, Michel (1998): The History of Sexuality: The Will to Knowledge. London: Penguin.

Justis- og politidepartementet (2003): Regjeringens handlingplan mot handel med kvinner og barn (2003–2005).

Justis- og politidepartementet (2005): Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2005–2008).

Justis- og politidepartementet (2006): Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2006–2009): Stopp menneskehandelen.

Kelly, Liz og Linda Regan (2000): Stopping Traffic: Exploring the extent of, and responses to, trafficking in women for sexual exploitation in the UK. London: Police Research Series Paper 125.

Kristiansand kommune (2008): Prostitusjon i Kristiansand.

Neumann, Iver B. (2003): Regjeringsbegrepet og regjeringens historiske fremvekst. I: Neumann, Iver B. og Ole Jacob Sending (red.): Regjering i Norge. Oslo: Pax Forlag.

Prieur, Annick og Arnhild Taksdal (1989): Å sette pris på kvinner. Menn som kjøper sex. Oslo: Pax Forlag.

Pro Sentret (2004): Årsrapport 2003. Oslo: Oslo kommune.

Pro Sentret (2005): Året 2004 sett med Pro Sentrets øyne. Oslo: Oslo kommune.

Pro Sentret (2006): Året 2005. Oslo: Oslo kommune.

Pro Sentret (2007): Året 2006. Oslo: Oslo kommune.

Pro Sentret (2008): Året 2007. Oslo: Oslo kommune.

Sandvik, Kristin Bergtora (2003): Handel med kvinner som menneskerettighets-brudd. En rettslig analyse av Kvinnekonvensjonens artikkel 6, skriftserie nr. 7, Institutt for offentlig rett, UiO.

Skilbrei, May-Len og Astrid Renland (2008): «Å tolerere eller ikke å tolerere, det er spørsmålet: Forholdet mellom lovgivning og sosialt arbeid på prostitusjonsfeltet. Tidsskrift for velferdsforskning vol 11(3): 166–178.

Skogøy, Elin (2006): »De får meg til å føle at jeg hører til blant folk». Krisesentrenes arbeid i møte med kvinner utsatt for menneskehandelen. Oslo: Krisesentersekretariatet.

Træen, Bente, Line Eek-Jensen og Hein Stigum (2005): «Sex customers in Norway 2002». Electronic Journal of Human Sexuality, Volume 8, September 26. www.ejhs.org.

Tyldum, Guri, Marianne Tveit og Anette Brunovskis (2005): Taking Stock. A review of the existing research on trafficking for sexual exploitation. Fafo-rapport 493.

Utekontakten i Bergen (2006): Innendørs prostitusjon i Bergen. Bergen: Bergen kommune.

Utenriksdepartementet (2007): Utenriksdepartementets tiltak mot menneskehandel under Regjeringens Handlingsplan. Rapport om innsatsen i 2007.

Ward, Helen og Sophie Day (2004): «Sex work in context». I: Sophie Day og Helen Ward (red.): Sex Work, Mobility and Health in Europe. London: Kegan Paul.

2. Rettslig håndtering av prostitusjon og menneskehandel i Norge

May-Len Skilbrei

2.1 Innledning

Å håndtere fenomenet prostitusjon har lenge vært en utfordring i Norge, som i mange andre land. Man har forsøkt mange ulike måter å regulere prostitusjon på, og vi ser store historiske og lokale forskjeller. Mens tidligere tiders prostitusjonslovgivning har kriminalisert det å selge seksuelle tjenester, og politi- og påtalemyndigheter har rettet mesteparten av sin oppmerksomhet mot kvinner i prostitusjon, har man i de siste tiårene blitt mer og mer opptatt av å gripe inn ovenfor de andre partene i prostitusjon. Det har først og fremst vært snakk om håndteringen av kriminell involvering i prostitusjon fra en tredjepart i prostitusjonen, i dag en hallik eller menneskehandler. Halliklovgivningen har gjennomgått flere store endringer de siste 15 årene, og i 2003 ble det innført et eget forbud mot menneskehandel. De siste to tiårene har man også diskutert mulighetene for å kriminalisere det å kjøpe seksuelle tjenester i Norge. Etter alt å dømme vil et slikt forbud tre i kraft i 2009, og det vil bli forbudt å kjøpe «seksuell omgang eller handling».[51]

I dette kapittelet beskriver og diskuterer jeg rettsutviklingen på prostitusjons- og menneskehandelsfeltet, og hvordan hallikvirksomhet og menneskehandel for prostitusjonsformål diskuteres i norske rettssaker. Jeg

[51] Dette er begrepet valgt i *Ot.prp. nr. 48* (2007–2008). Om lov om endring i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling mv.).

spør hvordan grensen trekkes opp mellom de to formene for kriminell involvering i andres prostitusjon. Materialet er hallik- og menneskehandelsaker fra juli 2003, da menneskehandelsparagrafen trådte i kraft, til våren 2008. Jeg har samlet dommer etter Straffelovens §§ 202 og 224 i denne perioden og sett etter passasjer i dommene hvor organiseringen av andres prostitusjon diskuteres direkte.

I de konkrete sakene følger jeg straffesakskjeden, fra tingretten, til lagretten, og i enkelte tilfeller, til Høyesterett. Bakgrunnen for analysen av rettsmaterialet er ulike offentlige dokumenter produsert om prostitusjon og menneskehandel, slik som handlingsplaner, Odelstingsproposisjoner og styringsdokumenter slik som notater fra departementer og politiets instruksjoner, og egen og andres forskning på prostitusjon og menneskehandel.

2.2 Hva skjer i retten?

Et domsmateriale er en mager representasjon av saksframleggelsen og diskusjonene som har funnet sted i rettssaken, men dommene gir samtidig et fortettet inntrykk av hva som har blitt forstått som viktig og på hvilke områder de viktigste prinsipielle diskusjonene har gått. Retten er en viktig arena for definisjonskamper i samfunnet. I retten legges lista for hva som er akseptabelt, og grensene for et fenomen diskuteres. Fortellinger om erfaringer og fenomener rammes inn av de sammenhengene de inngår i (Plummer 1995). Det vil si at prosedyrer i retten setter rammer for hva slags fortellinger som fortelles om prostitusjon og menneskehandel, og derfor hvordan fenomenene og de involverte ser ut; noe kommer i forgrunnen, andre ting kommer i bakgrunnen. Smart hevder at jusen lett blir en dominerende diskurs; den rettslige versjonen av hva som har hendt blir den eneste gyldige (Smart 1995). Et viktig spørsmål er derfor hva relasjonen mellom den samfunnsmessige definisjonen av menneskehandel og hallikvirksomhet og rettens definisjon er. Å se rettssystemet, forstått ikke bare som det som skjer i rettssalen, men også i lovgivningsprosessen, håndhevingen og insitusjonene som er involvert, som en del av samfunnet er kjernen i rettssosiologien. Lovgivning og håndheving av denne kan ikke ses isolert fra andre samfunnsområder, ettersom lovgivning er en del

av og påvirker de politiske kampene og kulturelle forestillinger (Mahoney 1994:61).

Et viktig utviklingstrekk på mange samfunnsområder de siste årene har vært nasjonal implementering av internasjonale rettslige avtaler, både på et europeisk og internasjonalt nivå. Dette er et ledd i en utvikling som Habermas (1984) kaller verrechtlichung, et begrep som oversettes til rettsliggjøring eller judisialisering på norsk. Begrepet viser til en situasjon hvor det i økende grad gjøres bruk av rettsregler for å løse samfunnsproblemer, eller hvor reguleringen blir stadig mer detaljert, og hvor flere rettslige nivåer skal tilpasses hverandre. Juridiske kategorier får økt betydning, mens politiske og sosiale kategorier får relativt sett mindre betydning (Østerud 2006).

Ikke bare kan vi si at retten regulerer mulige lovbryteres handlinger gjennom å uttrykke moralske imperativer for handling (Hunt 2002), vi kan også si at retten regulerer mulige ofres handlinger ved at den fortolker hva som skal til for å anerkjennes som offer i det hele tatt (Smart 1995). Smart legger vekt på behovet for forskning på hvordan ideologi om kvinners seksualitet påvirker utviklingen av og bruken av lover (1995:53). I analysen vil jeg fokusere spesielt på hvordan kvinner som selger seksuelle tjenester framstilles; hva diskuteres når man skal fastslå hvorvidt kvinnene er ofre for utnytting?

Jeg vil først beskrive de generelle linjene i hvordan prostitusjon og menneskehandel håndteres på, før jeg beskriver og drøfter norsk lovgivning og anvendelse av denne. Til sist i dette kapittelet vil jeg beskrive situasjonen rundt vedtaket om å kriminalisere kjøp av seksuelle tjenester.

2.3 Prostitusjon og menneskehandel som rettslig rammeverk

I Norge har vi sett flere viktige skifter i forhold til hvordan politi- og påtalemyndigheter griper inn i prostitusjon. Det var et generelt forbud mot prostitusjon fra kriminalloven av 1842 fram til en ny straffelov kom i 1902, men også før den tid hadde man i realiteten akseptert prostitusjon. For eksempel regulerte man prostitusjon i hovedstaden i perioden 1840–1888. I denne perioden var altså det å selge seksuelle tjenester forbudt, samtidig som man i de to byene regulerte, og derfor implisitt tolererte fenomenet. Denne ordningen var inspirert av reguleringsordninger i

mange andre europeiske land i den samme perioden. At flere land la seg på en lokal reguleringslinje, samtidig som man hadde en nasjonal forbudslinje på 1800-tallet skyldtes at man ville forebygge videre spredning av kjønnssykdommer, spesielt syfilis. Man aksepterte altså noe man egentlig mente var galt, for å redusere den samfunnsmessige skaden. Avveininger mellom det å bekjempe gjennom forbud og det å tolerere for å redusere skaden, har vært viktig for prostitusjonspolitiske diskusjoner i Norge og andre land også i nyere tid (Skilbrei og Renland 2008). Prostitusjon ble avkriminalisert med den nye straffeloven i 1902, samtidig som man opprettholdt forbud mot oppfordring til utukt og løsgjengeri (Høigård og Finstad 1986). Det å organisere og utnytte andres prostitusjon er forbudt, men dette har, som jeg vil vise under, blitt forstått ulikt i ulike perioder. Forbudene mot det å organisere andres prostitusjon er i dag beskrevet i Straffeloven § 202, hallikparagrafen, og Straffeloven § 224, menneskehandelsparagrafen innført i 2003. Hallikparagrafen har de siste tiårene vært det viktigste straffebudet rettet mot prostitusjon, men med innføringen av forbudet mot menneskehandel har dette også vært en viktig del av den rettslige rammen for prostitusjonsvirksomhet. I det følgende vil jeg beskrive innholdet i disse to lovtekstene og diskusjoner i forbindelse med utformingen av dem.

2.3.1 Hallikvirksomhet

Hallikparagrafen har gjennomgått noen viktige endringer de siste femten årene. Disse endringene kan knyttes til endringer i prostitusjonsmarkedet. På midten av 1990-tallet endret prostitusjonsmarkedet seg dramatisk, spesielt i Oslo, med økt innendørsprostitusjon som var spredt i hele byen og som annonserte åpenlyst for sine tjenester. I tillegg stilte enkeltaktører i denne prostitusjonen opp i media og fortalte om livet på massasjeinstitutt.[52] Med disse endringene, kom krav om at hallikparagrafen måtte tilpasses de nye behovene politi- og påtalemyndighetene hadde. Dette gjaldt spesielt spørsmålet om det å annonsere for innendørsprostitusjon utgjorde hallikvirksomhet og om man kunne ramme de som leide ut til massasjeinstituttene med forbudet. I 1995 ble utleie eksplisitt inkludert i hallikparagrafen.

[52] For mer om denne utviklingen, se Skilbrei 1998.

Seksuallovbruddutvalget (NOU 1997:23) hadde som et av sine mandater å vurdere prostitusjonslovgivningen. De diskuterte både hva som burde ligge i hallikbegrepet, ordlyden i paragrafen og et forbud mot å kjøpe sex av mindreårige. De drøftet også et generelt forbud mot å kjøpe sex. Store endringer ble foretatt i 2000 etter anbefaling fra komiteen. Man erstattet begrepene «utukt som erverv» og «ervervsmessig utukt» med «prostitusjon» og man inkluderte et eksplisitt forbud mot å annonsere for prostitusjon. Man flyttet hallikforbudet fra Strl. § 206 til §202, og man fjernet samtidig et ledd som rammet «en mann som helt eller delvis lar seg underholde av kvinner som driver utugt». Høigård og Finstad påpekte i boken Bakgater (1986) at uforholdsmessig mye rettslig oppmerksomhet ble rettet mot «kjærestehallikene» og at dette i realiteten var snakk om å kriminalisere samliv.

Da menneskehandelsparagrafen, Strl. § 224 som jeg vil beskrive under, ble innført, foretok man endringer i Strl. § 202 for at de to paragrafene ikke skulle overlappe hverandre. Lovgiverne mente at tilfeller av utnytting skulle delegeres til den nye paragrafen. Den gamle hallikparagrafen lød:

> § 202. Den som
> a) forleder noen til å drive med prostitusjon eller til å fortsette med det,
> b) fremmer eller utnytter andres prostitusjon, eller
> c) leier ut lokaler og forstår at lokalene skal brukes til prostitusjon eller utviser grov uaktsomhet i så måte
> straffes med bøter eller fengsel inntil 5 år.
> Den som i offentlig kunngjøring utvetydig tilbyr, formidler eller etterspør prostitusjon, straffes med bøter eller med fengsel inntil 6 måneder.

Endringen i § 202 gikk ut på at man fjernet utnyttingselementet slik at paragrafen i dag bare rammer det å legge til rette for andres prostitusjon, ikke det å utnytte slik prostitusjon:

> § 202. Den som
> fremmer andres prostitusjon eller
> leier ut lokaler og forstår at lokalene skal brukes til prostitusjon eller utviser grov uaktsomhet i så måte,
> straffes med bøter eller fengsel inntil 5 år.
> Den som i offentlig kunngjøring utvetydig tilbyr, formidler eller etterspør prostitusjon, straffes med bøter eller med fengsel inntil 6 måneder.
> Med prostitusjon menes i denne bestemmelsen at en person har seksuell omgang eller handling med en annen mot vederlag.

Jeg vil senere vise hvilke konsekvenser dette har for den rettslige håndteringen av tredjepartsinvolvering i prostitusjon.

2.3.2 Menneskehandel

Norge underskrev FNs frivillige tilleggsprotokoll for bekjempelse av handel med mennesker, spesielt kvinner og barn, ofte kalt Palermoprotokollen, i 2000. I denne angis staters ansvar for å forebygge menneskehandel, straffeforfølge menneskehandlere og assistere ofre for menneskehandel. Om nødvendig, måtte underskrivende stater innføre et eget straffebud mot menneskehandel, noe norske myndigheter mente var nødvendig for Norges del. I Odelstingsproposisjonen der forslaget om å kriminalisere menneskehandel beskrives, fortelles det at (Ot.prp. nr. 62 (2002–2003:5):

> Hovedformålet er å bidra til en mer effektiv bekjempelse av organisert kriminalitet, i tillegg til å oppfylle våre internasjonale forpliktelser etter FNs konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet og konvensjonens protokoll om menneskehandel.

I denne proposisjonen forelås det flere lovendringer som skal bedre myndighetenes evne til å arbeide mot menneskehandel, og av disse er forslaget til en ny Strl. § 224 den viktigste. Det var delte meninger om hvorvidt det var nødvendig å innføre et eget straffebud mot menneskehandel for å kunne ratifisere Palermoprotokollen. Innvendingene gikk på at handlingene allerede var kriminaliserte i andre paragrafer, at ordlyden var for vid og at man heller ønsket å styrke hallikparagrafen. Det er interessant at kritikken kom nettopp fra politi- og påtalemyndighetene, og politikerne ble beskyldt for å være mer opptatt av å skåre politiske poeng enn å innføre et presist juridisk verktøy. Denne kritikken ble blant annet fremmet av førstestatsadvokat Lasse Qvigstad (Aftenposten 19.05.03):

> Slik man forstår departementets begrunnelse, dreier dette seg egentlig om et politisk begrunnet behov for å signalisere avstandtagen fra menneskehandel. En slik vurdering er selvsagt legitim, men det bør understrekes at det kan reise spørsmål om dette i seg selv kan begrunne overflødig lovgivning.

Den foreslåtte paragrafen gjennomgikk flere sentrale endringer etter høringsrunden, noe som blant annet styrket fokuset på utnytting av barn. Den endelige paragrafen, etter at tigging ble lagt til i 2006, lyder:

> § 224. Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd utnytter en person til prostitusjon eller andre seksuelle formål, tvangsarbeid eller tvangstjenester, herunder tigging, krigstjeneste i fremmed land eller fjerning av vedkommendes organer, eller som forleder en person til å la seg bruke til slike formål, straffes for menneskehandel med fengsel inntil 5 år.
>
> På samme måte straffes den som legger forholdene til rette for slik utnyttelse eller forledelse som nevnt i første ledd ved å anskaffe, transportere eller motta personen, på annen måte medvirker til utnyttelsen eller forledelsen, eller gir betaling eller annen fordel for å få samtykke til utnyttelsen fra en person som har myndighet over den fornærmede, eller som mottar slik betaling eller annen fordel.
>
> Den som begår en handling som nevnt i første eller annet ledd mot en person som er under 18 år, straffes uavhengig av om vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd er anvendt. Villfarelse om alder utelukker ikke straffskyld, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte.
>
> Grov menneskehandel straffes med fengsel inntil 10 år. Ved avgjørelsen av om overtredelsen er grov, skal det særlig legges vekt på om den som ble utsatt for handlingen, var under 18 år, om det ble brukt grov vold eller tvang eller om handlingen ga betydelig utbytte. Villfarelse om alder er uten betydning, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte.

Innholdet i denne paragrafen ligger tett på definisjonen av menneskehandel i Palermoprotokollen.

2.4 Hallik- og menneskehandelsaker i retten

I det følgende vil jeg redegjøre for noen av de temaene som framtrer som viktige i rettssaker som omhandler prostitusjon og menneskehandel for prostitusjonsformål. De siste årene har mange halliksaker nådd norske rettssaler. Dette kan skyldes flere ting. I perioden jeg har studert har politiet økt sin oppfølging av prostitusjonsmiljøer og -relasjoner. I tiåret før hadde politiet lite kontakt med prostitusjonsmiljøene etter at prostitusjonsgruppen, en gruppe som jobbet aktivt med å øke kontakten med kvinner og menn som selger sex, ble nedlagt i 1991. Det kan også skyldes at prostitusjon er et mer organisert fenomen nå enn tidligere. Mange av halliksakene gjelder tilfeller hvor utenlandske statsborgere organiserer

prostitusjonen til andre utenlandske statsborgere, og halliksaker fra prostitusjon med utenlandske aktører har stått for en økning i sakene. Dette kan for det første skyldes at utenlandske kvinners prostitusjon i større grad enn norske kvinners organiseres av andre. Utenlandske kvinner er mer utsatt for kriminell organisering enn norske kvinner som, fordi de kjenner det norske samfunnet godt, ikke er avhengig av en tredjepart. En annen viktig forklaring er at politiet har holdt tettere oppsyn med den utenlandske prostitusjonen enn den nasjonale, på grunn av arbeidet med å avdekke menneskehandel, og at de derfor også lettere avdekker kriminelle forhold. En tredje viktig grunn til at prostitusjonssaker i retten i så overveiende grad gjelder utenlandske kvinner, er økningen i andelen som denne gruppen utgjør av prostitusjonsmarkedet, og at vi således ser et resultat av at nasjonale kvinner i prostitusjon blir erstattet av utenlandske. Selv om menneskehandel etter den rettslige definisjonen i Norge ikke behøver å inkludere grensekryssing, handler ikke noen diskusjoner om menneskehandel om muligheten for at norske kvinner og menn som selger sex er offer for menneskehandel.

2.4.1 Tre tidstypiske saker

De siste årenes utvikling av prostitusjonsmarkedene og fokuset på disse kan antas å ha formet hvilke saker som retteføres etter hallikparagrafen. I det følgende vil jeg beskrive noen typer rettssaker som framtrer som tidstypiske, på den måten at de knytter seg til nye utviklingstrekk og/eller nye prioriteringer, og fordi dommene inneholder prinsipielle diskusjoner om grenseoppdragning.

Som beskrevet over, har hallikdefinisjonen i Straffeloven blitt omdefinert flere ganger de siste femten årene. I all hovedsak er det snakk om presiseringer, men endringen som fant sted i forbindelse med innføringen av § 224 må regnes som en omdefinering. Hallikvirksomhet vil si å legge til rette for andres prostitusjon, og diskusjonen i rettssakene går på hvor aktiv deltakelse som må til før noe utgjør hallikvirksomhet. En viktig kategori saker de siste årene er derfor *saker som ligger i grenseland mellom hallikvirksomhet og menneskehandel*. Et eksempel på en slik sak er den såkalte «Kjellerpikesaken» som endte i Høyesterett i 2006 som en

halliksak.[53] Saken gjaldt organiseringen av omtrent 60 kvinners prostitusjon, de fleste fra Øst-Europa, først og fremst Ungarn. Kvinnene blir i dommen betegnet som «profesjonelle prostituerte» som har benyttet seg av tjenestene de tiltalte tilbød, i form av transport, hjelp til annonsering og lokaler. I dommen blir det lagt vekt på at kvinnene frivillig hadde gått inn i prostitusjon, og ord som tilrettelegging og bistand blir brukt for å beskrive organiseringen. Som nevnt, er det å utnytte andres prostitusjon i dag plassert i § 224, og da blir hallikvirksomhet kun en slik tilrettelegging. Samtidig beskrives det i denne saken også at kvinnene ble utsatt for trusler. Høyesterettsdommer Matningsdal konkluderte:

> Selv om kvinnene reiste frivillig til Norge for å prostituere seg, og heller ikke var fratatt reisedokumentene, inneholder også vår sak betydelige elementer av tvang - til en viss grad grensende til frihetsberøvelse. Lagmannsretten la til grunn at det var «hard justis innad i organisasjonen».

Blant annet ville noen av kvinnene starte opp for seg selv, noe hovedtiltalte planla å hevne ved vold. Det kan være vanskelig å se hvorfor gjerningsbeskrivelsen i denne saken ikke gjør saken til en menneskehandelsak, spesielt med tanke på den tvangen og truslene som ble beskrevet i dommen.

Hvilke saker som bør føres som halliksaker og hvilke som menneskehandelsaker er ikke et enkelt spørsmål. Det kommer mye an på hva man legger i kjernebegrepene i § 224. Paragrafens første ledd ramser opp de ulike forholdene som ligger innunder menneskehandel, og det straffbare forholdet er å ved «vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd utnytte en person» til disse formålene. Vold og trusler er kanskje ikke de midlene det er vanskeligst å bevise, men diskusjonene går i retten om hva som utgjør «misbruk av sårbar situasjon». Selv om menneskehandel var et prioritert område fra 2003, tok det flere år før vi fikk en rettslig prøving av en konkret sak. Flere titalls saker ble i de første årene etterforsket etter § 224, men de fleste sakene endte aldri med tiltale verken etter § 202 eller § 224. Den første gangen en menneskehandelsak nådde norske rettssaler, var i den såkalte Trondheimssaken fra 2006.[54] Det ble frifinnelse for menneskehandel i den første rettsbehandlingen i

[53] Rt-2006-669.
[54] Rt-2006-111.

tingretten, hvor to menn, en estisk og en norsk, i stedet ble dømt for hallikvirksomhet. Dommen ble anket videre til lagmannsretten hvor dommen fra tingretten ikke ble opprettholdt, og begge ble dømt for grov menneskehandel. Begge partene anket saken videre til Høyesterett, der lagmannsrettens avgjørelse ble stående. At det ble frifinnelse for menneskehandel, men dom etter hallikparagrafen i tingrettsbehandlingen i «Trondheimssaken», vakte sterke reaksjoner, både fordi retten hadde godkjent de tiltaltes forklaring om at de ikke hadde visst at en av jentene var under 18, og på grunn av måten spørsmålet om sårbarhet og utnytting hadde blitt forstått på av dommerne. Dommen og kommentarene av dommen viste at det er stor uenighet om hva som faktisk står i § 224, og hvordan man skal tolke det som står der. Sentralt i diskusjonene i retten var hvorvidt handlingene utgjorde hallikvirksomhet eller menneskehandel. Spørsmålet om kvinnenes sårbarhet var viktig. I dommen sies det om et av ofrenes sårbare posisjon: «Hun behersket ikke norsk, hadde ingen bekjente i Norge og hadde heller ikke kunnskap om det norske hjelpeapparatet». Og «Jentene kommer fra X og omegn i Estland, hvor de hadde det til felles at de levde under til dels svært vanskelige økonomiske, sosiale og familiære forhold».

Et annet begrep i menneskehandelsparagrafen det hersker usikkerhet rundt, er begrepet «utnytte». I høringsrunden forut for lovendringen var det flere instanser som syntes det var vanskelig at lovtekstene ikke er presise, det gjaldt særlig begrepet å «utnytte». Det var for eksempel Riksadvokatens innvending at begrepet «Utnytter» er et for vidt begrep. I Ot.prp. nr. 62 (2002–2003) oppgis det at departementet er klar over at begrepet «utnytte» er vagt, og at man derfor har valgt å spesifisere midlene som blir anvendt for å utnytte, nemlig vold, trussel, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd. For at handlingen skal være noe utover hallikvirksomhet, må vilkårene prostitusjonen foregår under være verre. Det var dette man konkluderte med at ikke var tilfelle da man frikjente etter § 224 i tingrettens behandling av «Trondheimssaken»:

> Dette kan etter rettens oppfatning ikke anses som misbruk av kvinnens sårbare situasjon at man forespør, gir korrekt informasjon og deretter høster økonomisk fortjeneste av at hun selv velger å prostituere seg. […] Hvis dette skal rammes av § 224, vil det i praksis neppe bli nevneverdig anvendelsesområde igjen for § 202.

Som nevnt over, ble *utleie til prostitusjonsvirksomhet* inkludert spesifikt i hallikparagrafen fra 1995. Selv om det tok tid før dette leddet ble forsøkt anvendt, har disse sakene vært viktige de siste årene. Spørsmålet om hva som skulle til før det var utleie for prostitusjonsformål var oppe i Høyesterett i 2004, i den såkalte «Skipagurra-saken» som gjaldt utleie av campinghytter til russiske kvinners antatte prostitusjon.[55] Temaet da var hvorvidt det var nødvendig å vise at selve prostitusjonen hadde funnet sted i de utleide lokalene. Dette har vært viktig også de siste årene, og den viktigste saken har vært en sak mot et pensjonat lokalisert i prostitusjonsstrøket i Oslo som leide ut rom til nigerianske kvinner som ble antatt å selge sex i rommene.[56] Hallikparagrafen krever aktsomhet, og i forhold til utleieforbudet gjelder det at utleier burde ha forstått at prostitusjon foregikk. Denne saken endte i Høyesterett i 2006, blant annet fordi dommen fra lagmannsretten ble anket av tiltalte med argumentet om at rommene var leid ut som boliger, ikke prostitusjonsvirksomhet. Et interessant trekk ved sakene som omhandler utleie, er at det som oftest er snakk om norske tiltalte. Mens mye av den andre kriminelle involveringen i andres prostitusjon utøves av utenlandske statsborgere, er det å ordne lokale noe norske menn antakeligvis i større grad kan bidra med. I Albania-saken i Trondheim framkom det at norske tiltalte ble trukket inn i organiseringen fordi hovedmennene trengte noen med kunnskap om Norge og som behersket norsk.[57]

En tredje type sak som framstår som tidstypisk er spørsmålet om hvordan man skal håndtere annonsering av prostitusjon rettslig. Siden 1990-tallet har annonsering vært en viktig del av organiseringen av prostitusjonsmarkedet i Norge, og innendørsprostitusjonen er helt avhengig av slike virtuelle møteplasser mellom selgere og kjøpere. I den tidligere beskrevne «Kjellerpikesaken» ble en av de tiltalte dømt for å ha laget annonser for kvinnene ved å ta bilder og utforme annonseteksten og legge dem inn på et kjent prostitusjonsnettsted. Dette er den første fellende dommen etter annonseleddet som ble innført i 2000. I 2004 ble ukeavisen Søndag-Søndag frikjent for dette i lagmannsretten, fordi lagretten ikke fant det bevist at annonsetekstene i avisen utvetydig frambød prostitusjon.

[55] Rt-2004-331.
[56] Rt-2006-1685.
[57] TTRON-2006-135487.

2.5 Fokuset på å straffeforfølge tredjeparten

Lovgivning som kommer til anvendelse på prostitusjonsfeltet har gjennomgått store endringer de siste 15 årene, med revisjonene av hallikparagrafen og innføringen av menneskehandelsparagrafen. Samtidig som det foregår nykriminalisering og oppkriminalisering på feltet, styrt av forandringer i markedet og forpliktelser etter internasjonale konvensjoner, har også den generelle samfunnsdebatten om prostitusjon mer og mer handlet om lovgivning og det som skjer i retten. Som nevnt innledningsvis, har det foregått en generell bevegelse i retning av at sosiale problemer gjøres til rettslige anliggende og at lovgivning blir mer og mer detaljert. Prostitusjonsfeltet er et godt eksempel på denne utviklingen hvor fenomen som mål for lovgivning og straffeforfølgelse får en stadig viktigere plass i offentlig debatt. Menneskehandel for prostitusjonsformål blir i mange sammenhenger framstilt først og fremst som en rettslig utfordring, noe som blant annet henger sammen med at temaet sorterer under organisert kriminalitet i internasjonale forum, og at Justis- og politidepartementet har hatt hovedansvaret for å følge opp temaet her hjemme. Selv om vi de senere årene har sett en styrkning av fokuset på assistanse til mulige og identifiserte ofre[58], er det en fare for at den rettslige håndteringen gis større betydning. Marjan Wijers og Lin Lap-Chew viser til den generelle trenden i retning av å bruke Straffeloven til å løse sosiale problemer (1997:194):

> The underlying idea seems to be that if the State does not evoke action by the criminal justice system, the problem is not taken seriously. Combating trafficking thus becomes equated with (and often restricted to) combating organized crime.

Det er lett å tenke at det forholder seg slik også i den norske debatten. Mange har etterspurt mer politisatsing og flere menneskehandelsaker i norske rettssaler, og også her ser det ut til at det å anvende straffeloven har en sterk symbolsk betydning. Vi kan blant annet lese at ulike politidistrikter får henholdsvis skryt og refs for ikke å ha produsert menneskehandelsaker:

[58] Se Tveit og Skilbreis kapittel for en diskusjon om dette.

> Justisdepartementet forventar resultat. Statssekretær Anna Rygg Pedersen[59] i Justisdepartementet ga óg klar melding til politidistrikta under storbykonferansen om menneskehandel i dag. – Det er heilt klart at me vil vera knalltydelege på at dette er eit viktig kriminalitetsområde. Det skal brukast tid på, og me forventar resultat frå politidistrikta, seier ho (NRK 14.06.06).

Ved ulike politifaglige samlinger foretok man sammenligninger av resultatene som ulike politidistrikt hadde hatt i å produsere menneskehandelsaker. Særlig har Trondheim blitt brukt som et eksempel til etterfølgelse for andre politidistrikter i og med at de fikk dom i den første menneskehandelsaken:

> Politiet i Trondheim fikk på storbykonferansen i går skryt fra alle kanter for sin innsats for å avdekke menneskehandel i Trondheim. Ordfører Rita Ottervik, statssekretær Anne Rygh Pedersen og politioverbetjent Geir Svae sa i sine innlegg at Sør-Trøndelag politidistrikt kan være stolt av arbeidet de har gjort (Adresseavisen 15.06.06: «Look to Trondheim»).

Det gir altså skryt og prestisje å produsere menneskehandelsaker, og selv om Trondheim lenge var det eneste politidistriktet som fikk det til, har flere andre fulgt etter senere.

Dette presset har konkrete konsekvenser for prioriteringer. Både politikere og andre deltakere i samfunnsdebatten har lagt press på politi- og påtalemyndighetene om å vise resultater i form av dommer. De ansvarlige politikerne avkreves svar på mangel på resultater. En slik situasjon var da Sosialistisk Venstrepartis Audun Lysbakken spurte justisminister Odd-Einar Dørum i Stortingets spørretime (13.03.02) hva han ville gjøre for å få politiet til å prioritere etterforskning av hallikvirksomhet i Bergen. Justisministeren forsikret om at Hordaland politidistrikt, som Bergen er den del av, ville få nok ressurser til dette arbeidet (Stortinget.no 2002). To år senere kom spørsmålet om etterforskning av organisering av prostitusjon igjen, da Lysbakken viste til justisministerens tidligere løfte om å følge opp saken (Stortinget.no 2004a):

[59] Det riktige navnet til statssekretæren er Anne Rygh Pedersen.

> En artikkelserie i Bergens Tidende[60] har vist at Hordaland politikammer fullstendig har nedprioritert etterforskning av hallikvirksomhet og menneskehandel med østeuropeiske kvinner i Bergensområdet. Denne virksomheten foregår uten nødvendig inngripen fra politiet, til tross for de signaler som tidligere er gitt fra departementet om å prioritere slike saker. Hva vil statsråden foreta seg for å sørge for at etterforskning av handel med kvinner i Hordaland blir prioritert?

Flere politidistrikter har blitt beskyldt for å ikke prioritere hallik- og menneskehandelsaker. Etter den første dommen innenfor menneskehandel i Trondheim, ble politiet i Oslo, Bergen og Stavanger kritisert for at de ikke klarte det politiet og påtalemyndighetene i Trondheim klarte, nemlig å få opp en menneskehandelsak.[61] I muntlig spørretime i Stortinget 20.10.04 innvendte Anne Helen Rui fra Arbeiderpartiet (Stortinget 2004b):

> Jeg ser at noen politidistrikter klarer å gjøre denne jobben som vi alle er opptatt av. I Rogaland har de aktivt oppsøkt de prostituerte. De har gravd fram saker sjøl, og de har fått ti domfellelser de siste åra. I Hordaland har man ikke hatt noen domfellelser når det gjelder hallikvirksomhet, i det hele tatt de siste åtte åra. Senest den 24. september i år innrømmes det fra Hordaland at det ikke er et prioritert område å jobbe med.

Man aksjonerte etter hvert hardt mot utenlandske prostitusjonsmiljøer i Bergen, og politiet kunne fortelle at de omprioriterte etter negativ omtale i Bergens Tidende (Steiro m.fl. 2005).

Man har forsøkt å styrke politiets arbeid med menneskehandel på flere måter de siste årene. Et av tiltakene i forhold til politiet var utarbeidelsen av tiltakskortet «Menneskehandel – Hallikvirksomhet» utviklet av Politidirektoratet i 2004. Man har opprettet flere grupper som skal jobbe spesielt med menneskehandel som har avløst hverandre: Catch-gruppa og TIWAC/TIW-gruppa. I Oslo har man siden januar 2007 styrket politiinnsatsen vesentlig ved opprettelse av STOP-gruppa, der 14 ansatte jobber ved hjelp av kartlegging, spaning, kommunikasjonskontroll og aksjoner for å avdekke menneskehandel og hallikvirksomhet på prostitusjonsmar-

[60] For et eksempel på artiklene han snakker om, se Bergens Tidende 24.09.04: «Ingen bakmenn avslørt i Bergen siden år 2000».

[61] Se for eksempel Stortinget.no 2004a.

kedet. Et av tiltakene i den siste handlingsplanen mot menneskehandel er at politiet skal overvåke prostitusjonsmarkedet tettere for å avdekke menneskehandel.[62] Øivind Østeruds (2006) poeng om at juridiske kategorier får økt betydning, mens politiske og sosiale kategorier blir mindre viktige kan gjøres relevant her; i stedet for å beholde den tette oppfølgingen prostitusjonsgruppa som jeg beskrev tidligere, hadde for å bygge tillit og være tilgjengelige for kvinner i prostitusjon, fokuseres nå politiets arbeid inn mot å overvåke miljøene for å identifisere handlinger som passer den juridiske kategorien menneskehandel. Mens prostitusjon aldri har vært tema for handlingsplaner i Norge, produserte norske myndigheter tre handlingsplaner om menneskehandel på fire år, og med hver handlingsplan har det fulgt tiltak som på ulike måter er ment å gripe inn i prostitusjonen og partene i den.[63] Det er ikke bare i Norge at båndet mellom prostitusjon og menneskehandel har endret håndteringen av prostitusjon, og at prostitusjonsfeltet er mer gjennomregulert enn på lenge (for eksempel Storbritannia, se Phoenix 2007).

2.6 Kriminalisering av det å kjøpe seksuelle tjenester

Som beskrevet over har norsk prostitusjonslovgivning gått gjennom viktige endringer, fra å kriminalisere den som solgte seksuelle tjenester til å rette den rettslige oppmerksomheten mot tredjepartsvirksomhet. Nå står vi ovenfor en ny og stor endring. Fra 2009 vil det etter all sannsynlighet bli innført et generelt forbud mot å kjøpe seksuelle tjenester.[64] Den nye paragrafen vil lyde:

> Med bøter eller fengsel inntil 6 måneder eller begge deler straffes den som a) skaffer seg eller andre seksuell omgang eller handling ved å yte eller avtale vederlag, b) oppnår seksuell omgang eller handling ved at slikt vederlag er avtalt eller ytet av en annen, eller c) på den måten som beskrevet i bokstav a eller b får

[62] Justis- og politidepartementet (2006), *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2006–2009): Stopp menneskehandelen.*

[63] Menneskehandel foregår ikke bare med prostitusjon som formål, men i innsatsen så langt, har de norske myndighetene nesten utelukkende fokusert på denne formen. For mer om dette, se Tveits og Skilbreis kapittel.

[64] Det å kjøpe seksuelle tjenester fra personer under 18 er allerede kriminalisert i Strl. § 203 fra seksuallovbruddsrevisjonen i 2000.

> noen til å utføre med seg selv handlinger som svarer til seksuell omgang. Er den seksuelle omgang eller handling skjedd på en særlig krenkende måte, uten at forholdet straffes etter andre bestemmelser, er straffen fengsel inntil 1 år.

Dette forbudet følger av intense diskusjoner de siste par årene og spenning i forbindelse med avgjørelsen.[65]

Forslaget ble sendt ut på høring sommeren 2007 med frist i oktober, og det endelige forslaget ble oversendt Stortinget i april 2008 (Ot.prp. nr 48 (2007–2008)). Forbudet er ment å endre holdninger og begrense etterspørselsiden, og derfor forebygge menneskehandel.

De viktigste diskusjonene i forkant av selve lovforslaget har gått på om loven kan oppnå det den er ment å oppnå; en reduksjon i antallet kunder på kort sikt, på grunn av allmennprevensjon, og på lang sikt, på grunn av holdningsendring.[66]

Det å kriminalisere kjøp av seksuelle tjenester har blitt vurdert tidligere. To utvalg har hatt som mandat å diskutere dette: Seksuallovbruddutvalget (NOU 1997:23) og arbeidsgruppe om rettslig regulering av kjøp av seksuelle tjenester (Justisdepartementet 2004). Når de norske regjeringspartiene nå er for kriminalisering av det å kjøpe seksuelle tjenester, følger det av flere års diskusjoner for og imot, og bare ett år tidligere var regjeringspartiene Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti imot å kriminalisere. Jusprofessor Ulf Stridbeck deltok i arbeidsgruppen som skulle vurdere rettslige endringer, og i en artikkel kommenterer han kontrasten mellom synet på kriminalisering mellom de svenske og norske partiene på venstresiden (2005:70): «En forklaring på de motsatte posisjonene kan ha å gjøre med forståelsen av likestilling i samfunnet. En annen forklaring kan ha å gjøre med at man i Norge i dag er kjent med at den svenske sexkjøpsloven ikke ble så fremgangsrik som man ønsket. Lovgivningens utilsiktede virkninger for de nødprostituerte er nå dokumentert i rapporten fra Arbeidsgruppen om kriminalisering av sexkjøp».

---

[65] For en diskusjon om dette, se Jahnsens kapittel i denne rapporten.

[66] I forkant av forslaget ble ikke spørsmålet om det var ønskelig med en kriminalisering eller ikke satt ut på høring med begrunnelsen at det allerede var politisk flertall for en kriminalisering (Ot.prp. nr 48 (2007–2008):2). Dette ble kritisert av riksadvokaten i deres høringsuttalelse: «Det kan for så vidt forstås siden beslutningen allerede er truffet etter en rent (parti)politisk prosess. Men etter riksadvokatens syn er det ikke heldig at nykriminalisering vedtas uten en grundig høring hvor også faginstansene gis anledning til å uttale seg. Viktige hensyn kan på denne måten oversees, eller tillegges liten vekt».

To år etter har dette snudd, og i stedet for at norske myndigheter er kritiske til kriminalisering fordi det har hatt noen omkostninger for kvinner og menn i prostitusjonen, har det svenske eksemplet tjent som argument *for* kriminalisering (se Jahnsens kapittel i denne publikasjonen).
Kriminalisering av det å kjøpe seksuelle tjenester er også et eksempel på nykriminalisering og oppkriminalisering på prostitusjonsfeltet, og kritikere har hevdet at det er snakk om et forsøk på å løse sosialfaglige utfordringer med rettslige virkemidler. Den kommende kriminaliseringen kan ses som et ledd i rettsliggjøringsprosessene beskrevet tidligere, og som en måte å mer detaljert styre et felt på enn det de sosialfaglige tiltakene er. Begrunnelsen for denne utviklingen er et økt behov for å gripe inn mer direkte i prostitusjonen på grunn av menneskehandel, altså at endringer i fenomenet krever tiltak i tillegg til de sosialfaglige.

2.7 Avslutning

I dette kapittelet har jeg forsøkt å gi en overordnet, men detaljert framstilling av utviklingen av prostitusjon som et område for rettslig intervensjon. Ved hjelp av empiriske eksempler fra de siste fem årene, har jeg ønsket å vise hva som framstår som sentrale dilemmaer og prioriteringer i dag. Jeg har også tematisert forholdet mellom lovtekstene og deres intensjoner, og hvordan de fungerer i praksis. Dette kan man tenke på som et skille mellom «lover på papiret» og «lover i praksis». Gjennom lovgivning og anvendelse av denne forsøker myndighetene å forme både hvordan prostitusjon praktiseres og forstås, og med de betydelige endringene blir det interessant å se nærmere på hvilke konsekvenser endrede praksiser og holdninger får. Det er i brytningen mellom «lover på papiret» og «lover i praksis» samfunnet møter fenomener det regner som problematiske, samtidig som denne brytningen også viser at praksiser og holdninger har en viss motstandsdyktighet mot denne inngripen.

Vi har delegert en viktig rolle til retten, retten til å definere innholdet i den politikken vi alle kan være med på å prege. Men i retten dominerer de rettslige spørsmålene, og problemer vi har laget lover for å løse, kan bli seende annerledes ut i denne prosessen. Derfor er det viktig at vi kontinuerlig gransker hvordan retten bruker den definisjonsmakten den har blitt tildelt.

Referanser

Adresseavisen 15.06.06: «Look to Trondheim».

Aftenposten 19.05.03: «Raljerer over lovforslag fra Dørum».

Bergens Tidende 24.09.04: «Ingen bakmenn avslørt i Bergen siden år 2000».

Habermas, J. (1984): The Theory of Communicative Action, Vol. 2. London: Heinemann.

Hunt, Alan (2002): «The Problematisation of Law in Classical Social Theory». I: Reza Banakar og Max Travers (red.) An Introduction to Law and Social Theory, Oxford: Hart Publishing.

Høigård, Cecilie og Liv Finstad (1986): Bakgater. Oslo: Pax.

Justisdepartementet (2004): Sexkjøp i Sverige og Nederland: reguleringer og erfaringer. Rapport fra arbeidsgruppe om rettslig regulering av kjøp av seksuelle tjenester.

Mahoney, Matha R. (1994): «Victimization or Oppression? Women's Lives, Violence, and Agency». I: Matha Albertson Fineman og Roxanne Mykitiuk (red.) The Public Nature of Private Violence. The Discovery of Domestic Abuse. New York og London: Routledge.

NOU 1997:23: Seksuallovbrudd, Oslo: Justisdepartementet.

NRK 14.06.06: «Skjerp dykk, Stavanger».

Ot.prp. nr. 62 (2002–2003). Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.).

Ot.prp. nr. 48 (2007–2008). Om lov om endring i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling mv.).

Phoenix, Jo (2007): Regulating prostitution: Different problems, different solutions, same old story. Community Safety Journal vol 6 (1): 7–10.

Plummer, Ken (1995): Telling Sexual Stories. Power, Change and Social Worlds. London og New York: Routledge.

Skilbrei, May-Len og Astrid Renland (2008): «Å tolerere eller ikke å tolerere, det er spørsmålet: Forholdet mellom lovgivning og sosialt arbeid på prostitusjonsfeltet». Tidsskrift for velferdsforskning vol 11(3): 166–178.

Skilbrei, May-Len (1998): Når sex er arbeid. Pax: Oslo.

Smart, Carol (1995): Law, Crime and Sexuality: Essays in Feminism. London, Thousand Oaks og New Delhi: SAGE.

Steiro, Gard, Eystein Røssum og Trond Nygaard-Sture (2005): Metoderapport (www.skup.no/Metoderapporter/SKUP metoderapoter_for_2004/925 Metoderapport.doc, lesedato 21.04.08).

Stortinget.no (2002): Spørretime, (http://www.stortinget.no/spti/dwo2002031313-007.html, lesedato 21.04.08).

Stortinget.no (2004a): Muntlig spørretime, (http://www.stortinget.no/spti/dwo2004102002-004.html, lesedato 21.04.08).

Stortinget.no (2004b): Muntlig spørretime, (http://www.stortinget.no/spti/spm20041020-02.html, lesedato 21.04.08).

Stridbeck, Ulf (2005): Prostitusjon i Norge. Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab vol 92 (1): 54–72.

Wijers, Marjan og Lin Lap-Chew (1997): Trafficking in Women: Forced Labour and Slavery-like Practices in Marriage, Domestic Labour and Prostitution. Utrecht: Foundation Against Trafficking in Women.

Østerud, Øivind (2006): Rettsliggjøring og demokrati. Tidsskrift for samfunnsforskning 47(4): 613–622.

3. Norge er ikke en øy: Mediedekningen av kriminaliserings-debatten i Norge

Synnøve Jahnsen

3.1 Innledning

> Vi lever ikke i et vakuum, hvis alle landene rundt oss innfører forbud, er det naturlig at vi også går inn i den diskusjonen. Norge kan ikke stå igjen som en enslig øy, et fristed for salg av sex. (Justisminister Knut Storberget sitert i Aftenposten Morgen: 20.5.2006)

I teksten som følger vil jeg se nærmere på norsk mediedekning av prostitusjons- og kriminaliseringsdebatten i perioden 2006 – 2007, da det politiske flertallet snudde i sitt syn om et lovforbud mot kjøp av seksuelle tjenester. Perioden er preget av hyppige nyhetsreportasjer som vedrører prostitusjon, parallelt med debattinnlegg og kronikker om fordeler og ulemper ved et lovforbud.

Et av hovedargumentene for å innføre et lovforbud mot sexkjøp dreier seg om at dette vil ha en holdningsskapende effekt. På sikt ser en for seg at dette vil begrense markedet for menneskehandel og prostitusjon. Nettopp derfor er det verdt å undersøke hvilke holdninger som uttrykkes der de er tilgjengelig for folk flest – i media.

3.1.1 Problemstilling

Undersøkelser viser at folks kunnskap om samfunnets rettsforhold kan beskrives som mangelfull (Hammerlin et al 2006:135). Dette kan forklares med at den jevne samfunnsborger ikke har en «direkte» eller «jevnlig»

erfaring med kriminalitet, hverken som offer eller overgriper. Derfor blir media en viktig kilde for informasjon om rettsforholdene for det store flertallet av befolkningen når det gjelder saksområder de fleste ikke har personlige erfaringer med eller kjennskap til.

Denne teksten er en analyse av forholdet mellom den offentlige debatt, media og hva Carol Lee Bacchi (1999) omtaler som «konstruksjonen av politiske problemer». En slik tilnærming innebærer at enhver politisk problemforståelse betraktes som selektiv i den forstand at noen aspekter ved samfunnsforhold fremheves, mens andre taes for gitt, utelates eller plasseres i bakgrunnen (Bacchi 1999:60). Ved å spørre «hva er problemet fremstillt å være?» åpner en således for mange mulige diskusjoner om samfunnets forhold til prostitusjon. For å avgrense problemstillingen vil det derfor være hensiktsmessig å heller undersøke hvilken type problemforståelser som gjør at et lovforbud mot sexkjøp fremstår som en egnet løsning, og hvilken type problematisering som benyttes i argumentasjon der kundekriminalisering fremstår som en uegnet strategi.

3.1.2 Materiale

Jeg benytter meg av et utvalg medietekster som er samlet inn via et norsk mediearkiv kalt ATEKST.[67] Søkene kan deles i to hovedsøk, der det ene inkluderer holdningsundersøkelser som er gjort de siste ti årene, mens det andre søket er rettet mot stikkordene *prostitusjon* og *kriminalisering*. I tillegg har jeg inkludert særskilt relevante tekster underveis i analyseprosessen. Det totale materialet inneholder rundt 500 tekster som inkluderer reportasjer, nyhetsartikler, notiser, ledere, kommentarer, kronikker og debattinnlegg.[68] Jeg har hovedsaklig benyttet meg av materiale fra de største riksdekkende avisene; Aftenposten, VG og Dagbladet.[69] For å

[67] ATEKST er et elektronisk mediearkiv som inneholder tekster fra ulike større norske mediehus.

[68] Noen tekster er også publisert på avisenes nettsider. Jeg har også inkludert et fåtall tekster som kun er publisert på nett.

[69] Riksdekkende aviser leses av en stor del av den norske befolkning, samtidig som de i stor grad kan sies å gjenspeile andre norske medier, som riksdekkende tv og radio. Jeg har også inkludert et utvalg artikler fra andre aviser, som Klassekampen, Dagsavisen og nyhetsbyrået NTB, men også regionale aviser, som Adresseavisen, Stavanger Aftenblad og Bergens Tidende. En kan diskutere vesentlige forskjeller mellom hvordan ulike medier dekker tematikken. Dette er derimot ikke et anliggende i denne teksten.

avgrense materialet har jeg valgt ut rundt 100 tekster som er analysert på et mer detaljert nivå. Dette tekstmaterialet er for det meste konsentrert rundt perioden mai – juli 2006 og april 2007. Grunnen til at det er verdt å fokusere på tekster i perioden 2006 – 2007, er ikke bare fordi denne perioden rommer et politisk skifte i holdninger til forbud mot kjøp av sex, men også fordi en kan snakke om at prostitusjon har blitt stadig synligere, ikke bare i gatebildet, men også i media.[70]

I teksten som følger vil jeg starte med å presentere hovedtrekk ved kriminaliseringsdebatter som har vært tidligere, samt oppsummere funnene i de holdningsundersøkelser som har vært gjenngitt i media. Deretter vil jeg fokusere på analysens hovedfunn, som er delt inn i to presentasjoner. I første omgang vil jeg gjennomgå de mest fremtredende måter media problematiserer prostitusjon på gjennom reportasje- og nyhetsdekningen. Deretter følger en presentasjon av tre dominerende posisjoner som utpeker seg i kriminaliseringsdebatten i den utvalgte perioden.

3.2 Bakgrunn - kriminaliseringsdebatter i Norge

I Norge har det vært ganske stor enighet om hvordan samfunnet forstår og regulerer prostitusjon (Skilbrei 2006). Prostitusjon har i utstrakt grad blitt definert som et samfunnsproblem, og noe samfunnet bør tilnærme seg via sosialpolitiske hjelpetiltak. I straffeloven er det rettslige ansvaret plassert hos «tredjepart», dvs. halik eller bakmenn/kvinner som tjener på eller organiserer andres prostitusjon. Nettopp derfor kan en si at kundekriminalisering er en historisk vending i norsk prostitusjonspolitikk.

[70] Mine søk på stikkordene «prostitu*» og «kriminaliser*» i de tre største riksdekkende aviser, viser at antall trykte tekster i perioden 2006 og 2007 overgår antallet trykket i tidligere perioder. Til sammenligning fant jeg 99 tekster i 2007 og 69 i 2006, mens mediedekningen synker relativt jevnlig om man går lengre tilbake i tid mot årtusenskiftet. På nittitallet svinger mediedekningen, mellom 0 i 1990 og med en topp i 1998 med til sammen 52 tekster, da den såkalte «Finnmarksprostitusjonen», der russiske kvinner som solgte sex til norske menn i Finnmark, skapte avisoverskrifter og lokal motstand. Bare i april måned 2007 ble det trykket tilsvarende 52, i forbindelse med en kriminaliseringsdebatt som foregikk i forkant av Arbeiderpartiets landstyremøte.

3.2.1 Kundekriminalisering – ikke en ny debatt

Ingrid Smette (2003) gjennomgår den norske debatten om kundekriminalisering, fra kvinnebevegelsens krav på 1970-tallet og frem til debatter vi ser i dag. Diskusjonene rundt kriminalisering av kjøp av seksuelle tjenester er altså ikke noe nytt. Både i 1982–83 og 1986–87 ble spørsmålet vurdert av Justisdepartementet. Da det ble innført et forbud mot å kjøpe sex av mindreårige i 2000, bestemte Stortinget at de ville avvente utredninger fra Sverige, før en ville vurdere nye lovendringer (Ot.prp. Nr 28 (1999–2000)). I 2003 innførte Norge en ny menneskehandelsparagraf, § 224, i tråd med internasjonale forpliktelser. Samme år nedsatte Justisdepartementet også en ny arbeidsgruppe. Dette resulterte i en rapport om *Sexkjøp i Sverige og Nederland – reguleringer og erfaringer* som gjennomgikk både kriminaliserings- og legaliseringsstrategier (Justis- og politidepartementet 2004). Arbeidsgruppen uttalte seg kritisk til effekten av å kriminalisere, men ga ingen konkrete anbefalinger (Ibid, punkt 7.1.1).

Prosessen som førte til at det for første gang ble politisk flertall i Stortinget for å kriminalisere prostitusjonskunder kan beskrives som rask. 1. mai 2006, på arbeidernes dag, fremmet LO-leder Gerd-Liv Vallas krav om forbud mot sexkjøp, og viste til Sverige som et foregangsland (Dagbladet: 2.5.2006). Samtidig tok stadig flere, både fra den politisk venstre og fra den politiske høyreside, til orde for en ny debatt om kriminalisering. Senterpartiets (Sp) flertall gikk inn for kundekriminalisering sommeren 2006, mens det andre regjeringspartiet, Sosialistisk Venstreparti (SV), som i en lengre periode hadde vært splittet på dette spørsmålet, gikk inn for kriminalisering på landsmøtet mars 2007. Da hadde flere av dem som tidligere hadde uttalt seg negativt, som for eksempel SVs nestleder Audun Lysbakken, snudd i sitt syn. Ettersom regjeringskoalisjonen bestående av Arbeiderpartiet (Ap), Sp og SV utgjør et flertall på Stortinget, beskrives saken som avgjort alt våren 2007, etter at også flertallet på landstyremøtet i Ap, det største partiet i den rødgrønne regjeringskoalisjonen, gikk inn for å innføre et nytt forbud i straffeloven – § 202a.[71]

[71] Loven vil gi politiet adgang til å pågripe, fengsle, ransake, samt overvåke og avlytte samtaler. Straffen for å kjøpe seksuelle tjenester blir bøter eller fengsel inntil 6 måneder eller begge deler. Dersom handlingen er særlig krenkende foreslås en strafferamme med fengsel inntil ett år ved kjøp av sex fra voksne. Mens en beholder straffeloven § 203 om kjøp av sex fra personer under 18 år, der straffeutmåling er inntil tre år ved kjøp av sex fra mindreårige.

Prosessen i Ap ble av media betegnet som konfliktfylt og som en demokratisk seier på grasrotnivå (Dagbladet: 23.4.2007).

3.2.2 Holdningsundersøkelser til prostitusjon i media

Kravet om et lovforbud mot prostitusjon har på mange måter preget de senere tiårs prostitusjonsdebatter. Dette gjenspeiles blant annet ved at media har gjennomført flere undersøkelser om nordmenns holdninger til bruk av rettslige virkemidler. Jeg har undersøkt noen av de holdningsundersøkelsene som er gjengitt i media de siste ti årene. Om en betrakter denne delen av mediedekningen under ett, fremstår nordmenns holdninger til sexkjøp varierende avhengig av tidspunkt og nyhetskontekst, men også mellom ulike undersøkelsesdesign. Det er ikke alltid like klart hvem som har bestilt undersøkelsen, hvor mange respondenter det er snakk om, hvordan utvalget er gjort og hvilke spørsmålsformuleringer respondentene har blitt bedt om å svare på. Det er også mulig at respondentene ikke hadde en klar holdning til spørsmålet, eller ikke kjente til det eksisterende lovverket, før de fikk spørsmål om de ville endre det. Å benytte de mange undersøkelsesresultatene som har vært trykket, som uttrykk for nordmenns holdninger til et lovforbud, bør en med andre ord være varsom med.

Det er likevel noen tendenser som er verdt å nevne her. For eksempel er kvinner mer positive til kundekriminalisering enn menn.[72] Flere under-

[72] Selv om prosentandelene varierer mellom ulike undersøkelser er tendensen klar. For eksempel, i en undersøkelse Scan-Fact gjorde på vegne av VG i 1997, ville et flertall blant de 998 tilfeldig spurte nordmenn over 15 år, forby både kjøp og salg av sex (Verdens Gang: 21.12.1997). Resultatene viste at flere kvinner enn menn vil forby prostitusjon: to av tre kvinner ønsket også å forby salg, mens bare 42 prosent av norske menn var enige. I undersøkelsen fremkom det at 54 prosent vil forby kjøp av sex, mens 52 prosent mente at sexsalg bør forbys. I en undersøkelse Visendi AS utførte på oppdrag for Dagsavisen (14.2.2004) fremgikk det at mens to av tre menn mente at sexkjøp burde være lovlig, ville flertallet av kvinnene ha et forbud (totalt var 39 prosent for et forbud, mens 48 prosent var imot). To år senere, i en undersøkelse utført av Sentio på vegne av Adresseavisen (18.5.2006) svarte 68 prosent av kvinnene og 42 prosent av mennene at de støttet et kriminaliseringsforslag. I denne undersøkelsen, som i Adresseavisen i 2004, var det 13 prosent, blant både menn og kvinner, som svarte at de ikke hadde gjort seg opp en mening. Det betyr at en noe større andel (45 prosent) av mennene i undersøkelsen gjenngitt i Adresseavisen i 2006 var motstandere enn tilhengere (42 prosent). Gjennomsnittet for hele befolkningen var 32 prosent mot, og 55 prosent for kundekriminalisering. Et år senere, da Sentio AS gjennomførte en meningsmåling for en annen regionalavis, Bergens Tidene, var også kjønnsforskjellene tydelig. I denne undersøkelsen svarte flertallet av kvinnene at de var for kriminalisering(52 prosent kvinner, 32 prosent menn, totalt 42 prosent), mens et flertall av mennene (41

søkelser i perioden 2006 – 2007 indikerer at oppslutningen er høyest blant dem som er bosatt i Østlandsregionen og stiger ytterligere blant respondenter bosatt i Oslo.[73] En undersøkelse indikerer at det er tilsvarende oppslutning blant Rogalendinger.[74] En annen undersøkelse viser at det er flest tilhengere blant dem under 30 år (se for eksempel Adresseavisen: 18.5.2006), mens andre fremholder at oppslutningen er høyest blant eldre (se for eksempel Stavanger Aftenblad: 24.06.2006). I gjengivelsen av undersøkelsen som indikerte at alder spilte inn positivt for yngre respondenter, er det ikke klart hvorvidt dette arter seg ulikt for menn og kvinner, og om en kan tolke forskjellen dit hen, at det er hos menn lav alder har en positiv effekt i forhold til oppslutning om loven. Dette fremstår derimot som sannsynlig ettersom de fleste andre undersøkelser fremhever at kvinner og eldre er mest positive. Ifølge en meningsmåling utført av Visendi AS for Dagsavisen (14.2.2004) er det respondenter under 30 år som er mest positive til kriminalisering, mens hele 75 prosent av mennene i aldersgruppen 50–59 år var imot lovforbud. Derimot er det vanskelig å avgjøre hvorvidt det er slik at oppslutning om et lovforbud mot sexkjøp innebærer at den yngre generasjonen har større forståelse for sammenhengen mellom prostitusjon og menneskehandel. En undersøkelse utført av InFact på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet viste at 62 prosent mente det er en sammenheng mellom prostitusjon og menneskehandel, men at dette sank til 31 prosent blandt de yngste (Aftenposten: 30.6.2006).

I Adresseavisen (18.5.2006) ble det i fremholdt at gruppen med høyeste universitets- eller høyskoleutdanning markerer seg med høyere andel som svarer «vet ikke», sammenlignet med gjennomsnittet (18 prosent mot

---

prosent menn, 32 prosent kvinner, totalt 37 prosent) sa seg enig i utsagnet om at samfunnet bør tillate opprettelse av bordell med streng statlig kontroll og beskyttelse av prostituerte (Bergens Tidende: 21.4.2007).

[73] I Sentios undersøkelse for Adresseavisen (18.05.2006) var gjennomsnittet 48 prosent for dem som var bosatt i Midt-Norge, 59 prosent på Østlandet og høyest i Oslo hvor 61 prosent støttet kriminalisering av sexkjøp. Derimot, i en meningsmåling Norsk Respons gjennomførte blant 800 Oslo-borgere, oppga 50 prosent at de støttet et lovforbud, altså 11 prosentpoeng færre enn undersøkelsen for Adresseavisen. Videre oppga 23 prosent har ikke bestemt seg og 27 prosent er motstandere av et forbud (Aftenposten Aften: 29.06.2006).

[74] I følge en undersøkelse gjort av Norsk Respons på vegne av Stavanger Aftenblad er 6 av 10 Rogalendinger for kundekriminalisering. I undersøkelsen var flertallet av de 600 spurte positiv til lovforslaget. Flertallet var gjellende i alle grupper av befolkningen, men størst blant kvinner og eldre (Stavanger Aftenblad: 24.6.2006).

13 som gjennomsnitt).[75] Roar Håskjold, fra analysebyrået Sentio AS, som utførte undersøkelsen, påpeker at dette var motsatt av resultatet fra andre typer spørreundersøkelser, der svarprosenten for «vet ikke» som regel er lavest i denne gruppen (ibid).

I tillegg til de ulike variablene jeg har nevnt finner vi også fremstillinger i mediedekningen der holdninger til et forbud mot kjøp av seksuelle tjenester sees i lys av en tradisjonell politisk Høyre/Venstre-akse, der feministiske, sosialistiske og kristenkonservative sympatier (Rødt, SV, SP, AP og KrF) fremstilles som positive til et lovforbud, mens liberalistiske/markedsliberalistiske velgere på den tradisjonelle høyreside (Venstre, Høyre og FrP) er negativ til et lovforbud.[76]

3.3 Mediadekningen 2006 – 2007

I denne delen vil jeg beskrive ulike måter media skildrer og problematiserer prostitusjonsmarkedet gjennom reportasje- og nyhetsdekningen som ledet frem til politisk flertall for kundekriminalisering. Alle tekstene i mitt materiale tematiserer eksplisitt eller indirekte prostitusjon som kjøp og salg av seksuelle tjenester, samt denne aktivitets aktører; den prostituerte, kunden og den organiserende tredjepart, enten som agent, hallik, madam, eller bakmann. Disse beskrives i forbindelse med flere problemorienterte tematiseringer.

3.3.1 Beskrivelser av prostitusjon som et økende samfunnsproblem

I utstrakt grad blir prostitusjon beskrevet som noe som både har økt i omfang og endret karakter. Politisk kommentator i Dagbladet, Sissel Benneche Osvold, beskriver situasjonen slik:

[75] I undersøkelsen oppga 49 prosent i gruppen med høyeste universitets- eller høyskoleutdanning at de støttet et lovforbud mot kjøp av sex (mot 55 som gjennomsnitt). I teksten hevdes det at høyt utdannede markerer seg som gruppen med lavest oppslutning om lovforslaget. Derimot, om en regner nærmere på tallene som oppgis, og heller ser på hvor mange som uttaler at de er motstandere av et lovforbud, er forskjellene marginale, og dreier seg om ett prosentpoeng flere som oppgir at de er motstandere i denne gruppen, enn gjennomsnittet på 32 prosent. Vi får ikke vite hvordan kjønn og alder påvirker prosentandelene for denne gruppen.

[76] Se for eksempel Aftenposten Aften: 29.6.2006 og Bergens Tidende: 21.4.2007.

> Det handler ikke lenger om voksne menneskers rett til å inngå frivillige avtaler om kjøp og salg av sex, men i økende grad om en globalisert og brutal menneskehandel med kvinner og mindreårige. (Dagbladet: 9.6.2006)

Sitatet over kan sies å beskrive stemningen godt. Selv om vi til en viss grad kan snakke om at syn der prostitusjon forstås som en likeverdig transaksjon mellom voksne mennesker, også er til stede i den norske offentlighet, fremstår slike syn, i perioden jeg har undersøkt, som delvis marginalisert – nesten i like stor grad som perspektiver der prostitusjon betegnes som vold mot kvinner. Med utgangspunkt i mediedekningen 2006 – 2007 er det mer riktig å si at de aller fleste tar utgangspunkt i den samme type grunnforståelse, der prostitusjon anses som et sosialt problem, som en best tilnærmer seg gjennom sosialpolitiske hjelpetiltak, men at dette nå er ved å endre karakter. Endringen beskrives i form av at prostitusjon også i økende grad handler om organisert kriminalitet og offentlig ordensforstyrrelse. Derfor hevder flere at en bør åpne for at det er på tide å tilnærme seg prostitusjon på andre måter. Debatten om hvilke midler samfunnet bør ta i bruk, er noe jeg vil vende tilbake til i neste del av analysen. I det som følger vil jeg presentere hvilke «nye» eller «flere» utfordringer Norge beskrives å stå overfor, og hvordan dette fremtrer i mediadekningen.

3.3.2 Prostitusjonsmarkedet har eksplodert

Mediedekningen preges av beskrivelser om at sexsalget foregår mer spredt og uoversiktlig, både for hjelpeapparatet og politimyndigheter. Det er spesielt et økt antall utenlandske kvinner og endringene i gateprostitusjonen i Oslo som vekker interesse. Også tidligere har gateprostitusjon i hovedstaden vært synlig, men da vært dominert av norske rusavhengige kvinner, og konsentrert i bestemte gater. Selv om Pro Senteret[77] registrerte de første utenlandske prostituerte alt i 1997 og opplevde en markant stigning fra Asia og spesielt Øst-Europa rundt århundreskiftet, både på gate- og innemarkedet, er det vanskelig å sammenligne dette med medieoppmerksomheten, engasjementet og debattene som oppstod da kvinner

[77] Et Oslobasert hjelpetiltak og ressurssenter for prostituerte. For nærmere beskrivelse se Tveit og Skilbreis kapittel.

solgte sex utenfor de tradisjonelle områdene, og langs nedre del av hele landets paradegate, Karl Johans gate[78], i Norges hovedstad Oslo (Jahnsen 2007). Overskrifter som «Prostituerte herjer fritt» (Nettavisen: 26.9.2005) og «Nordens største horegate» (Memo: 6.5.2006) er betegnende avisoverskrifter for dramatikken som beskrives. Men også da et av hovedstadens finere boområder, Ullevål hageby, ble omdøpt til «Ullevål Horeby» av VG (12.6.2006), i forbindelse med åpenlys prostitusjonsvirksomhet i området, illustrerer dette.

3.3.3 Prostitusjon er et samfunnsproblem som har nådd en grense

Selv om også andre grupper utenlandske kvinner er nevnt i mediedekningen i denne perioden, er det spesielt de nigerianske kvinnene som vekket offentlighetens oppmerksomhet (og forargelse). Ikke bare fordi de var mer synlige på grunn av deres hudfarge, eller fordi de etter hvert ble en dominerende gruppe i gateprostitusjonen, men også fordi de ble opplevd som mer påtrengende og aggressive i kampen om kunder.

I leserinnlegg, kommentarer og nyhetsreportasjer problematiseres forholdet mellom prostitusjonsmarkedet og eksterne aktører, som naboer, barn og unge, og andre bybeboere. I et leserinnlegg kunne en for eksempel lese at: «Oslo er i ferd med å forslummes helt av uteliggere, tiggere og prostituerte overalt i sentrum» (Aftenposten Aften: 6.7.2006). Stemmer fra næringslivet rapporterte til media at synlig prostitusjon var skadelig for næringslivet. Administrerende direktør Terje Devold i reiseoperatøren Fjord Norge AS, uttalte til Dagbladet at:

> Jeg er overhodet ikke sosial- eller justispolitiker. De får gjøre sin jobb, så skal vi gjøre vår. Og akkurat nå er produktet Norge forsøplet. (Dagbladet: 20.4.2007, s. 6)

Flere medier rapporterte om økende oppslutning om lovforslaget til å kriminalisere kjøp av seksuelle tjenester.[79] En undersøkelse (Aftenposten

[78] Karl Johans gate kan betegnes som et norsk landemerke, en velkjent gå- og handlegate i Oslo sentrum, som strekker seg mellom Sentralbanestasjonen i Oslo, forbi Stortingsbygget og ender ved Slottet. Oslos byrådsleder Erling Lae sammenligner dens betydning med Oxford Street i London eller Champs-Elysées i Paris (Dagbladet 3.6.2006).

[79] En spørreundersøkelse som ble gjenngitt i flere medier våren 2006 viste at gjennomsnittlig 55 prosent av befolkningen nå var for for kundekriminalisering, og at dette økte til 59 prosent for

Aften: 29.6.2006) viste at 50 prosent av Oslos befolkning nå støttet et lovforbud, og viste samtidig at to av tre mente omfanget av prostitusjon hadde økt betraktelig i løpet av de siste to årene (altså 2004–2006). Godt over halvparten av de spurte oppfattet gateprostitusjonen i Oslo som et stort problem. Slike undersøkelser sier oss nok ikke så mye om hvilken type problem det ble ansett som - bare at det var stort. Byrådsleder i Oslo, Erling Lae, beskrev den etterhvert tilspissede situasjonen slik:

> Når prostituerte henger etter menn og omtrent river av dem klærne eller setter seg inn i biler som stopper på rødt lys - da er en grense nådd. Da går problemet fra å være et fattigdomsproblem til å bli et ordensproblem. (Dagbladet: 22.5.2006)

Situasjonen beskrives som uholdbar og ute av kontroll. Lokalpolitikeren Jan Bøhler (Oslo, Ap) mente samfunnets anstendighet stod på spill, og uttalte til media at: «Det er en moralsk krise når vi har 700 nigerianske prostituerte i Oslo som er ofre for fornedring og utbytting» (NTBtekst: 22.04.2007). Situasjonen karakteriseres altså som «en moralsk krise», et økende problem, samtidig som stadig flere mente det måtte nasjonal politisk innsats til for å rydde opp i situasjonen i de større byene. I perioden jeg har undersøkt viser flere avisartikler til at kriminalisering av sexkjøp kan være en egnet strategi til å løse problemene som beskrives, noe jeg vil vende tilbake til.

3.3.4 Pågående sexsalg er krenkende, men kan også rekruttere nye kunder

Mens få menn manet til et direkte opprør mot hva som ble beskrevet som ubehagelig, uverdig og svært pågående sexsalg, uttrykte FrPs stortingsrepresentant Christian Tybring-Gjedde (Aftenposten Aften: 4.4.2006) i et leserinnlegg at hans parti ikke ville «sitte passivt og se på at stadig flere lovlydige borgere blir utsatt for trakassering og krenkende oppførsel av byens gateprostituerte». Mannsforskeren Jørgen Lorentzen kommenterte det pågående sexsalget med at «Hadde menn gått så aggressivt løs på

---

respondenter bosatt på Østlandet, og til 61 blant de spurte som var bosatt i hovedstaden. Undersøkelsen var utført av Sentio AS på vegne av Adresseavisen (Adresseavisen: 18.05.2006).

kvinner, hadde politiet ryddet opp for lenge siden» (Tv2nyhetene på nett: 6.6.2008).

I tillegg til at synlig prostitusjon blir oppfattet som et økende ordenspolitisk problem, frykter flere fagfolk at økt synlighet og lavere priser skaper nye grupper prostitusjonskunder. Dette bunner i en antagelse om at menn som kanskje ikke ellers ville kjøpe sex, kunne bli forvirret eller «falle for fristelsen», ettersom sexsalg foregikk på en helt annen måte enn hva en var vant til, og ettersom gateprostitusjonen nå var preget av vakre, friske og rusfrie unge kvinner. De passet med andre ord ikke med den tradisjonelle offerforståelsen av gateprostituerte som utslåtte rusmisbrukere. Det var dette en fryktet ville skape forvirring. Samtidig ble det rapportert at volden mot de prostituerte økte, som følge av nye kundegrupper og press i markedet (Aftenposten Aften: 24.3.2006, Aftenposten Morgen: 29.10.2006 og Dagsavisen 29.3.2007).

3.3.5 Prostitusjon er både et likestillings- og et diskrimineringsproblem

Et annet problem som beskrives, er at andre kvinner med afrikansk utseende opplever å bli trakassert og diskriminert som antatt prostituerte. Dette er tematisert både i leserinnlegg skrevet av kvinnene selv, og i egne nyhetssaker.[80] Også russiske og asiatiske kvinner har rapportert om denne type stigmatisering til media.[81] Slik fremsto prostitusjon, ikke lengre bare som et likestillingsproblem, som berørte alle kvinner, men også som et problem for noen spesifikke grupper kvinner i det norske samfunn, som følte at verken utdannelse eller vitnemål hjalp dem mot sexistiske og rasistisk stereotypifisering. I en kronikk i Dagbladet ble problemet beskrevet som et argument for at det var på høy tid å kriminalisere kunden. Nestleder i Sosialistisk Venstreparti, Audun Lysbakken, skriver:

> Et virkelig likestilt samfunn kan ikke akseptere at noen kan kjøpe seg retten til å utnytte andres kropper. Når kvinner er til salgs påvirker det alle kvinners stilling i vårt samfunn, fordi det påvirker enkelte menns syn på både kvinner og seg selv. Nylig har vi for eksempel sett hvordan afrikanske kvinner i Oslo ikke har kunnet bevege seg ute nattestid, fordi noen menn oppfører seg mot

[80] Se for eksempel Aftenposten Aften: 29.12.2005 og Dagbladet: 21.5.2006.

[81] For eksempel rapporterte regionalavisen Bergens Tidende (4.12.2006) at asiatiske kvinner ble kastet ut fra utestedet Børs kafé i Bergen, under urettmessig mistanke om at de solgte sex.

> dem som om de var til salgs. Det er derfor sammenheng mellom prostitusjonen og andre former for undertrykking og vold mot kvinner i vårt samfunn.(Dagbladet 19.4.2007)

3.3.6 Prostitusjon skaper et marked for menneskehandlere

«Norge - et marked for menneskehandlere» (Aftenposten 11.5.2006) og «Moderne slaveri» (Dagbladet 23.3.2006), «Menneskehandler så Norge som ‹fristat›» (Dagsavisen: 20.4.2007) er noen av medieoverskriftene som beskriver det norske prostitusjonsmarkedet i perioden jeg har undersøkt. Her beskrives Norge som et attraktivt land for organiserte kriminelle nettverk. I noen beskrivelser finner vi at problemet handler om åpne grenser og Schengen-avtalen, som gjør Norge «sårbart». Delvis beskrives situasjonen i sammenheng med norske økonomiske forhold, og at norske menn kan betale mer for sex enn menn i andre land. Delvis beskrives prostitusjonsmarkedet som styrt av strukturelle og økonomiske forhold utenfor Norges grenser, samt strengere regulerings- og kontrolltiltak mot prostituerte i andre europeiske land (som for eksempel Frankrike og Italia). Norge beskrives ofte som en liberal fristat for halliker og kyniske profitører, særskilt om en sammenligner med den svenske lovgivningen, noe media ofte gjør.

Beskrivelsene over er noen av forholdene som trekkes frem for å forklare hvorfor markedet har «eksplodert» og nå «flommer over» av utenlandske kvinner. Tilstanden i markedet beskrives som et «kundenes marked», der tilbudet overgår etterspørselen, og der volden mot prostituerte øker. Utenlandske kvinner beskrives som mer desperate, og i mindre grad enn norske har muligheten til å verne seg mot voldelige kunder og risikofylte situasjoner.

Pro Senteret har forsøkt å moderere inntrykket som skapes gjennom media, både i uttalelser til journaliser og i kronikker og debattinnlegg. De mener betegnelsen «eksplosjon» er misvisende, ettersom det snarere dreier seg om at mange av de norske kvinnene har forlatt prostitusjon, eller driver mer organisert på innendørsmarkedet, mens flere utenlandske kvinner selger sex på gaten, på en annen og mer synlig måte enn hva det norske samfunn har vært vant til tidligere (Jessen og Randers-Pehrson 2007).

3.4 Debatten om kundekriminalisering

I denne delen følger en gjennomgang av tre posisjoner som utpeker seg som dominerende i debatten om kundekriminalisering, i mediedekningen i perioden 2006 – 2007.

3.4.1 Kundekriminalisering vil plassere ansvaret der det hører hjemme

Et gjentagende argument, eller en formulering, som opptrer hyppig i tekstene som fremmer kundekriminalisering som et egnet tiltak for å bekjempe prostitusjonsmarkedet, er at «ansvaret skal plasseres der det hører hjemme». Med dette pekes det på to forhold. Det ene tar utgangspunkt i hva SVs nestleder Audun Lysbakken i en kronikk betegner som «slavehandelens logikk» (Dagbladet: 19.4.2007), som baserer seg på forståelsen av at om det ikke eksisterer en etterspørsel etter seksuelle tjenester, vil det heller ikke finnes et marked for menneskehandel med formål om seksuell utnyttelse i prostitusjon. Det er altså ikke bare menneskehandlere og halliker som bør anses som ansvarlige for utnyttelse av mennesker, også kundene bærer et vesentlig ansvar. Målsetningen er at ved å plassere ansvaret der det hører hjemme, hos kunden, vil en også begrense prostitusjonsmarkedet, og således forebygge vold og grov utnyttelse.

Den andre påstanden som uttrykket «å plassere ansvaret der det hører hjemme» rommer, er at et lovforbud mot kjøp av sex vil ha en holdningsskapende effekt. Målsetningen er at samfunnets fordømmelse rammer kundene, heller enn de prostituerte. Som Audun Lysbakken formulerer det «Lovverket er et av de sterkeste redskap et samfunn har for å definere sine verdier og skape holdninger» (ibid). Dermed ser en for seg at et lovforbud vil sende et tydelig moralsk signal om at samfunnet ikke aksepterer at menn kjøper seg rett til andre menneskers kropp. Slik blir kriminalisering av sexkjøp også et steg i riktig retning for økt likestilling mellom kjønnene i samfunnet, da prostitusjon opprettholder et syn på alle kvinner som seksualiserte objekter som kan kjøpes for penger, som en «vare».

Det blir herunder ofte referert til det svenske lovforbudet, der en hevder at loven skaper frykt blant sexkjøpere, og at dette har begrenset etterspørselen (jf. Storalm 2006). Det blir også påpekt at selv om lovgivningen også var omstridt da den ble innført, støtter nå et flertall i den svenske befolkningen lovforbudet (jf. Dagbladet: 20.4.2007). Disse forholdene

fremstilles som et tegn på at lovgivningen virker, og har holdningsendrende kapasiteter. I flere tilfeller sammenlignes kundekriminalisering med innføringen av røykeloven, der de som i utgangspunktet var mot loven etter hvert støtter den. Audun Lysbakken (2007) sammenligner i stedet med lover og rettspraksis som også var kontroversielle da de ble innført, fordi de utfordret de bestående maktforhold mellom kjønn og i familier, som for eksempel vold mot egne barn, uaktsom voldtekt og voldtekt i ekteskap.

De som går inn for et ensidig lovforbud tar utgangspunkt i at en ikke kan skille mellom dem som sier de selger sex frivillig, og dem som presses, tvinges, lures eller trues til å selge sex (Korsvik: 2005). Det blir således ikke aktuelt å følge Finlands eksempel, der en skiller mellom hvorvidt den som selger sex gjør dette frivillig, eller er utsatt for menneskehandel (Klassekampen 19.6.2006). Det hevdes at i de tilfeller der prostituerte ikke er under direkte tvang fra hallik eller andre «tredjeparter», kan en reise tvil om graden av frivillighet. Prostitusjon beskrives å medføre store omkostninger for kvinnene som er involvert, uavhengig av juridisk rammeverk, og uavhengig om en selger sex på grunn av seksuell overgrepshistorie, for å finansiere studier, rusmisbruk, betale gjeld eller forsørge familie.

Derimot, selv blant dem som uttaler at de er for «å plassere ansvaret der det hører hjemme», finner vi også noen utsagn som i likhet med motstandere uttrykker skepsis til å ha for store forhåpninger til hva en kan oppnå gjennom kundekriminalisering. Denne støtten tar altså kun utgangspunkt i å redusere omfanget av prostitusjon over tid (jf. sammenligningen med røykeforbudet som over tid endrer vaner), ikke som en umiddelbar løsning på nåværende problemer for dem som befinner seg i prostitusjon. Med andre ord beskrives et lovforbud mot kjøp av seksuelle tjenester først og fremst som et riktig og viktig normativt signal å sende.

3.4.2 Kundekriminalisering vil gjøre Norge mindre attraktivt for utenlandsk prostitusjonsvirksomhet

Et annet viktig argument for å innføre et lovforbud, som tar et litt annet utgangspunkt enn ønsket og behovet for å sende et tydelig signal til menn om at de bør avstå fra å kjøpe sex, er at kriminalisering vil sende et signal til omverdenen om at Norge ikke er en liberal fristat. Flere uttaler til me-

dia at de har endret syn etter at det ble kjent med politiets opplysninger om at bakmenn i prostitusjonshandelen opererte i Norge fordi de så det som enklere, enn for eksempel Sverige. Statsadvokat Kaia Strandjord (den første i Norge som har fått bakmenn dømt for menneskehandel) uttalte at «Norge inviterer bakmenn til å lokke, true og forlede barn og unge jenter til prostitusjon, og påføre dem de skadevirkningene det gir» og fremstiller det eksisterende lovverket som ubrukelig i kampen mot menneskehandel (Aftenposten Morgen: 12.5.2006). Selv om Justisministeren Knut Storbergen (Ap) mente lovverket var godt nok, og at det snarere handler om å håndheve de eksisterende straffebud, uttaler han seg ikke totalt avvisende til kriminaliseringsforslaget (Aftenposten Morgen: 20.5.2006, Aftenposten Morgen: 17.4.2007). Ettersom både Sverige og Finland har skjerpet lovgivningen, kan det være problematisk om ikke Norge følger etter. Og mens Oslo sentrum «flommet» over av gateprostituerte, rapporterte media at det nærmest var tomt for gateprostituerte i Stockholm (VG: 12.5.2006). Stadig flere politikere uttalte at de hadde endret syn på saken, eller at de åpnet for ny debatt. Både SVs Inga Marte Thorkildsen og Høyres leder Erna Solberg, som begge var uttalte motstandere, om enn på noe ulikt grunnlag, stilte seg heller ikke totalt avvisende til en ny runde (Adresseavisen: 16.6.2006). Erna Solberg uttalte at:

> Jeg har vært skeptisk til å kriminalisere prostitusjon og kjøp av seksuelle tjenester fordi det ikke har bidratt til å hjelpe de prostituerte. Men nå står vi overfor en annen situasjon enn den klassiske, med norske prostituerte som trenger penger til rusmisbruk. (NTBtekst: 12.5.2006)

Politiets sentrale talspersoner hadde tidligere uttalt seg entydig negativt om kundekriminalisering i media, og så dette som vanskelig og omkostningsfullt å håndheve (VG: 31.05.2005). Men i takt med utviklingen i prostitusjonsmarkedet i de store byene, ble det etterhvert beskrevet som et nyttig redskap. Til Dagsavisen (12.5.2006) uttalte ordenssjef i Oslopolitiet, Roger Andresen, at «hensikten [med å forby kjøp av sex] er å gjøre det mindre attraktivt for utenlandske kvinner å komme hit eller å bli sendt hit for å prostituere seg». Også her som i «slavehandelens logikk» er hensikten altså å begrense markedet for menneskehandel og prostitusjon. Samtidig anses det også som et virkemiddel mot de ordenspolitiske problemene som var oppstått, ettersom det ville gjøre det mindre attraktivt å selge sex i Norge.

3.4.3 Skepsis og motstand - Kundekriminalisering forverrer situasjonen

Utsagn som uttrykker skepsis og motstand mot forlaget om å kriminalisere kjøp av seksuelle tjenester kommer fra flere hold, både i uttalelser til journalister og i form av leserkommentarer, kronikker og debattinnlegg. Noen hevder at et nytt lovforbud skaper en fordekket forestilling blant politikere og politi om at de har vist handlekraft.[82] Andre hevder at det er fordekket moralisme, i strid med de gjeldene rettsprinsipper.[83] Flere ser for seg at det ikke vil la seg håndheve i praksis, både med tanke på at det er en lyssky aktivitet, men spesielt med tanke på sexkjøp i utlandet. Samtidig påpeker noen at sexkjøp allerede er såpass stigmatisert at et lovforbud neppe vil ha ytterligere effekt (Endsjø 2007). Noen ser for seg, i likhet med kriminaliseringsforkjempere, at et lovforbud muligens kan forhindre de mer impulsive kjøpene, men hevder at dette også kan oppnås gjennom informasjons- og holdningsskapende innsats (VG: 23.4.2007). I tillegg blir det hevdet at gråsonene mellom kommersielle og «normale» seksuelle relasjoner er store, og at en risikerer å gripe inn i private forhold som bør aksepteres (Aftenposten Morgen: 9.5.2007).

Selv om skepsis og motstand kan betraktes som uttrykk for flere typer (motstridende) holdninger til prostitusjon, er det dominerende og sentrale stridstemaet i mitt materiale diskusjonene rundt hvilke reelle effekter en kan forvente av et lovforbud, og hvordan dette vil påvirke situasjonen for de prostituerte. Dette gjenspeiler tidligere kriminaliseringsdebatter (Smette 2003:177). Hovedpåstanden er at et lovforbud ikke vil lykkes i å fjerne eller redusere markedet for seksuelle tjenester, men kun presse markedet inn i andre former. Lovforbudet vil således ha en «renoverende effekt» som kun usynliggjør problemet ved å fjerne gateprostitusjon. Kampen for kundekriminalisering fremstår i dette lyset som unyansert, feilinformert og naiv. Prostitusjonsforskerne Guri Tyldum, May-Len Skilbrei og Anette Brunovskis (2006) ved forskningsinstituttet Fafo, betegner lovforslaget som «strutsepolitikk», og advarer mot å ha for store forhåpninger. I mot-

[82] Se for eksempel Justisminister Knut Storberget sitert i Aftenposten Morgen: 12.5.2006 og Likestillings- og diskrimineringsombud Beate Gangås (2006).

[83] Denne kritikken er mangesidig, og dreier seg blant annet om hvorvidt en skal betrakte lovforbudet som ren symbolpolitikk, og at det vil skade befolkningens tillitt til lovverket om man innfører lovforbud uten at politiet har tilstrekkelig med ressurser til å håndheve den. Samtidig oppstår også spørsmål rundt politiets etterforskningsmetoder, og om man risikerer å bryte universelle menneskerettigheter, når loven åpner for å overvåke en lovlydig part (den som selger sex), og således krenker de prostituertes rettssikerhet (Klassekampen: 3.5.2008).

setning til kriminaliseringsforkjemperne som hevder at alt tydet på svensk suksess, skriver stortingsrepresentantene Anne Marit Bjørnflaten (Ap) og Gunn Karin Gjul (Ap) at:

> Alle som uttaler at de er for kriminalisering, har vist til positive følger av loven i Sverige. Vår mening er at dette til dels er en myte. Det finnes ikke sikre fakta, verken når det gjelder positive eller negative følger. Det finnes i dag kun enkeltrapporter. Dette har ikke kommet tydelig nok fram i debatten om kriminalisering i Norge. (Bjørnflaten og Gjul 2006)

Det er verdt å nevne at Pro senterets leder og talsperson, Liv Jessen, kan betegnes som en omstridt og markant motstander av lovforslaget i den offentlige debatten. På linje med PION (Prostituertes Interesse Organisasjon i Norge[84]) hevder Jessen at samfunnet bør være varsom med å gripe inn i voksnes menneskers rett til selvbestemmelse. Kvinner som selv lever av å selge sex har også fremmet dette synspunktet i norsk offentlighet, og påpekt at en i sterkere grad må skille mellom frivillig og tvungen prostitusjon (Aftenposten Morgen 17.4.2007). Mange av disse kvinnene hevder at den største omkostningen de opplever, er fordømmelse fra samfunnet, og at de ikke tror kundekriminalisering vil hjelpe mot dette. Snarere ser mange for seg en forverret situasjon. [85]

To typer negative konsekvenser forespeiles i mediedekningen. For det første vil individer som selger sex organisere seg innendørs for å skjule aktiviteten, og således bli mer avhengig av organiserende tredjeledd. Slik ser en for seg at tiltaket vil øke graden av sårbarhet for vold og utnyttelse, både fra kunder og fra halliker/bakmenn/kvinner, og således virke mot sin forebyggende hensikt. For det andre ser en for seg at kriminalisering vil vanskeliggjøre en allerede komplisert sosial innsats, og svekke tillitsbåndene mellom politi, oppsøkende organisasjoner, kommunale og statlige hjelpetiltak og dem som er involvert i prostitusjonsmarkedet.

Samlet sett kan en si at mye av skepsisen og motstanden beskrevet over uttrykker et ønske om å holde fast ved at samfunnet tilnærmer seg prosti-

[84] PION ble stiftet i 1990 og er et annet bistands- og kontaktsted for prostituerte, og har fungert som et politisk talerør for kvinner og menn med prostitusjonserfaring.

[85] Prostituerte «Gitte», kan beskrives som en markant «ildsjel» i kampen mot kriminalisering. Dette gjenspeiles også i mediedekningen. Derimot finnes det også andre eksempler på prostituerte som blir oppsøkt av journalister og bedt om å kommentere nyhetssaker og reportasjer.

tusjon først og fremst som et sosialpolitisk problem, heller enn et ordens- og kriminalpolitisk problem. Sett slik rommer også denne posisjonen i debatten oppfatninger om lovverkets normative funksjon. Men her fremtrer lovverket heller som et uttrykk for holdninger, enn noe man nødvendigvis kan styre og forme dem gjennom. Om en likevel tar som utgangspunkt at lovverket faktisk har en normativ effekt, så er signalet en sender til samfunnet ikke nødvendigvis ensidig positivt. Her kan uttrykket «å plassere ansvaret der det hører hjemme» sies å romme en ytterligere forskyvning av ansvar, enn forespeilet i den første kategorien jeg presenterte. Kundekriminalisering vil, sett fra dette perspektivet, ikke bare flytte «skylden» bort fra de prostituerte, og ansvarliggjøre prostitusjonskundene. Det vil også føre til at samfunnet leder blikket bort fra samfunnskollektivets ansvar, og redusere prostitusjon til å handle om et fåtall avvikende individer, menn som kjøper sex, og mindre om sosial nød, ulikhet og skjevfordeling av samfunnets økonomiske ressurser.

3.5 Oppsummering

Hovedfunnene i denne analysen er at medias beskrivelser av prostitusjon som et økende eller endret problem, herunder «nye» typer utfordringer, beskrives på flere ulike nivå – både kommunalt og lokalpolitisk, og som et økende nasjonalt og internasjonalt problem. Vi kan i tillegg snakke om tre typer problemforståelser, der det ene tematiserer endringer i det norske prostitusjonsmarkedet, mens et annet omhandler økonomiske og strukturelle endringer i et internasjonalt prostitusjonsmarked. Den tredje og mest fremtredende problematiseringen tematiserer konfliktfylte relasjoner mellom prostitusjonsmarkedet og eksterne aktører i Norge, spesielt i hovedstaden Oslo, som ordens- og politimyndigheter, turistnæring, berørte naboer osv.

Gjennom nyhetsdekningen ser det ut til at det var det stadig økende tallet på utenlandske prostituerte i Norge, og en stadig mer synlig gateprostitusjon, som tvang frem en ny debatt i 2006 – 2007, om hvordan Norge skal forholde seg til prostitusjon. Økende politiske støtte til kriminalisering sammenfaller med mediedekning og meningsmålinger som indikerer økt støtte til å innføre et lovforbud.

Kriminaliseringsdebattene som oppstod favner bredt og rommer mange ulike aspekter ved tematikken. Flere aktører ble kalt på banen av journalister som ba dem uttale seg. I tillegg bidro enkeltindivid, interesseorganisasjoner, politikere, forskere, statsråder, politimyndigheter med flere, til å kaste lys over ulike problemstillinger, gjennom kronikker og debattinnlegg.

Analysen avdekker at det eksisterer ulike synspunkt på hva en oppnår gjennom et lovforbud mot kjøp av sex. Gjennom tre ulike posisjoner har jeg synliggjort tre ulike oppfatninger av lovverkets normative funksjon. Det ene er at et lovforbud vil sende et moralsk signal til menn om at samfunnet ikke aksepterer kjøp av sex. Det andre er å sende signaler om at den norske lovgivning tar kampen mot menneskehandel seriøst, og at Norge ikke ønsker å fremstå som en liberal fristat for halliker og bakmenn. Mens et tredje perspektiv handler om å beholde en problemforståelse der en tilnærmer seg prostitusjon gjennom sosialpolitiske virkemidler heller enn gjennom ordens- og kriminalpolitiske virkemidler.

Referanser

Bacchi, Carol Lee (1999): Women, Policy and Politics: The Construc-tion of Policy Problems. SAGE: London.

Bjørnflaten, Anne Marit og Gunn Karin Gjul (2006): «Kriminelt å kjøpe sex?» I Dagbladet 12.6.2006, s 53.

Gangås, Beate (2006): «Forbud kan bli sovepute» I: Aftenposten Morgen, 15.5.2006, s. 3.

Hammerlin Yngve, Charlotte Mathiassen og Thomas W. Strand (2006): Velferdsstatens velsignelser og farer: Kriminalitet og samfunn 1965–2005. Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS: Oslo

Endsjø, Dag Øistein (2007): «‹Horekundene› og vi» I: Dagbladet, 25.4.2007, s 52.

Jahnsen, Synnøve Økland (2007) «Women who cross borders - Black Magic? A Critical Discourse Analysis of Norwegian newspaper coverage of Nigerian women in prostitution in Norway.» Master's thesis Department of Sociology, The University of Bergen.

Jessen, Liv og Arne Randers-Pehrson (2007): «Nei til kundekriminalisering» I: Aftenposten Aften, 13.4.2007, s. 12.

Korsvik, Trine Rogg (2005): «Kriminaliser horekundene» I: Adresseavisen, 18. 5. 2005, s 32.

Lysbakken, Audun (2007): «Slavehandelens logikk» I: Dagbladet, 19.4.2007, s 59.

Ot.prp. nr. 28 (1999–2000): Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd). Olso: Justis- og politidepartementet.

Justis- og politidepartementet (2004): Sexkjøp i Sverige og Nederland – reguleringer og erfaringer. Rapport fra Arbeidsgruppe om rettslig regulering av kjøp av seksuelle tjenester.

Skilbrei, May-Len, Guri Tyldum og Anette Brunovskis (2006): «Strutsepolitikk om sexkjøp» I: Aftenposten, 23.6.2006, s 4.
Skilbrei, May-Len (2006): «Prostiusjon i retten: Når ‹samfunnet› skal bestemme hvem som er hva», s. 86–93 i Tidsskrift for kjønnsforskning nr. 1(2). Kilden: Oslo.
Smette, Ingrid (2003): Den seksuelle slavestand? ein rapport om kundar i prostitusjonen. Pro sentret: Oslo.
Storalm, Katarina (2006): «Dårlig skalkeskjul for Liv Jessen.» I: Dagbladet, 16.5.2006, s 59.
Tybring-Gjedde Christian (2006): «Aggressiv prostitusjon plager» I: Aftenposten Aften, 4.4.2006, s. 13.
Adresseavisen, 16.6.2006, s. 4: «På glid mot forbud».
Adresseavisen, 18.5.2006, s. 2: «- Kriminaliser horekundene».
Aftenposten Morgen, 9.5.2007, s. 11: «Vil frede horekunder for å bekjempe halliker - Rogaland Frp vil ikke forby sexkjøp».
Aftenposten Morgen, 17.4.2007, s. 8: «Ap-strid om sex-kjøp».
Aftenposten Morgen, 29.10.2006, s. 4: «Mer mishandling av prostituerte, Lavere priser trekker nye kundegrupper».
Aftenposten Aften, 6.7.2006, s. 6: «Liten støtte til bordeller».
Aftenposten Morgen; 30.6.2006, s. 4: «Starter kampanje mot menneskehandel».
Aftenposten Aften, 29.6.2006, s. 6: «Halve Oslo vil forby kjøp av sex».
Aftenposten Morgen, 20.5.2006, s. 3: «Kjøp av sex kan bli forbudt».
Aftenposten Morgen, 12.5.2006, s. 6: «Menneskehandel i Norge».
Aftenposten Morgen, 11.05.2006, s.6: «Norge - et marked for menneskehandlere».
Aftenposten Aften, 24.3.2006, s. 8: «Flere vil kjøpe sex».
Aftenposten Aften, 29.12.2005, s. 2: «Kommentar for det nye året».
Bergens Tidende, 21.4.2007: «En av tre vil ha bordeller». URL: http://www.bt.no/lokalt/bergen/article357415.ece [lest: 15.8.2008]
Bergens Tidende, 4.12.2006, s.6: «Børsen: - Det er ikke til å unngå».
Dagbladet, 23.4.2007, s. 8: «Seiersmarsj for sexforbud».
Dagbladet, 20.4.2007, s. 8: «Slik virker forbudet mot sexkjøp».
Dagbladet, 20.4.2007, s. 6: «Prostituerte i Oslogatene 1500».
Dagbladet, 9.12.2006, s. 15: «Betaler ekstra for sex med hiv-smittede».
Dagbladet, 9.6.2006, s. 3: «Midt i trafficken».
Dagbladet, 3.6.2006, s. 14: «Hilsen fra Oslo».
Dagbladet, 22.5.2006, s.11: «Lae frykter hevnoppgjør».
Dagbladet, 21.5.2006, s. 6: « - Vi blir stemplet som horer».
Dagbladet, 2.5.2006, s. 14: «Talte for døve regjeringsører LO-sjefen vil ha forbud».
Dagsavisen, 25.4.2007, s. 2: «Frp står uten klær».
Dagsavisen, 20.4.2007, s. 10: «Menneskehandler så Norge som ‹fristat›».
Dagsavisen, 19.4.2007, s. 6: «Kan ikke prioritere jakt på horekunder».
Dagsavisen, 29.3.2007, s. 6: «Lei av å bli tatt for prostituerte - Krever forbud mot sexkjøp».
Dagsavisen 9.6.2006, s. 8: «Norge et fristed for menneskehandel».
Dagsavisen 12.5.2006, s. 12: «Forbud fører til færre prostituerte».
Dagsavisen, 14.2.2004, s. 4: «Menn vil ikke kriminalisere horekundene».
Klassekampen, 3.5.2008 Lovforbud kan krenke.
Klassekampen, 19.6.2006: «Svak finsk lov».
Klassekampen, 22.4.2005, s. 2: «Gitte».

Memo 6.5.2006: «Nordens største horegate».
Nettavisen 26.9.2005: «Prostituerte herjer fritt» URL: http://pub.tv2.no/nettavisen/innenriks/article463350.ece [lest 15.7.2008]
NTBtekst, 22.4.2007: «Bøhler: – Nå ville landsmøtet ta makta».
NTBtekst, 12.5.2006: «Roser Solberg for nye horekunde-tanker».
Stavanger Aftenblad, 24.6.2006, s. 2: «Rogalendinger vil kriminalisere sex-kjøp».
Tv2nyhetene på nett, 6.6.2008: «Sex for hundrelappen». URL: http://www.tv2nyhetene.no/innenriks/article1966630.ece [lest 15.7.2008]
VG, 23.4.2007, s. 6: «Her faller Ap-vedtaket som kan gjøre over 10 000 menn kriminelle».
VG, 12.6.2006, s. 10: «Ullevål horeby».
VG, 12.5.2006, s. 12: «Oslo-Stockholm:-sex-null».
VG, 31.5.2005, s. 22: «Slakter horeforbud».
VG, 28.4.2005, s. 8: «Selger sex på Karl Johan.»
VG, 21.12.1997, s 4: «Forby sex-salg, mener flertall».

4. På nett med menn som kjøper sex: Analyse av diskusjonsforumet på www.sexhandel.no

Synnøve Jahnsen

> Vi menn? Hva vi mener? Er det av interesse? Rundt lunsjbordene på jobb og i sosiale lag er menn som betaler «horekunder» karakterisert som «motbydelige», «umoralske» og «kyniske». Disse samtalene har vi alle hørt. Om du hadde kjent noen av kundene (...) hadde du skjønt at det er naboen din, kollegaen din, kanskje broren din, eller andre du kjenner godt. Fellestrekket er sannsynligvis at alle en gang i blant har behov for noe som han ikke har tilgang på «gratis». («Hektor» 18.05.06)[86]

4.1 Innledning

I dag anslår en at rundt 11–13 prosent av norske menn har kjøpt sex[87] en eller flere ganger, mens en lavere andel av disse har regelmessige eller mange erfaringer med sexkjøp (Høigård og Finstad 1986, Prieur og Taksdal 1989, Træen et al. 2002). Januar 2006 lanserte Barne- og likestillingsdepartementet i Norge nettstedet www.sexhandel.no. Nettstedet inneholder informasjon om prostitusjon og menneskehandel, samt et interaktivt

[86] Alle sitater hentet fra forumet på sexhandel.no gjengis med evt. skrivefeil i teksten. Dette, slik at denne tekstens lesere, om de ønsker, kan søke opp sitater og diskusjoner via en søkemotor på internett.

[87] Jeg vil i denne teksten benytte begreper som «prostitusjonskunder», «sexkjøpere», «menn som kjøper sex» eller «menn med sexkjøpserfaring». Jeg anerkjenner at ordbruken kan kritiseres for å være del av en normaliserende prostitusjonsdiskurs, men benytter likevel denne terminologien i mangel av bedre begreper.

forum der en kan diskutere ulike sider ved sexkjøp. Nettsiden retter seg mot allmennheten, men særskilt mot menn som kjøper sex og potensielle sexkjøpere. En overordnet målsetning er at tiltaket skal bidra til å redusere markedet for seksuelle tjenester.[88]

Majoriteten av innleggene på nettsidens diskusjonsforum er skrevet av menn med sexkjøpserfaring. Flere av dem kjøper sex regelmessig, mens noen har sluttet. Noen beskriver sexkjøp i Norge, mens andre beskriver sexkjøp i utlandet. Noen sier de bare oppsøker norske kvinner på det såkalte innemarkedet, mens andre sier de også kjøper fra utenlandske kvinner på gaten.

4.1.1 Problemstilling og tilnærming

Heller enn å se diskusjoner på forumet som noe som sier noe om *hvorfor* noen menn kjøper sex, vil jeg ved hjelp av forklaringene stille spørsmål ved *hva* som kjøpes. Er sexkjøp uttrykk for noe fast og entydig, eller finnes det ulike oppfatninger av hva man kjøper i prostitusjon? Jeg vil også undersøke hvorvidt det er slik at noen uttrykker anger, skyld og skam i forbindelse med egne sexkjøp, eller om sexkjøp fremstilles som en rett, et maskulint privilegium, eller nødvendighet. Hvis sexkjøp oppleves som omkostningsfullt eller skamfullt, hvordan fremtrer slike beskrivelser i de generelle diskusjonene? Og, hvis sexkjøp beskrives som en rett eller et privilegium, hvordan, og på hvilke premisser argumenterer de for et slikt syn?

Jeg har benyttet meg av Norman Faircloughs (2003) metodologiske råd når jeg har analysert tekstene. Min tilnærming til tekstmaterialet er inspirert av nyere feministisk kjønnsteori og hva den finske prostitusjonsforskeren Margaretha Järvinen (1993) beskriver som et sosialkonstruktivistisk perspektiv på prostitusjon. Noe forenklet kan en si at dette innebærer at jeg søker å se holdninger som kommer til uttrykk i tekstene på de-

[88] Tiltaksbeskrivelsen er i tråd med intensjonene og innholdet i Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn 2003 – 2005, med utgangspunkt i handlingsplanens oppsummering punkt 13 og 15, om forebyggende tiltak. I en skyggerapport til FNs komité for kvinnekonvensjonen (CEDAW) anbefaler derimot en gruppe norske kvinneorganisasjoner at nettsiden sexhandel.no legges ned inntil den forespeilede effekten er dokumentert. Her argumenterer en for at nettstedet ved å tilrettelegge for dialog mellom prostitusjonskunder risikerer å virke oppbyggende for miljøet og således mot sin hensikt. Jeg ser det ikke som min oppgave å kommentere ovennevnte påstander om nettsidens effekt videre, ettersom en slik diskusjon etter mitt syn bør romme en videre drøfting av velferdsstatlige prinsipper.

battforumet i lys av samfunnsmessige diskurser om kjønn, kommersialitet og seksualitet.

I det som følger vil jeg først ta sikte på å gi en generell beskrivelse av ulike tendenser som preger diskusjonsforumet. Deretter vil jeg ut fra en gjennomgang av tekstene på forumet presentere tre forklaringskategorier som benyttes når mennene beskriver hva de kjøper. Avslutningsvis vil jeg oppsummere ulike paradokser og dilemmaer som kommer til uttrykk i diskusjonene på forumet, og diskutere hva dette sier om sexkjøp.

4.2 Sexhandel som utgangspunkt for diskusjoner

I denne delen vil jeg gi en generell beskrivelse av diskusjonsforumet på sexhandel.no. Delvis gjøres dette på bakgrunn av kvantitativ analyse, der fokuset er på generelle tendenser og brukerhyppighet. Delvis søker jeg å gi en mer kvalitativ beskrivelse av aktiviteten på forumet.

4.2.1 Sexhandel.no – et anonymt møtested

Det finnes flere nettsteder som henvender seg til kunder i prostitusjon. På mange av disse finner en «chatrooms» og såkalte «ratingforum», men også diskusjonsfora som ligner det en finner på sexhandel.no. Slike nettsider er kommersielt driftet og formidler kontakt mellom kjøper og selger. Både Ingrid Smette (2003) og Elin Kippe (2004) forteller om menn som ikke synes slike diskusjonsfora appellerer til dem. Disse mennene skiller mellom hva som kommer til uttrykk i slike fora og hvordan de selv uttaler seg om sexkjøp i møte med forskeren. En av informantene i Kippes undersøkelse beskriver diskusjonene som «lavpannespråk», mens en annen sier at slike nettsteder er som forbrukerprogram på tv, som handler om hvordan en kjøper billigst og best (2004:82). Her etterlyses en arena som gjør det mulig å reflektere rundt problematiske sider ved sexkjøp, som for eksempel etiske problemstillinger, skyld og skamfølelser (ibid:82-3). Sexhandel.no kan beskrives som nettopp en slik arena, der en oppmuntres til slike diskusjoner.

Anonymitet på diskusjonsforumet på sexhandel.no skaper rom for uttalelser som en del av brukerne kanskje ville hatt problemer med å komme med i andre sosiale sammenhenger. Vi kan betrakte forumet som et

«halv-offentlig» ideologisk brytningssted, som befinner seg innenfor andre og friere rammer enn hva andre offentlige fora tilbyr. Samtidig er det også klart at anonyme ståsteder begrenser dialogens virkningskraft til den som eksisterer mellom brukerne av nettsiden. På den måten skaper anonymitet på forumet også et betydelig hinder for at diskusjonene i dette forumet kan anerkjennes som fullverdig del av det offentlige ordskifte om prostitusjon.

4.2.2. Generell beskrivelse av brukerhyppighet

Tiltaket sexhandel.no er opprettet i regi av Reform, et ressurssenter for menn, med egen administrasjon og infrastruktur i Oslo. Tiltaket er etablert med en faglig referansegruppe/et fagråd, og moderator som skal opprettholde de retningslinjer som er lagt.[89]

Nettstedet har i gjennomsnitt 90–100 aktive besøk hver dag, hvorav de aller fleste er førstegangsbrukere (beregning i 2007). I løpet av de to første årene har debattforumet registrert over 1500 innlegg og rundt 340 «diskusjonstråder». Totalt er det i begynnelsen av 2008 registrert 136 aktive brukere av nettstedets debattforum, hvorav 57 kun er registrert med ett innlegg. 90 prosent av sidens aktive brukere legger inn mellom 1–10 innlegg, mens en mindre andel har opp til hundre innlegg hver. De tre mest aktive brukerne er registrert med over 100 innlegg hver og står for totalt rundt 40 prosent av alle innlegg. En av disse tre, som kaller seg Ole45, er per juni 2008 registrert med rundt 390 ulike innlegg, dette utgjør over 20 prosent av antall registrerte innlegg på forumet.

På tross av nettsidens ønske om en bred profil er det altså tydelig at forumet domineres av en mindre gruppe svært aktive brukere. Variasjonen i brukerhyppighet, antall innlegg og lengde på tekstene er stor.[90]

---

[89] Dette gjelder brudd på norsk lov, eller oppfordring til brudd på loven, som tekst av ærekrenkende, rasistisk, truende, pornografisk eller annen injurierende art, eller publisering av opphavsrettsbeskyttet materiale og kommersielle budskap.

[90] For eksempel, selv om Ole45 overgår andre brukere på antall registrerte innlegg, er hans innlegg som oftes korte i formen. For å illustrere mengden med tekst som finnes på forumet vil jeg ta frem et eksempel fra en annen deltaker med sexkjøpserfaring som tilkjennegir sine synspunkter på ulike temaer som han mente var relevant i diskusjoner om sexkjøp. På en enkelt diskusjonstråd finner vi 9 ulike innlegg fra samme skribent. Alle skrevet i en periode over ca et halvt år. Totalt har han bare i denne ene diskusjonstråden publisert over 12 000 ord, tilsvarende over 70 000 tegn, tekst. I en akademisk sammenheng ville dette overgå lengden på en gjennomsnittlig bacheloroppgave. Til sammenligning ville omfanget tilsvart over ti lengre kronikker i en

4.2.3 Uenighet og latente konflikter mellom sexkunder på sexhandel.no

Mennene som deler sine personlige erfaringer og synspunkter på debattforumet diskuterer sitt eget, så vel som andres, forbruk av seksuelle tjenester. Her berøres temaer som historie, politikk, religion, økonomi, velferdsstaten, likestilling, familie og kjønnsroller – temaer som alle kan betraktes som relevant i prostitusjonsdebatten. Ofte omhandler temaene dagsaktuelle debatter som finnes i media, gjerne med linker eller spesifikke henvisninger til kilder.

Noen spørsmål og temaer vekker interesse og lengre diskusjoner, mens andre står igjen uten respons. Enten fordi innlegget er lukket i formen eller fordi tema eller spørsmålsformuleringen ikke appellerer til andre deltakere. Brukerne av forumet fremstår som lite interessert i intime eller seksuelle detaljer. Snarere danner seksualitet et tematisk utgangspunkt for ulike politiske diskusjoner. Det er fristende å tolke nøktern språkbruk på nettforumet som kontekstuelt betinget, og at normen om å holde seg på et seriøst diskusjonsplan kommer av at nettstedet er et offentlig initiert og finansiert tiltak. Derimot beskriver Ingrid Smette (2003:85) lignende tendenser i sine undersøkelser av kommersielle nettsteder for sexkjøpere. Smette viser til hvordan norske debattforum, i motsetning til utenlandske nettsteder, kan betegnes som sosiale normfellesskap som preges av nøkternt språk og få beskrivelser av seksuelle møter.[91]

Det er tydelig at flere av deltagerne ønsker å korrigere myter omkring prostitusjon og sexkjøp, samtidig som de søker å diskutere sider ved egen praksis som de kanskje ikke kan diskutere på andre sosiale arenaer. Det er også tydelig at ulike brukere har forskjellige motiver for sin deltagelse. Dette kan illustreres i en konflikt som utspiller seg mellom to brukere. Her blir det etter hvert klart at uenigheten dreier seg om ulike oppfatninger av debattforumets formål, og hvilke typer fremstillinger av sexkjøpere

---

riksdekkende avis. Denne brukeren kan beskrives som en «aktiv bruker», ettersom han totalt har 70 ulike innlegg på forumet. Bidraget i den nevnte tråden står altså kun for en brøkdel av hans totale tekstlige bidrag.

[91] Bishop og Robinson (2002 i Smette 2003:85) hevder at nettfellesskap for sexkunder ikke kan betegnes som sosiale fellesskap, ettersom deres observasjoner tilsier at de som skriver i slike forum kun drives av motivasjonen om å få bekrefte eget selvbilde og praksis. Selv om dette kan passe for noen av tekstene jeg finner på sexhandel.no, passer en slik beskrivelse dårlig med generelle tendenser på nettforumet, der tekster hyppig refererer til hverandres gode og dårlige poeng, i søken etter dialog og diskusjon.

en ønsker skal komme til uttrykk. I tekstutdraget under ønskes en friere diskusjon. Conquistador skriver til Ole45:

> Jeg har prøvd å forklare deg mange ganger at det er latterlig å tro at dine skriblerier her inne påvirker noe som helst politisk vedtak. Sexkjøpsforbudet kommer, og det vil ikke i sin utforming modifiseres med et eneste komma en gang, som resultat av ditt iherdige spill for galleriet her inne. Du er jo en regelrett Don Quixote (...) Jeg føler meg rimelig sikker på at denne siden ble opprettet av FORSKNINGSFORMÅL, og for at de som driver den bedre skal skjønne hvilke tanker menn som har erfaring med sexkjøp gjør seg om sine valg, vaner osv – og ikke for at du skal på mest forunderlig innbilske vis skal leke storlobbyist. (Conquistador 15.06.07)

Poenget mitt her er å vise at brytninger og konflikter i diskusjonene ikke bare utspiller seg mellom prostitusjonsmotstandere og dem som kjøper sex, men også kundene imellom. Vi kan forstå konflikter og forsøk på å styre andres ytringer i «riktig retning», som uttrykk for at noen av prostitusjonskundene frykter at «politisk ukorrekte» holdninger vil fungere som vann på møllen for dem som ønsker å kriminalisere sexkjøp. Dette er spesielt aktuelt sett i lys av at nettsiden ofte blir «plyndret» for sitater av journalister, politikere og fagfolk og benyttet i offentlig debatt. Konfliktens utgangspunkt var at Ole45 mente Conquistadors innlegg var så «søplete» at man skulle tro han var bestilt av Kvinnegruppa Ottar.[92]

4.2.4 Ambivalente holdninger til sexkjøp, mellom tvil og påståelighet

Et gjennomgående tema i forumet er at sexkjøpere, på samme måte som prostituerte, er offer for en dominerende og undertrykkende samfunnsmoral. Dette er spesielt påtagelig i diskusjoner våren 2007, da norsk mediedekning preges av at det for første gang var politisk flertall i Stortinget for å innføre straff mot kjøp av seksuelle tjenester, men kan samtidig beskrives som en rød tråd også i andre perioder. Motstand mot det moralske presset «utenfra» uttrykkes ved at ideologiske og politiske standpunkt, såvel som politiske talspersoner, jevnlig trekkes frem og kritiseres. I for-

[92] Kvinnegruppa Ottar har markert seg i den norske offentlighet som prostitusjonsmotstandere, og betegnes ofte som en venstreradikal feministisk kvinnesammenslutning. Ottar beskriver seg selv som partipolitisk uavhengig og mener de går fremst i kvinnekampen (se gruppas hjemmeside: www.kvinnegruppa-ottar.no).

lengelse av dette beskrives fagpersoner og forskere på prostitusjon med skepsis og harselerende undertoner. Kritikken rammer også Reform, ressurssenter for menn, nettsidens administrator, som beskyldes for å tjene statsfeminismens sak, og ikke mennenes. Tendensene beskrevet over, kan illustreres i dette sitatet:

> Noen av oss menn som skriver her, meg inkludert, angrer. Men å la moralistene få påtvinge noen skamfølelse for det, misliker jeg sterkt. For min egen del har angeren ikke noe med de oppfatningene motstanderne vil påtvinge folk flest. (Pedro 06.02.06).

Det er altså et hovedtrekk ved diskusjonene på sexhandel.no at majoriteten av diskusjonene som tematiserer negative sider ved sexkjøp knyttes til det sosiale stigmaet og skammen en avsløring vil medføre. En kan likevel til en viss grad snakke om tekster hvor anger tematiseres som samvittighetskvaler overfor enkelte prostituerte, men også overfor samboer eller kone.

Unntakene bekrefter forumets regel om at deltagere aldri, eller ytterst sjelden, gir eksplisitt uttrykk for pinlige, ubehagelige eller redselsfulle opplevelser i forbindelse med sexkjøp. Dette gjør også at tekstene på forumet tilbyr begrenset innsikt om, og i så fall hvorfor, noen menn angrer sine sexkjøp. I stor grad preges diskusjonene av et ønske om å overbevise prostitusjonsmotstandere om at sexkjøp bør anses som en legitim handling, som ikke bør fordømmes. Nettopp derfor er det verdt å trekke frem en diskusjonstråd der menn med sexkjøpserfaring selv tematiserer hvorfor en ikke bør kjøpe sex.

4.2.3 Hvorfor ikke kjøpe sex?

Diskusjonen jeg vil trekke frem foregår altså ikke mellom prostitusjonsmotstandere og prostitusjonskunder, men mellom menn som selv har kjøpt sex, eller vurderer å gjøre det. «Lars» beskriver seg selv som «en jomfrugutt på 24 år som vurderer å kjøpe tjenester av ei prostituert jente snart». Han skriver:

> Etter min mening er ikke det å kjøpe sex direkte noe verre enn å spandere drinker på jenter på byen, for så senere å kanskje få de med seg hjem å ha sex der. Det ender også ganske ofte med at folk blir såret når det viser seg at de ikke hadde de helt samme planene etter at natten er over. (...) Så kan noen gi

> meg 3 gode grunner til at jeg ikke skal kjøpe sex av ei prostituert jente som jeg er sikker på ikke er et traficing-offer og ikke narkoman? (30.01.06).

Innlegget fikk to svar, der det ene innlegget fra «Mannsyd» oppgir to aspekter som Lars bør tenke nøye igjennom. Det første omhandlet faren for smittsomme seksuelle sykdommer. I tillegg advares Lars om at han ikke kan forvente at fremtidige kjærester vil akseptere denne delen av hans fortid. Og ved å måtte lyve spolerer han sine sjanser for å oppleve et åpent og ærlig forhold med en kvinne. Den andre som svarer er «Pedro», som blant annet skriver at sexkjøp neppe vil innebære et kyss, og «at den tilsynelatende hengivenheten du får fra jenta, neppe er noe å skryte av». Pedro beskriver sexkjøp som en kortvarig glede som fort blir «dyrt og risikabelt», i tilegg til at det vil tære på selvfølelsen. Selv om Lars spesifikt spurte etter argumenter mot å kjøpe sex, kunne det tenkes at noen også i denne type diskusjon ønsker å overbevise om at sexkjøp er legitimt og riktig – det var det ingen som gjorde. Tvert i mot ser vi at Lars på mange måter blir advart fra å entre prostitusjonsmarkedet.

Dette leder oss videre til spørsmålet om hvordan mennene med sexkjøpserfaring beskriver sine egne valg om å kjøpe sex. Noe jeg vil utdype i neste del av analysen. Før jeg gjør det vil jeg oppsummere noen av de generelle tendensene jeg har beskrevet i det foregående. Det er tydelig at deltagere på forumet er bevisst og forholder seg aktivt til negative diskurser om sexkjøp. Som jeg har illustrert, er det forumdeltagerne i fellesskap som setter nettstedets normative standarder. Forumet preges av uenighet og latente konflikter, men også av dialog og gjensidig forståelse. Dette utspiller seg på et forum, både med diskusjonspartnere som tar aktivt avstand fra sexkjøp, og mener det er galt, og med menn som selv har erfaring med sexkjøp. Som jeg også har vist er det mulig at denne dynamikken betinger hvilken type personlige beskrivelser som kommer til uttrykk i diskusjonene.

4.3. Hva kjøpes?

De tre kategoriene som presenteres i denne delen av analysen er ikke ment å beskrive identiteter, individuelle psykologiske trekk eller motivasjonsfaktorer, men bør leses som analytiske konstruksjoner. Med dette minner jeg om at de er skapt gjennom forskerens blikk på materialet.

Poenget med kategoriene er å tydeliggjøre hvordan forståelse av eget sexkjøp, som en legitim praksis i et kommersielt marked for seksuelle tjenester, konstrueres på ulikt vis.

4.3.1 Han som kjøper en nødløsning

I denne kategorien finner vi tekster der menn beskriver sexkjøp som eneste eller siste løsning på en definert mangel – mangel på sex. Her finner vi beskrivelser av sviktende selvtillit og misnøye med eget fysiske utseende og tiltrekningskraft. Noen av mennene beskriver seg selv som enslige, mens andre inngår i parforhold. Herunder vises det til mer eller mindre havarerte parforhold der sex ikke lenger inngår, som her:

> Jeg gjorde det fordi jeg savnet å ha sex og fysisk nærhet til en kvinne. Var veldig sulteforet på sex hjemme. Orket ikke enda flere år (overdriver ikke) uten fysisk nærhet. Har du hørt mange nok ganger visene om «hodepine, mensen, trett, slitten, det passer ikke nå, du spurte for sent, har husarbeid å gjøre, må tidlig til sengs og sove siden jeg skal tidlig på jobben i morra, osv.» gir man opp og slutter å tro på dem, i hvert fall inntil videre. Når egne anstrengelser for at ting skal blir bedre ikke hjelper lenger, ser man at sex ikke er innenfor rekkevidde hjemme. (Pedro 23.01.06)

Sitatet over illustrerer en tendens som ofte preger diskusjonene på forumet; et liv uten sex og fysisk nærhet beskrives som en form for nød eller krisetilstand. Slik forklares sexkjøp i relasjon til syn på kvinners seksualitet, partnerpreferanser og posisjon i samfunnet. Her fremstår prostitusjon som en nødløsning på diskrepansen mellom mannlig seksuell etterspørsel og tilgang på villige seksualpartnere. I denne situasjonen fremstår skammen over å måtte betale for sex underordnet nødvendigheten av å løse den opplevde krisesituasjonen. Det diskuteres derimot ikke hvorfor kvinner ikke tyr til tilsvarende tjenester for å dekke uinnfridde seksuelle behov. Dette synliggjør en underliggende forståelse av at sex er viktigere for menn enn for kvinner. Dette har av andre forskere blitt betegnet som del av maskuline seksualitetsdiskurser (Smette 2003, Kippe 2004).

I et slikt lys fremstår krisetilstanden som beskrives, som vansker med å leve opp til maskuline idealer, normer og forventninger til seksualitet. Ingrid Smette (2003:74–99) viser hvordan utsagn fra menn om at de «ikke har draget», kan tolkes som en måte å markere seg som maskuline og virile. Denne type utsagn samsvarer med maskuline idealer der menns

seksuelle «appetitt» er umettelig. Det kan altså være mer skambelagt for menn å ikke imøtekomme maskuline idealer (om å alltid ha lyst på sex) enn å innrømme at de «ikke har draget».

Jeg har tidligere nevnt Ole45 som nettforumets mest aktive bruker. Ole45 beskriver sitt fysiske handikap som årsak til at han ser det som umulig å få sex uten å måtte betale for det. Slik beskriver også han en slags nødssituasjon, der sexkjøp fremstår som eneste løsning. Derimot beskriver han den definerte mangel på en litt annen måte enn andre i denne kategorien. Ole45 fremstiller sexkjøp som en slags helsemessig nødvendighet – det fremstår som om han vil visne, om ingen tar på ham. Han skriver at «Sexen i seg selv ikke er så viktig. Det viktige og helsebringende er denne intime langvarige nærkontakten, hudkontakten kroppskontakten» (17.05.07), og benytter ofte begreper som «gjensidig hygge», «sunt» og «menneskelig» og trekker slik inn diskurser om intimitet, helse og omsorg. Som han sier «Bare et fåtall sexkjøpere er alkoholiserte mafiakriminelle som utnytter kvinner til pervers selvforlystelse» (16.06.07). Når han søker aksept som «sunn», «normal» og «menneskelig», sier det oss samtidig noe om holdninger og språkbruk vedrørende mer eller mindre verdige seksuelle og intime behov og praksiser. Beskrivelser av «krisetilstanden» grunner ikke på et spesifikt syn på en maskulin «seksuell appetitt» slik jeg beskrev over, men ideer om alle menneskers behov for intimitet og nærhet - også kvinners.

Ingrid Smette (2003:91–98) beskriver også menn som i likhet med Ole45 sier sexkjøp handler om behovet for intimitet. Disse mennene var opptatt av at kvinnene de kjøper sex fra skal være hyggelige, de skal bry seg (ibid:93). På samme måte som Ole45, hadde også disse mennene få eller ingen seksuelle erfaringer utenfor prostitusjonsmarkedet. Smette hevder at denne gruppen utgjør et fåtall og er lite representative for prostitusjonskunder generelt. Det som er interessant med denne gruppen er at deres forståelse av seksualitet i stor grad preges av mangelen på opplevelser utenfor den kommersielle arena, og at for disse mennene må sexkjøp således oppfylle alle forventninger til intime relasjoner med kvinner, noe Smettes informanter beskriver at det ofte ikke gjør.

4.3.2 Han som kjøper seg fri

Også i denne kategorien finner vi beskrivelser av sexkjøp som en løsning på et definert behov, og der menn beskriver vansker med å inngå i mer aksepterte seksuelle relasjoner til kvinner. Derimot, i stedet for å beskrive sexkjøp som eneste eller siste løsning, beskrives det som et rasjonelt valg, et alternativ.

> Har hatt noen kjærester før, men da mitt siste forhold var over i vår fikk jeg avsmak av å jakte damer. Etter mange samtaler med forskjellige jenter/damer på byen og på fester gikk jeg rett og slett lei av arbeidet det innebærer å få en dem til sengs. Jeg fant ut at det ville være mer økonomisk fornuftig av meg å kjøpe sex enn å bruke tid og krefter på byturer og samtaler som ikke alltid fører noe sted. Derfor skaffet jeg meg deltidsjobb, ene og alene for å finansiere sexkjøp. Jeg kjøper sex 1–2 ganger i måneden, og er egentlig temmelig fornøyd med tilværelsen. På fritiden gjør jeg det jeg vil: Trener, går på kino, spiser mat med venner, etc. Det å kjøpe sex blir for meg en måte å slippe maset damejakten egentlig innebærer. Dessuten sparer jeg faktisk penger gjennom dette: Jeg trenger ikke lenger overholde de sosiale kodene når det gjelder alkohol. På grunn av dette har jeg sluttet helt å drikke, og jeg er rett og slett blitt sunnere. Dessuten er jeg ikke så seksuelt frustrert når jeg får «lettet på trykket» et par ganger i måneden. (Anonym 17.09.06)

I sitatet over fremstår sexkjøp som en rasjonell løsning på mange typer problemstillinger. Ikke bare slipper han maset damejakten innebærer, men han oppnår også kontroll over andre aspekter ved livet, som økonomi, tid og fysisk helse.[93] På tilsvarende måte kan vi tolke sitatet under om «jakten», også som et uttrykk for et ønske om å ha kontroll over spenningen.

> Sjekking foregår jo i stor stil på byen hver helg. Menn, og kvinner for den saks skyld, «jakter» stadig på en sexpartner for kvelden. Det er den samme spenningen som får noen til å kjøpe sex tror jeg. Det å kunne se på bilder av ulike kvinner, velge ut den peneste, og så, i motsetning til sjekking på byen, faktisk være 100 % sikker på at man faktisk får ha sex med denne kvinnen.(...) Selv tenner jeg veldig på lange slanke bein i strømper, høye hæler osv. Hvis

[93] Disse holdninger passer godt sammen med hva Elisabeth Bernstein beskriver i sin bok «Temporarily Yours» (2007), der sexkjøpere på den amerikanske vestkysten italesetter kommersialitetens og intimitetens ytterpunkter, og der sexindustrien passer som hånd i hanske med postindustriell økonomi, kultur og samfunnsstruktur.

> kona er lita og rund, så må man innse at man aldri vil få oppleve tenningen ved å se på, og ta på lange slanke bein... Og da kan fristelsen bli for stor, når et par lange slanke bein er en telefonsamtale og 1500 kroner unna... (Mannsyd 16.01.06)

Utsagnene over problematiserer skillet mellom driftene som styrer normale og aksepterte relasjoner og dem som foregår i prostitusjon. Følgelig fremstår prostitusjon som en mer forutsigbar kontraktsinngåelse for menn – et forenklet kjønnsspill. Sexkjøp fremstår som enkelt og uforpliktende, tids- og kostnadseffektivt. Ved å påstå at menn og kvinners seksualitet er ulik og biologisk betinget, rasjonaliseres behovet for å oppsøke prostituerte. Samtidig som det fremstår som et slags etisk valg, som er ærligere og ryddigere enn for eksempel «one-night stands». Negative og mindre flatterende beskrivelser av kvinner, som for eksempel at kvinner nyter å avvise menn, eller at avvisning er en del av «spillet», kan også her tolkes som uttrykk for følelser av maskulin avmakt. Prostitusjon fremstår i et slikt lys som en maskulin friarena, en snarvei til å imøtekomme et definert behov; sex med en kvinne, eller en spesiell type kvinne. I relasjonen til den prostituerte forventes kun en type motytelse – penger. Når tjenesten er mottatt, er mennene fri til å forlate prostitusjonsarenaen, tre inn i sine normale rutiner og gjøre det de selv ønsker – uten å måtte bekymre seg for følelsesmessige forviklinger.

4.3.3 Han som kjøper et luksusgode

Den siste kategorien skiller seg fra de foregående, ved at kommersiell sex i sterkere grad fremstår som noe man *kan* ha, fremfor noe man *må* ha. I disse fortellingene fremstår «prostitusjon som nødløsning» som desperat og uverdig, som bryter med mer «romantiserende» ideer om sexkjøp:

> Jeg blir lettere rystet av å lese om han som kjøper sex fordi han ikke har noe parforhold og som i regelen kjøper sex efter inntak av alkohol. (…) Skal man ha menneskelig kontakt i Norge har man valget mellom strøket og et knippe krisetelefoner. Det er dette som er problemet. Man skal ikke kjøpe sex fordi man har et skrikende og udekket behov for nærhet til andre mennesker, men fordi det er givende og avstressende. (Krypto 18.02.06)

Bildene som her tegnes av prostitusjonskunden er av en «eventyrlysten» mann med mange sosiale og seksuelle alternativer. Mennene fremstiller

sexkjøp som uttrykk for at de, snarere enn å fornedre kvinner, eller ha vansker med dem, elsker og dyrker dem. Det er altså snakk om kjærlighet på et generelt nivå, og snakk om mange partnere – fremfor en spesiell. Sexkjøp fremstår her som et supplement til andre seksuelle relasjoner, noe som samsvarer med funnene i en spørreundersøkelse Annick Prieur og Arnhild Taksdal (1989) utførte på slutten av 1980-tallet. Her fremgår det at 25 prosent av menn med sexkjøpserfaring mot 6 prosent av dem som ikke oppga slik erfaring, hadde hatt mer enn tretti seksualpartnere, og at denne tendensen også er klar selv om en ikke regner med sexkjøp. Også i en svensk studie fra 1996 finner vi en sterk sammenheng mellom antall seksualpartnere og om menn hadde oppsøkt prostituerte eller ikke (Sandell et al. 1996 i Månsson 2006:28), noe som også samsvarer med en lignende studie i Nordamerika (Monto 2000:72 i Månsson 2006:28). Den svenske prostitusjonsforskeren Sven-Axel Månsson tolker dette i lys av kulturelle normer om at vellykkede menn skal ha mange seksuelle erfaringer og partnere. Slik fremstår det også her, som i de foregående kategorier, som om skammen knyttet til å gå til prostituerte blir underordnet eller nøytralisert i møte med andre maskuline idealer. Dette illustreres i sitatet under, der en mann beskriver at han har:

> sjonglert opptil en håndfull (normale) damer eller flere, samtidig som jeg har vært kjøper av seksuelle tjenester hos atter andre damer – og etablert tillitsforhold o.l. med mange av sistnevnte type. Det er nesten som å ha et harem – veldig tilfredsstillende og betryggende. (Conquistador 29.04.07)

Conquistador[94], fremstår som om han har oppnådd å kombinere variasjon og personlig frihet, med følelsen av å ha kontroll og forutsigbarhet. Han benytter ord som «tilfredsstillende» og «betryggende» om alternativene han «sjonglerer» mellom. «Haremet» fremstår som noe attråverdig, noe som andre menn misunner ham. Om det ene sexalternativet skulle forsvinne, så vil han til enhver tid ha et annet.

Flere av sexkjøperne i denne kategorien fremstår som både beleste og bereiste, og viser inngående kjennskap til sentrale politiske konfliktområder på feltet. Det er i denne kategorien vi finner mange av de lengre tekstene, som bærer preg av at innskriverne kjenner til sentrale filosofiske og

[94] Et navn som forøvrig viser til de spanske og portugisiske erobrerne på 1600- og 1700-tallet.

sosialteoretiske verk. Herunder finner vi beskrivelser der det kommersielle markedet for sex beskrives i lys av historiske, politiske og økonomiske forhold i samfunnet.
Det kommersielle språket preger også språkbruken i de andre kategoriene, men her er «forbrukerspråket» mer gjennomtrengende. Her beskrives prostitusjon som én av flere nisjer i «underholdning og utelivsbransjen», som en «opplevelse», «hobby» eller «luksusgode». Her beskrives kjønn, etnisitet, seksualitet, kropp og penger som ulike kapitalformer i et marked. Markedsarenaen fremstår her ikke bare som en maskulin friarena, men som en seksuell friarena som tilbyr andre, eller flere seksuelle roller, som ikke på tilsvarende måte er tilgjengelig i ikke-kommersielle relasjoner. Beskrivelser av kontrollerte og organiserte bordeller der prostituerte setter krav om seriøsitet, renslighet og intelligens benyttes til å støtte oppunder forestillingen om likeverdighet og maktbalanse mellom selger og kjøper, på samme måte som mellom kjønnene. Og, som i andre markedsdiskurser hersker en forestilling om «markedets selvstyrte rettferdighet» eller «naturtilstand».

4.4. Frykt og avsky blant menn som kjøper sex

I det foregående har jeg beskrevet noen av utsagnene vi finner på sexhandel.no om sexkjøp. Som vist, må grensen mellom akseptabel og uakseptabel adferd på forumet sies å avspeile forumets deltagere og de normer som gjelder mellom dem. Jeg har også vist at tekstene må leses i en videre samfunnsmessig kontekst. I det som følger vil jeg oppsummere noen av hovedfunnene og synliggjøre paradokser og dilemmaer som finnes i diskusjonene på sexhandel.no.

4.4.1 Sexkjøp – en nær-kjæreste-opplevelse

Noen av mennene uttrykker at de søker prostitusjonsmarkedet for å dekke et behov for intimitet og nærhet. Dette er mest fremtredende i kategorien «han som kjøper en nødløsning». Men også i de andre kategoriene finner vi beskrivelser av behovet for nærhet og intimitet, gjennom at «gode pro-

stituerte» beskrives som intelligente, snille, varme, omsorgsfulle og glade, eller som har høy «GFE-faktor»,[95] mens «dårlige» eller «uprofesjonelle» prostituerte beskrives med begreper som «businessorienterte». På denne bakgrunn preger ønsket om å kjøpe intime opplevelser ikke bare beskrivelsene fra dem som uttrykker at de har få eller ingen andre seksuelle erfaringer enn dem de betaler for, men også sexkjøp som et alternativ og supplement.

En distinksjon som opptrer hyppig i forumet er skillet mellom «kjøpesex» og «gratis sex», «vanlige damer» og «betalingsdamer». Disse ordene benyttes ofte for å problematisere skillet mellom gaveøkonomi (gjensidig tillit, langvarighet) og markedsøkonomi (individualistisk konsumerende) i romantiske, intime og seksuelle relasjoner. Denne språkbruken er interessant på flere måter, ettersom den synliggjør oppfatninger av kommersiell seksualitet som går på tvers av rådende ideer om seksualitet og kjærlighet i samfunnet. Ordet «gratis sex» fremstår malplassert i diskurser som fremmer romantiske idealer der seksuell utfoldelse skjer innenfor monogame (heterogene) parforhold, basert på gjensidighet og likeverd, uten økonomisk kompensasjon.

Denne språklige tendensen, der sex og intime relasjoner beskrives som en markedsaktivitet, kan vi se i sammenheng med hva Bernstein (2007) beskriver som en endring i måten prostitusjon gis mening i det postindustrielle samfunn. Her uttrykkes seksuelle preferanser ikke i tilsvarende grad innenfor klassiske forståelser av en biologisk maskulin «appetitt» (som nok er mest fremtredende i kategorien «han som kjøper en nødløsning»), men i økende grad som et 'consumer choice', der den seksuelle forbrukeren kan velge mellom ulike «produkter». Dette kan også ses i sammenheng med hva Knut Kolnar skriver om nye maskuliniteter; der «konsumerkroppen» har fått forrang over «produksjonskroppen» (2002:245, se også i Smette 2003:119–20). Med dette peker han på at velvære gjennom seksualiteten, blir et av flere elementer som fungerer som moderne maskulinitetsmarkører. På denne måten blir seksuelt «forbruk» likestilt med andre forbruksmønstre som menn konstruerer sin maskuline identitet gjennom.

[95] GFE er et internasjonalt begrep blant sexkunder og forkortelse for «Girl Friend Experience» og viser til i hvor stor grad selgeren i den kommersielle sexrelasjonen klarer å skape en «nær-kjæreste-opplevelse» eller illusjon (Bernstein 2007).

4.4.2 Forståelsen av et markedsrasjonelt kjøp betinger ansvarsfølelser

Blant sexkjøperne på debattforumet, spesielt i den tredje kategorien, verdsettes erfaring og kjennskap til prostitusjonens historie og normer. Det finnes en tydelig norm blant sexkjøpere om at en skal vise respekt for «verdens eldste yrke». Sett slik kan det også være at innsatsen til Ole45 på forumet, som han selv beskriver som «innsats for å holde dette forumet rent for det man kan kalle for primitive diskusjoner på et grovt plan» (16.06.07), ikke bare handler om at han frykter hva prostitusjonsmotstandere synes om det som kommer til uttrykk, men også om å vise respekt kunder imellom. Dette kommer også til uttrykk ved at god språkbruk på forumet og fravær av krenkende beskrivelser av prostituerte blir berømmet i egne diskusjonstråder.

Mange markerer aktivt avstand til risikofylte praksiser i prostitusjon, for eksempel vedrørende seksuelt overførbare sykdommer, vold, voldtekt og barneprostitusjon. Temaer som de fleste i stor grad unngår å omtale.[96] De aller færreste, om noen, ønsker å kjøpe sex av en kvinne som er tvunget til prostitusjon. Dette illustreres i diskusjonstråden «Ikke utenlandske jenter» (fra 16.01.06) der noen menn uttrykker at de hverken kjøper sex fra utenlandske kvinner eller fra kvinner på gaten, i frykt for at disse er styrt av bakmenn. Også når «Lars» skriver at han vurderer å kjøpe sex fra en som «ikke er et trafickingoffer og ikke narkoman» uttrykkes holdninger og ideer der det legitime sexkjøp fremstilles i relasjon og som en motsats til ideer om illegitime kjøp.

Det gode og legitime kjøp er det som foregår med en glad og frivillig prostituert. Ideer om hvilke kjøp som er gode og legitime, uttrykkes også når Ole45 skriver om sine kjøp som noe annet enn «pervers selvforlystelse», og når Krypto beskriver at han blir rystet over sexkjøp som uttrykk for et «skrikende og udekket behov for nærhet». Med andre ord, de ulike beskrivelsene av hva som kjøpes, rommer også ulike ideer om hva som er

[96] Vold er et tema som sjelden diskuteres blant prostitusjonskunder på sexhandel.no og ingen vil vedkjenne å ha brukt vold mot noen. Prostituertes sårbarhet for vold er et hyppig tema i mye av den internasjonale forskningslitteraturen, så vel som det er et hyppig omtalt tema i prostitusjonsdebatter. Ingrid Smette (2003:49) skriver at da hun startet en tråd om vold i et diskusjonsforum for sexkunder, mottok hun kun to svar. Hun sier vi kan tolke den manglende responsen på to ulike måter. Den ene måten er å tolke det som om ingen deltakere på nettet hadde erfaring med vold, eller vi kan tolke det som om dette er et tabuområde som en ikke ønsker å diskutere med andre.

legitim «konsumeradferd» i prostitusjonsmarkedet. Ved å polarisere egne kjøp som mer nødvendig, bedre eller mer kunnskapsrike, enn andres dårlige adferd, opprettholdes forståelsen av at egne kjøp er gode og berettiget. Dette er også et viktig element i konflikten jeg nevnte tidlig i denne teksten, mellom Ole45 og Conquistador, og illustreres når Conquistador påpeker at «det er å narre seg selv dersom man ikke anerkjenner at de fleste norske utendørsprostituerte er stoffavhengige» (29.04.07). Han skriver videre at:

> jeg har et ganske bevisst forhold til at relasjonen mellom prostituert og kunde i det store og det hele er et forhold bestående av felles utnyttelse til felles glede (eller i alle fall nytte) – slik som med kontraktuelle forhold flest. Men i likhet med forretningspartnere, kundebetjenere og ekspeditører, er det fort gjort at man etablerer en god tone. Det betyr ikke at de er dine nære venner når du ikke betaler eller ikke er innom forretningssfæren deres.

I markedsforståelsen, illustrert over, fremstår den seksuelle handelen som noe gjensidig, rettferdig og likeverdig, der ulike behov dekkes. En part får sex, mens en annen part får penger. Om markedsspråket skriver Ingrid Smette (2003:12):

> Det å snakke om kommersiell sex på denne måten er ikkje eit universelt og tidlaust fenomen, men eit fenomen som er knytt til karakteristiske trekk ved det vestlege samfunnet i dag. Marknaden som ein institusjon med innverknad på stadig fleire område er eitt av desse trekka. Føresetnaden for at dette språket kan brukast, er førestellinga om at kunden og den prostituerte er likeverdige partnerar i transaksjonen.

Her peker Smette på tendenser som også er fremtredende på forumet, at det å skape avstand fra «uakseptabel» adferd i sexmarkedet også handler om å beskytte ideen om den likeverdige eller «ærlige» handelen. Mot denne bakgrunn fremtrer frykten for å kjøpe sex av en som er tvunget til prostitusjon, ikke bare som frykt for å overstige egne moralske grenser, eller at det er vanskelig å legitimere overfor andre. Det kan også betraktes som et uttrykk for at ideen om den prostituerte som en kvinne som tar et rasjonelt og aktivt valg inn i prostitusjonsarenaen (på samme måte som dem selv?) er selve grunnpremisset i den markeds- og seksualliberalistiske diskursen som preger mye av det som skrives på forumet. Men som Smette også påpeker: «Det er likevel eit trekk ved prostitusjonsmarknaden – som ved andre marknadar – at ansvaret den enkelte kjenner for den han kjøper tenester av, er avgrensa» (Smette 2003:12). Således

skiller ikke prostitusjonskunder seg vesentlig fra andre forbrukere på andre markeder. For eksempel de som kjøper billige forbruksvarer uten å sette seg inn i hvorvidt produktene er rimelige fordi de er produsert under utilbørlige eller risikofylte omstendigheter. Og, selv om vi kan snakke om en generell økt bevissthet om forbrukeres ansvar for etisk handling i forbindelse med fremtidens miljøutfordringer, kan vi samtidig observere relativt massiv motstand mot økte bensinpriser.

4.4.3 «Vanlige damer» og «betalingsdamer»– en nødvendig abstraksjon

På den ene siden fremstår økonomisk «kompensasjon» som legitimerende for egen handling overfor den enkelte prostituerte. Samtidig fremstår økonomisk kompensasjon som et rasjonelt motiv for de prostituerte. Hvilken bakgrunn kvinnene tar dette frivillige og rasjonelle valget fra, spiller tilsynelatende mindre rolle. Men også i forumet, som i samfunnet generelt, finner vi fremstillinger av sexsalg som et alternativ til fattigdom.

På den andre siden, selv om flere av mennene uttrykker liberale syn på seksuelle relasjoner i noen sammenhenger, måles kvinners moralske status i deres forhold til ærlighet, seksualitet og penger, i andre sammenhenger – uavhengig av om de befinner seg i eller utenfor prostitusjonsarenaene. Dette illustreres godt i tråder som «Er det et typisk trekk ved mennesket at det søker å tjene penger på sitt fysiske utseende når denne muligheten er til stede?» der dette blir vendt til et kvinnelig trekk. Her fremstår prostitusjon som om det i bunn og grunn ikke handler om menns behov for sex, men om at pene kvinner oppnår økonomiske fordeler ved å dyrke sitt utseende. Også i sitater under finner vi en underliggende fortelling om at kvinner, penger og sex er en problematisk kombinasjon.

> De fleste menn som har sex kan vel sies å ha «kjøpt» det på en eller annen måte også. Noen betaler kontant, andre betaler i form av status, dyr bil, ekteskap, trygghet, bra utseende etc. Kjøp av prostituerte er fattigmanns måte å få seg et ligg på. Kjell Inge Røkke kunne bare viftet med kredittkortet, så kommer personer som Celina Middelfart løpende og forteller hvor svak hun er for autoritære og mektige menn... vanlige mannfolk må bruke andre midler. (Nilsen 16.01.06)

Vi kan tolke denne type problematisering som forsøk på å oppnå en slags moralsk likeverdighet, der folk flest ikke er noe bedre eller verre enn menn som kjøper sex, fordi vi alle styres av de samme drifter. Derimot er

den moralske kritikken gjennomgående rettet mot kvinners, og ikke mot menns partnerpreferanser. Dermed oppstår et moralsk paradoks, der noen regler som gjelder for kvinner, ikke er tilsvarende gyldig for menn. I noen tilfeller utfordres slike holdninger av andre forumdeltagere som spør hvorvidt sexkjøperne ville hatt et like liberalt syn om for eksempel en datter, kjæreste eller kone solgte sex. Til dette svarer en:

> Jeg vil for eksempel ikke at noen av mine nærmeste skal jobbe i kullgruver, som dypvannsdykkere, drive med basehopping eller jobbe som trapesartist, men forlanger ikke at andre skal la være å velge disse yrkene av den grunn. (Mannsyd 05.02.06)

Mens en annen utdyper at:

> - Om det var kjæreste: Forholdet tok slutt der og da.
> - Om det var ei under 16 eller det var ufrivillig, var politiet neste.
> - Om hun bodde under mitt tak, hadde hun fått beskjed om å slutte på flekken. Vil ikke ha hallik på besøk eller økt smitterisiko på mitt bad.
> - I alle andre tilfeller finnes det _ingen_ mulighet å hindre prostitusjon. I slike tilfeller er det irrelevant hva jeg hadde følt om saken. Gidder ikke vasse i unødvendige følelser. Det betyr ikke at horekunder er mentalt avstumpet selv om det kan være politisk korrekt å tro det. Dessuten får jenter ta ansvar for eget liv når de er blitt voksne og ikke klandre kunder eller pårørende for egen adferd. Myten om at ingen kvinner prostituerer seg frivillig, tror jeg ikke på. (Pedro 26.01.06)

På den ene siden uttrykker mennene at kvinnene de kjøper sex av skal være rasjonelle og frivillige aktører i handelen, samtidig vil de ikke akseptere sexsalg som et rasjonelt valg fra en kvinne de kjenner. Selv om vi finner menn som beskriver å ha opprettet tillitsforhold, vært kjæreste, eller levd med prostituerte, avspeiler sitatene over de dominerende holdninger på forumet. Her avsløres retoriske sider ved diskusjonene der deltagere vokter et skille mellom det personlige, som noe eget og spesielt, fra det allmenngyldige, prinsipielle og generelle diskusjonsnivå. Slik kan de posisjonere seg som liberale på ett nivå, og konservativt på et annet. Dermed blir det mulig å hevde at en bør respektere (fremmede) prostituertes valg om å selge sex, på et generelt nivå, men ikke tolerere at en kvinne som står en nær tar et tilsvarende valg. Denne tendensen finnes også i andre undersøkelser av menn som kjøper sex (Prieur og Taksdal 1989, Smette 2003, Kippe 2004). Dette kan vi tolke i lys av hva Nils

Christie sier om at sosial nærhet i mellommenneskelige relasjoner, i motsetning til avstand, skaper sperrer for å utnytte eller skade andre mennesker (jf. Christie 1982).

4.5 Avslutning

På tross av at sexkjøperne på sexhandel.no forklarer egne kjøp ved hjelp av forestillingen om at den de kjøper tjenesten av er en rasjonell og aktiv markedsaktør, på lik linje med dem selv, fastholdes også et syn der sexsalg ikke vil aksepteres som et rasjonelt valg av en kvinne som står dem nær. På et annet nivå i diskusjonene beskrives sexkjøp som rasjonelle «markedsavgjørelser» på et kjønnsmarked for menn og kvinner, hvor gråsonene mellom kommersielle relasjoner og ikke-kommersielle relasjoner er store.

Paradoksene som oppstår i diskusjonene er særskilt interessante sett i lys av at en del av mennene beskriver at sexkjøp handler om å kjøpe nærhet og intimitet. Slike utsagn finner vi både blant dem som skriver at de vil ha prostituerte som «bryr seg», og dem som vil ha «nær-kjæreste-opplevelse» fra «profesjonelle» prostituerte. Slike beskrivelser uttrykkes samtidig som fremmedhet og sosial avstand er selve grunnpremisset i det kommersielle markedet som sexkjøpene inngår i.

Mens noen skriver at de søker intimitet og følelsesmessig nærhet gjennom prostitusjon, skriver andre at det de betaler for, er å slippe «maset» og «stresset» med «vanlige» damer. En kan tolke begge typer utsagn som uttrykk for et ønske om «asymmetrisk intimitet», der menn er omsorgsobjekt og/eller et seksuelt objekt, og at tjenesten de betaler for også innbefatter en avtale om å unngå den emosjonelle gjensidighet som forventes i en tilsvarende ikke-kommersiell relasjon.

Som vi har sett, tar brukerne av diskusjonsforumet på sexhandel.no avstand fra de mest stereotype forestillinger av «horekunden», som et offer for omstendighetene og egne drifter, eller som en moralsk og seksuell avviker. Hovedtendensen er at egne kjøp og handlinger fremstilles som bevisste, gjensidige og legitime, inngått med rasjonelle, selvstendige og frivillige prostituerte. Utfordringen for dem som driver sexhandel.no i henhold til de foreliggende retningslinjer, kan sies å være at en del av forumets deltagere med sexkjøpserfaringer forstår problematiske sider

ved prostitusjon, som vold, tvang, utnyttelse og menneskehandel, som noe som angår «de andre», og ikke dem selv.

Referanser

Bernstein, Elisabeth (2007): *Temporarily yours; Intimacy, authencity and the commerce of sex*. London and Chicago: The University of Chicago Press.

Christie, Nils (1982): *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget.

Fairclough, Norman (2003): *Analysing discourse: textual analysis for social research.* London: Routledge.

Høigård, Cecilie & Finstad, Liv (1986): *Bakgater – Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax forlag

Järvinnen, Margaretha (1993): «Of vice and women: Shades of prostitution» *Scandinavian Studies in Criminology*, Vol. 13.

Kippe, Elin (2004): *Kjøper «ekte mannfolk» sex?: en studie av 20 menn som kjøper seksuelle tjenester*. Oslo: Stiftelsen for norsk helse- og rehabiliseringsorganisasjoner.

Månsson, Sven-Axel (2006): «Mäns könsköp – en meningsbärande handling på flera nivåer» s 25 – 40, I *Sex säljer: kön och makt inom prostitution och pornografi . Rapport från Nordisk journalistkurs*, 21–25 nov 2005, Tallin, Estland. Oslo: Nikk, Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning.

Prieur, Annick og Arnhild Taksdal (1989): *Å sette pris på kvinner: Menn som kjøper sex*. Oslo: Pax Forlag.

Smette, Ingrid (2003): *Den seksuelle slavestand? ein rapport om kundar i prostitusjonen.* Oslo: Pro sentret.

Træen, Bente, Hein Stigum og Per Magnus (2003): *Rapport fra seksualvaneundersøkelsene i 1987, 1992, 1997 og 2002.* Oslo: Folkehelseinstituttet.

Sverige

Prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige: Omfattning, förekomst och kunskapsproduktion

Charlotta Holmström

Sexhandel, sexköpslagstiftning och myndighetsförståelse: Ett svenskt exempel

Annelie Siring

Tio år med lagen: Om förhållningssätt till och erfarenheter av prostitution i Sverige

Jari Kuosmanen

Innehåll

1. Prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige: Omfattning, förekomst och kunskapsproduktion ... 303
1.1 Inledning ... 303
1.2 Syfte ... 304
1.3 Historisk tillbakablick ... 304
1.4 Kunskap om spridning, omfattning och uttrycksformer ... 306
1.4.1 Gatuprostitution ... 306
1.4.2 Internet ... 306
1.4.3 Mindre synliga arenor ... 308
1.4.4 Människohandel för sexuella ändamål ... 310
1.4.5 Mindre uppmärksammade grupper: ... 311
1.4.6 Köpare ... 313
1.4.7 Sammanfattande bild ... 314
1.5 Utgångspunkter, prioriteringar och kunskapssökande handlingar ... 315
1.5.1 Professionella utgångspunkter ... 316
1.5.2 Definitioner av prostitution ... 319
1.6 Diskussion ... 322
Referenser ... 324

2. Sexhandel, sexköpslagstiftning och myndighetsförståelse. Ett svenskt exempel ... 327
2.1 Inledning ... 327
2.1.1 Användning av begrepp ... 328
2.1.2 Material och perspektiv ... 329
2.2 Lagstiftning och institutionella ramar ... 329
2.2.1 Polisernas människohandelsgrupper ... 332
2.2.2 Socialtjänstens prostitutionsenheter ... 333
2.3 Två diskurser om sexhandel ... 334
2.3.1 Lagarbetsberedningen – när män köper sex av kvinnor ... 335
2.3.2 Lagarbetsberedningen - när män köper sex av män ... 336
2.4 Sexköpslagen i praktiken ... 336
2.4.1 En fråga om jämställdhet? ... 337
2.4.2 Från Ryssland eller Sverige? Lagen som (gräns)markör ... 340
2.4.3 Från omsorg till försvar ... 343
2.4.4 Sexköpslagen och sexköparen ... 345
2.5 Män som säljer och köper sex av varandra ... 347
2.5.1 ”Same, same but different” ... 348
2.5.2 Manlig sexhandel – något helt annat? ... 350
2.5.3 Sexköpare eller sexköpare? Ett gayärende, helt enkelt ... 352
2.6 Avslutande diskussion ... 354
Referenser ... 355

3. Tio år med lagen. Om förhållnings-sätt till och erfarenheter av prostitution i Sverige 357
3.1 Inledning 357
3.2 Genomförandet av studien 359
3.3 Resultat 361
3.3.1 Tankar om sexköpslagen 361
3.3.2 Om straffet 364
3.3.3 Om sexköpslagens effekter 365
3.4 Förbjuda försäljning av sex? 366
3.5 Erfarenheter av köp av sex 367
3.6 Erfarenhet av försäljning av sex 375
3.7 Sammanfattning och diskussion 377
Referenser 380

1.Prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige: Omfattning, förekomst och kunskapsproduktion

Charlotta Holmström

1.1 Inledning

I Sverige har kartläggningar gällande förekomst och omfattning av prostitution genomförts under olika perioder och med olika syften. Sedan sexköpslagen instiftades i Sverige år 1999 har Socialstyrelsen ett uppdrag från regeringen att regelbundet kartlägga situationen avseende prostitution i landet. Även Rikskriminalpolisen, kommuner, landsting och frivilligorganisationer sammanställer regelbundet kunskap om situationen i Sverige. Vid en närmare läsning av tillgängligt material avseende omfattning och förekomst framträder emellertid kunskapsluckor. Forskning som belyser omfattningen av fenomenet är begränsad.

Kunskapsluckorna kan finna sin förklaring i att produktion av kunskap om denna typ av fenomen är komplex. En viktig fråga är hur fenomenet avgränsas. Vilken typ av fenomen åsyftas, då man talar om prostitution? Vilken tolkning och/eller definition används? En annan viktig, mer konkret fråga, är frågan om tillgänglighet och tillträde. Prostitution är en, i stor utsträckning, dold verksamhet och dess dolda karaktär gör att studier och kartläggningar inte låter sig göras på något enkelt och självklart sätt.

1.2 Syfte

Föreliggande kapitel syftar till att redogöra för de uppgifter som finns att tillgå gällande prostitutionens utbredning i Sverige. Dessutom anläggs ett kunskapssociologiskt perspektiv på dessa uppgifter. Detta innebär att kunskapen om prostitution beaktas med utgångspunkt i premisserna för kunskapsproduktion. Framförallt diskuteras kontextens betydelse. I vilket sammanhang har kunskapen samlats in? Hur definieras och avgränsas prostitution i det aktuella sammanhanget och vilken betydelse har detta för den kunskap som genereras?

I artikelns första del presenteras aktuella uppgifter som nationella, regionala och kommunala aktörer presenterar i rapporter. I artikelns andra del diskuteras befintlig kunskap om förekomst och omfattning av prostitution i Sverige i ljuset av den kontext den är producerad i.

Artikeln baseras på rapporter och kunskapssammanställningar gällande prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige från de senaste 30 åren. I första hand behandlas material som har publicerats de senaste tio åren. Som ett komplement har 10 informantintervjuer genomförts, med i huvudsak socialarbetare vid prostitutionsgrupperna i Sveriges tre storstäder, men även med polis, representanter från frivilligorganisationer och hälso- och sjukvård.[1] Artikeln baseras i första hand på det skriftliga materialet.

1.3 Historisk tillbakablick

Mellan 1847–1918, under mer än sjuttio år, fanns en kommunalt reglerad prostitution i Stockholm och i en del andra svenska städer. Denna så kallade reglementering av prostitutionen innebar att kvinnor skrevs in i register som ”offentliga kvinnor”. Som en konsekvens av reglementeringssystemet hade myndigheterna relativt god kunskap om omfattningen och förekomsten av prostitution, framförallt den synliga prostitutionen i de svenska storstäderna (Borg et al. 1981:94–95).

Syftet med reglementeringen var tudelat; dels syftade den till att begränsa spridningen av veneriska sjukdomar och dels syftade det till att

[1]Då rapporter och annat skriftligt material bildar underlag anges referensen i texten. Information som är insamlad genom intervjuer refereras i noter.

kontrollera kvinnor i prostitution genom att tvinga dem att följa vissa regler avseende uppträdande på allmänna platser, bostadsförhållanden och dylikt[2]. Enligt historikern Yvonne Svanström handlade reglementeringssystemet i huvudsak om att "hålla uppsikt" över kvinnor i prostitution (Svanström 2006:12). 1918 avskaffades reglementeringssystemet. Det blev därmed svårare att överblicka situationen, då kvinnor i prostitution inte blev övervakade på samma vis under efterföljande period. De uppgifter som finns att tillgå från den tiden gäller heller inte antal inskrivna utan berör antalet anhållanden, häktningar och annat som skedde i enlighet med lösdriverilagstiftningen (Svanström 2006:107). Efter 1951 sjönk antalet årliga ingripanden drastiskt då en skrivelse från inrikesdepartementet rekommenderade en mer begränsad tillämpning av lagen (Svanström 2006:109). Att döma av statistiken var den av myndigheterna kända prostitutionen starkt koncentrerad till Stockholm, Göteborg och Malmö (ibid.). Under 1970-talet började prostitutionen i Sverige successivt att uppmärksammas och definieras som ett socialt problem och en välfärdsfråga som angår alla.[3] I samband med detta ökade kunskapsintresset under slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet genomfördes ett antal utredningar och forskningsstudier.[4]

[2] De fick genomgå veckovisa läkarundersökningar för att inte föra könssjukdomar vidare och utsattes för tvångsvård om de blev sjuka. Även deras levnadsförhållanden var reglerade, såsom vilka gator de fick vistas på, var de fick bo och vilka kläder de fick bära (Svanström 2006:12).

[3] Vid slutet av 1970-talet utvecklades och förankrades successivt nya förhållningssätt till prostitutionen i Sverige. I samband med en utredning om *"Vissa klubbars och näringsställens sociala betydelse och struktur*" (Månsson & Larsson 1976) presenterades kunskap om prostitutionens organisation och omfattning. Studien fick stor uppmärksamhet och kom att utlösa en intensiv samhällsdebatt om könshandeln i Sverige (Månsson 1981:29). Successivt ledde denna debatt till att sociala myndigheter och polis inledde ett samarbete som syftade till att arbeta medvetet kring dessa frågor. I Malmö etablerades ett prostitutionsprojekt som dels bestod av uppsökande social verksamhet med inriktning kvinnor i prostitution och dels initierades ett forskningsprojekt som syftade till att kartlägga könshandelns omfattning och struktur i staden och analysera könshandelns orsaker (ibid).

[4] Dessa studier lade grunden till det sociala arbetet med prostitutionen i Sverige. Fokus låg på prostitutionen i Malmö, men projektet fick stort nationellt genomslag och följdes av att ett flertal andra socialt inriktade projekt etablerades i Sverige. Insatserna var under denna period inriktade på att erbjuda stöd till professionella och till människor i prostitution.

1.4 Kunskap om spridning, omfattning och uttrycksformer

Allt sedan 1970-talet har således ett flertal statliga och regionala utredningar och kartläggningar gällande prostitution i Sverige genomförts. I Socialstyrelsens senaste rapport om situationen i Sverige redovisas resultatet från en kvantitativ studie vars syfte var att undersöka kännedom om prostitution i Sveriges kommuner och polisdistrikt 2007. 100 slumpmässigt utvalda kommuner deltog i studien. Av dessa uppgav 17 kommuner att de känner till att prostitution förekommer i deras kommun. Ytterligare 17 kommuner angav att de tror att så är fallet. I polisdistrikten uppgav två av 17 polismyndigheter att de vet att det förekommer prostitution i deras distrikt. Inom 10 distrikt uttrycker man osäkerhet, men uppger att man tror att så är fallet. Omkring 1/3 av kommunerna och knappt 2/3 av polisdistrikten uppger således att de vet eller har skäl att tro att prostitution förekommer inom respektive upptagningsområde. Trots att dessa uppgifter delvis bygger på antaganden och inte ger en uppfattning om prostitutionens omfattning i skilda delar av landet, indikerar de att prostitution i Sverige inte enbart bör betraktas som ett storstadsfenomen.

1.4.1 Gatuprostitution

Enligt tillgänglig statistik har gatuprostitutionen minskat under de senaste 30 åren. År 1977 beräknades antalet kvinnor i gatuprostitution till ungefär 1 300. Det stora flertalet var verksamma i Stockholm, Göteborg och Malmö (Borg et al. 1981). I prostitutionsutredningen 1993 uppges antalet kvinnor i gatuprostitution vara ungefär 650 och i första hand finnas i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping (SOU 1995:15). År 2007 uppger Socialstyrelsen att antalet kvinnor i gatuprostitution i storstäderna är cirka 300: omkring 200 i Stockholm, ungefär 30 personer i Göteborg och drygt 70 personer i Malmö. Någon uppskattning av antal personer i gatuprostitution utanför storstadsregionerna presenteras inte (Socialstyrelsen 2007).

1.4.2 Internet

Samtidigt som gatuprostitutionen uppges ha minskat har Internet som arena för försäljning och köp av sexuella tjänster uppmärksammats i allt

större utsträckning. Delar av den prostitutionsverksamhet som tidigare varit synlig på gatan antas nu istället bedrivas via mobiltelefoni och Internet. Dessa beskrivs som mer dolda kontaktvägar, skyddade från insyn. Samtidigt uttrycks en osäkerhet kring huruvida utvecklingen av Internet har inneburit en faktisk ökning av antalet sexuella tjänster som säljs och köps.

På senare år har ett antal svenska kartläggningar och studier bidragit till ökad kunskap om sexhandelns uttryck och omfattning på nätet (Flink & Sjögren 2003, Månsson & Söderlind 2004, Johansson, Turesson & Borg 2006, Scaramuzzino & Malmström 2006, Scaramuzzino 2007, Olsson 2007, Socialstyrelsen 2000, 2007). I en nationell kartläggning 2007 påträffades 301 personer som annonserade om sexuella tjänster (Socialstyrelsen 2007). Av dessa var 247 kvinnor, 51 män och tre personer uppgav inte kön. I en annan kartläggning av försäljning av sexuella tjänster på Internet begränsad till Stockholmsområdet, påträffades under en sexmånadersperiod 327 personer, varav 272 var kvinnor och 55 var män (Johansson, Turesson & Borg 2006). I ytterligare en kartläggning av sexförsäljning över Internet i Öresundsregionen påträffades 64 kvinnor och en man som sålde sex (Olsson 2007). Majoriteten av dessa hade sin hemvist i Malmö (33), medan ett fåtal var bosatta i Danmark. Viktigt i sammanhanget är att betona att kontaktmöjligheterna på Internet gör prostitutionen geografiskt rörlig. En kvinna som säljer sex, boende på en mindre ort, kan stämma träff med kunder i en större, mer anonym stad. Detta gör det svårt att avgränsa kartläggningar över prostitutionen på Internet geografiskt.

Utöver de kartläggningar som fokuserar på säljare har två kartläggningar med fokus på sexköp och sexköpare genomförts av prositutionsgruppen i Malmö (Scaramuzzino & Malmström 2006, Scaramuzzino 2007). Dessa åskådliggör och belyser så kallade köparforum på nätet där sexköpare är aktiva, i interaktion med varandra och med säljare. Vidare uppmärksammar författarna till dessa kartläggningar att det finns fler ställen än dessa på nätet där det förekommer köp av sexuella tjänster. Prostitution påträffas även på så kallade sexchattar och kontaktsidor som egentligen är avsedda för att knyta kontakter utan betalning (Scaramuzzino & Malmström 2006:74). Några uppskattningar av antalet sexköpare på nätet görs emellertid inte då rörligheten, anonymiteten och komplexiteten gör det svårt att uppskatta antalet personer som köper sex på Internet i

regionen (ibid.). I rapporten fastställs emellertid att de som köper sex är många fler än de som säljer (ibid.).

Sammantaget ger dessa uppgifter en relativt oklar bild av omfattningen av prostitution över Internet i Sverige och kunskapen om denna ter sig osäker.

1.4.3 Mindre synliga arenor

I prostitutionsutredningen 1993 antogs att majoriteten av personer inom prostitutionen var verksamma i den *”mer osynliga inomhusprostitutionen”*; på massageinstitut, i lägenhetsprostitution, i eskortservice och i så kallad call-girl service (SOU 1995:15). Grundat på resultat från en undersökning av inomhusprostitutionen i Göteborgs kommun 1992, uppskattades att ungefär 2/3 av kvinnorna i prostitution var verksamma i inomhusprostitution. År 1993 antogs att *minst* 1300 kvinnor var verksamma i inomhusprostitutionen (ibid.).

År 2007 förefaller kunskapen om mindre synliga arenor fortfarande vara begränsad. I aktuella rapporter återkommer antaganden om ”mer osynliga arenor”, ”dolda arenor”, ”stora mörkertal” och ”inomhusprostitution”. Möjliga kontaktytor och arenor för prostitution uppges vara massageinstitut, svartklubbar, lägenhetsbordeller, hotellbarer, solarier, sexklubbar och casinon. Kunskap om i vilken omfattning det förekommer prostitution på dessa kontaktytor och hur denna verksamhet är organiserad är emellertid begränsad. Inte desto mindre betonas vikten av att mindre synliga arenor beaktas i uppskattningar av prostitutionens omfattning. I en rapport från Malmö stad (2002) står exempelvis följande att läsa:

> Det är ett välkänt faktum att den öppna gatuprostitutionen endast utgör en del av den totala prostitutionen. Man brukar säga att den öppna prostitutionen motsvarar en tredjedel av den totala prostitutionen. En förskjutning i förhållande mellan den öppna och den dolda prostitutionen har sannolikt inträffat i samband med kriminaliseringen av köpet av sexuella tjänster och den dolda prostitutionen får antas ha ökat (Malmö stad 2002:5).

I rapporten beskrivs omfattningen av den så kallade dolda prostitutionen som svår att uppskatta. En del kvinnor antas vara verksamma både i den öppna och den ”dolda” prostitutionen. Samtidigt tror man att flertalet av kvinnor i den så kallade dolda prostitutionen aldrig visar sig i den öppna

(ibid.). Enligt polisen i Stockholm förekommer prostitution bland annat i privata lägenheter, i samband med konferenser, på kryssningsbåtar och på olika restauranger (Stockholm stad 2006:8). Försök till kartläggningar av prostitution på hotell och restauranger har gjorts och görs i Stockholm, bland annat i samarbete med hotellpersonal. Några tydliga resultat från dessa har hittills inte presenterats. I en rapport från Göteborg ställer man sig emellertid frågande till antagandet om omfattningen av den ”dolda” prostitutionen och till att 2/3 av prostitutionsverksamheten förekommer inomhus:

> Tidigare har vi alltid rört oss med en välgrundad uppskattning som ger vid handen att det skulle finnas dubbelt så många personer i den så kallade dolda prostitutionen – inomhusprostitutionen – som i den så kallade öppna – gatuprostitutionen. (...) . Om det stämde och i så fall fortfarande stämmer vet vi inte (Pettersson, Flink & Sjögren 2005:74ff).

Här efterlyses dock en grupp som man tror har ”försvunnit” från gatan. Den grupp som åsyftas är flickor, som är under 21 år och som ”tidigare utgjorde cirka 10 % av den totala populationen i den öppna gatuprostitutionen” (ibid.). Under en längre period har man i Göteborg sett en gradvis minskning av gruppen och endast påträffat några fåtal som är under 21 år. I interna diskussioner inom prostitutionsgruppen utgår man från att dessa flickor i prostitution eller i risk för att hamna i prostitution fortfarande finns kvar (Pettersson, Flink & Sjögren 2005:72). I första hand ser man det som troligt att kontaktytorna mellan köpare och säljare har förändrats och att fler kontakter sker på andra platser än i de traditionella gatuprostitutionsmiljöerna. Utvecklingen av kommunikationsvägar såsom mobiltelefoni och Internet antas ha lett till att sexsäljare inte behöver exponera sig på gatan i samma utsträckning som tidigare. I Göteborg tycker man sig också sedan en tid tillbaka ha sett att kontaktytorna för prostitutionen i större utsträckning än tidigare sker på offentliga platser som krogar och kaféer (Pettersson, Flink & Sjögren 2005). Mot bakgrund av dessa iakttagelser har det under hösten 2007 och våren 2008 genomförts en kartläggning av förekomst av sex mot ersättning bland ungdomar i Göteborgsområdet. I denna kartläggning beskrivs just Internet, krogen och kompisar som viktiga kontaktarenor och kontaktvägar för denna grupp (Abelsson & Hulusjö 2008).

1.4.4 Människohandel för sexuella ändamål

Kunskapen om förekomsten av människohandel för sexuella ändamål är liksom den om prostitution på mindre synliga arenor begränsad. År 2007 avstår Rikskriminalpolisen från att presentera siffror avseende antalet personer som kan ha fallit offer för människohandel för sexuella ändamål till och inom Sverige (Rikskriminalpolisen 2007:6). I Rikskriminalpolisens senaste rapport uppges att det i Sverige under 2006 har gjorts 26 anmälningar om människohandel för sexuella ändamål (ibid.). Enligt BRÅ:s statistik har det under 2007 gjorts 15 anmälningar gällande människohandel för sexuella ändamål (BRÅ 2008). Tidigare år har antalet kvinnor som har blivit offer för människohandel för sexuella ändamål i Sverige uppskattats till 400–600 (Rikskriminalpolisen 2004:2).

Den information Rikskriminalpolisen har erhållit för 2006 handlar i första hand om handel med kvinnor och flickor under 18 år från Estland, Ryssland, Rumänien och Polen. Även ett mindre antal kvinnor och flickor från Bulgarien, Tjeckien, Nigeria, Thailand och Kenya har förekommit som målsäganden i utredningar under det aktuella året. Vidare uppger Rikskriminalpolisen att det under 2006 kommit uppgifter om att kvinnor och flickor från Lettland och Ukraina har rekryterats till Sverige för prostitutionsändamål. Rikskriminalpolisen rapporterar också att information ger vid handen att antalet kvinnor från Thailand ökar inom människohandel för sexuella ändamål i Sverige år 2006 (Rikskriminalpolisen 2007:6).

Enligt en representant från prostitutionsgruppen i Stockholm har antalet kvinnor med utländsk bakgrund ökat i gatuprostitutionen i Stockholm. Allt oftare får hon och hennes kollegor tala engelska. Kunskapen om denna grupp är emellertid liten. Huruvida det finns någon organisation bakom dessa kvinnor är oklart. I huvudsak är dessa kvinnor från Sydöstra Europa, (Albanien, Bulgarien och Rumänien), men även kvinnor från Sydamerika och Asien har påträffats.

Enligt Rikskriminalpolisen har försäljningen av sexuella tjänster delvis ändrat karaktär och sexköpare kan idag beställa kvinnor genom bokningscentraler i utlandet, via annonser på Internet. De beställda kvinnorna skickas till Sverige och resor och hotellrum bokas, enligt Rikskriminalpolisen, av hallickar och människohandlare. Sexköparna betalar kontant eller genom att sätta in pengar på ett konto och direktiv om tid och plats för sexköpet förmedlas över Internet eller per sms (Rikskriminalpolisen 2007:6). Detta förfaringssätt gör sexhandeln än mera svår att upptäcka för

polisen, menar Rikskriminalpolisen. I vilken omfattning människohandel för sexuella ändamål förekommer i Sverige är sålunda svårt att bedöma. I Rikskriminalpolisens rapport (ibid.) konstateras emellertid att erfarenheter av spaningsarbeten och telefonavlyssning av bordeller i Sverige visar att tillströmningen av sexköpare ofta inte är så stor som hallickarna önskar. Enligt Rikskriminalpolisen är det *uppenbart att förbudet mot köp av sexuell tjänst, den så kallade sexköpslagen, fortfarande fungerar som en barriär för människohandlare och hallickar att etablera sig i Sverige* (Rikskriminalpolisen 2007:6:8).

1.4.5 Mindre uppmärksammade grupper: Män som säljer sexuella tjänster till män och ungdomar som har erfarenhet av sex mot ersättning

Enligt 1993 års prostitutionsutredning är frågan om omfattningen av det man vid den tidpunkten benämner ”homosexuell prostitution” omöjlig att besvara - dels på grund av svårigheter att skilja mellan ”vanliga” homosexuella kontakter och kontakter i prostitutionssyfte och dels därför att den homosexuella prostitutionen här beskrivs som präglad av diskretion och osynlighet. Denna form av prostitution antas emellertid vid denna tidpunkt förekomma i olika former i såväl större som mindre städer (SOU 1995:130).

Idag har benämningen homosexuell prostitution ersatts av ”manlig prostitution” eller ”män som säljer sexuella tjänster till män”. Männens verksamhet antas skilja sig från kvinnornas gällande motiv och arenor. Arenorna uppges vara klubbar,/diskotek, porrklubbar och offentliga miljöer som parker och toaletter. Den manliga prostitutionen beskrivs som *”rörlig, självständig, ofta utan inblandning av hallick och temporär”* (Malmö stad 2002:10). År 2003 gjorde Prostitutionscentrums uppsökarenhet i Stockholm ett försök till en kartläggning av män som säljer sexuella tjänster till män i Stockholm. Studien identifierade 15 unga män i prostitution i Stockholms gatumiljöer. Ytterligare 15 unga män anges i kartläggningen vara verksamma i andra miljöer (Lidén & Keiseraas 2003). I en studie om ungdomars erfarenheter av sex mot ersättning presenteras emellertid mer generell kunskap om gruppen pojkar som säljer sex (SOU 2004:71). Resultaten från studien visar att 1,8 % av de 2 016 pojkar i årskurs tre på gymnasiet som besvarade enkäten hade erfarenhet av sex mot ersättning.

År 2007 är kunskapen om män som säljer sexuella tjänster fortfarande i behov av att utvecklas. I Socialstyrelsens rapport uppger två av de 12 polismyndigheter som svarat att de tror eller vet att prostitution förekommer i deras distrikt att de har uppgifter om män i prostitution. I Västra Götalands distrikt har man sett en ökning av transsexuella (f.d. män) på gatan och på Internet. Även i Norrbotten uppger man misstänkt prostitution i samband med ärenden om misshandel av transsexuella (f.d. män). Av de kommuner som är tillfrågade i studien anger endast två kännedom om män i prostitution (Socialstyrelsen 2007).

Utöver resultatet från studien gällande unga män som har erfarenhet av att sälja sex (SOU 2004:71) är uppgifter om eller uppskattningar av i vilken omfattning manlig prostitution förekommer svåra att finna. I Socialstyrelsens senaste kartläggning av försäljning av sexuella tjänster på Internet påträffades drygt 53 män som säljer sexuella tjänster (Socialstyrelsen 2007). Någon uppskattning av antalet män som säljer sex på andra arenor presenteras inte. Gällande kunskap om manlig prostitution över nätet säger en socialsekreterare som arbetar med att kartlägga prostitution på Internet att han inte känner till särskilt mycket om det:

> ”Om det är det så döljer dom sig i ”undergroundvärlden” (...). Det får man ju lägga specifikt, då får man ju titta- bara på det nästan, och gräva enbart i det. Dom använder sig av andra arenor- kontakterna tas snabbare, till exempel på ett chattrum, eller var det nu kan vara...”Är du sugen?” Ja, så händer det någonting där på andra sidan. Och dom manliga... det är dom som vänder sig till kvinnor också, till exempel. Så finns det vissa sidor då, men det är ingen större omfattning härnere. Det är alltid svårt med mörkertal, egna hemsidor- det är rätt knepigt att hitta dom. Ibland länkar man till dom och ibland finns det dom som inte annonserar på dom vanliga ställena- som Sekreterarakademin och en del annat som har kommit upp nu något nytt sånt forum som – och så finns det dom som väljer att inte annonsera alls där, som bara har en egen hemsida- som ligger någonstans ute- den är inte alltid helt lätt att hitta.” (ur intervju med socialsekreterare, 2007)

En annan socialarbetare som arbetar med frågor kring prostitution menar att gruppen män som säljer sex är svår att arbeta med, då de inte söker sig till prostitutionsgruppen. Han och hans kollegor får helt enkelt inte kontakt med denna grupp.[5] Ytterligare en annan informant uppger att den

[5] Informantintervju 0804

manliga prostitutionen inte finns på gatan, utan på andra arenor såsom videoklubbar.[6]

När det gäller prostitution bland ungdomar efterlyser svenska myndigheter mer kunskap. Exempel på det går att finna i Göteborg, där man i ett flertal rapporter tar upp frågan kring vart de unga kvinnor, som tidigare sågs på gatan, har tagit vägen (Flink & Sjögren 2003). Trots att man efterlyser mer kunskap om unga kvinnor visar resultat från aktuella studier om sexualvanor bland ungdomar att det är fler pojkar än flickor som har erfarenhet av att sälja sex mot ersättning eller pengar (SOU 2004:71, Stockholms stad 2006). Resultaten från Svedin & Priebes (SOU 2004:71) undersökning visar att andelen pojkar med erfarenhet av sex mot ersättning eller pengar är större än andelen flickor. Detta resultat bekräftas också av andra studier. I en nätenkätstudie genomförd i Göteborgsområdet av Abelsson & Hulusjö (2008) uppger 80 av de 876 unga personer som har besvarat enkäten att de har erfarenhet av att ha sålt sex. Bland dessa 80 individer är 43 unga män och 37 unga kvinnor. Medelåldern på de individer som har svarat är 20 år.

1.4.6 Köpare

I en enkät som presenterades i Statens Folkhälsoinstituts rapport *"Sex i Sverige"* 1998 svarade 12,7 % av de manliga respondenterna att de någon gång under sitt liv har köpt sex (Månsson 1998). Utifrån detta resultat konkluderas i rapporten att 1 av 8 män i Sverige har köpt sexuella tjänster och att mer än 400 000 män över 18 år någon gång under sin livstid har betalat för sexuellt umgänge. Denna siffra har sedan dess fått stor spridning. I Kuosmanens studie av attityder och förhållningssätt till sexköpslagen och av erfarenheter av sexköp i Sverige framkommer nya resultat.[7] I studien svarar 8 % av männen att de har erfarenhet av sexköp. I jämförelse med Månssons undersökning 1996 tycks sålunda färre ha erfarenhet av sexköp i Sverige 2008.[8]

---

[6] Informantintervju 0804

[7] Se Kuosmanens artikel i denna rapport.

[8] Kuosmanen ställer sig emellertid frågan om det handlar om en reell minskning eller om det handlar om någonting annat. I hans undersökning ligger fokus mer på det i lag reglerade sexköpet. Han resonerar också kring om benägenheten att svara på frågor om sexköp har minskat med anledning av att det har kriminaliserats.

Under 2006 vet fem av de 17 polismyndigheter som har tillfrågats att det har förekommit att personer har köpt sexuella tjänster i deras distrikt (Socialstyrelsen 2007). Sju av 17 svarar att de tror att det har förekommit. Av de 12 som vet eller tror att det har förekommit att personer har köpt sex i deras distrikt uppger nio att köparna har varit män, ingen har kännedom om kvinnliga köpare. Under 2007 gjordes sammanlagt 189 polisanmälningar gällande köp av sexuell tjänst (BRÅ 2008:17). Året innan, 2006, gjordes 163 anmälningar. Dessa siffror säger emellertid först och främst någonting om polisens arbete och prioriteringar och inte någonting om den faktiska omfattningen av sexköpare. I de kartläggningar om sexköp på Internet som finns tillgängliga konstateras att antalet sexköpare på nätet är betydligt högre än antalet säljare, men att det är svårt att uppskatta deras antal (Scaramuzzino 2007).

1.4.7 Sammanfattande bild

I betänkandet Könshandeln (SOU 1995:15) presenteras en kartläggning av den svenska könshandeln 1995. I denna uppskattas antalet kvinnor som säljer sexuella tjänster i Sverige vara 2 500. Sammanställningen av den befintliga kunskap som finns om läget i Sverige under år 2008 visar en betydligt lägre siffra: cirka 300 kvinnor i gatuprostitution och cirka 300 kvinnor och 50 män i prostitution på Internet. Detta är inte liktydigt med att antalet personer i prostitution i Sverige idag skulle kunna uppskattas till 650. Ett antal studier visar att personer i prostitution kan vara verksamma på flera arenor; exempelvis både på Internet och på gatan, vilket innebär att en del personer då skulle räknas flera gånger. Å andra sidan kan denna beräkning likväl vara en undervärdering, då den är beroende av hur det sociala arbetet är organiserat och vilka arenor som uppmärksammas. År 2007 vill Rikskriminalpolisen inte presentera några siffror gällande offer för människohandel för sexuella ändamål då dessa inte ger någon tillförlitlig bild av den faktiska situationen i landet. Snarare, menar man, säger uppskattningarna någonting om vilka resurser man har inom polisen och vilka prioriteringar som görs. Omfattningen av kvinnor i gatuprostitution i Sveriges tre storstäder förefaller vara relativt väl kartlagd. Något mer begränsad, men dock under utveckling, är kunskapen gällande kvinnor som säljer sex över nätet. Gällande män som säljer sex och kvinnor och män som säljer på andra arenor än gatan och

Internet är kunskapen ytterst begränsad. Även kännedom om förekomst och omfattning av prostitution utanför storstadsområdena är liten. Samtidigt tror man att merparten av prostitutionsverksamheten förekommer på mindre synliga arenor och platser.

1.5 Utgångspunkter, prioriteringar och kunskapssökande handlingar

Hur kan då de uppgifter och antaganden som presenteras ovan förstås? Lyckas de gemensamma ansträngningarna teckna en bild av situationen i Sverige? I genomgången av befintligt material framträder ett flertal bilder: gatuprostitutionen i Sverige är begränsad i sin omfattning, inomhusprostitution förekommer men dess omfattning är oklar, ungdomar som har erfarenhet av sexförsäljning är troligtvis verksamma på andra arenor än gatan, kunskapen om omfattning av människohandel för sexuella ändamål är tydligt begränsad och så är även kunskapen om förekomst och omfattning av män som säljer sex. För att kunna tolka de bilder som tecknas av prostitutionen och människohandeln i Sverige 2008 behöver de sammanhang de är tecknade i tas i beaktande. I det följande belyses och diskuteras kontextens betydelse för den kunskap om prostitution och människohandel för sexuella ändamål, som skapas och finns tillgänglig. Resonemanget organiseras kring en diskussion om *professionella utgångspunkter och definitioner av prostitution.*

Prostitution är ett i flera avseenden komplext samhällsfenomen. Sedan 1999 betraktas enligt svensk lagstiftning sexköp som en kriminell handling. Den kunskap som genereras gällande prostitution i Sverige kommer idag främst från de myndigheter som arbetar med frågan, främst socialtjänsten och polisen och i viss utsträckning hälso- och sjukvård. Utöver dessa myndigheters arbete är frågan aktuell även inom en del frivilligorganisationer. Den befintliga kunskapen är således selektiv och präglad av berörda myndigheters och organisationers inriktning på sociala och polisiära åtgärder, ett slags åtgärdsrationalitet.[9] Syftet med att skapa kunskap inom ramen för denna typ av verksamhet är att utforma insatser mot prostitution och människohandel. De begrepp som används för att beskriva och hantera fenomenet bestämmer emellertid vilken typ av prostitution

[9] Månsson (1987) diskuterar detta begrepp i en studie om det sociala arbetet med ungdomar.

som synliggörs och på vilket sätt detta görs. Företeelser som inte enkelt passar in i de begrepp som används förefaller förbli osynliga. I lika stor utsträckning som de polisiära och sociala insatserna har betydelse för tillgången på kunskap om prostitution i Sverige, präglas också den kunskap som finns tillgänglig av just dessa myndigheters och organisationers syn på vad som är prostitution och vilken typ av prostitution man bör organisera sitt arbete kring. Den kunskap som finns är präglad av dessa professioners *kunskapsmässiga selektivitet* (jfr Månsson 1987). Organiseringen av och prioriteringar inom dessa professioners verksamhet bestämmer den kunskap som genereras om fenomenet. Prostitution och människohandel för sexuella ändamål konstrueras som specifikt avgränsade sociala och polisiära problem, följda av specifikt inriktade åtgärder som successivt ligger till grund för en specifik typ av kunskap om detta fenomen.

1.5.1 Professionella utgångspunkter

Den professionella utgångspunkten är således av betydelse för vilken kunskap som skapas. I stor utsträckning har befintlig kunskap om omfattning av prostitution samlats in genom prostitutionsgruppernas uppsökande arbete på gatan och i viss utsträckning på nätet. När det gäller omfattning av människohandel för sexuella ändamål och uppskattningar om antalet sexköpare är de uppgifter som finns tillgängliga baserade på antalet polisanmälningar och domar. Därmed begränsas den kunskap som finns tillgänglig till 1) hur prostitutionsgrupperna organiserar sitt arbete och var de väljer att bedriva uppsökande arbete och 2) vilka anmälningar som kommer in till polisen, vilka resurser polisen lägger ner på spaningsarbete och vilka ärenden man inom polis och rättsväsende prioriterar.

Prostitutionsgruppernas verksamhet har under en lång period varit inriktad på strukturellt arbete, rådgivnings- och behandlingsarbete och uppsökande arbete. Från att prostitutionsgrupperna i Sveriges tre storstäder har organiserat sin verksamhet utifrån en befintlig och synlig gatuprostitution, börjar man nu successivt orientera sig mot nya arenor och söker ny kunskap. Man utgår från att prostitutionsverksamheten har flyttat ”inomhus”. De uppgifter som finns tillgängliga gäller emellertid fortfarande i stor utsträckning gatuprostitutionen och genereras i första hand genom det uppsökande arbetet där. I Malmö, Göteborg och Stockholm förekommer gatu-

prostitutionen på geografiskt avgränsade platser. Genom uppsökande arbete på dessa platser noterar och registrerar prostitutionsgrupperna regelbundet de personer som påträffas, i syfte att få en uppfattning om hur situationen ser ut och vilka förändringar som sker. Prostitutionsgruppen uppmärksammar därmed nya personer på gatan relativt snabbt. Oftast rör det sig här om kvinnor, då de områden prostitutionsgrupperna bedriver uppsökande arbete på, är just arenor där kvinnor säljer sexuella tjänster till män. En del kvinnor går däremot inte ner på gatan, utan använder sig av mobiltelefon.[10] Män väljer andra offentliga arenor som kontaktytor. Att det uppsökande arbetet avgränsas till specifika gator innebär därmed att kunskapen om de personer som inte befinner sig där, utan i första hand använder sig av mobiltelefon, eller befinner sig på andra offentliga arenor, begränsas.[11]

I takt med att den synliga gatuprostitutionen har minskat har det förebyggande arbetet och rådgivnings- och behandlingsarbetet också fått ökat utrymme i verksamheten. Möjligheterna att generera ny kunskap på och om fältet begränsas således ytterligare. Samtliga tre prostitutionsgrupper kombinerar det uppsökande arbetet på gatan med att även arbeta uppsökande på Internet. Samtidigt beskrivs svårigheter med att bedriva uppsökande arbete på nätet. I första hand gäller detta svårigheter att nå ut till målgruppen. När det gäller uppsökande arbete på andra arenor varierar aktiviteten och ambitionen mellan prostitutionsgrupperna. Även om det både i Göteborg och Stockholm finns så kallade sexklubbar, arbetar prostitutionsgrupperna inte med uppsökande arbete på dessa arenor. Man vet inte i vilken utsträckning det förekommer prostitution där. När det gäller andra arenor såsom hotell och restauranger har man på en del håll inlett samarbete med relevanta aktörer i syfte att kartlägga verksamheten. Något kontinuerligt uppsökande arbete bedrivs emellertid inte, i nuläget, på andra arenor. Sålunda präglas den kunskap om prostitutionens omfattning och förekomst i stor utsträckning av prostitutionsgruppernas organisering och fokus. En nyorientering mot nätet genererar mer kunskap om verksamheten där. Samtidigt nämns ofta andra arenor som aktuella och relevanta. Med jämna mellanrum upprepas idéer om mörkertal och föreställningar om att 2/3 av prostitutionen förekommer inomhus, ibland förefaller denna uppskattning tas för given.

[10] Informantintervju 0802
[11] ibid.

I frågan om människohandel för sexuella ändamål och att uppskatta antalet offer betonar också Rikskriminalpolisen att det antal som uppdagas i Sverige är avhängigt av de resurser som polisen lägger ner på att påträffa denna typ av brottslighet. Polisens insatser kan skifta såväl geografiskt som över tid, vilket gör uppskattningar osäkra. Även svårigheter att identifiera eller lokalisera de flickor och kvinnor som kan komma att nämnas under telefonavlyssning eller iakttas under spaning, anges som skäl till att avstå från att göra uppskattningar i antal. Ytterligare en sak som försvårar möjligheten att uppskatta antalet offer för människohandel är att flera av utredningarna resulterar i domar om koppleri/grovt koppleri (Rikskriminalpolisen 2007:6) istället för människohandelsbrott. Straffvärdet kan då få betydelse för vilken typ av brottslighet polisen väljer att arbeta med och engagera sig i. Polisens kännedom om människohandel för sexuella ändamål är också i allra högsta grad avhängig allmänhetens uppmärksamhet och anmälningsbenägenhet.

Ambitionen med sexköpslagstiftningen 1999 var att förmedla och förankra ett tydligt perspektivskifte gällande prostitution. Från att tidigare ha lagt stort fokus på kvinnan i prostitution flyttades nu fokus och ansvar över till den köpande mannen. Denna ambition avspeglas emellertid inte i den kunskap om förekomst och omfattning som idag finns tillgänglig. Fokus ligger här fortfarande i stor utsträckning på sexsäljare och i mindre utsträckning på sexköpare, trots att tanken bakom lagstiftningen var just att se prostitutionsverksamheten i sin helhet med två, ibland fler, inblandade parter, inte enbart med den säljande.

Sammanfattningsvis präglas kunskap om omfattningen av prostitutionen i Sverige idag av ett slags professionell selektivitet. Den genereras i stor utsträckning genom myndigheters kontakt med prostitutionen, i första hand genom prostitutionsgruppernas kontakt med kvinnor i prostitutionen som söker eller potentiellt kommer att söka stöd och hjälp. Kunskapen präglas av verksamhetens inriktning mot sociala insatser: prostitutionsgruppernas uppsökande arbete på gatan och rådgivning och behandling till dem som tar kontakt med verksamheten. I vilken utsträckning det förekommer prostitution på andra arenor och i vilken omfattning andra aktörer är verksamma inom prostitutionen, men inte söker kontakt med myndigheter, vet man betydligt mindre om. Detta gäller såväl köpare som säljare. För att kunna göra tillförlitliga bedömningar om verksamheten och kartläggningar gällande omfattningen av prostitution i Sverige krävs

således en tydligare insyn på ett flertal olika arenor. En sådan insyn i prostitutionsformernas olika världar förefaller inte finnas idag.

1.5.2 Definitioner av prostitution

Kunskap om förekomst och omfattning försvåras av att prostitutionsverksamhet inte enkelt låter sig avgränsas genom en definition. Gränserna kan vara flytande (Scaramuzzino 2007) och fenomenet kan beskrivas som mångfacetterat och differentierat. I 1993:års prostitutionsutredning definieras prostitution som *"Prostitution är när minst två parter köper eller säljer sexuella tjänster mot ersättning (vanligen ekonomisk) vilken utgör en förutsättning för den sexuella tjänsten"* (SOU 1995:15). Denna definition används också i Socialstyrelsens rapporter om kännedom om prostitution såväl 1998–1999 som 2003 (Socialstyrelsen 2000, Socialstyrelsen 2004). Går det emellertid att entydigt avgränsa prostitution från andra sexuella förbindelser? I en annan av Socialstyrelsens rapporter (Socialstyrelsen 2000) beskrivs kvinnorna i prostitution som en heterogen grupp:

> "[V]issa har prostitutionen som en heltidsverksamhet i bemärkelsen att de prostituerar sig under en lång tid och vid ett flertal tillfällen. Andra – vilket förmodligen utgör den största gruppen – prostituerar sig vid enstaka tillfällen, kanske under en månads tid eller vid en enstaka tidpunkt" (ibid.).

I en utvärdering av Malmö stads prostitutionsstrategi (Laanemets 2007:21–23) diskuteras just frågan kring avgränsning av prostitution. Laanemets hänvisar till sociologen Järvinens (1990) resonemang som konkluderar att det är svårt att avgränsa prostitution från andra sexuella förbindelser. Enligt Järvinen kan möjligen ett antal variabler hjälpa till att skilja prostitution från andra sexuella förhållanden. Den ekonomiska inramningen ser hon som en variabel. Graden av offentlighet, social status och karriär nämner hon som andra. Samtidigt menar hon att samhällets intresse av att formulera en tydlig gräns mellan prostitution och icke-prostitution kan betraktas som ett sätt att skilja ärbara kvinnor från de icke-ärbara, det vill säga kvinnor i prostitution. Diskussionen om avgränsning av prostitution grundar Laanemets även på kriminologerna Pettersson och Tibys studie (2003), i vilken de belyser svårigheterna med att finna en tydlig definition av fenomenet prostitution. Utifrån en kvalitativ intervjustudie med representanter från myndigheter och frivilligorga-

nisationer som arbetar med frågor kring prostitution undersöker Pettersson och Tiby intervjupersonernas förståelse för fenomenet prostitution. Författarna finner tre återkommande, centrala teman i intervjupersonernas förståelse av fenomenet: *gränsen mellan prostitution och icke-prostitution, graden av exponering* och *manlig prostitution*. Tiby och Pettersson finner att representanterna för polis och socialtjänst uttrycker en tydligt snävare definition av prostitution än representanterna från frivilligorganisationerna och vården. Ju mer uppsökande och myndighetsutövande verksamheten är, desto snävare förefaller gränserna för vad som är prostitution, konkluderar författarna. Ju mer äktenskapsliknande prostitutionen är, desto osynligare blir den för dessa verksamheter. I en förlängning försvårar denna snäva definition möjligheterna att uppmärksamma och arbeta med andra former av prostitution, än den direkt synliga gatuprostitutionen. Kvinnorna på gatan är exponerade på ett sätt som gör att tolkningen och definieringen av dem som kvinnor i prostitution är tydlig. Detta får i sin tur konsekvenser för frågor kring och kunskap om den manliga prostitutionen. Då denna inte är tydligt exponerad på de arenor representanterna för myndigheterna känner till och arbetar på faller denna form av prostitution utanför de definitioner av prostitution de arbetar med, menar Tiby och Pettersson. I en förlängning erbjuds personer som är aktiva på dessa platser och arenor inte hjälp och stöd.

Detta resonemang går tydligt att applicera på det material som har sammanställts i denna artikel. Även om studien inte tydligt fokuserar på definitioner av prostitution framträder specifika avgränsningar och definitioner av fenomenet i befintlig kunskap om omfattning av prostitution. I prostitutionsgrupperna har det uppsökande arbetet varit inriktat på kvinnor i gatuprostitution och här är graden av exponering betydelsefull. Kunskapen om denna form av prostitution är ganska god. När nu situationen tenderar att förändras söker man efter nya arbetsformer och nya kunskapssökande metoder. I en rapport resonerar författarna Flink och Sjögren (2003) kring möjligheterna att skapa kunskap om ”dolda” arenor och svårigheterna med att bedriva uppsökande arbete på dessa:

> ”De dolda arenorna har alltid varit de största, om man utgår från antalet individer. Men de är samtidigt de svåraste att arbeta med. Svårigheterna är bland andra att som socialarbetare tvingas träda in i säljarnas mer privata sfär i form av lägenheter, ateljéer, hotellrum eller restauranger. En annan svårighet är det faktum att den här delen av könshandeln är just dold. (...) på restaurangen kan

> det vara väldigt svårt att skilja på kontakttagande av prostitutionskaraktär och kontakttagande av annan karaktär. Om det ska vara möjligt måste väldigt mycket arbetstid läggas på att studera enbart ett ställe. Frågan som följer är om det är värt att lägga så mycket tid på detta. En annan fråga är hur man närmar sig säljaren om man ser tecken på prostitution." (Flink & Sjögren 2003:6).

Svårigheterna med att närma sig säljares "privata sfär" och att inomhusprostitutionen just förekommer i det fördolda gör att man undviker att arbeta uppsökande där. Man anger också svårigheter att avgöra huruvida kontakttagande på andra offentliga platser än gatan, är av prostitutionskaraktär eller ej. Detta resonemang går tydligt att koppla till Tiby och Petterssons resonemang kring definitioner av prostitution och graden av exponering.

Emellertid görs idag en hel del försök att bilda sig en uppfattning om förekomst och omfattning av prostitution bortom gatan. En kartläggning av ungdomar som säljer sex i Göteborgsområdet har nyligen publicerats (Abelsson & Hulusjö 2008), ett samarbete med aktörer inom hotellbranschen är på gång i Stockholm och en rad kartläggningar av förekomst av sexköp och sexförsäljning på nätet har genomförts i Malmö, Stockholm och Göteborg. I dessa visar sig andra typer och former av *prostitutioner*: unga män och kvinnor som har erfarenhet av att tillfälligt ha sålt sex, kvinnor och män som säljer sex tillfälligt och köpare och säljare som interagerar och debatterar på nätet. I detta sammanhang är det relevant att resonera kring antagandet, som är återkommande i rapporterna och intervjuerna, om prostitutionens "flytt inomhus" och hur denna eventuella flytt kan tolkas. Enligt sociologen Elisabeth Bernstein (2007) håller prostitutionsverksamheten i nordamerikanska och västeuropeiska städer på att förändras. Här menar Bernstein att den moderna prostitutionen som har karaktäriserats av "offentliga kvinnor" och snabbt sex i utbyte mot pengar idag har bytts ut. Prostitution präglas istället, i allt större utsträckning, av någonting annat, menar Bernstein:

> "When sex workers advertise themselves as "girlfriends for hire" and describe the ways in which they offer not merely eroticism but authentic intimate connection for sale in the marketplace, when overworked high-tech professionals discuss their pursuit of emotional authenticity within the context of paid sexual transactions, and when municipal politicians strategize about the best means to eliminate the eyesore of street prostitution while encouraging the

> development of corporate ”gentleman´s clubs” we are witnessing the unfolding of precisely this transformation” (Bernstein 2006:7).

Om denna utveckling gäller även för svenska förhållanden blir en nyorientering av det sociala arbetet med frågorna ännu viktigare. Mot bakgrund av en kartläggning av sexförsäljning på nätet berättar en representant från prostitutionsgruppen i Malmö om hur han nu söker kontakt med nya målgrupper, exempelvis de tjejer som säljer över nätet. Han menar att det finns en tydlig skillnad mellan kvinnor som säljer sex på nätet och kvinnor som säljer sex på gatan. Enligt honom går transaktionen på gatan snabbt; *”tjugo minuter och sedan är man ute igen”*.[12] Över nätet säljer kvinnor ”mer”; de säljer tid och behöver leverera mer. Bernstein menar att prostitutionsverksamheten generellt håller på att förändras i Västeuropa och Nordamerika:

> ”The defining features of modern street prostitution (the prostitute as public, and therefore disreputable woman; the exchange of cash for expedient sexual release as ideological antithesis to private-sphere sex and love) have become increasingly muted. In their place has emerged a brave new world of commercially available intimate encounters that are subjectively normalized for sex workers alike.” (ibid..)

Huruvida detta resonemang överhuvudtaget passar in i en svensk kontext är svårt att avgöra. En informant från en av prostitutionsgrupperna upplever emellertid att hon och hennes kollegor alltid är ”steget efter”, när det gäller utvecklingen av prostitutionsverksamheten. Tydligt är att prostitutionsgrupperna står inför nya uppgifter och nya inriktningar gällande arbetet med prostitutionsfrågorna. I ett första led framträder tydliga behov av ny kunskap om nya grupper och arenor. En sådan kan förhoppningsvis i en förlängning vidga förståelsen för *olika typer av prostitutioner* och därmed också för *olika typer av behov*.

1.6 Diskussion

Under de senaste trettio åren har det gjorts ett antal försök att studera förekomst och omfattning av prostitution i Sverige. Socialstyrelsen har

[12] Informantintervju 0712

sedan sexköpslagen instiftandes 1999 ett uppdrag från regeringen att samla kunskap om prostitutionens innehåll, omfattning och utveckling i Sverige. Myndigheten publicerar rapporter gällande ”kännedom om prostitution” ungefär vart tredje år. Dessa kan emellertid snarare betraktas som ett slags ”temperaturmätningar” än som systematiska kartläggningar som belyser omfattning, förekomst och utveckling. Rikskriminalpolisen sammanställer också sedan en tid tillbaka regelbundet kunskap om människohandel och redogör bland annat för antal anmälningar och domar i fall som berör människohandel för sexuella ändamål. Något enhetligt grepp om att kontinuerligt och systematiskt samla in och sammanställa kunskap om prostitutionens och människohandelns förekomst och utveckling i Sverige förefaller däremot inte finnas idag.

Sett ur ett historiskt perspektiv har den svenska statens syn på fenomenet prostitution gått från att betrakta det som ett ordningsproblem som ska kontrolleras och regleras till att idag betrakta det som ett socialt och framförallt jämställdhetsproblem, som bör bekämpas. Samhällets perspektiv på prostitution har ändrats över tid och så har även dess insatser och åtgärder. I samband med denna förändring och skiftade fokus, från reglering av de kvinnor som sålde sex till att kriminalisera de män som köper sex, har det genererats ny kunskap, framförallt genom det sociala arbetets praktik och genom forskning inom socialt arbete. Trots förändrat perspektiv på fenomenet förefaller samhällets uppmärksamhet fortfarande vara riktad mot en viss typ av prostitution: den synliga prostitutionen, med kvinnor som säljare och män som köpare.

Att definiera sociala problem kan, enligt Laura María Agustín (2007), betraktas som en form av maktutövning: "The power to define problems, terms and solutions rests with a social agent, who debate how to get Others to behave differently, even save them from themselves - the disadvantaged, unruly, victimised, unhappy, offensive, addicted” (Agustín (2007:194). Men, menar Agustín, att konstatera att sociala problem är sociala konstruktioner, definierade av samhällsaktörer med makt innebär inte att man hävdar att det inte existerar orättvisor eller problem att lösa. Snarare är det anspråken på problemens objektivitet som Agustín vänder sig mot: "As constructions they can change. No single objective reality or monolithic power exists" (ibid.). Kanske är det just en sådan förändring av konstruktionen av prostitution som håller på att utvecklas. En nyorientering av det sociala arbetet är på gång och väcker förhoppningar om ny

kunskap, en kunskap som kan ta sin utgångspunkt i en differentierad och mångfacetterad prostitutionsverklighet, där olika aktörer formulerar olika behov.

Referenser

Abelsson J & Hulusjö A (2008): I sexualitetens gränstrakter – en studie av ungdomar i Göteborg med omnejd som säljer och byter sexuella tjänster, Göteborg stad, Social resursförvaltning, Prostitutionsgruppen

Agustín L M (2007): Sex at the margins, Migration, Labour Markets and the Rescue Industry, Zed Books, London & New York

BRÅ (2008): Kriminalstatistik 2007, rapport 2008:17, Brottsförebyggande rådet, Stockholm

Bernstein E (2007): Temporarily yours, Intimacy, Authencity and the Commerce of Sex, Chicago Press, Chicago

Borg A et. al (1981): Prostitution, beskrivning, analys, förslag till åtgärder, Publica, Helsingborg

Flink. J & Sjögren T (2003): Klicka, välj, köp och sälj, Att söka upp säljare av sexuella tjänster på nätet, FOU i Väst, Göteborgsregionens kommunalförbund

Johansson M, Turesson P & Borg A (2006): Slutrapport från projektet Nätprostitution, Prostitutionsenheten, Socialtjänstförvaltningen Stockholm

Järvinen M (1990): Prostitution i Helsingfors, en studie i kvinnokontroll, Åbo; Åbo akademis förlag

Laanemets L (2007): Från policy till verksamhet, Implementering av Malmös strategi mot prostitution, FoU rapport 2007:4, Malmö

Lidén K & Keiseraas Ö (2003): Kartläggning av män som säljer sex till män i Stockholm, Uppsökarenheten, Socialtjänstförvaltningen, Stockholms stad

Malmö stad (2002): Strategi för utveckling av arbetet mot prostitutionen i Malmö, Stadsdelsfullmäktige Centrum, Malmö stad

Månsson S-A & Larsson S (1976): Svarta affärer– utredning om vissa klubbars och näringsställens sociala betydelse och struktur, Socialförvaltningen, Malmö

Månsson S-A (1981): Könshandelns främjare och profitörer, om förhållandet mellan hallick och prostituerad. Doxa, Lund

Månsson S-A (1987): Kunskapsproblemet i socialt arbete – några funderingar från en projekthorisont, Nordisk Sosialt Arbeid nr. 2, årg 7:47-61, Universitetsforlaget Nordiska Socionomförbundens Samarbetskommitté

Månsson S-A (1998): Den köpta sexualiteten. I: Lewin B (red.), Sex i Sverige - om sexuallivet i Sverige 1996. Stockholm: Folkhälsoinstitutet

Månsson S-A & Söderlind P (2004): Sexindustrin på nätet, aktörer, innehåll, relationer och ekonomiska flöden, Égalité, Stockholm

Olsson N (2007): När prostitutionen flyttade in till vardagsrummet, Stadsdelsförvaltningen Centrum, Malmö stad

Pettersson E, Flink J & Sjögren T (2005): ”Sexuellt utespring” sa Skå-Gustav på sin tid - en studie om flickor och prostitution”. I: Aspenbäck m.fl. (red) Socialt utsatta flickor, erfarenheter ur fältets och forskningens perspek-

tiv, FOU i Väst, Göteborgsregionens kommunalförbund
Pettersson T & Tiby E (2003): Skapande och återskapande av prostitution. I: Lander I, Pettersson T & Tiby E (red.) Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet, Genusperspektiv inom svensk kriminologi, Studentlitteratur, Lund
Rikskriminalpolisen (2004): Människohandel för sexuella ändamål, Lägesrapport 6, 1 januari - 31 december 2003, Rikskriminalpolisen, Underrättelsetjänsten, Illegal invandring, RKP KUT Rapport 2004:2
Rikskriminalpolisen (2007): Människohandel för sexuella och andra ändamål, Lägesrapport 9 1 jan-31 dec 2006, RKP KUT Rapport 2007:6
SOU 1995:15: Könshandeln, betänkande av 1993 års Prostitutionsutredning, Fritzes, Stockholm
SOU 2004:71: Sexuell exploatering av barn i Sverige, Socialdepartementet, Stockholm
Scaramuzzino G (2007): Sexhandelns sociala geografi, Uppföljande kartläggning av sexköp med utgångspunkt i Öresundsregionen och med fokus på kunderna i prostitutionen, KAST Köp av sexuella tjänster, Centrum stadsdelsförvaltning, Malmö stad
Scaramuzzino G & Malmström S (2006): Kartläggning av köp av sexuella tjänster på Internet i Öresundsregionen, 2006-01-01-2006-07-31, Stadsdelsförvaltning Centrum, Malmö stad
Socialstyrelsen (2000): Kännedom om prostitution 1998–1999, SoS-rapport 2000:5, Stockholm
Socialstyrelsen (2004): Kännedom om prostituion 2003, Socialstyrelsen, Stockholm
Socialstyrelsen (2007): Kännedom om prostitution 2006, Socialstyrelsen, Stockholm
Stockholms stad (2006): Socialt program för att minska prostitution 2006-07-01-2010-06-30, Socialtjänstförvaltningen, Stockholm
Svanström Y (2006): Offentliga kvinnor, Prostitution i Sverige 1812–1918, Ordfront, Stockholm

2. Sexhandel, sexköpslagstiftning och myndighetsförståelse. Ett svenskt exempel

Annelie Siring

2.1 Inledning

I Sverige är det ett brott att köpa sex. Sedan 1999 har Sverige som enda land i världen haft en lagstiftning som kriminaliserar köp men inte försäljning av sexuella tjänster. År 2005 omarbetades sexköpslagen och infördes i brottsbalken. Nuvarande lydelse är

> Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, *döms för köp av sexuell tjänst* till böter eller fängelse i högst sex månader. Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättning har utlovats eller getts till någon annan.[13]

Lagen har orsakat debatt såväl nationellt som internationellt.[14] Stödet för sexköpslagen måste emellertid betecknas som relativt starkt i Sverige.

[13] Lag 2005:90 i 6 kap BrB, 11 §, (kursiv i original). Straffsatserna i sexköpslagen är desamma som för snatteri.

[14] Sverige har bland annat kritiserats för en paternalistisk hållning när det gäller sexköp där lagen ses som ett exempel på en samhällelig moralpanik. Ur det perspektivet förstås myndigheternas agerande som ett sexualmoraliskt ställningstagande snarare än som omsorg och skydd för sexsäljande kvinnor (Sanders 2008). Sexköpslagen har också tolkats som ett försök att, i en alltmer sammanväxande europeisk kontext, befästa en nationell svensk sexualitet. Forskare som t.ex. Don Kulick (2005) menar att sexköpslagen bekräftar den svenska sexualiteten som ”progressiv, upplyst och överlägsen”. Inför inträdet i EU menar Kulick att det formulerades en oro över att medlemsskapet skulle innebära ett ökat inflöde av utländska prostituerade kvinnor och samtidigt farhågor över att den mer liberala synen på sexhandeln som fanns i andra europeiska länder skulle ”smitta av sig” på den svenska sexhandelsdebatten.

Enligt Kuosmanens undersökning i föreliggande volym ansåg drygt 60 procent av männen och närmare 78 procent av kvinnorna att lagen ska behållas. Sexköpslagstiftningens effekter på sexhandeln och dess aktörer har ännu inte utvärderats.[15]

Antalet personer anmälda för brott mot sexköpslagen mellan 1999 och 2007 är enligt Brottsförebyggande rådets statistik[16] 1658, samtliga män. Av dessa har 469 lagförts, de flesta genom strafföreläggande och i samtliga fall utdömdes dagsböter. Under 2007 ändrade dock Hovrätten för Västra Sverige fyra domar för köp av sexuell tjänst från dagsböter till villkorlig dom och dagsböter.[17] Sammantaget har beslut om att lagföra köp av sexuell tjänst fattats vid 788 tillfällen, samma person kan dock ha köpt sexuella tjänster vid fler än ett tillfälle.[18]

Föreliggande kapitel syftar till att beskriva och diskutera hur berörda svenska myndigheter, d.v.s. polisens och socialtjänstens prostitutions- och traffickinggrupper, uppfattar och tillämpar sexköpslagen. Genom att samtidigt belysa hur lagstiftningen uppfattas och används i relation till manlig sexhandel, diskuteras lagens mer implicita villkor och förutsättningar.

Kapitlet består av två delar. I den första delen beskrivs det polisiära och sociala arbetet mot sexhandel och människohandel för sexuella ändamål i storstadsregionerna samt lagstiftning och dess utgångspunkter. I den andra delen diskuteras hur myndigheterna uppfattar och använder sexköpslagen genom en analys av det empiriska materialet.

2.1.1 Användning av begrepp

I 1993 års prostitutionsutredning menade man att *prostitution* i alltför hög grad är förknippat med den säljande parten för att kunna beskriva företeelsen på ett rättvisande sätt. Istället föreslogs *könshandel* som skulle inbegripa båda parter och avsågs omfatta såväl hetero- som homosexuell prostitution (SOU 1995:15). I lagstiftningen nämns varken prostitution

[15] I april 2008 tillsatte regeringen en utredning med uppdraget att utvärdera sexköpslagen. I kommittedirektivet Utvärdering av förbud mot köp av sexuell tjänst (2008:44) betonar regeringen att ”köp av sexuell tjänst fortfarande skall vara kriminaliserat” men att det i övrigt står utredaren fritt att, mot bakgrund av utvärderingen, föreslå lagändringar eller lämna förslag på andra åtgärder.

[16] www.bra.se. Statistik från BRÅ bygger på domar som dömts av första instans, d v s tingsrätterna och strafföreläggande som utfärdats av åklagarna.

[17] Mål nr B 3065-07. Ingen har ännu dömts till fängelse för sexköp.

[18] Riksåklagaren, telefonintervju 080818

eller könshandel. I följande text kommer företrädesvis begreppet sexhandel att användas. Dock inte i de fall diskussionen bygger på texter eller intervjumaterial där begreppen prostitution eller könshandel ursprungligen används.

När det gäller män som säljer och köper sex av varandra kommer manlig sexhandel att användas. Att definiera försäljning och köp av sexuella tjänster mellan män som *homosexuell* sexhandel kan vara identitetspolitiskt problematiskt och missvisande i vissa fall då inte alla aktörer på denna arena definierar sig som homosexuella.

2.1.2 Material och perspektiv

Texten bygger i första hand på fokusgruppsintervjuer med poliser och socialarbetare som arbetar mot sexhandel och människohandel för sexuella ändamål i storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. I dessa städer finns särskilda grupper inom polismyndigheten och socialtjänsten som har detta uppdrag. Intervjuerna genomfördes under de tre första månaderna 2008 i yrkesmässigt homogena grupper. Sammantaget har elva socialarbetare och nio poliser intervjuats vid åtta tillfällen.

Materialet har analyserats utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv, som menar att tolkningar av olika fenomen betraktas som avhängiga de gränsdragningar som görs och de karaktäristika som för tillfället ges företräde.[19] Sättet att tala om sexhandeln kommer således att sätta gränser för hur man uppfattar fenomenet och dess aktörer. Det får också sociala konsekvenser genom tillämpningen av lagen och organiseringen av sociala insatser mot sexhandeln. Genom att diskutera hur sexköpslagen uppfattas och tillämpas utifrån diskuranalysens perspektiv, kan grunderna för de insatser och åtgärder som samhället vid en bestämd tidpunkt tar för givna belysas från alternativa utgångspunkter.

2.2 Lagstiftning och institutionella ramar

I Sverige finns förutom sexköpslagen ytterligare lagrum i brottsbalken som syftar till att motverka sexhandel och människohandel för sexuella

[19] Se t.ex. Winther Jörgensen & Phillips 2000 och Howarth 2007.

ändamål. Att utnyttja eller främja någon annans försäljning av sexuella tjänster utgör koppleri som är ett brott.

> Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år.[20]

Om brottet anses grovt blir domen fängelse i lägst två och högst åtta år. Koppleri räknas som brott mot staten och inte mot en person vilket innebär att den som har sålt sex istället för att vara målsägande betraktas som vittne till brottet. På samma sätt förhåller det sig med sexköpslagen. Om A har sålt sex till B, blir A vittne till det brott som B har begått.

År 2002 kriminaliserade Sverige människohandel för sexuella ändamål. Lagen utvidgades 2004 till att gälla andra former av utnyttjande och omfattar numera även människohandel som inte är gränsöverskridande. Lagens nuvarande lydelse är

> 1 a § Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användandet av olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tager kontroll över personen i syfte att personen skall
>
> 1. Utsättas för brott enligt 6 kap 1,2,3,4,5, eller 6 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser, eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål.[21]

Straffsatserna för människohandel för sexuella ändamål är fängelse i lägst två och högst tio år. För att kunna döma någon för människohandel krävs att förövaren använt de rekvisit som räknas upp i lagen i syfte att ta kontroll över offret. Sedan lagens införande 2002 och till den 1 mars 2008 har 15 domar som vunnit laga kraft meddelats (SOU 2008:41). Rikskriminalpolisen skriver i en av sina senare rapporter att kontrollrekvisitet är avgörande för om en gärning skall kunna rubriceras som människohandel för sexuella ändamål samt att detta i många fall är svårt att föra i bevis (Rikskriminalpolisen 2006). Det måste alltså styrkas att offret inte samtyckt till att exempelvis resa till Sverige eller att sälja sexuella tjänster. Detta har lett till att åklagare väljer att rubricera människohandelsförfa-

[20] Lag 2004: 406 6 kap BrB 12 § Koppleri/grovt koppleri
[21] Lag 2004: 406 4 kap BrB 1 a §

randen som andra brott, företrädesvis koppleri eller grovt koppleri (SOU 2008:41). En jämförelse kan göras med Palermoprotokollet.[22] Där definierar paragraf 3a rekvisiten för vem som kan anses som offer för människohandel. I paragraf 3b framgår att samtycke som ges av någon som har definierats som offer för handel med människor skall sakna betydelse.

Sveriges hållning till lagstiftning gällande människohandel för sexuella ändamål och sexköpslagen har diskuterats av bl.a. ekonomhistorikern Yvonne Svanström (2004). När det gäller kriminalisering av sexköp har regeringen slagit fast att alla former av prostitution utgör sexuell exploatering, oavsett om de kvinnor som säljer sex har samtyckt eller inte. För att något skall ses som människohandel noterar Svanström att det måste bevisas att kvinnan blivit vilseledd/utnyttjad eller tvingad till prostitution mot sin vilja. Distinktionen mellan tvång och frivillighet lyfts också upp i Socialstyrelsens kartläggning över interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål (Socialstyrelsen 2008). Där diskuteras genom andra forskares studier hur distinktionen mellan frivilliga och tvingade riskerar att skapa en uppdelning mellan ”oskyldiga” och ”skyldiga offer”. De förra ses som tvingade in i prostitutionen och de senare som införstådda med att de skall sälja sex och/eller har sålt sex i hemlandet. Detta har bl. a. visat sig ha betydelse när det gäller samhälleliga och sociala insatser för offren. För det första lämnar distinktionen utrymme för myndigheterna att definiera vem som är ”skyldig” respektive ”oskyldig” för sin situation och myndigheter är mer benägna att stödja ”oskyldiga” offer (ibid.). Frågan om kravet på att otillbörliga medel (tvång, vilseledande, utnyttjande) skall ha använts för att kunna utdöma straffansvar gällande människohandel har nyligen utretts (SOU 2008:41). Utredningens förslag är att kravet skall kvarstå men ges en utförligare beskrivning så att fler handlingar omfattas. Vidare föreslås att kontrollrekvisitet utgår och att det inte längre skall vara nödvändigt att gärningsmannens haft i syfte att utnyttja offret. Dessa lagändringar är tänkta att träda i kraft 1 juli 2009.

När det gäller utvecklingen av människohandelsbrott sammanställer Rikskriminalpolisen sedan 1997 årliga lägesrapporter. Rapporterna innehåller bl. a. information om åtgärder för att förebygga och bekämpa en fortsatt brottsutveckling. Exempelvis avsatte regeringen i budgetproposi-

[22] *Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention den 15 november 2000 mot gränsöverskirdande brottslighet* (SÖ 2004:21).

tionen för 2004 10 miljoner kronor årligen under tre år. Mellan åren 2004 och 2006 avsattes således 30 miljoner totalt för bekämpning av människohandel.[23] Rikskriminalpolisen redogör också för domar mot sexköp, koppleri och/eller människohandel.

När det gäller lagstiftning kring sociala insatser i Sverige och stöd för personer i sexhandeln eller offer för människohandel för sexuella ändamål finns inga explicita direktiv i Socialtjänstlagen (SoL) som riktar sig till dessa målgrupper.[24] Socialstyrelsen har liksom Rikskriminalpolisen fått i uppdrag att vara nationell rapportör för könshandelns omfattning, utveckling och sociala insatser i Sverige.

Arbete mot sexhandel och människohandeln för sexuella ändamål i Sverige utförs i första hand av särskilda grupper inom polis- och socialtjänstmyndigheter. Dessa enheter har tilldelats särskilda resurser inom respektive myndighet och organiserats som grupper med specialkompetens.

2.2.1 Polisernas människohandelsgrupper

De särskilda grupper inom polisen i Stockholm, Göteborg och Malmö som ingår i intervjumaterialet arbetar med människohandel för sexuella ändamål, koppleri och sexköp. Grupperna har i stort sett funnits i sin nuvarande form sedan 2002, med vissa regionala variationer. Sammantaget utgörs människohandelsgrupperna av ett 20-tal poliser. I Stockholm finns även en s.k. förspaningsgrupp som har ansvar för den öppna prostitutionen på kända stråk och lägenhetsbordeller.

Grupperna uppger att de har ett nära samarbete med andra myndigheter såsom Eko-brottsmyndigheten, Kronofogdmyndigheten, Skattemyndigheten, Försäkringskassan och Socialtjänsten. Till viss del arbetar samtliga grupperna också med den ”öppna” prostitutionen då kopplingar till människohandel kan finnas. Ansvaret för gatuprostitutionsstråken har dock poliserna i Centrum. Arbetet styrs huvudsakligen av tips som kommer in och vad poliserna upptäcker i samband med spaningsverksamhet. En del av spaningsarbetet i Stockholm och Göteborg är förlagd till Internet, där kartläggningar av hemsidor med kvinnor som saluför sexuella tjänster samt forum för sexköpare utgör en viktig del. Poliserna i det tre

[23] Ds 2008:38
[24] Lag 2002:453

städerna uppger att de har ett nära samarbete med socialtjänstens prostitutionsgrupper.[25]

2.2.2 Socialtjänstens prostitutionsenheter

I Sverige finns tre prostitutionsenheter förlagda till Stockholm, Göteborg och Malmö där socialarbetare arbetar specifikt mot sexhandel. De äldsta grupperna har varit verksamma sedan slutet av 1970- och början av 1980-talet. Idag har dessa utökats, vilket innebär att de omfattar fler områden och riktar sig till fler aktörer. Totalt arbetar ett 20-tal socialsekreterare i de tre städerna. Gemensamt för enheterna är att de erbjuder råd- och stödsamtal, behandling, praktisk hjälp och förmedling till andra samhällsresurser. Arbetet kan delas in i uppsökande/kartläggande, behandlande/förändrande och förebyggande verksamhet. Inom ramen för verksamheten erbjuds också stöd till personer som påträffats i människohandelssammanhang.

Socialtjänsten har specialiserat sin verksamhet och riktar sig till olika aktörer. Förutom prostitutionsgrupperna finns KAST som riktar sig till köpare av sexuella tjänster[26] och F.A.S.T. som riktar sig till personer som säljer sexuella tjänster via Internet. Till enheterna är också andra specialistverksamheter knutna. Exempelvis Spiralverksamheten i Stockholm, en gynekologmottagning som riktar sig till missbrukande kvinnor med erfarenhet av prostitution. I Malmö finns Navet som riktar sig till heroinmissbrukande kvinnor som säljer sex.

Socialt arbete i Sverige har de senaste tre decennierna syftat till att motverka sexhandel överhuvudtaget.[27] Idag kan dock tendenser som mer riktas mot skadereduktion skönjas, särskilt hos de grupper av socialarbetare som formerats under senare delen av 2000-talet. Syftet är att arbeta förebyggande på ett bredare plan genom att nå ut till de aktörer som inte står i begrepp att lämna sexhandeln.

---

[25] Myndigheterna har haft ett formellt samarbete – Samverkan mot trafficking. I grupperna har Polismyndigheten, Gränspolisen, Åklagarmyndigheten, Länsstyrelsen, Socialtjänsten, Migrationsverket och Landstinget ingått.

[26] KAST; köpare av sexuella tjänster. I Malmö står dock förkortningen för ”Köp av sexuell tjänst” i syfte att fokusera på handlingen och inte befästa en identitet. F.A.S.T.; Försäljning av sexuella tjänster. För en utförligare beskrivning av verksamheterna se Socialstyrelsens (2008) kartläggning av interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål.

[27] Se t.ex. SOU 1995:15

2.3 Två diskurser om sexhandel

Sveriges hållning till sexköp skiljer sig från övriga länder genom sexköpslagstiftningen. Svanström (2004) menar dock att förhållningssätt till sexhandeln sällan präglas av ”nytänkande” utan har historiska rötter som sedan mitten av 1800-talet i Sverige kan sammanfattas i reglering, abolitionism eller kriminalisering.[28]

Enligt Svanström (2006) diskuteras sexhandeln i Sverige idag som en humanitär, moralisk, arbetsrättslig eller feministisk fråga. Samtidigt menar hon att det framförallt är två diskurser som har kommit att dominera debatten sedan 1990-talet. Å ena sidan en radikalfeministisk diskurs där all sexhandel ses som uttryck för exploatering av och våld mot kvinnor utifrån kvinnors strukturella underordning.[29] En lagstiftning riktad mot köparen anses i det här perspektivet vara det mest verksamma instrumentet och målet är att motverka all form av sexhandel som ett led i att främja jämställdhet. Argument om frivillighet när det gäller personer som säljer sex avfärdas därför att dessa anses sakna rationell legitimitet utifrån den underordnade position som dessa anspråk görs. Å andra sidan finns företrädare för en liberal diskurs där en marknadslogik slår igenom i synen på såväl försäljning som köp av sexuella tjänster. Sexhandeln förstås då som en affärsuppgörelse mellan två likställda parter och ses som ett fält som borde regleras arbetsrättsligt i likhet med andra arbeten.

Ståndpunkter för eller emot sexköpslagen kan alltså förstås inom ramen för specifika ideologiska och politiska diskurser, där olika egenskaper hos aktörerna, strukturella förhållanden eller sociala och kulturella omständigheter får mer eller mindre framträdande utrymme.

[28] De olika förhållningssätten har alltid relaterat till rådande lagstiftning. Kvinnorörelsen har placerat sig inom den abolitionistiska hållningen som sedan början av 1900-talet såg kvinnan som offer. Den moralkonservativa hållningen, som sett sexhandeln som syndig och ordningsstörande har förespråkat kriminalisering och talespersoner för en mer liberal hållning har hävdat reglering som det enda sättet att komma tillrätta med sexhandeln, framför allt dess skadeverkningar, t.ex. ohälsa och våld.

[29] Den radikalfeministiska analysen av sexhandeln kom dock till uttryck långt tidigare, men debatten tog på allvar fart med en studie av Borg et al (1981) som etablerade en ny syn på sexhandeln som ett samhällsfenomen avhängigt en ojämlik könsmaktordning i Sverige.

2.3.1 Lagarbetsberedningen – när män köper sex av kvinnor

Tre statliga offentliga utredningar har behandlat sexhandeln i Sverige under olika perioder; 1910, 1981 och 1995. Gemensamt för samtliga utredningar var att de orsakade debatter med konflikter och avhopp i utredningsgrupperna som följd (Svanström 2004). Sexhandeln och dess aktörer förefaller således vara känsliga frågor i den svenska samhällsdebatten. Ambitionen att nå enighet kring synsätt och samhällsinsatser har ofta grusats av motstridiga politiska och ideologiska spörsmål. Dock beskriver exempelvis Svanström att beslutet att kriminalisera den som köper sex företogs med bred politisk förankring (Svanström 2004, 2006).[30]

Sexköpslagen lanserades som en radikalfeministisk inspirerad lagstiftning och ett nytt perspektiv för att tolka sexhandelns grundläggande orsaker.[31] Målet var ett jämställt samhälle vars förverkligande i många stycken förknippades med mäns (hetero)sexuella praktiker. Genom att entydigt betona att jämställdhet och sexhandel handlade om en förändrad relation mellan män och kvinnor, underströks till viss del sexhandeln som ett heterosexuellt fenomen.[32]

Att endast kriminalisera sexsäljaren var aldrig aktuellt. Däremot bedömdes sexköpslagen kunna påverka säljarna att sluta då kundunderlaget förväntades minska.

Även förslaget om att kriminalisera båda parter i sexhandeln motiverades ur ett jämställdhetsperspektiv. Bland annat anfördes att även om kvinnan är offret i könshandeln kan det ifrågasättas om inte också män som regelbundet köper sexuella tjänster i någon mening är offer (SOU 1995:15). Ansatsen att konstruera män som offer nådde dock inte större hörsamhet i sammanhanget utan möttes av stark kritik hos de remissinstanser som endast ville se en kriminalisering av köparen.

Sexköpslagen ansågs vidare som en viktig svensk markering ute i Europa. Lagen skulle motverka inflytande från länder med en liberal syn på

---

[30] Dock påpekar Svanström att en majoritet av remissinstanserna var emot en kriminalisering överhuvudtaget.

[31] I Kvinnofridspropositionen (1997/98:55) menade regeringen att lagen skulle sätta fokus på männen som könshandelns drivkraft.

[32] Exempelvis menade professorn och prostitutionsforskaren Sven-Axel Månsson (2001) att sexköpslagen tydligt visar att prostitution handlar om mäns sexuella exploatering och våld mot kvinnor eftersom det är mannens sexualitet, riktad till kvinnor som kommer till uttryck i prostitutionen.

sexhandel, och samtidigt fungera som ett skydd för Sverige mot utländska aktörer som kunde tänkas etablera prostitutionsverksamhet i Sverige.[33]

2.3.2 Lagarbetsberedningen - när män köper sex av män

I 1995 års prostitutionsutredning föreslogs även att homosexuell prostitution skulle omfattas av sexköpslagen, men istället för att hänvisa till ett explicit jämställdhetsperspektiv underströk utredningen att risken för HIV-smitta är mångdubbelt större i denna prostitutionsform. I propositionen beskrivs att omfattningen av homosexuell prostitution är omöjlig att uppskatta. För det första anses det vara svårt att skilja mellan vanliga homosexuella kontakter och homosexuell prostitution, och för det andra anges att den homosexuella prostitutionen präglas av diskretion och osynlighet. Manlig prostitution ansågs också vara vanligt förekommande i den homosexuella kulturen där försäljning av sex uppges vara en ”blandning av affärsverksamhet och egen utlevd sexualitet”[34] vilket man menade aldrig förekommer i den heterosexuella prostitutionen, där kvinnor säljer sex till män.[35]

2.4 Sexköpslagen i praktiken

En lagstiftning inbegriper mycket mer än själva texten. Förutom explicita perspektiv i lagförarbetena där ett visst synsätt på sexhandeln uttrycks, finns mer eller mindre implicita föreställningar och axiomatiska antaganden inbäddade i sexköpslagen. Dessa föreställningar, om än outtalade utgör något av grundbultarna för att lagen skall uppfattas som ett legitimt redskap i syfte att uppnå de mål som anses ligga i samhällets intresse.

Som nämnts tidigare har sexköpslagen inte utvärderats. Detta betyder inte att myndigheterna inte har en uppfattning om hur lagen fungerar och tillämpas. Uppfattningar om lagen och dess funktion redovisas t.ex. i återkommande lägesrapporter från Socialstyrelsen och Rikskriminalpoli-

[33] Kvinnofridspropositionen (1997/98:55), s 184
[34] Kvinnofridspropositionen (1997/98:55), s 179
[35] I samband med 1993 års prostitutionsutredning gjordes en kunskapsinventering av homosexuell prostitution (SOU 1995:17).

sen.[36] Det finns alltså kunskap och tolkningar av lagen på en generell nivå som i stora delar utgår från ett myndighetsperspektiv. Det är dock inte denna generella nivå som studien uppehåller sig vid. Istället är ambitionen att diskutera uppfattningen om och användningen av lagen som den tar sig uttryck på en praktisk nivå. Framförallt i syfte att belysa komplexiteten i praktikers förståelse av lagen. Med en förestående utvärdering av sexköpslagen kan välkända rutiner och föreställningar vara i behov av att diskuteras från ett flertal horisonter.

Avsnittet inleds med att belysa hur poliserna uppfattar sexköpslagen i förhållande till de intentioner som fanns i lagförarbetena. Sedan diskuteras hur myndigheterna använder, eller uppfattar att lagen borde användas, i förhållande till olika aktörer. I den sista delen problematiseras hur myndigheterna beskriver manlig sexhandel, vilka föreställningar som gör sig gällande samt avslutningsvis ett exempel på hur sexköpslagen kan användas.

2.4.1 En fråga om jämställdhet?

Begrepp som feminism, kvinnofrågor och jämställdhet är enligt Svanström sedan 1990-talet intimt förknippade med diskussioner om sexhandeln och sexköpslagen på den svenska politiska jämställdhetsagendan (Svanström 2004). Är detta då en uppfattning om lagen som står att finna också på praktikernivå? Hur poliserna förhåller sig till lagstiftningens jämställdhetsambitioner är intressant ur flera perspektiv. Framför allt kan det ge en indikation om hur politiska intressen kan ta sig uttryck på olika nivåer i samhället.

I polisernas utsagor om hur de uppfattar sexköpslagen framkommer inte jämställdhetsperspektivet lika tydligt som i lagförarbetena.

> Jag tycker så här att det här är inte en jämställdhetsfråga utan det här är en fråga om humanism, jag vill, jag vill, alltså jag vill lyfta det från den här, jag vill inte att, jag vill inte att kvinnorörelsen skall få äga frågan av det enkla skälet att när de får göra det och det blir en jämställdhetsfråga, då blir det, då kan en hel drös män säga att det här gäller inte oss. Utan det här är en fråga om humanism, det här är en fråga om solidaritet mellan människor, jag vill lyfta det på ett, på en, på ett i mitt tycke högre plan, förstår du? Sen inser jag ju givetvis att det också är en jämställdhetsfråga, men jag tycker att det här är, ty-

[36] Kvinnofridspropositionen (1997/98:155). Regeringen har utsett dessa myndigheter till nationella rapportörer avseende sex- och människohandeln.

> värr så är det ju så, det vet vi ju alla att kvinnofrågor, ja, de är inte lika viktiga i den allmänna debatten eftersom den allmänna debatten i huvudsak styrs av män. Och då är det bättre tycker jag att säga att det här är en fråga om liksom hur vi, alltså humant behandlar våra medmänniskor och beter oss. (polis)

Ovanstående är ett exempel på ett återkommande tema i intervjuerna. I detta sammanhang tycks begrepp som humanism och solidaritet användas som ett sätt att ta avstånd från en jämställdhetsideologi eller vad som uppfattas som kvinnorörelsens frågor. Framför allt beskrivs lagen som problematisk för män om den får ägas av kvinnorörelsen eftersom den då kan uppfattas som irrelevant. Jämställdhetsideologin maskeras således för att bli gångbar hos målgruppen – män.

Polisernas resonemang kan relateras till en diskussion som antropologen Ulrika Dahl (2005) för i sin studie om jämställdhet. Dahl menar att jämställdhetsdiskursen vilar på vad hon kallar en obligatorisk heterosexualitet som inte får ifrågasättas. För att männen i hennes studie skulle acceptera jämställdhet krävdes att både män och kvinnor tog avstånd från begrepp som feminism eller avstod från att definiera vissa frågor som kvinnofrågor. Män som arbetade med jämställdhet påpekade ofta att de gjorde detta för kvinnornas skull. Som en slags gest av tacksamhet och en rädsla för att förlora sin gångbarhet på den heterosexuella marknaden var kvinnorna i gengäld noga med att utrycka att de inte var manshatare eller att det inte fick bli för mycket eller för extremt av jämställdhet. Män fick inte heller framställas som fjolliga och kvinnorna underströk sin femininitet. Detta för att jämställdheten inte skulle tolkas som ett hot mot den heterosexuella begärsordningen, utan som ett modernt inslag i en naturlig sådan (ibid.).

För att lösa vad poliserna uppfattar som problematiskt med sexköpslagen använder de samma strategier som informanterna i Dahls studie, de klär dess syfte i andra ordalag. Istället anspelar poliserna på något som kan uppfattas som mer universella värden bortom diskussioner om kön och makt. Möjligtvis tolkar poliserna inte sexhandeln som en brist på jämställdhet eller uttryck för mäns makt över kvinnor. Poliserna menar exempelvis att män kan ha svårt att skilja mellan vanliga, tillfälliga sexuella möten och sådana som handlar om köp av sexuell tjänst.

> Relativt så himla likt ett vanligt lördagsragg där karln betalar en drink och taxin och middag och så vidare och så har dom sex då va. Så att det är så jädra nära då att träffa en tjej och bara betala rakt så här, och dom kan ju ha jättetrevligt och det kan vara väldigt gott och han kan också vara en väldigt bra man liksom och engagera sig för att tillfredställa även henne då. Men sexköpslagen kanske ser till att man tänker sig för då, att man kanske inte går till en tjej som mår dåligt eller som kanske är ryska och som man inte kan prata med va. Vi träffar ju köpare och dom säger att ”ja, vi kunde inte prata med varandra” (polis)

I exemplet ovan uttrycks en förvirring. När har en man egentligen betalat en kvinna för sex som är att betrakta som ett sexköp i lagens mening? Två snarlika möten beskrivs. Vissa egenskaper i det senare mötet konstrueras dock som markörer för när poliserna uppfattar att sexköpslagen kan vara aktuell; om kvinnan mår dåligt eller är ryska, och parterna inte kan prata med varandra. Här tolkas lagen som en uppmaning till män att ”tänka sig för”. ”Lördagsragget” uppfattas som oproblematiskt och en del i det heterosexuella spelet. Det senare närmare sig något oacceptabelt, förutsatt att kvinnan mår dåligt eller talar ett annat språk och kommunikation inte är möjlig.

Sexköpslagen kan formuleras som en jämställdhetslag utifrån den radikalfeministiska tolkningen som per definition ser all sexhandel som ett uttryck för mäns våld mot kvinnor. Poliserna verkar dock inte dela den radikalfeministiska uppfattningen. Skillnaden mellan två liknande sexuella möten uppfattas inte i första hand som en fråga om betalning, utan om andra faktorer. Exempelvis att kvinnan mår dåligt eller är från ett annat land. Poliserna beskriver inte att positionen som sexsäljare per automatik innebär att bli utnyttjad eller att vara utsatt för mäns våld, även om de på en generell nivå för ett sådant resonemang om sexsäljare. Snarare uppfattar poliserna sexköpslagen, på en praktisk nivå, som ett redskap att förhindra *vissa* typer av sexköp, t.ex. när de menar att kvinnan riskerar att utsättas för maktutövade och utnyttjande. Poliserna uttrycker således sexhandeln som strukturerad eller organiserad utifrån andra omständigheter än en (köns)strukturell maktordning, vilket skulle kunna förklara varför de tar avstånd från sexköpslagens jämställdhetsimplikationer.

2.4.2 Från Ryssland eller Sverige? Lagen som (gräns)markör

Om poliserna i sina utsagor beskrev lagen som en humanistisk lagstiftning, beskrivs användningen av den i andra ordalag. Här stämmer uppfattningarna mer överens med utredningars syfte med lagen; att avskräcka, få ingångar eller utöva kontroll gentemot grupper som man befarar kan etablera sig i den svenska sexhandeln. Socialarbetarna säger exempelvis att vissa sexsäljande grupper som finns i andra nordiska länder undviker Sverige med anledning av sexköpslagen.

> Vi har inte fått in den här, det har ju varit tendenser på att den här Nigeria-grejen[37] skall komma hit va, men det finns ju inga tecken på det. De väljer ju bort Sverige för att sexköpslagen finns (socialarbetare)

Hur myndigheterna använder sexköpslagen är intressant i relation till ett resonemang som sociologen Ingrid Sahlin (2001) för. Hon diskuterar myndigheters strategier att utöva kontroll över vissa grupper, t.ex. missbrukare eller asylsökande.[38] Främst beskrivs två strategier; exkludering genom gränskontroll och/eller inordning genom disciplin. Vad som gör att myndigheterna väljer den ena eller andra strategin beror enligt Sahlin på hur man uppfattar den problematiska gruppen; som möjlig att ”bli av med” (exkludering) eller som en grupp som kommer att fortsätta existera inom gränsen och därmed måste hanteras (inordning). Enligt Sahlin färgas myndigheternas föreställningar om grupper och individer av den kontrollstrategi som tillämpas mot dem.

I materialet urskiljs i första hand två grupper som står i fokus för arbetet mot sexhandeln; utländska hallickar och utländska kvinnor som säljer sex.

> Genom att ha sexköpslagen så minskar man risken för att utländska hallickar skall skicka hit utländska tjejer för här finns jättemycket pengar i västerlandet jämfört med ett östland eller Afrika. De ser en oerhörd vinst i att skicka tjejer hit, men om man inte kan köpa, då blir sexköparna och marknaden mycket

[37] ”Nigeria-grejen” refererar till de sexsäljande kvinnor från Nigeria som sedan sommaren 2004 säljer sex i Oslo och anses dominera gatuprostitutionen. Den 3.7.2008 rapporterade emellertid Göteborgsposten om hur en ny grupp sexsäljande kvinnor från Nigeria dykt upp i Rosenlund, Göteborg. Myndigheterna menar att de nigerianska kvinnorna är offer för människohandel och att de styrs av magiska Voodoo-ritualer från sitt hemland. Skilbrei & Tveit (2008) skriver dock att de nigerianska kvinnornas situation likväl kan betraktas som en fråga om fattiga kvinnors migration utifrån villkor såväl i Nigeria som i destinationslandet.

[38] Sahlin utgår i sin diskussion från Foucaults syn på makt.

> mindre här, och de har också ett samvete (hallickarna, min anmärkning) och vill egentligen inte utnyttja tjejer som inte vill och då får vi bort dom här tvingade tjejerna härifrån. Förstår du? Då öppnar vi inte upp Sverige som ett ställe där man kan saluföra flickor, kvinnor. (polis)

Här beskrivs hur sexköpslagen kan användas som ett sätt att kontrollera ett område inom en bestämd gräns. Genom sexköpslagen menar poliserna att de kan exkludera vissa grupper: utländska hallickar och utländska kvinnor som säljer sex. Sexköpslagen används som ett instrument för en slags gränskontroll där kriteriet för vem som skall exkluderas, d.v.s. inte få finnas ”innanför” gränsen i första hand baseras på nationalitet. I citatet nämns även en tredje grupp, sexköparna. Till skillnad från de utländska hallickarna och sexsäljande kvinnorna ska sexköparna dock inte exkluderas, eller ”fås bort”. Istället skall det ”bli mindre” av dem. En tolkning kan vara att poliserna uppfattar sexköparna som svenska och därmed inte möjliga att ”bli av med”. Istället ska sexköparna, till skillnad från de utländska aktörerna, påverkas av sexköpslagen, genom att inordnas i en samhällsordning som tar avstånd från sexköp. Beroende på nationalitet kan sexköpslagen således användas för att exkludera vissa grupper och samtidigt inkludera andra i en bestämd disciplinerande ordning.

Etnicitet/nationalitet fungerar ibland också som urvalskriterier för om poliserna skall inleda spaning eller inte mot eventuell brottslighet, t.ex. när det gäller annonser om sexförsäljning på Internet.

> Om vi får uppfattningen att det här är en tjej, en svensk tjej som säljer sig helt frivilligt, hon sköter det, den släpper vi. Vi har ingen möjlighet att jaga dom och så får vi en sexköpare som döms som ett snatteri ungefär. (polis)

En svensk kvinna som säljer sex och en svensk man som köper sex föranleder alltså inte samma aktivitet från polisernas sida som utländska aktörer gör i liknande situationer. Här menar poliserna att sexköpslagen inte är särskilt användbar, vare sig för att exkludera eller disciplinera vissa individer. Sexköpslagstiftningen gör dock ingen skillnad mellan svenska eller utländska säljare. I Sverige är det ett brott att köpa sex oavsett om den som säljer sex är av svensk eller utländsk härkomst.

I citatet framgår också en annan och i materialet återkommande distinktion, nämligen mellan frivilliga och tvingade sexsäljare. Hos både poliserna och socialarbetarna uttrycks en ambivalens som ibland kan

resultera i en motsägelsefull syn på sexsäljarna och hur sexköpslagen ska användas i dessa fall.

> Det är ju lite märkligt då om vi säger att det skulle existera, vilket jag inte tror att det gör, kvinnor som skulle göra det här fullständigt frivilligt och att dom leende och glatt skulle ha sex med alla män som lägger upp pengar, då skulle det ju inte vara den gruppen man är ute efter, om det nu skulle finnas såna kvinnor som säljer sex på det sättet. Dom är inget offer dom, men det är dom ju om man synar, så är dom ju offer på något sätt va. (polis)

Som nämnts tidigare diskuterades detta i en kartläggning av Socialstyrelsen som en skillnad mellan oskyldiga och skyldiga offer (Socialstyrelsen 2008). Inom ramen för lagstiftningen och dess förarbeten görs dock ingen skillnad mellan frivilliga och tvingade sexsäljare. All sexhandel är våld mot kvinnor. Det är dock problematiskt för poliserna att förhålla sig till sexsäljare genom så uteslutande kategorier. Vissa sexsäljare verkar inte uppfattas som tvingade, samtidigt som de ”frivilliga” är offer på något vis. Poliserna gör däremot en åtskillnad mellan hur sexköpslagen bör användas mot olika typer av sexköpare beroende av om dessa köper sex av kvinnor som anses som tvingade eller frivilliga.

> Man borde ju kunna särskilja där, att om du köper en ung ryska och du vet att du köper henne genom en organisation då borde det straffas mer, alltså vara tuffare, ett tuffare synsätt än om du vet att den här tjejen är frivillig, hon har gjort det si och så många år, hon får behålla pengarna själv, det är ett eget val, hon har trots allt valt det själv då. (polis)

Här blir etnicitet/nationalitet återigen en markör för hur myndigheterna ser att sexköpslagen används eller borde användas. Trots att poliserna menar att det inte finns några kvinnor som frivilligt säljer sex verkar det i det närmaste uteslutande vara svenska kvinnor som definieras som frivilliga. Här förefaller poliserna mena att lagen ska användas i mindre utsträckning mot deras kunder. Eller omvänt: endast utländska kvinnor ses som tvingade in i sexhandeln och då används sexköpslagen i större utsträckning mot deras kunder.

2.4.3 Från omsorg till försvar

Hur eller när myndigheterna använder eller ser att lagen borde användas är alltså i viss utsträckning avhängigt den bild som konstrueras av aktörerna, kanske särskilt av kvinnor. I materialet kontrasterar både poliserna och socialarbetarna, implicit eller explicit, sexsäljande kvinnor av utländsk härkomst mot svenska kvinnor som säljer sex.

> Du hittar en 18-årig tjej från Långtbortistan någonstans, som har noll skolutbildning, noll, hon tar sig till X-stad, hon hittar till Y-gatan, hon kommer ut på Internetsajterna och hon etablerar olika hotellkontakter, hon måste ha någon som hjälper henne. Och när man pratar med den här tjejen så märker man ju att hon kan aldrig ha klarat detta själv. (polis)

> Det finns ju en del tanter på nätet faktiskt, alltså om man tittar så finns det ju en del som man märker, dom är liksom 50 plus va. Och ganska så där proffsiga hemsidor och lite paranta damer sådär va, och dom tror jag sällan har någon bakom sig så att säga, det har jag svårt att se. (polis)

Här beskrivs utländska sexsäljare i större utsträckning som sårbara och utsatta, okunniga, unga och fattiga och i de flesta fall tvingade in i den svenska sexhandeln av (utländska) hallickar. Svenska sexsäljare beskrivs i andra termer, genom att benämna dem som ”tanter”, ”paranta damer” och hänvisa till deras ålder. Båda dessa utsagor kan tolkas som exempel på en hållning som återkommer i flera av intervjuerna. Även om det i intervjuerna också formuleras resonemang kring dessa ”paranta damer” som ”lika trasiga”, så framhålls framför allt agens och självständighet hos svenska kvinnor som säljer sex. Sahlin påpekade ju att de egenskaper som en grupp tillskrivs ofta får legitimera de åtgärder som vidtas eller inte vidtas mot vissa grupper. I den första utsagan ovan om kvinnor som anses vara offer för människohandel menar poliserna att sexköpslagen fungerar som ett skydd för dessa. Kvinnorna identifieras utifrån sin utsatthet och genom lagstiftningen kommer poliserna åt deras hallickar och torskar. Samtidigt uttrycker inte poliserna att svenska kvinnor behöver skydd av sexköpslagen i samma utsträckning, eller av samma anledningar.

Jo Doezema diskuterar framställningar av kvinnor som säljer sex och menar att en genomgående skillnad är den mellan frivilliga västerländska sexsäljare och viktimiserade sexsäljare från tredje världen, som benämns i termer av ”den lidande, skadade kroppen” (Doezema 2001). Den senare kategorin uppfattas i princip nästan alltid vara offer för människohandel.

Vid en närmare analys visar Doezema hur konstruktioner av detta lidande bygger på koloniala föreställningar, orientalism och skapandet av ”den andre”. Denna underordning förstärks eller förklaras av ett samhälle som karaktäriseras av uråldriga traditioner, bakåtsträvanden och ibland magi.

> De har en bordellmamma hemma i Nigeria då. Så ingår man ett avtal där som man gör på något altare, med könshår, blod, naglar. Och det här kan inte brytas och de får inte heller berätta om vad det innebär, vad som är sagt i den här besvärjelsen då. Och de är tydligen väldigt starkt, alltså det är svårt för oss att fatta kanske, att det är ett sätt att hålla dem kvar och de kan ju inte vi som västerlänningar knäcka. Att det där gäller ju inte, det stämmer ju inte, det är ju bara voodoo liksom, utan där är vi rätt maktlösa då. Tror dom på det så tror dom på det, det spelar ingen roll vad vi säger. Så de berättar ju ingenting alls egentligen, utan de är ganska tysta . (polis)

Den socialarbetare som tidigare menade att vi inte har fått in den här ”Nigeria-grejen” i Sverige syftade på dessa kvinnor. De anses av myndigheterna vara offer för människohandel och styrda av voodoo-ritualer. Poliserna menar att voodoo-ritualerna från hemlandet försvårar dialoger med dessa kvinnor – ”de är ganska tysta”. Därmed negligeras den aktuella situationen som kvinnorna befinner sig, d.v.s. i ett möte med ordningsmakten. I sådana situationer är det inte helt ovanligt att människor lämnar ett minimum av information. Oavsett anledningen till kvinnornas tystnad understyrks här istället skillnaden mellan ”det andra” och ”det västerländska”. ”Det västerländska” kan inte förstå ”det andra”, ”vi är rätt maktlösa” säger poliserna. Poliserna väljer liksom socialarbetarna enbart den här förklaringsmodellen när de talar om bakgrunden till att kvinnorna säljer sex i Norden, det vill säga voodoo eller magi. Skilbrei et al. har i en studie djupintervjuat 25 kvinnor från Nigeria som säljer sex i Oslo (Skilbrei & Tveit 2008). Författarna menar att migrationsprocessen från Nigeria till Norge främst utmärktes av att den var fragmenterad och involverade flera olika aktörer som inte nödvändigtvis var människohandlare. För en utav kvinnorna hade det tagit nästan fyra år att ta sig från Nigeria till Norge. Vad gäller inflytandet över kvinnorna från voodoo-ritualer skriver Skilbrei & Tveit att samtliga av deras informanter lånade pengar för att ta sig till Europa. De flesta av informanterna uttryckte i intervjuerna att de lånat pengar och ansåg att det var viktigt att betala tillbaka lånen, vilket flera av informanterna hade avklarat. Hur de relaterade till de kontrakt som upprättats i samband med lånen varierade. Skilbrei & Tveit menar att

levnadsförhållanden och framtidsmöjligheter i hemlandet var viktiga faktorer för kvinnornas beslut att låna pengar för att ta sig till Europa. Och sannolikt av större betydelser än voodoo-traditioner.

Kvinnorna från Nigeria är i materialet intressanta ur flera perspektiv. Till skillnad från Doezemas resonemang om att sexsäljande kvinnor från tredje världen alltid framställs som lidande offer som måste räddas och skyddas ser bilden av den nigerianska sexsäljaren, åtminstone när hon säljer sex i Norden, lite annorlunda ut.

> Dom går in på restauranger och pratar med familjefäder, som sitter med sina barn, och sin fru, och kanske äter och går fram till honom, lägger armarna om honom, ska köpa honom där, ja. Alltså oerhört fräcka, går på stenhårt så att man blir helt förvånad. (polis)

Diskussionen är ett exempel på hur poliserna ser de nigerianska kvinnorna som säljer sex på Karl Johans gate i Oslo. Här är inte bilden av ett oskyldigt offer i behov av hjälp lika tydlig. Kvinnorna uppfattas vara framfusiga och påstridiga. Det verkar också uppfattas som märkligt att de inte förstår uppenbara koder, t.ex. att en man som sitter med sina barn och sin fru på en restaurang för att äta inte är intresserad av att köpa sex. Här överskrider kvinnorna på något sätt flera gränser; de är fräcka och går på och de tar heller ingen hänsyn till den familjekontext som i situationen omger den potentielle sexköparen. När poliserna i det här sammanhanget pratar om hur sexköpslagen används för att motverka sexsäljare från Nigeria är det mer i termer av att ”mota Olle i grind” eller ”tack och lov har vi inte fått någon etablering i Sverige, vi har ju lagen” och ”vi är på dom rätt snabbt”. Genom att de nigerianska kvinnorna inte motsvarar bilden av ett hjälplöst offer, formulerar myndigheterna om det som tidigare sågs som sexköpslagens uppgift och användning: omsorg eller skydd om värnlösa kvinnor. Här uppfattas lagen mer som ett vaccin eller försvar och situationen i Oslo blir ett talande exempel på hur det skulle kunna se ut här om inte Sverige hade haft sexköpslagen.

2.4.4 Sexköpslagen och sexköparen

Förutom utländska hallickar och utländska sexsäljare är lagens huvudsakliga målgrupp personer som köper sex. Hur de socialarbetare som arbetar

med män som köper sex (av kvinnor) ser att lagen har påverkat sexköparna är inte helt entydigt i materialet.

> Jag tycker att det är en väldigt spännande fråga så jag hoppas att den blir utvärderad för att överhuvudtaget få, jaa, vad är skillnaderna före och efter och vad har den inneburit? Några berörs i princip inte av den alls, särskilt inte om man har gjort sina köp utomlands. (socialarbetare)

> Men alltså, jag skulle nog säga om man höftar på något sätt att, jag tycker inte att dom flesta fall, samtal som jag har varit med i så har inte, att det har blivit olagligt har inte varit något slags viktigt tema. (socialarbetare)

Socialarbetarna menar att det är svårt att svara på frågan då lagen inte har blivit utvärderad. Det beror också på att sexköpen kan ha gjorts utomlands. Socialarbetarna menar vidare att lagen inte är något viktigt tema för de män som kommer till dem, d.v.s. män som köper sex och uppfattar detta som ett problem. Männens övervägande om att köpa eller inte köpa sex kopplas här inte i första hand till att sexköp blivit kriminaliserat.

Enligt Sahlins (2001) resonemang om myndigheternas strategier mot vissa grupper bygger tanken om disciplinering på differentiering och analysering. För att dessa metoder skall kunna användas måste först en viss grupp definieras och avgränsas. När det gäller de sexköpande män som socialarbetarna har kännedom om görs i viss mån en avgränsning eller differentiering. I diskussioner med socialarbetare om vem sexköparen är och varför han köper sex framhölls bland annat:

> Det finns ju en typ som är ganska vanlig, som lever ihop med en dam som är väldigt styrande och ställande. Mycket kontroll och där kan ju anledningen vara att man, man, prostitutionen blir en slags frizon där hon inte kan komma åt dig. Där man får vara för sig själv och där man kan odla då, en relation med den här kvinnan eller om det nu är porrklubbar man går på. Och dom kvinnorna, när dom får reda på det här, då blir det verkligen ramaskri va. Så där har dom ju inte, det finns ju, att dom har gått till en sån, men också att dom inte har haft kontroll över det. Tänk att han fanimej lyckades hitta nåt jävla hål där jag inte ser honom, det är ju fruktansvärt, vilket nerköp. Ja, det är väl den vanligaste typen, Lilla Fridolf. (socialarbetare)

Lilla Fridolf är en serietidningskaraktär som är gift med Selma. I serietidningen är Selma nästan dubbelt så lång som Fridolf och skäller på honom i var och varannan ruta. Fridolf har i serien inte mycket att säga till om.

Motsvarigheten till ”Lilla Fridolf”-sexköparen kan i viss mån sägas återfinnas som en slags idealtyp i forskningen om män som köper sex (av kvinnor). När Månsson sammanställer forskningens mest centrala förklaringar till varför män köper sex dyker denna typ av man(lighet) upp, som en av fem kategorier (Månsson 2006:30).[39] Det är en grupp av män vars sexköp motiveras av föreställningen om en ”annan slags kvinna” (än partnern får man anta). Analysen grundar sig på vad som karaktäriseras som typiska uttalanden från denna grupp – ”hon behandlar mig som den man jag är”. Männens motiv till att köpa sex uppstår enligt Månsson ur förändrade könsrelationer och förlorad könsmakt (Månsson 2006). Kan analysen av den avgränsade gruppen leda till antagandet att när kvinnor blir mer jämställda är detta en process i vilken män förlorar sin (köns)makt och av den anledningen så riskerar män att köpa sex? Månsson skriver ”De kan inte acceptera förändringarna, utan klamrar sig fast vid gamla uppfattningar om mäns överhöghet över kvinnor. Många mäns ofta tvångsmässiga irrfärder in i prostitutionens värld kan förklaras i ljuset av dessa förändringar” (Månsson 2006:35). Månssons resonemang ger vid handen att det kan finnas en viss typ av män som köper sex för att de lever i relationer med en dominant kvinna. Vilket verkar stämma överens med socialarbetarnas uppfattning om målgruppen. Huruvida denna typ av kvinnlighet förstås som jämställd eller orättfärdigt kontrollerande får lämnas osagt.

Frågan om socialarbetarna som möter män som köper sex anser att sexköpslagen har fått män att förändra sitt beteende och inte köper sex, är utifrån materialet svårt att svara på. Vad man möjligtvis skulle kunna dra för slutsats är att socialarbetarna ser andra förklaringsmodeller till att män köper sex som inte verkar vara kopplade till kriminaliseringen av sexköp.

2.5 Män som säljer och köper sex av varandra

Manlig sexhandel har förekommit lika länge som den heterosexuella[40] motsvarigheten. Även om det är svårt att få en uppfattning om omfattningen, kan man konstatera att manlig sexhandel inte väckt särskilt

[39] Även Sandell et al (1996) kategoriserade män som köper sex av kvinnor utifrån deras motiv till sexköpet.

[40] I detta avseende när män köper sex av kvinnor.

mycket uppmärksamhet. Historiskt sett har myndigheternas insatser och åtgärder riktats mot kvinnor som säljer sex till män, eller som idag, mot män som köper sex av kvinnor. Syftet med denna diskussion är inte att lyfta fram en grupp som ”riskerar att stå utan insatser” utan att belysa vilka föreställningar som kan omgärda den heterosexuella och manliga sexhandeln. Föreställningar som sannolikt får betydelse för hur respektive form av sexhandel uppfattas och hur sexköpslagen tillämpas.

Två teman får exemplifiera dels hur myndigheterna beskriver manlig sexhandel och dels vilka föreställningar som kan urskiljas i dessa beskrivningar. Avslutningsvis diskuteras ett exempel på hur lagen används när män köper sex av män.

2.5.1 ”Same, same but different”

I beskrivningarna av manlig sexhandel är det framför allt vad myndigheterna uppfattar som skillnader i förhållande till den heterosexuella motsvarigheten som lyfts upp. Annorlunda arenor och andra kontaktsätt verkar fungera som förklaringsfaktorer till att man inte kan veta så mycket om manlig sexhandel. Samtliga socialarbetare framhåller att män som köper och säljer sex av varandra i princip är deras målgrupp i samma utsträckning som aktörerna inom den heterosexuella motsvarigheten. Likaså menar poliserna att män som köper sex av män begår samma brott som män som köper sex av kvinnor.

När poliserna funderar över varför de inte stöter på fenomenet anger de bl. a. följande.

> Vi har inga stråk och vi har heller inga ärenden. Så att alltså hur, hur kontakterna förmedlas där det vet inte jag. Men det är ju klart att det är ju en liten kundkrets så det kan hända att det sprids då via tjatt-sidor som är dolda för oss, det kan hända att det sprids via telefonnummer, mun-mot-mun metoden. Och gayklubbarna. (polis)

Men några av de kontaktsätt som poliserna menar särskiljer manlig sexhandel används sannolikt även i den heterosexuella – t.ex. telefon. På samma gång understryks likheter mellan manlig samkönad sexualitet och manlig sexhandel. En likhet som i de flesta fall framställs som specifik för män som har sex med män.

> Men sen finns ju den delen i män som har sex med män att det kan bli en prostitutionsliknande form av det, utifrån att det i den världen så finns det också en, en självklarhet med att betala. (socialarbetare)

Här beskrivs en situation där det kan uppstå förvirring. När har en man egentligen betalt en annan man för sex så att det kan uppfattas som sexköp i lagens mening? I den ”världen” där män har sex med män är det vanligt att sex och någon form av ersättning förekommer samtidigt, menar socialarbetarna. Av den anledningen kan det bli en ”prostitutionsliknande form” av ett möte mellan två män som har sex. Vid en närmare granskning av denna likhet mellan sexköp och icke-kommersialiserad sex, som anges som specifik för män som har sex med män, uppstår en del frågetecken. Poliserna förde ju ett resonemang kring den förvirring som kunde uppstå mellan det ”vanliga lördagsragget” och ett sexköp i heterosexuella möten där det var vanligt att betalning mot sex förekom i båda fallen. Det intressanta i resonemanget är egentligen inte att myndigheterna lyfter upp och understryker skillnader mellan hetero- och homosexuella praktiker i och utanför sexhandeln. Det tänkvärda utgörs istället av hur myndigheterna framställer exakt samma handlingar som likheter *och* betydelsebärande skillnader på samma gång. Att betala för sex ses i exemplet ovan som något som ofta förekommer i den homosexuella ”världen” och lyfts fram som särskiljande. Återigen är det dock inte detta som är intressant i resonemanget, snarare är det oviljan eller motståndet mot att beskriva den heterosexuella ”världen” på liknande vis. Att betala för sex verkar ju av allt att döma vara ett minst lika vanligt inslag i den ”världen”.

En gemensam nämnare för queerteoretiker är synen på den normativa heterosexualiteten som ett problem som borde förklaras. Queerteoretikern Tiina Rosenberg menar exempelvis att det normala med den heterosexuella sexualiteten egentligen är omöjlig att förstå som normal om det inte finns något avvikande att jämföra med (Rosenberg 2002). Konstruktionen av en normal heterosexualitet bygger på en uppsättning av identiteter, relationer, och värderingar som uppstått till följd av bestämda sociala, historiska och kulturella betingelser. Att hänvisa till att de flesta är heterosexuella menar Rosenberg är en tvivelaktig förståelsegrund. Det förklarar ingenting och framför allt döljer det varför det som vi betraktar som vanliga fenomen undgår problematisering och analys. När Kulick blickar tillbaka på queerteorins etablering i Sverige funderar han särskilt över

queerteorins förhållande till vad han kallar den svenska feminismen (Kulick 2005). Han menar att den svenska feminismen ser bl. a. sexsäljare och anonymt sex som exempel på de mest skadliga och motbjudande dragen av heteropatriarkatet, medan queerteori betraktar dessa identiteter och handlingar som subversiva och hotande för den heteronormativa hegemonin. De synliggör egenskaper och mekanismer som helst ska förbli dolda om heterosexualiteten skall framstå som självskriven, normal och åtråvärd. Kanske är myndigheternas ibland motsägelsefulla resonemang om manlig sexhandel ett exempel på just detta – att undvika att problematisera heterosexualiteten genom att förlägga vad som anses som avarter eller negativa egenskaper i en annan ”värld” med en annorlunda sexualitet. På så sätt kan heterosexuell sexhandel definieras som någonting annat än just sex mellan män och kvinnor. Denna typ av (motbjudande) sexuella handlingar när det handlar om pengar, alltså just den sexuella dimensionen, förläggs istället som ett ”naturligt” inslag hos män som köper och säljer sex av varandra.

2.5.2 Manlig sexhandel – något helt annat?

Varför framställs manlig sexhandel nästan alltid som mer eller mindre osynlig i förhållande till den heterosexuella motsvarigheten? En förklaring skulle kunna vara att den faktiskt utspelas på så undanskymda ställen att myndigheterna av den anledningen inte har stött på den. I materialet finns dock exempel som tyder på att det förmodligen är andra mekanismer som gör att den uppfattas som osynlig. Några socialarbetare uppgav att då de började arbeta med män som köper sex av kvinnor i slutet av 1990-talet, bestod arbetet inledningsvis av uppsökande verksamhet på fältet. De kunde då notera följande.

> Alltså då kunde man ju se att det som är här nu i X-stad då, gatuprostitutionsmiljön, att den ena sidan, det var liksom den heterosexuella och så var det den homosexuella prostitutionen på andra sidan kanalen. (socialarbetare)

Socialarbetarna på fältet bestod vid tidpunkten av två grupper; en som riktade sig till kvinnor som sålde sex och en annan som riktade sig till män som köpte sex. Trots att socialarbetarna noterade vad de beskriver som två typer av sexhandel var det endast den heterosexuella som tilldrog sig deras uppmärksamhet, vars aktörer definierades som föremål för soci-

alt arbete. Därmed kan man anta att det finns ytterligare dimensioner eller mekanismer av fenomenets föreställda osynlighet som bör beaktas.

När några av poliserna fick frågan om vad de vet om manlig sexhandel svarade de följande.

> Nej, vi vet inte. Det sköts väl på ett annat sätt. Jag tror att debatten har varit sådan också att kvinnan är offret, mannen få skylla sig själv. (polis, A)

> Nej, inget, för dom manliga prostituerade säljer ju sig till män, dom är ju homosexuella. (polis, B)

> Dom säljer sig till kvinnor också. (polis, C)

Polis A menar att manlig sexhandel sköts på ett annat sätt och att de därför inte vet något om den, utifrån citatet är det dock svårt att veta vad detta innebär. Samtidigt görs några centrala påpekanden som kanske kan klargöra: bl.a. att debatten om sexhandeln har konstruerat kvinnan som offer. När män intar positionen som sexsäljare görs de, till skillnad från kvinnor, ansvariga för sina handlingar menar poliserna, d.v.s. ”han får skylla sig själv”. Män konstrueras här som subjekt med fokus på agens medan kvinnor i samma situation förstås som objekt, möjligen utifrån positionen som kvinna. Poliserna understryker vidare att de inte vet något om manlig sexhandel för att manliga prostituerade säljer sig till män för att de är homosexuella men blir motsagd av kollegan: de säljer sig till kvinnor också. Att manliga sexsäljare säljer sex till män för att de anses vara homosexuella är i sig en intressant koppling mellan sexhandel och vad som anses vara ”sexuell läggning”. Ingen har så vitt jag har kunnat se hittills påpekat att kvinnliga sexsäljare säljer sex till män för att de är heterosexuella, d.v.s. kopplingen mellan sexuell begärsordning eller sexuell praktik och kommersialiserad sex verkar saknas i diskussioner om den heterosexuella sexhandeln. Inte heller anses män som köper sex av kvinnor göra detta för att de är heterosexuella, istället tolkas och beskrivs deras handlingar på en retorisk nivå i princip som ett utövande av en (hetero)sexualiserad (köns)makt. Och det verkar som om detta är den centrala utgångspunkten för hur myndigheterna kan uppfatta eller tolka olika former av könshandel, en igenkännbar heterosexualitet; sexhandeln konstruerad som ett heterosexuellt fenomen och som uttryck för mäns våld mot kvinnor. All annan sexhandel, t.ex. när män ”också säljer sig till kvinnor”, passar sämre in i myndigheternas föreställningar om vad sex-

handeln är eller bör vara, och faller således utanför ramen för sociala och polisiära insatser och blir därmed mindre ”synlig”.

2.5.3 Sexköpare eller sexköpare? Ett gayärende, helt enkelt

Sexköpslagen gör ingen skillnad på kön, sexuella praktiker eller begär. När myndigheterna beskrev hur sexköpslagen används i förhållande till heterosexuell sexhandel var det för att avskräcka, få insyn eller utöva kontroll gentemot vissa grupper. Detta är inget som nämns i förhållande till manlig sexhandel.

> Vi har väl inte sökt heller för vi får ju inte in några tips som handlar om det. Det är inga ingångar någonstans. (polis)

Här fungerar enligt poliserna inte sexköpslagen som ett medel för insyn eller kontroll, vare sig i syfte att exkludera eller disciplinera vissa grupper. Frågan är om sexköpslagen inte tillämpas på män som köper sex av män för att denna sexhandel sällan kommer till polisernas kännedom. I materialet finns emellertid exempel som tyder på annat. En grupp poliser fick frågan om de har kunskap om män/unga män eller pojkar som är föremål för människohandel.

> Nej, inte ett enda, inte ett enda. (polis)

> Vi har ju ett gay-ärende. (polis)

> Ja, ett gay-ärende men det var ju inga, inga traffikerade utomlands ifrån t.ex. eller, nåt sånt där var det ju inte. (polis)

Intressant att notera är att poliserna i det här fallet kategoriserar ett av sina ärenden efter sexuell läggning. Ett ”gay-ärende”, inte ett sexköp i första hand. När män köper sex av män är det återigen inte själva sexköpet som kommer i fokus utan som vi sett tidigare sexuell läggning. När diskussionen fortsätter framgår att sexköpslagen endast används i vissa fall av sexköp.

> Där fanns det både kvinnliga prostituerade och manliga prostituerade och deras kunder i det ärendet. (polis)

> Ja, men det var inget människohandelsärende och vi har inte lagfört faktiskt några män som har köpt sex, det har vi inte gjort i det ärendet, som har köpt sex av män, det har vi inte gjort i det ärendet. Vi har bara lagfört dom som köpte sex av ”Anna”, den där tjejen. (polis)

Sexköpslagen används här i förhållande till män som köper sex av kvinnor men inte i förhållande till män som köper sex av män – i samma ärende. En första och särskiljande distinktion är antagligen redan gjord genom att poliserna benämner en del av ärendet som ett ”gay-ärende”. Samma typ av lagöverträdelse förefaller uppfattas på olika sätt och påverkar därmed användningen av lagstiftningen.

Ett försök att förstå processen bakom beslutet att endast försöka lagföra män som köpte sex av kvinnan skulle kunna vara genom att titta närmare på hur poliserna uppfattar och beskriver ”den typiske sexköparen”.

> Det är alla sorter. Det finns ingen speciell typ alltså. Det är allt ifrån dom som kör iväg grabben till hockeyträningen så under tiden... eller också i arbetskläder eller också ja, kostymklädda, alltså det finns inga. (polis)

> Ja, om vi skall säga snittet, så är det ju. Och familjefäder, ja, och det är ju vi också, vi är egentligen urtypen, du sitter med två, med urtypen för sexköpare. (polis)

Här förklarar poliserna att de kan använda sig själva som en slags mall för hur en sexköpare ser ut eller vilka egenskaper en sådan kan tänkas ha. ”Alla sorter” tycks vara olika yrken, bakgrunder och positioner i samhället, olika familjeförhållanden, sådana som har barn etcetera. Kan dessa sexköpares minsta gemensamma nämnare, trots polisernas försök att beskriva dem som svåra att kategorisera, vara att de förstås som heterosexuella? Som tidigare diskuterats, de föreställningar som myndigheterna har om vissa grupper verkar vara avgörande för hur sexköpslagen uppfattas och tillämpas. Män som köper sex av män passar sämre in i kategorin ”alla sorter”, och således uppfattas de inte som lagöverträdare, trots att de köper sex.

2.6 Avslutande diskussion

Den pragmatiska dimensionen av sexköpslagen präglas, utifrån materialet att döma, av komplexa sociala sammanhang som sträcker sig utöver lagstiftningens fokus – köp av sexuell tjänst. Myndigheternas uppfattning om och tillämpning av lagen är således till betydande del avhängig en rad implicita antaganden och villkor, som i sin tur har förgreningar i olika diskurser och ideologiska system. Trots att analysen bygger på ett relativt litet material antyder resultaten att en av de centrala faktorerna för hur lagen uppfattas och tillämpas är de föreställningar som myndigheterna har om vissa grupper och individer som befinner sig i sexhandeln.

På en retorisk nivå ser myndigheterna all sexhandel som ett problem i Sverige och sexköpslagen uppfattas som ett viktigt och unikt redskap för att bekämpa denna. Utifrån materialet är det emellertid inte helt entydigt vilken typ av problem sexhandeln är, på vilket sätt och för vem.

Bland de myndigheter som skall tillämpa sexköpslagen uppfattas denna i större utsträckning som en humanistisk lagstiftning och inte som i exempelvis lagförarbetena, en viktig del för att uppnå ett jämställ samhälle. Hur myndigheterna ser att humanism förhåller sig till jämställdhet återstår att utreda. Lagens anda, som en strävan mot jämställdhet, verkar dock inte på en praktisk nivå ha genomsyrat uppfattningen av lagen. Detta indikerar att myndigheterna inte tolkar sexhandeln i första hand som ett jämställdhetsproblem, även om de på en retorisk nivå beskriver alla kvinnor som offer utifrån den radikalfeministiska tolkningen.

På en praktisk nivå, d.v.s. när lagen skall tillämpas mot män som köper sex (av kvinnor) sker en differentiering, i första hand utifrån sexsäljande kvinnor. Vissa sexsäljare förstås inom den liberala diskursen, som en affärsuppgörelse med få inslag av förtryck eller offer. Här verkar endast svenska kvinnor passa in och möjligen de nigerianska kvinnorna, som uppträder påstridigt och ignorerar kulturella koder. Utländska sexsäljare förstås i princip uteslutande som tvingade och således inom den radikalfeministiska diskursen. Dessa kvinnor anses vara i större behov av beskydd, kanske inte i första hand genom stöd och insatser i Sverige, utan genom att hållas borta eller att inte efterfrågas. Ett sätt att göra detta är att använda sexköpslagen i större utsträckning mot deras sexköpare. När det gäller de nigerianska kvinnorna som säljer sex anses blotta ryktet om sexköpslagen få dessa att inte etablera sig i Sverige. Genom en sådan

kategorisering tenderar olika negativa egenskaper och risker (organiserad brottslighet, förtryck, voodoo etc) att fästas vid det som *kan* stängas ute, d.v.s. det utländska. Ambitionen verkar i första hand vara att hålla problemet utanför landets gränser och här sägs sexköpslagen ha ett avskräckande syfte. Vad gäller den svenska sexköpande mannen som köper sex av svenska kvinnor, verkar han inte stå i myndigheternas fokus då sexköpslagen skall tillämpas på en praktisk nivå. Möjligen kan sexköpslagen få honom att inte köpa sex av utländska kvinnor.

Manlig sexhandel uppfattas vara av ett annat slag och diskuteras av myndigheterna i första hand utifrån föreställningar om manlig samkönad sexualitet, som också konstrueras som annorlunda än heterosexuell sexualitet. Denna typ av sexhandel passar inte in i kvinnoförtrycksdiskursen utan tenderar att betraktas inom den liberala diskursen, som en jämlik affärsuppgörelse. Den uppfattas vara osynlig för att den döljs, eller för att myndigheterna inte letar efter den, eller inte kan skilja den från andra samkönade kontakter. I de fall myndigheterna får kännedom om män som köper sex av män verkar de inte uppfatta sexköpslagen som ett redskap att stävja sexhandel. De tillämpar lagen i mindre utsträckning för att kontrollera eller disciplinera män som köper sex av män.

Referenser

Borg et al (1981) Prostitution. Beskrivning. Analys. Förslag till åtgärder. Stockholm: Liber Förlag

Dahl, U (2005) Scener ur ett äktenskap: Jämställdhet och heteronormativitet. I: Queersverige, Kulick, D (red) Stockholm: Natur och Kultur

Doezema, J (2001) Ouch! Western feminists' "Wounded Attachment" to the "Third World Prostitute". Feminist Rewiev, no 67

Howarth, D (2007) Diskurs. Malmö: Liber AB

Kulick, D (2005) 400 000 perversa svenskar I: Queersverige Kulick, D (red) Stockholm: Natur och Kultur

Kvinnofrid. Proposition 1997/98:55

Månsson, S-A (2006) Mäns könsköp – en meningsbärande handling på flera nivåer. I: Sex säljer. Kön och makt inom prostitution och pornografi. Oslo: NIKK-rapport

Månsson, S-A (2001) Men:s Practices in Prostitution: The Case of Sweden. I: A mans world? Changing men:s practices in a globalized world. Pease, B & Pringle, K (red) London: Zed, cop

Rikskriminalpolisen (2006) Människohandeln för sexuella och andra ändamål. Lägesrapport 6, 2006:4

Rosenberg, T (2002) Queerfeministisk agenda. Stockholm: Atlas, cop.

Sahlin, I (2001) Gränskontroll och disciplin – strategier för kontroll och förändring. I: Skyldig eller sjuk? Om va-

let av påföljd för narkotikabruk. Ólafsdóttir, H (red), Helsingfors: NAD-publikation, nr 40
Sandell et al (1996) Könsköparna: Varför går män egentligen till prostituerade? Stockhom: Natur och Kultur
Sanders, T (2008) Paying för Pleasure. Men Who Buy Sex. Devon: Willan Publishing
Skilbrei, M & Tveit, M (2008) Defining Trafficking through Empirical Work: Blurred Boundaries and their Consequences. Under utgivelse i Gender, Technology and Development 12(1).
Socialstyrelsen (2008) Interventioner mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål. En systematiskt kartläggning med kompletterande intervjuer av svenska insatser (2008). Stockholm: Socialstyrelsen, Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete, IMS
SOU 1995:15 Könshandeln - Betänkande av 1993 års Prostitutionsutredning, Stockholm: Fritzes
SOU 1995:17 Homosexuell prostitution – en kunskapsinventering. Stockholm: Fritzes
SOU 2008:41 Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd
Svanström, Y (2006) Prostitution in Sweden, debates and policys 1980–2004. I: International approaches to prostitution – law and policy in Europe and Asia Geetanjali, G & Westmarland, N (red) Bristol: The Policy Press
Svanström, Y (2004) Handel med kvinnor. Debatten i Sverige och Nedeländerna om prostitution och trafficking. I: Framtiden i Samtiden. Könsrelationer i Förändring i Sverige och omvärlden. Florin, C & Bergqvist, I (red)
Utvärdering av förbud mot köp av sexuell tjänst. Kommittédirektiv 2008:44
Winther Jörgensen, M & Phillips, L (2000) Diskursanalys som teori och metod. Lund: Studentlitteratur

3. Tio år med lagen. Om förhållnings-sätt till och erfarenheter av prostitution i Sverige[41]

Jari Kuosmanen

3.1 Inledning

I januari 2009 är det tio år sedan Sverige införde en lagstiftning som förbjuder köp av sexuella tjänster. Lagen kan betraktas som ett resultat av en långvarig politisk process där framförallt olika kvinnoorganisationer var aktiva.[42] Det var dock inte självklart i början att enbart köp skulle kriminaliseras. I 1993 års prostitutionsutredning föreslogs att både försäljning och köp av sexuella tjänster skulle förbjudas (SOU 1995:15). Flera av remissinstanserna var dock negativa vilket ledde till att bara köpet kriminaliserades. Lagen (1998:408) fick följande ordalydelse:

> Den som mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse, döms – om inte gärningen är belagd med straff enligt brottsbalken – för köp av sexuella tjänster till böter eller fängelse i högst sex månader. För försök döms till ansvar enligt 23 kap Brottsbalken.

Efter sexualbrottskommitténs (SOU 2001:14) förslag reviderades lagen och flyttades till brottsbalkens 6 kap. (11 §), där även paragraferna om koppleri och förförelse av ungdom fanns. Man menade att förbudet mot sexköp mer hör hemma i detta sammanhang. Sexköpslagen (2005:90 § 11) lyder:

---

[41] Förutom Nordiska ministerrådet har NIKK och Jämställdhetsenheten vid Integrations- och jämställdhetsdepartementet i Sverige bidragit med medel i denna delstudie.

[42] Siring utvecklar denna diskussion i sitt kapitel i boken.

> Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, döms för köp av sexuell tjänst till böter eller fängelse i högst sex månader. Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.[43]

Socialstyrelsen har det övergripande ansvaret att följa prostitutionens omfattning och utveckling i Sverige.[44] Detta har under de senaste tio åren lett till tre rapporter som alla kallas för ”Kännedom om prostitution” (Socialstyrelsen 2000, 2004 och 2007). Tanken har bland annat varit att se hur sexköpslagen inverkar på detta fält. I dessa kartläggningar har fokus legat på myndigheternas perspektiv. Problemet är dock att redan innan lagens tillkomst skedde stora delar av prostitutionen utanför myndigheters kontroll, till exempel på hotell, nattklubbar eller hemma hos köparen eller säljaren (Kuosmanen 1992). Man kan också konstatera att köpen ofta sker utomlands. I Månssons (1996)[45] undersökning uppgav cirka 80 % av sexköparna att deras senaste köp hade skett utanför Sveriges gränser. Med andra ord är prostitutionsfältet ett svårfångat fenomen där man bör använda olika typer av metoder för att få fram mer heltäckande empiri. Ambitionen med den undersökning som här kommer att redovisas har varit att komplettera dessa kunskaper genom att ställa frågor till den svenska allmänheten. I Sverige och i många andra länder finns ett stort intresse för hur sexköpslagen uppfattas av allmänheten och hur den eventuellt påverkar utbudet och efterfrågan på prostitutionsmarknaden.

Syftet med denna undersökning är att studera svenska kvinnors och mäns attityder till och eventuella erfarenheter av prostitution. Följande huvudfrågor har varit vägledande: Hur förhåller man sig till den svenska sexköpslagen? Vilken uppfattning har man om kriminalisering av försäljning av sex? Vilka eventuella erfarenheter har man av att köpa eller sälja sexuella tjänster?

---

[43] En viktig fråga i detta sammanhang är hur man definierar sexuell förbindelse, då sexköpslagen endast reglerar köp av sexuella tjänster där fysisk beröring i sexuellt syfte förekommer (SOU 2001:14 s. 296). Med andra ord, alla typer av sexuella tjänster är inte intressanta i detta sammanhang. Till exempel privat posering på sexklubbar regleras inte i lagen eftersom det inte förekommer fysisk beröring. Samma gäller internet- och teletjänster. Köp av sex har i denna undersökning definierats utifrån sexköpslagen och handlar om just tjänster där det förekommer fysisk beröring med sexuellt syfte.

[44] Se vidare i Holmströms kapitel om Socialstyrelsens roll.

[45] Studien ”Den köpta sexualiteten” utförde Månsson 1996 och den publicerades 1998 i antologin *Sex i Sverige - om sexuallivet i Sverige 1996*. I denna artikel använder jag däremot en preliminär rapport från 1996, som till vissa delar skiljer sig från 1998 års publikation.

3.2 Genomförandet av studien

Enkäten var relativt omfattande, 12 sidor med 53 huvudfrågor (se bilaga). Uppdraget att samla in empirin gavs till SIFO (Svenska Institutet för Opinionsundersökningar). Målgruppen var 2500 personer i åldrarna 18–74 år och de valdes ut genom slumpvist förfarande från statens personadress register (SPAR).

Eftersom frågorna berörde känsliga områden sändes det inför enkätutskicket ut ett förberedande brev med kort information om undersökningen. Efter enkätutskicket skickades även två påminnelser med ett par veckors mellanrum. I den sista påminnelsen bifogades frågeformuläret en gång till.

Utifrån erfarenheter från liknande undersökningar med känsligt innehåll befarade vi att svarsfrekvensen kunde bli relativt låg. Vi försökte motverka detta genom att utlova total anonymitet. Det fanns till exempel inga som helst koder i själva frågeformuläret som kunde kopplas till svararens identitet. Därför bifogades ett separat svarsbrev varigenom informanter kunde bekräfta att de hade svarat och sänt tillbaka enkäten. När svarsbrevet kom in avkodades personen och slapp då få fler påminnelser. SIFO konverterade svaren till SPSS statistikprogram. Det är detta material som utgör den statistiska empirin i undersökningen. Av de 2500 enkäter som sändes ut kom 1134 tillbaka till SIFO. Detta innebär en svarsfrekvens på 45,4 % och ett bortfall på 54,6 %.

Vilka är då de som svarat eller låtit bli att svara på enkäten? Utifrån jämförelser med Statistiska centralbyråns (SCB) statistik över den svenska befolkningen när det gäller kön, ålder, medborgarskap/födelseland och utbildningsnivå ser man följande mönster: När det gäller kön så finns i enkäten en snedfördelning då 57 % av de svarande är kvinnor och 43 % män. Jämfört med befolkningen mellan 18–74 år kan man konstatera att år 2007 var kvinnornas andel 49,4 % av befolkningen och männens 51,6 % . Det är tydligt att männen i mindre omfattning velat svara på enkäten. Det är svårt att spekulera kring orsaker till detta men det kan faktiskt handla om att männen känner sig obekväma och även anklagade när det handlar om prostitution, som delvis har kommit att uppfattas som en del av det manliga våldet riktat mot kvinnor (SOU 2001:14).

När det gäller kön och ålder kan man konstatera att männen i åldern 69–74 år är de enda som är något överrepresenterade i relation till kvin-

norna. Med andra ord är kvinnorna i denna äldsta grupp något underrepresenterade. I sexualvaneundersökningen (Lewin 1996) kunde man också konstatera en underrepresentation av äldre kvinnor. Män i andra åldrar är underrepresenterade jämfört med kvinnorna. Detta gäller framförallt männen mellan 18–38 år. Man kan tolka detta som att de yngre kvinnorna har uppfattat enkäten som mer angelägen än de yngre männen.

Andelen utländska medborgare i Sverige 2007, var 5,7 % av befolkningen. Av dem som svarade på enkäten var 3,9 % utländska medborgare. När det gäller utlandsfödda var andelen i Sverige 2007, 13,4 % och i enkäten uppgår den till 12,3 %. Detta bortfall kan delvis bero på språksvårigheter. Det var flera utlandsfödda personer som ringde och frågade vad det hela egentligen handlade om. De hade bland annat inte förstått introduktionsbrevet.

Jämförelser mellan SCB:s statistik över utbildningsnivån i den svenska befolkningen 2007 ger vid handen att andelen av totalbefolkningen på förgymnasial nivå är 23 % och bland de som svarade på enkäten 18 %. När det gäller två- och treårig gymnasial utbildning är andelen 44 % i totalbefolkningen och 40 % bland de svarande. Andelen med eftergymnasial utbildning är 31 % och i enkäten 42 %.

Sammanfattningsvis visar bortfallsanalysen att männen är underrepresenterade, och framförallt i de yngsta åldersgrupperna. En viss underrepresentation gäller även utländska medborgare och utlandsfödda personer. Utbildningsmässigt finns det en viss överrepresentation av personer med eftergymnasial utbildning.

Svaren bör tolkas i ljuset av detta, det vill säga med försiktighet. Främst gäller det frågor där det inre bortfallet är relativt högt. Detta gäller framförallt känsliga frågor som berör erfarenheter av köp och försäljning av sex. Av etiska skäl underströks också i introduktionsbrevet möjligheten att hoppa över frågor som man inte ville svara på.

För att stärka och validera resultaten i denna undersökning har det varit extra viktigt att göra en så kallad materialtriangulering genom att jämföra dessa siffror med andra liknande eller närliggande undersökningar (Bryman 1997). Ett av problemen är dock att det efter lagens tillkomst inte gjorts större befolkningsbaserade undersökningar kopplat till sexköpslagen. Det som finns är två studier, 1999 och 2002, som SIFO gjort på uppdrag av dagspressen. Före lagens tillkomst ställde Månsson (1996) frågor om kriminalisering i en befolkningsbaserad studie.

Sammantaget kan man säga att studierna om sexköpslagen är få. Därför utgör denna enkätundersökning ett viktigt bidrag i strävan efter att närma sig dessa frågor.

3.3 Resultat

I detta avsnitt presenteras resultaten i enkätundersökningen med fokus på frågor som berör den svenska sexköpslagen. Som läsanvisning är det viktigt att notera att i tabellerna presenteras procenttalen med en decimal, men i texten avrundas dessa till heltal. Svarsprocenten är beräknad utifrån de givna svaren på varje fråga. Det interna bortfallet presenteras i frågor där det varit relativt stort. Stora delar av resultaten kommer att redovisas utifrån jämförelser mellan kvinnor och män eftersom könsskillnader visade sig vara utslagsgivande i flera frågor.

Avsnittet är uppdelat i fyra olika teman: 1. Tankar om sexköpslagen. 2. Förbjuda försäljning av sex. 3. Erfarenheter av köp av sex. 4. Erfarenheter av försäljning av sex.

3.3.1 Tankar om sexköpslagen

Frågan om hur den svenska allmänheten förhåller sig till kriminalisering av sexköp har varit intressant redan innan lagen trädde ikraft. I sin undersökning 1996 ställde Månsson följande fråga: *En man betalar för sexuell samvaro med en kvinna. Bör mannens handling betraktas som kriminell?* Av de svarande menade 67 % att hans handling inte är kriminell och 32 % att den är kriminell. Av männen uppfattade 20 % och av kvinnorna 44 % den köpande mannen som kriminell. Detta tyder på att stödet för en kriminalisering var ganska svagt innan lagens tillkomst.

SIFO gjorde mätningar för svensk dagspress om dessa teman när lagen trädde ikraft 1999[46] samt 2002[47]. Av respondenterna 1999 var det 76 %

[46] I juni 1999 gjorde man en snabbmätning genom telefonintervjuer med 1000 personer. Frågan som ställdes var: *Sedan årsskiftet är det förbjudet att köpa sexuella tjänster. Tycker du att det är rätt eller fel att detta är förbjudet?* Undersökningen heter ”Allmänheten om sexuella tjänster” och går att finna på SIFO:s hemsida: http://www.sifo.se/Public/Reports/Index.aspx

[47] Metoden var den samma som 1999, dvs. telefonintervjuer med 1000 personer. Studien heter: ”Skall det vara lagligt/olagligt att köpa sex i Sverige?” Frågan löd: *I Sverige är det olagligt att köpa sex. I en del andra länder är det lagligt. Tycker du det skall vara lagligt att köpa sex i*

som tyckte det var rätt att köp av sexuella tjänster är förbjudet. Av männen svarade 70 % och av kvinnorna 81 % att det var rätt att förbjuda köp av sexuella tjänster. År 2002 tyckte 76 % att det skall vara olagligt att köpa sex i Sverige (av männen 69 % och av kvinnorna 83 %).

I den aktuella enkätens inledning förklarades att sexköpslagen är könsneutral, i den mening att köp av sexuella tjänster är i lag förbjudet för såväl män som kvinnor. Här betonades också att sexköpslagen enbart inbegriper sex med fysisk beröring i sexuellt syfte. Frågan löd: *Skall vi behålla sexköpslagen som förbjuder köp av sex?*

Tabell 1. Män och kvinnor om sexköpslagens vara eller inte vara

	Män %	Kvinnor %	Alla %
Ja	59,9	78,7	70,7
Nej	26,6	11,5	18,0
Ingen åsikt	13,5	9,7	11,4
Totalt	100	100	100

Av respondenterna uppger 71 % att de vill behålla sexköpslagen, medan 18 % svarar nej på denna fråga, och 11 % har ingen åsikt. Av männen är det 60 % som vill behålla lagen och bland kvinnorna är denna andel 79 %. Något högre andel av männen 14 % har ingen åsikt i frågan jämfört med kvinnorna med sina 10 %.

Resultatet är intressant att relatera till de tre tidigare studierna. Samtidigt manar olikheterna i metod och frågekonstruktion till försiktighet. I studien från 1996 kopplas frågan om sexköp explicit till mannen. I de tre efterföljande studierna formuleras frågan om sexköp i könsneutrala termer. I 1996 års studie anser majoriteten av de svarande att en mans sexköp inte bör betraktas som en kriminell handling. I de tre efterföljande studierna från 1999, 2002 och 2008 går svaren i annan riktning. Mellan 71 % och 76 % av respondenterna uttrycker stöd för den svenska sexköpslagen. I samtliga tre undersökningar framträder skillnader mellan män och kvinnor. I de tre senaste undersökningarna är kvinnornas stöd för lagen relativt konstant: 81 % (1999), 83 % (2002) och 79 % (2008) medan männens stöd verkar vara lite mer föränderligt 70 % (1999), 69 % (2002) och 60 % (2008).

Sverige, eller skall det vara olagligt? Studien går att finna på SIFO:s hemsida: http://www.sifo.se/Public/Reports/Index.aspx

En annan intressant fråga, förutom kön, handlar om hur personer i olika åldrar förhåller sig till sexköpslagen.

Tabell 2. Viljan att behålla sexköpslagen i olika åldrar

Ålder	Ja %	Nej %	Ingen åsikt %	Totalt %
69–74	66,3	19,3	14,5	100
59–68	67,6	20,1	12,3	100
49–58	69,4	17,0	13,6	100
39–48	69,1	20,3	10,6	100
29–38	73,9	17,4	8,7	100
18–28	78,1	14,2	7,7	100
Alla	70,9	18,1	11,0	100

Skillnaderna i åldersgrupperna är inte lika stora som mellan könen. Dock är viljan att behålla lagen något högre bland de yngre än de äldre. I den allra yngsta gruppen, 18–28 år, svarar 78 % att de vill behålla lagen, medan andelen bland de allra äldsta, 69–76 åringarna, är 66 %. När det gäller att ha en åsikt i frågan är andelen yngre något större än bland de äldsta grupperna. Bland 18–38 åringar var det mellan 8–9 % som inte hade någon åsikt. Bland 59–76 åringar var andelen 12–15 %.

När man kopplar dessa analyser till frågan om kön framkommer att det framförallt är unga kvinnor som vill behålla lagen. 84 % av kvinnorna i åldersgrupperna 18–28 och 29–38 år vill behålla lagen. Andelen i de övriga åldersgrupperna bland kvinnorna ligger mellan 75–78 %. Andelen män som vill behålla lagen är 69 % i åldersgruppen 18–28 år och mellan 56–61 % i övriga åldersgrupper.

I SIFO:s studier 1999 och 2002 kan man se liknande mönster. I den allra yngsta åldersgruppen 1999, 15–29 år, var det 92 % av kvinnorna och 77 % av männen som tyckte att det är rätt att köp av sexuella tjänster är förbjudet. År 2002 tyckte 89 % av 15–29 åriga kvinnor och 84 % av 15–29 åriga män att det skall vara olagligt att köpa sex i Sverige.

Det är främst de yngsta som i de olika undersökningarna, 1999, 2002 och 2008, är för sexköpslagen. De som förespråkade lagen hade som ett av sina motiv att man genom denna skapar en attitydförändring bland befolkningen.[48] När det gäller de yngre kan man fråga sig om inte det starka stödet för kriminalisering mer handlar om en åldersrelaterad fråga, än om en bestående attityd i en sociokulturell generation (Mannheim

[48] Se Sirings kapitel.

1952). För att närma sig dessa frågor bör det dock göras fler undersökningar som följer olika generationer under en längre tid.

Ytterligare en fråga av intresse i den aktuella undersökningen handlar om förhållningssätt till den svenska lagen bland dem som inte är födda i Sverige. Av männen födda i Sverige vill 62 % behålla sexköpslagen. Av dem som är födda i övriga världen är andelen 40 %. Bland svenskfödda kvinnor är andelen 82 % och för kvinnorna födda i övriga världen är andelen 62 %. Man kan konstatera att här finns skillnader mellan åsikter beroende på var man är född. Större andel av svenskfödda är för sexköpslagen än utlandsfödda.

När det gäller utbildningsnivå bland männen kan man konstatera att av dem som har kortare utbildningen än treårigt gymnasium är 60 % för att behålla lagen. Bland dem som har längre utbildning än treårigt gymnasium är andelen 59 %. Av kvinnorna som har kortare utbildning än treårigt gymnasium stödjer 70 % lagen. Bland dem som har högre utbildning är andelen 80 %. Skillnaderna blir ännu större om man jämför dem som har lägst utbildning: folkskola, enhetsskola, grundskola eller folkhögskola (62 %), med dem som har studerat på högskola eller har examen från högskola (83 %). Bland männen finns inte liknande skillnader.

3.3.2 Om straffet

I media har man under de senaste åren uppmärksammat köp av sex kvinnor som varit utsatta för till exempel koppleri i prostitutionssammanhang. Frågan i denna enkät har dock en mer allmän inriktning. Samtidigt bör man vara medveten om att den omfattande diskussion om trafficking som funnits i media, förmodligen påverkar svaren i denna enkät i en mer avståndstagande och fördömande riktning.

I anslutning till frågan presenterades lagens innehåll och att straffsatsen är böter eller fängelse i högst sex månader. Frågan som ställdes löd: *Vad anser du om maximistraffet sex månaders fängelse?* Åter igen presenterar jag resultaten utifrån kön.

Tabell 3. Män och kvinnor om maximistraffet

	Män %	Kvinnor %	Alla %
Det borde tas bort helt	31,6	11,6	20,3
Det borde vara kortare	4,5	2,5	3,3
Det är lagom	40,8	40,2	40,5
Det borde vara längre	23,1	45,8	35,9
Totalt	100	100	100

Ser man på allas svar så kan man konstatera att 20 % tycker att fängelsestraffet borde tas bort helt, 3 % anser att det borde vara kortare, 41 % att det är lagom långt, och 36 % att maximistraffet borde vara längre. Skillnaden mellan kvinnor (12 %) och män (32 %) är stor när det gäller att ta bort straffet helt. Kvinnorna och männen har å andra sidan lika åsikter när det gäller maximistraffet då cirka 40 % i båda grupperna menar att det är lagom strängt. När det gäller frågan om straffet borde vara längre, är kvinnorna med sina 46 % jämfört med männens 23 % mer benägna att förlänga det. Det är få kvinnor (3 %) eller män (5 %) som vill förkorta maximistraffet.

När man ser på svaren utifrån ålder framkommer att ju yngre personerna är desto mer benägna är de att förlänga straffet. I åldrarna 69–74 år är det 27 % som vill förlänga straffet medan andelen är 40 % i åldrarna 18–38 år. Detta stämmer överens med svaren i en tidigare fråga om unga personers relativt fördömande förhållningssätt till köp av sex.

3.3.3 Om sexköpslagens effekter

Ovan diskuterades vad respondenterna anser om lagen och straffsatsen. I detta avsnitt tar jag upp frågor om uppfattningar om sexköpslagens eventuella påverkan på köp och försäljning av sexuella tjänster inom heterosexuell prostitution, där män är köpare och kvinnor säljare. Denna fokusering på just heterosexuell prostitution har att göra med att folk sällan får information om andra former av prostitution och har därför inte heller kunskaper om den.

På frågan om man tror att antalet sexsäljare har ökat, minskat eller är oförändrat, som konsekvens av lagen, svarade cirka 38 % att de tror att antalet sexsäljare har ökat, 13 % trodde att de har minskat och 48 % att antalet är oförändrat.

På motsvarande fråga om sexköpare svarade 37 % att de trodde att sexköparna har ökat i antal, 20 % att de har minskat och 43 % att de är lika många som innan.

Ser man på svaren utifrån ett könsperspektiv kan man konstatera att männen (18 %) är mer benägna än kvinnorna (10 %) att tro att antalet sexsäljare har minskat. Männen (26 %) är också mer benägna än kvinnorna (17 %) att tro att antalet sexköpare har minskat.

På motsvarande fråga om gatuprostitution svarade 15 % att de tror att den har ökat, 63 % tror att den har minskat och 22 % att den är oförändrat. Uppfattningen om att gatuprostitutionen har minskat stämmer ganska bra överens med prostitutionsgruppernas och polisens uppfattningar om situationen i de tre största städerna, Stockholm, Göteborg och Malmö (Socialstyrelsen 2004 och 2007). Man kan också konstatera att det främst är gatuprostitutionen som synliggjorts i mediala sammanhang när man diskuterat sexköpslagens effekter.

När det gäller uppfattningar om vad som hänt med den osynliga prostitutionen och männens köp av sex utomlands tror både män (83 %) och kvinnor (78 %) att den osynliga prostitutionen har ökat och att män köper mer sex utomlands (män 82 % kvinnor 84 %).

Sammanfattningsvis kan man konstatera att de tre senaste studierna från 1999, 2002 och 2008 pekar åt samma håll när det gäller stödet för kriminalisering av sexköp. Det har legat på ungefär samma, relativt höga nivå, sedan 1999. Resultaten från 2008 års studie visar samtidigt att den svenska allmänhetens tilltro till att lagen har haft effekt på prostitutionens omfattning är ganska liten, endast en femtedel av de svarande tror till exempel att antalet sexköpare har minskat.

3.4 Förbjuda försäljning av sex?

En annan fråga av intresse som funnits med i kriminaliseringsdiskussioner handlar om huruvida även försäljning av sex borde förbjudas (SOU 1995:15). 1996 ställde Månsson frågan: *En kvinna tar betalt för sexuell samvaro. Bör kvinnan betraktas som kriminell?* Drygt 29 % av alla ville kriminalisera kvinnan. Av männen var 19 % beredda att göra detta medan av kvinnorna var 41 % för en kriminalisering.

En liknande, men könsneutral, fråga ställdes i den ovan refererade 1999 års SIFO-undersökning: *Tycker du att det skall också vara förbjudet att sälja sex eller tycker du inte det?* Av de tusen intervjuade var 71 % för förbudet, 64 % av männen och 78 % av kvinnorna.

I denna undersökning ställdes frågan: *Borde försäljning av sex förbjudas i lag?*

Tabell 4. Män och kvinnor om förbud mot försäljning av sex

	Män %	Kvinnor %	Alla %
Ja	49,3	66,0	58,7
Nej	35,8	20,9	27,5
Ingen åsikt	14,8	13,2	13,9
Totalt	100	100	100

Av respondenterna ville 59 % att man i lag skall förbjuda försäljning av sex. Återigen finns det tydliga könsskillnader. Av männen svarade 49 % och av kvinnorna 66 % ja på denna fråga.

När man gör analyser av åldersaspekten 2008 finns inte liknande skillnader mellan åldersgrupperna i denna fråga som i frågan om sexköp. De yngre och de äldre har relativt lika åsikter i frågan.

När det gäller personer födda i Sverige och i andra länder är 51 % av männen födda i Sverige för ett förbud medan 33 % av männen födda utanför Sverige har denna åsikt. När det däremot gäller kvinnorna så är andelen för förbudet 67 % av dem som är födda i Sverige och 61 % av dem födda i andra länder.

Resultaten i denna fråga visar att allmänheten och framförallt kvinnorna inte vill nöja sig med att bara kriminalisera den som köper, även om det i de flesta fall är mannen. Med andra ord verkar de flesta uppfatta prostitutionen som ett allmänt problem, och inte främst som ett uttryck för könsmaktförhållanden.

3.5 Erfarenheter av köp av sex

Ovan har vi främst lyft upp förhållningssätt till lagen. Här ställer vi mer känsliga frågor som handlar om respondenternas eventuella egna erfaren-

heter av att köpa sex.[49] Tanken är att försöka se om lagen eventuellt kan ha påverkat handlingsmönster.[50]

Här presenteras de svar som kvinnor och män gav i denna fråga. Här kommer jag förutom andelar även att presentera antalet, då svaren i vissa kolumner är relativt få och det interna bortfallet relativt stort.

Tabell 5. Mäns och kvinnors erfarenhet av att betala för sex

	Män, antal (%)	Kvinnor, antal (%)	Alla,antal (%)
Nej, det har aldrig hänt	392 (87,5)	553 (98,6)	945 (93,7)
Nej, det har aldrig hänt men jag har fantiserat om det	17 (3,8)	6 (1,1)	23 (2,3)
Nej, det har aldrig hänt men jag kan tänka mig att köpa sex	5 (1,1)	1 (0,2)	6 (0,6)
Ja	34 (7,6)	1 (0,2)	35 (3,5)
Totalt	448 (100)	561 (100)	1009[51] (100)

Av männen är det 8 %, 34 personer, som uppger att de köpt sex med fysisk beröring, medan en kvinna säger sig ha denna erfarenhet. Av männen är det 4 %, 17 personer, som uppger att de inte har köpt sex men fantiserat om att göra detta. Det är sex kvinnor (1 %) som har haft sådana fantasier. Ännu färre av männen och kvinnorna säger att de inte har köpt men kan tänka sig att göra det, fem män och en kvinna. En absolut majoritet, 88 % av männen och 99 % av kvinnorna, uppger att de varken har köpt, fantiserat, eller tänkt köpa sex.[52]

[49] Av de skrivna kommentarerna på öppna frågor i enkäten kan man dra slutsatsen att dessa frågor har varit mycket känsliga för vissa personer.

[50] För att kunna göra jämförelser mellan 1996 och 2008 är några frågor lika dem som Månsson (1996) ställde i sin undersökning. Helt identiska frågesituationer har man dock inte kunnat skapa eftersom syftet, kontexten och metoderna har varit olika. En av frågorna som har samma ordalydelse i båda studier är: *Har det hänt att du med pengar eller annan ersättning betalat för att vara sexuellt tillsammans med någon?* Men eftersom man i denna aktuella undersökning ville undvika att ha med sexuella tjänster som inte faller in under sexköpslagen, bifogades följande tillägg inom parantes: *sex med fysisk beröring.*

[51] Här är det viktigt att notera att det inre bortfallet är på cirka 11 % och har förmodligen att göra med frågans känsliga art.

[52] På efterföljande frågor i enkäten framkom att det fanns sju män och två kvinnor som i flera frågor beskrev sitt köp av sex, även om de svarat nej på den direkta frågan. När man räknar dessa med som personer med köperfarenhet utgör de 9 % av männen. Därför blir det också olika antal män i de olika frågorna. Liknande erfarenheter har man fått i en internetstudie av ungdomarnas sexvanor. Respondenterna ville inte på en rak fråga svara att de köpt sex men gav ändå uttryck för detta i andra frågor (Abelsson och Hulusjö 2008).

Låt oss återigen göra jämförelser med Månssons studie från 1996. 13,6 % av männen svarade att de någon gång betalat för sex. 2 % av männen hade fantiserat om att köpa och 0,2 % av kvinnorna. Månsson hade inte med frågan om man kan tänka sig att köpa sex. Det var ingen av kvinnorna som uppgav att de hade köpt sex.

I SIFO-undersökningen från 1999 ställdes frågan om man någon gång köpt sexuella tjänster. Av männen svarade drygt 5 % och av kvinnorna något under 1 % att de hade denna erfarenhet. Man kan dock tänka sig att metoden, telefonintervjuer, kan ha påverkat denna relativt låga andel svarande män i denna fråga. Frågan är dock varför kvinnorna i detta sammanhang var villiga att rapportera sina erfarenheter.

Hur ser dessa siffror ut i övriga världen? I Månssons undersökning från 1996 gjordes en genomgång av studier i andra länder: I en studie gjord 1992 var det 9,9 % av männen i Finland som svarade att de betalat för sex, Holland 14,3 % 1989, Norge 11,3 % 1992, Schweiz 18,7 % 1992, Spanien 38,6 % 1992 och Storbritannien 6,6 % 1991.

Lammi-Taskulas (1999) undersökning i Finland visar att år 1995 var det 13 % av männen och 0,7 % av kvinnorna som någon gång under sitt liv betalat för sex. Lautrups (2005) studie i Danmark ger vid handen att andelen danska män som betalat för sex var 14 %.

Även Atchison m.fl. (1998) presenterar liknande internationella studier: I en kanadensisk undersökning från 1984 var det 4 % av männen som uppgav att de någon gång under sitt liv hade betalar för sex. I en studie på fyrtiotalet kom man fram till att 69 % av männen i USA hade denna erfarenhet, och mellan 15–20 % av dem besökte prostituerade någon gång per år. Studier i USA från 70-talet visar att andelen män med denna erfarenhet under sin livstid är 30–45 %. Enligt studier från 90-talet hade andelen sexkunder i USA sjunkit till 18 %. När det gäller andra länder i början av nittiotalet, visar Atchison m.fl. (1998) vidare att det i Nederländerna var 21,6 % av männen som hade denna erfarenhet. I Frankrike hade 3,3 % av männen betalat för prostituerade under de senaste fem åren. Av yngre män i norra Thailand hade drygt 80 % betalat för sex och cirka 70 % av männen hade denna erfarenhet under det senaste året.

Sanders (2008:38–39) konstaterar att i Storbritannien har andelen män som uppger att de någon gång under sin livstid har betalat för sex ökat från 5,6 % 1990 till 8,8 % 2000.

Dessa siffror är intressanta, samtidigt som det kan vara svårt att göra jämförelser mellan olika studier och länder då såväl kontext som metod och frågekonstruktioner skiljer sig åt. Samtidigt kan man konstatera att skillnader mellan vissa länder som exempelvis Thailand och Spanien å ena sidan och de nordiska länderna å andra sidan förefaller uppenbara och intressanta, vilket jag återkommer till senare.

I denna undersökning är det dock mest intressant att göra jämförelser med Månssons studie från 1996. Andelen män som uppger att de har köpt sex är mindre i 2008 års studie (8 %) än i studien från 1996 (13,6 %). För att närma mig frågan om denna skillnad kommer jag att göra flera jämförelser mellan dessa studier. En fråga som finns med i båda studierna är frågan om hur många gånger man har betalat för sex.

Tabell 6. Antal sexköp av män och kvinnor, 2008 års studie

Antal köp	Män, antal (%)	Kvinnor, antal (%)	Alla, antal (%)
1	7 (20,6)		7 (20,0)
2–3	10 (29,4)		10 (28,6)
4–10	9 (26,5)		9 (25,7)
11–20	4 (11,8)		4 (11,4)
21–50	2 (5,9)		2 (5,7)
51–100	1 (2,9)		1 (2,9)
101–500	1 (2,9)	1 (100)	2 (5,7)
Totalt	34 (100)	1 (100)	35 (100)

Tabell 7. Antal sexköp av män, 1996 års studie

Antal köp	Män %
1	33,9
2–3	24,1
4–10	30,5
11–20	5,2
21–50	5,2
51–100	1,1
Totalt	100,0

Jämförelser mellan dessa två tabeller kan bara med stor osäkerhet göras på detaljnivå. Detta har att göra med att antalet män i de olika grupperna är få i den aktuella undersökningen. Därför analyseras resultaten i något större grupper, framförallt när det gäller större antal köp.

I Månssons undersökning är andelen engångsköpare något större, 34 %, jämfört med 21 % (7 personer) 2008. Andelen män som betalat för sex 2–20 gånger var 60 % 1996 och 68 % (23 personer) 2008 . Vad gäller

de så kallade storkonsumenterna, de som köpt sex mer än 20 gånger under sitt liv, så är andelen 6 % 1996 och 12 % (4 personer) 2008.

Det är en kvinna som 2008 har svarat på denna fråga. Hon uppger att hon har köpt sex trehundra gånger. Detta är naturligtvis möjligt, men detta enda svar bland kvinnorna till denna direkta fråga bör ändå tolkas med försiktighet.

För att ytterligare fördjupa diskussionen gör jag fler jämförelser med 1996 års studie. Och frågan handlar om när man senast köpte sex.

Tabell 8. När betalade män och kvinnor för sex senast?

	Män, antal (%)	Kvinnor antal (%)	Alla, antal (%)
För mindre än en vecka sedan	2 (5,0)		2 (4,7)
För mindre än 30 dagar sedan	2 (5,0)	1 (33,3)	3 (7,0)
För mindre än 12 månader sedan	5 (12,5)	1 (33,3)	6 (14,0)
För mindre än fem år sedan	7 (17,5)		7 (16,3)
För mindre än tio år sedan	3 (7,5)		3 (7,0)
För tio år sedan eller mer	21 (52,5)	1 (33,3)	22 (51,2)
Totalt	40 (100)	3 (100)	43 (100)

Det är nio män (23 %) och två kvinnor som 2008 uppger att de har betalat för sex för mindre än tolv månader sedan. 1996 var det 10 % av männen som hade köpt sex under denna period. Vad gäller köp för mer än fem år sedan är andelen män 60 % 2008 jämfört med 70 % 1996. Vad gäller sexköpserfarenheter äldre än 10 år är andelen 53 % 2008 och 60 % 1996.

Skillnaderna är inte stora men man kan ändå konstatera att de 8 % som har svarat i 2008 års undersökning att de har köpt sex, verkar ha mer aktuella erfarenheter än 1996. Samtidigt kan man konstatera att majoriteten av männen i båda undersökningarna har relativt gamla erfarenheter. Kopplar man ihop dessa siffror med sexköpslagen som trädde i kraft 1999 är det något mindre än hälften i den aktuella undersökningen, som har betalat för sex under förbudstiden.

Tabell 9. I vilket sammanhang har kvinnor och män betalat för sex? (2008)

	Män, antal (%)	Kvinnor, antal (%)	Alla, antal (%)
På hemorten i Sverige	5 (12,2)		5 (11,4)
På annan ort i Sverige	7 (17,1)	1 (33,3)	8 (18,2)
I annat land än Sverige på semester	18 (43,9)	1 (33,3)	19 (43,2)
I annat land än Sverige på arbets- eller tjänsteresa	8 (19,5)		8 (18,2)
När jag var bosatt i annat land än Sverige	3 (7,3)	1 (33,3)	4 (9,1)
Totalt	41 (100)	3 (100)	44 (100)

Tabell 10. I vilket sammanhang har kvinnor och män betalat för sex? (1996)

	Män %
I Sverige, på hemorten	8,3
I Sverige, på annan ort	13,8
I annat land, på semester	37,0
I annat land, på arbets- och tjänsteresa	31,5
I annat land, vid bosättning	9,4
Totalt	100

När det gäller det senaste sexköpet uppger 29 % av männen i 2008 års undersökning att det skedde i Sverige. 1996 var andelen 22 %. Med andra ord: 71 % av sexköparna i 2008 års undersökning uppger att det senaste köpet skedde utomlands. I 1996 års studie var denna andel 78 %. Andelen män som uppger att detta skedde på semester har sedan 1996 ökat något från 37 % till 44 % 2008. Två av de tre kvinnorna uppger att de genomförde sitt senaste köp utomlands och en hade köpt sex i Sverige.

Dessa resultat ger vid handen att det är mer vanligt att köpa sex utomlands än i Sverige. Liknande erfarenheter har man även i Finland, som angränsar till de baltiska länderna och därigenom har närhet till en relativt omfattande sexmarknad med låga priser. I en undersökning framgår att 76 % av dem som betalat för sex har främst köpt utomlands (Lammi-Taskula 1999). Marttila (2008) menar att männens köp även är påverkade av normativa motiv. Genom att åka utomlands är de som köper sex inte lika bundna av de värden, normer och ansvar som finns hemmavid. Utomlands lever man mer ansvarsfritt och kan därigenom handla annorlunda än hemma i Finland. I en dansk nätbaserad studie framkom att 42 % av männen uteslutande köpt sex i hemlandet medan det bland de övriga 58 % fanns män som mer eller mindre frekvent även köpte sex utomlands (Lautrup 2005).

I vilket land man köper sexuella tjänster har bland annat att göra med hur marknaden ser ut och hur den eventuellt regleras av lagar och övriga normer på området. Även den så kallade sexturismen till Thailand är ett känt exempel på detta (Sirkkilä 2005).

När det gäller lagens effekter ställdes också en direkt fråga: om sexköpslagen har påverkat köpet av sexuella tjänster. Tio män och en kvinna uppger att sexköpslagen har påverkat deras köp av sex. Av dem som förklarar närmare hur lagen har påverkat dem svarar fem män att de har slutat att köpa sex på grund av lagen. Två män har minskat på köpen. En man har på grund av lagen börjat köpa sex i mer osynliga former. Ingen

har börjat köpa eller ökat sina köp på grund av lagen. Inte heller har man börjat köpa sex utomlands eller köpa tjänster utan fysisk beröring.

Hur kan man förstå köp av sexuella tjänster? Vilka är motiven bakom köpet och hur kan dessa hjälpa oss att förstå de handlingar som nu är kriminaliserade i Sverige? Ovan har jag presenterat statistik om sexköpare runt om i världen och visat att skillnaderna är stora mellan vissa länder. Det är tydligt att ekonomiska, sociala och kulturella omständigheter påverkar konstruktionen av maskulinitet och femininitet och därigenom också prostitution i ett land. Till exempel i Sydkorea, där cirka 70 % av männen har dessa erfarenheter, ingår både alkoholen och besöket hos prostituerade som viktiga beståndsdelar i en kollektiv manlig ritual, som stärker de homosociala banden hos deltagarna (Cheng 2000). Det homosociala manliga inslaget antas även ha varit relativt starkt i Sverige under perioder, bland annat under tiden för reglementering[53] av prostitution (Lundquist 1982). Häkkinen (1995) beskriver liknande manliga orienteringar i Finland i sin historiska studie av prostitutionen i Helsingfors. I den svenska nutida kontexten utgör däremot ensamma män huvuddelen av kundunderlaget (Sandell m.fl. 1996). I Sverige är även andelen män som köper sex mindre än till exempel i Sydkorea eller i Thailand. Därför är det också rimligt att använda sig av olika perspektiv i förståelsen av prostitutionen i skilda länder. I länder där köp av sexuella tjänster är omfattande bör man fokusera på omgivande strukturella förhållanden som till exempel på ekonomiska, sociala och kulturella faktorer, medan i länder där cirka 85–90 % av männen aldrig köper sexuella tjänster, är förmodligen individkopplade förklaringsmodeller mer fruktbara. I Sandells (Sandell m.fl. 1996) studie om prostitutionskunder diskuterar man fem olika grupper av sexköpare utifrån deras förhållningssätt till sexualitet och relationer:

Allkonsumenter: Männen i denna grupp hade ett omfattande sexuellt nätverk. De var gifta eller bodde i samboförhållanden, samtidigt som de hade älskarinnor och tillfälliga möten med kvinnor, samt köpte sexuella tjänster. Det framgick med all tydlighet att dessa män hade ett stort intresse för sex i olika former och i skilda sammanhang. En del av männen uppfattade denna variation som en rikedom i livet. Materialet visade dock att ett sådant sexintresse i vissa fall kunde bli allt för krävande när det

[53] Se Holmströms artikel (under rubriken 1.3 Historisk tillbakablick) för en redogörelse av vad reglementeringen innebar.

gäller tid, pengar och relationer. Därför har en del av dessa män sökt vård. Erfarenheter från KAST[54] i Göteborg visar att man genom samtal och annat stöd kan hjälpa männen att bättre hantera denna del av sitt liv.

Relationsundvikare: Männen i denna grupp hade liknande förhållningssätt till sexualitet som männen ovan, men de hade något glesare sexuellt nätverk då de inte var gifta eller sambos, och inte heller höll sig med älskarinnor. Med andra ord, de undvek alla typer av längre relationer med kvinnor och föredrog korta, anonyma förhållanden.

Kompletteringsköpare: Dessa män var gifta eller samboende och köpte sex som ett slags komplettering till det bristfälligt fungerande sexlivet hemma. De hade ofta varit gifta länge och uppfattade samvaron med frun och familjen som givande, förutom just sexlivet. De ville inte skaffa sig en älskarinna då detta skulle kunna komplicera relationen till frun.

Relationssökare: Dessa män köpte endast sex under perioder de inte hade en relation. Under tider då de var ihop med någon kvinna kände de inget behov av att söka sex på annat håll. Det handlar om män som inte alltid lyckas på den vanliga relationsmarknaden. Till detta kan det finnas olika orsaker, bland annat dålig självkänsla och osäkerhet i mötet med kvinnor.

De refuserade: Dessa män hade ännu inte vid intervjutillfället haft sex med andra än kvinnor som säljer sex. På samma sätt som föregående män uppfattade de detta som en nödlösning. Deras största önskan var att finna ”den rätta”, gifta sig och bilda familj, en orientering som även var tydlig hos relationssökarna (Sandell m.fl. 1996).

Om man kopplar dessa fem olika grupper till ovanstående statistik kan man konstatera att storkonsumenterna främst går att finna bland allkonsumenter, relationsundvikare och de refuserade. Det är också mycket som tyder på att det framförallt är dessa män, som trots förbudet fortsätter att köpa sex i Sverige. I de två första grupperna har detta att göra med att sexualiteten ofta upplevs som väldigt stark, som en naturkraft som är svår att hejda. Vissa psykologer och terapeuter menar att om sexualiteten genom sin tvångsmässighet blir ett problem för personen själv, eller för omgivningen, är det ofta fråga om psykologiska dilemman som man kan bearbeta genom olika former av terapi (Hedlund 1999; Kwarnmark &

[54] KAST kommer från **K**öpare **A**v **S**exuella **T**jänster, en psykosocial verksamhet som funnits i Göteborg sedan 1996. De arbetar med män som köper eller har köpt sexuella tjänster. Liknande verksamheter finns i Malmö och Oslo.

Tidefors Andersson 1999). Även KAST verksamheten i Göteborg har den här typen av erfarenheter.

Den intressanta frågan i detta sammanhang är att i länder där flertalet män köper sex är kriminalisering av köp förmodligen svår att genomföra, och i länder där fåtalet män köper sex verkar motiven ofta ligga mer på de psykologiska nivåerna än på den normativa.

Statistiken ovan visar att det är fem män som helt slutat köpa sex, och två har minskat på köpen på grund av lagen. Vi kan dock inte veta vilken motivgrupp de tillhör, men en hypotes är att det handlar om män som är mindre tvångsmässiga och/eller har eventuellt mycket att förlora vid en eventuell upptäckt. Fler studier behövs dock för att närma sig dessa frågor.

3.6 Erfarenhet av försäljning av sex

Även om det inte är förbjudet att sälja sexuella tjänster, finns det ett moraliskt fördömande av denna handling som kan hindra människor att berätta om dessa erfarenheter. Det är nio personer som på en direkt fråga svarade att de sålt sexuella tjänster.[55]

Tabell 11. Mäns och kvinnors erfarenhet av att sälja sex[56]

	Män, antal (%)	Kvinnor, antal (%)	Alla, antal (%)
Nej, det har aldrig hänt	285 (96,3)	429 (98,4)	714 (97,5)
Nej, men jag har fantiserat om det	3 (1,0)	1 (0,2)	4 (0,5)
Nej, men jag kan tänka mig att göra det	4 (1,4)	1 (0,2)	5 (0,7)
Ja	4 (1,4)	5 (1,1)	9 (1,2)
Totalt	296 (100)	436 (100)	732 (100)

Av männen är det 4 (2 %) och av kvinnorna 5 (1,6 %) som uppger att de någon gång sålt sex. Tre män och en kvinna säger sig ha fantiserat om detta. Fyra män och en kvinna kan tänka sig att sälja sex.

[55] På efterföljande frågor i enkäten framkom att det fanns två män och två kvinnor som i flera frågor beskrev sin försäljning av sex, även om de svarat nej på den direkta frågan. När man räknar in dessa personer till sexsäljare utgör de 2 % av männen och 1,6 % av kvinnorna.

[56] Här är det viktigt att notera att det interna bortfallet är stort, cirka 35 %, i denna fråga. Detta har förmodligen att göra med att frågan uppfattas som känslig även om man kan svara nej på frågan.

De fyra männen som uppger att det har sålt sexuella tjänster har sålt till kvinnor och de fem kvinnor som uppger att de har sålt sex har sålt till män. Vid det senaste försäljningstillfället hade kontakten huvudsakligen tagits inomhus: på restaurang, pub, klubb, dansställe, hos vänner eller bekanta eller på arbetsplats. I något fall togs kontakten på gatan respektive annan utemiljö. En person uppger att kontakten togs genom internet. Ingen kontakt togs genom tidningar eller tidskrifter.

Antalet personer som uppger att de har sålt sex är relativt litet vilket kräver stor försiktighet i tolkningar. Med detta i åtanke kan man konstatera att kontakterna verkar ske mest i inomhusformer. Detta var också fallet i början av nittiotalet (Kuosmanen 1992). Kontaktskapandet genom internet verkar ännu inte ha blivit så vanligt. Samtidigt är det viktigt att notera att när det gäller de 7 % av respondenterna i studien som någon gång fått förfrågan om de vill sälja sex, har detta i 9 % av fallen skett genom internet. För ungdomar som använder sig mycket av internet är detta kontaktsätt ännu vanligare (Abelsson & Hulusjö 2008).[57]

En fråga som ställdes i undersökningen var hur aktuella dessa erfarenheter var. Det var tre män och en kvinna som sålt sex under de senaste tolv månaderna. Tre kvinnor har dessa erfarenheter för mer än tolv månader, men mindre än fem år sedan. En man hade sålt sex för mer än fem men mindre än tio år sedan. Och två män och tre kvinnor har dessa erfarenheter för mer än tio år sedan.

Angående antalet gånger männen har tagit betalt för sex fördelar det sig på följande sätt bland de fyra männen som svarat på frågan: en gång, två gånger, tjugo gånger och femtio gånger. Bland de fem kvinnorna som svarat på frågan är frekvensen följande: en gång, fem gånger, tio gånger, och två kvinnor har sålt femtio gånger.

När det gäller lagens påverkan på försäljningen säger en man och en kvinna att de har slutat på grund av lagen. En kvinna svarar att hon börjat sälja sex i mer osynliga former. De övriga uppger att lagen inte har påverkat dem när det gäller försäljning av sex.

[57] Genom internet har kommunikationen mellan olika parter i prostitutionen ökat avsevärt. Prostitutionssidor kan till exempel fungera som ”konsumentupplysning” för kunderna (Kuosmanen 2006).

3.7 Sammanfattning och diskussion

Syftet med denna undersökning har varit att studera svenska kvinnors och mäns attityder till och eventuella erfarenheter av prostitution, med fokus på sexköpslagen som trädde i kraft den 1 januari 1999.

Studien visar att drygt 70 % vill behålla sexköpslagen. I denna, och i många andra frågor i studien, finns relativt stora skillnader mellan könen. Även om majoriteten av män (60 %) vill behålla lagen, är andelen kvinnor ännu högre (79 %). Det är framförallt de allra yngsta i studien som stödjer lagen. Dessa köns- och generationsskillnader framträder även i SIFO:s studier 1999 och 2002. Genom att jämföra dessa tre undersökningar kan man konstatera att när de unga blir äldre är stödet för sexköpslagen inte riktigt lika starkt, som bland den nya unga generationen. Även bland ungdomarna är det främst kvinnorna som försvarar lagen.

Viljan att behålla sexköpslagen är något större bland dem som är svenskfödda (70 %) än bland dem som är födda i andra länder (54 %). Även bland utlandsfödda är det främst kvinnorna som försvarar lagen, men fortfarande endast på samma nivå som de svenska männen.

De svenska kvinnorna är dock inte en homogen grupp. Bland dem som har den högsta utbildningen vill 83 % behålla sexköpslagen, medan andelen är 63 % bland dem med kortast utbildning. Det intressanta är att liknande skillnader inte finns bland männen. Detta kan ha att göra med att männen, oavsett utbildningsnivå, känt sig mindre delaktiga i processen som ledde till kriminalisering.

Angående fängelsestraffet för sexköp är det 32 % av männen som vill ta bort denna påföljd, medan det bara är 12 % av kvinnorna som har denna åsikt. 23 % av männen och 46 % av kvinnorna vill förlänga straffet, som för närvarande är maximalt sex månader i fängelse.

När det gäller försäljning av sex kan man konstatera att 59 % är för att kriminalisera även denna verksamhet. Även i denna fråga skiljer sig åsikterna åt mellan männen (49 %) och kvinnorna (66 %). I enkäten efterfrågades också respondenternas erfarenheter av att köpa sex. På en direkt fråga svarade 8 % (34) av männen och en kvinna att de hade denna erfarenhet. I jämförelse med Månssons undersökning från 1996, där 13,6 % av männen uppgav att de hade denna erfarenhet, har det skett en minskning. Frågan är om det skett en verklig minskning av antalet män som köper eller om det handlar om något annat. I denna undersökning har jag

till exempel mer explicit fokus på det i lag reglerade sexköpet, det vill säga sex med fysisk beröring, än i 1996 års studie. Men det kan också handla om att man inte vill svara på dessa frågor på grund av att sexköp numera är kriminaliserat. För att närma sig frågan om det handlar om en verklig reducering av andelen sexköpare bör man göra fler befolkningsbaserade undersökningar.

En intressant fråga i detta sammanhang handlar om och isåfall hur sexköpslagen eventuellt har påverkat inträdet på prostitutionsmarknaden. Av respondenterna är det 20 % som tror att sexköparna har minskat på grund av lagen, 37 % tror att de har ökat och 43 % tror att de är lika många som innan lagens tillkomst. När det gäller de med erfarenhet av sexköp svarar fem män att de slutat köpa på grund av lagen, två uppger att de minskat på sexköpen och en svarade att han numera köper sex i mer osynliga former än tidigare. I detta sammanhang är det viktigt att konstatera att hälften av männen hade sin senaste köperfarenhet före lagens tillkomst 1999.

En kvinna svarar på en direkt fråga att hon har betalat för sex. I SIFO:s undersökning 1999 var det något under 1 % av 515 intervjuade kvinnor som uppgav att de hade betalat för sex.

Det var fyra män (1,4 % av männen) och fem kvinnor (1,1 % av kvinnorna) som uppgav att de har sålt sexuella tjänster. Männen hade sålt sex till kvinnor och kvinnorna till män. En man och en kvinna uppger att de slutat sälja sex på grund av sexköpslagen. I denna och i många andra statistiska studier om försäljning av sex är andelen män högre än andelen kvinnor. I Månssons studie från 1996 var männens andel 0,5 % och kvinnornas 0,2 %. Månsson hänvisar också till en finsk studie från 1992, där forskarna kom fram till att 0,2 % av kvinnorna och 1,5 % av männen hade tagit emot betalning för sexuella tjänster.

Svedin & Priebe (2004) gjorde en enkätundersökning bland artonåriga svenska ungdomar och kom fram till att 1,8 % av pojkarna och 1 % av flickorna hade erfarenhet av att ha tagit betalt för någon typ av sexuell tjänst, vilket innefattar även tjänster utan fysisk beröring. De gjorde också en genomgång av nordisk forskning. I en norsk befolkningsbaserad undersökning 1992 fann man att 1 % av männen och 0,6 % av kvinnorna hade sålt sexuella tjänster. När det gäller ungdomars erfarenheter i Norge fann man i en studie i Oslo, bland 14–17 åringar, att 2,1 % av pojkarna

och 0,6 % av flickorna hade sålt sexuella tjänster under de senaste tolv månaderna.

I en undersökning av Abelsson & Hulusjö i Västsverige (2008) framkom att 11,4 % av pojkarna och 7,4 % av flickorna hade erfarenhet av att sälja olika typer av sexuella tjänster. Författarna menar dock att dessa stora andelar har med själva metoden, internetbaserad enkät, att göra.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att i alla dessa undersökningar är andelen män som har erfarenhet av att sälja sex större än andelen kvinnor. Detta är dock ett föga uppmärksammat fenomen när det gäller såväl forskning som myndigheters intresse för frågan. I dessa sammanhang ligger inte sällan fokus på den heterosexuella prostitutionen med männen som köpare och kvinnorna som säljare av sex.[58]

Vad skall man dra för ytterligare slutsatser av denna undersökning? En av dessa är att bortfallet kan vara relativt stort när det gäller den här typen av känsliga frågeområden. Bortfallsanalysen visar att det är kvinnorna och framförallt de högutbildade kvinnorna som hellre än männen och de lågutbildade kvinnorna, som vill delta i detta sammanhang. Även olikheterna i svaren ger vid handen att skiljelinjer mellan könen är intressanta att beakta. Förmodligen handlar det om att stödet för lagen är störst bland dem som också har initierat och verkat för frågan, bland dessa finns högutbildade kvinnor och flera olika kvinnoorganisationer. Även många män har gett stöd åt denna process. I resultaten från undersökningen framkommer emellertid att stödet för lagen inte är lika utbrett bland männen som bland kvinnorna. Detta har förmodligen att göra med att även om lagen till det yttre är könsneutral kan den uppfattas som enbart riktad mot männen, inte bara som individer utan även som kollektiv. Här kan man dra paralleller till den diskussion som även finns om våldet mot kvinnorna, där förklaringsmodellerna pendlar mellan könsmaktsperspektivet och individuella orsakssamband (se bl.a. Kwarnmark & Tidefors Andersson 1999, Lundgren m.fl. 2001). En intressant fråga i enkäten handlar om att majoriteten av respondenterna även skulle vilja kriminalisera försäljningen av sexuella tjänster. Framförallt har kvinnorna denna åsikt. Detta tyder på att man inte ser prostitution som ett fenomen där den som efterfrågar tjänsten är den ende skyldige, utan vill även lägga ansvaret på den som säljer tjänster och genom detta komma åt prostitution som fenomen.

[58] Se vidare diskussion om homosexuell prostitution i Sirings kapitel.

Som ovan har diskuterats finns det få undersökningar i Sverige om prostitution efter sexköpslagens tillkomst. För att förstå hur detta fält har påverkats av lagstiftningen behövs flera befolkningsbaserade, statistiska, undersökningar. Men även olika typer av kvalitativa studier, bland annat genom intervjuer med olika parter i prostitution, är viktiga i detta sammanhang. I dessa studier bör man inte bara fokusera på en prostitutionsform, den där männen är köpare och kvinnor säljare av sex, utan mer öppet närma sig detta föränderliga och komplexa område.

Referenser

Abelsson, J., & Hulusjö, A. (2008). I sexualitetens gränstrakter – en studie av ungdomar i Göteborg med omnejd som säljer och byter sexuella tjänster. Göteborg: Göteborgs stad resursförvaltning.

Atchison, C., Fraser, L., & Lowman, J. (1998). Men who buy sex: Preliminary Findings of an Exporatory Study. I: (red.) J. E. Elias, V. L Bullough, V. Elias, V., & J. Elders, (1998), Prostitution. On Whores, Hustlers and Johns. New York: Prometheus Books.

Bryman, A. (1997). Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning. Lund: Studentlitteratur.

Cheng, S-L. (2000). Assuming Manhood: Prostitution and Patriotic Passions in Korea. East Asia: An International Quarterly. Vol 18, Issue 4, p. 40–79.

Hedlund, E. (1999). Män med sexuell beroendeproblematik. Stockholm: Carlsson.

Häkkinen, A. (1995). Rahasta vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Helsinki: Otava.

Kuosmanen, J. (1992). ARENA-projektet. En studie av inomhusprostitution i Göteborg. Göteborgs stad, Prostitutionsgruppen, rapport.

Kuosmanen, J. (2006). Sex in the city – En studie av köp och försäljning av sexuella tjänster i Jönköping. Jönköping: Luppens kunskapscenter, rapport.

Kwarnmark, E., & Tidefors Andersson, I. (1999). Förövarpsykologi: om våldtäkt, incest och pedofili. Stockholm: Natur och kultur.

Lammi-Takula, J. (1999). Clients of the Sex Industri in Finland – The habitus study, 1995. Helsinki: Council for equality.

Lautrup, C. (2005). ”Det skall ikke bare være en krop mod krop-opplevelse…” En sociologisk undersøgelse om prostitutionskunder. Køpenhavn: VFC Socialt Udsatte.

Lewin, B. (red.) (1996). Sex i Sverige - om sexuallivet i Sverige 1996. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.

Lundquist, T. (1982). Den disciplinerade dubbelmoralen. Studier i den reglementerade prostitutionens historia i Sverige

1859–1918. Göteborg: Meddelanden från Historiska institutionen, nr: 23.
Lundgren, E. Heimer, G. Westerstrand, J., & Kalliokoski A-E. (2001). Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning. Stockholm: Fritzes.
Mannheim, K. (1952). The Sociologigal Problem of Generations. I: (red.) P. Kecskemetic, Essays on the sociology of knowledge. International library of sociology and social reconstruction. London
Marttila, A-M. (2008). Intersektion of Gender, Sexuality and Ethnicity: A study of Finnish Male Clients of Transnational Prostitution.
Månsson, S-A. (1996). Den köpta sexualiteten (preliminär rapport). I: Lewin, B. (red.), Sex i Sverige - om sexuallivet i Sverige 1996. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
Sandell, G., Pettersson, E., Larsson, J., & Kuosmanen, J. (1996). *Könskparna - varför går män till prostituerade.* Stockholm: Natur och Kultur.
Sanders, T. (2008). Paying for pleasure. Men who Buy Sex. Cullompton, Devon: Willan publishing.
SIFO (1999). http://www.research-int.se/Public/Reports/Index.aspx
SIFO (2002). http://www.research-int.se/Public/Reports/Index.aspx
Sirkkilä, H. (2005). Elättäjyyttä vai erotiikkaa. Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisen naisen kanssa? Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Reseach: 268.
SOU 1995:15. Könshandeln. Betänkande av 1993 års prostitutionsutredning.
SOU (2001:14). Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor. Betänkande av 1998 års Sexualbrottskommité. Stockholm: Frizes.
Socialstyrelsen (2000). Kännedom om prostitution 1998–1999. Stockholm: Sosialstyrelsen, rapport 2000:5
Socialstyrelsen (2004). Kännedom om prostitution 2003. Stockholm: Socialstyrelsen, rapport.
Socialstyrelsen (2007). Kännedom om prostitution 2007. Stockholm: Socialstyrelsen, rapport.
Svedin, C. G., & Priebe, G. (2004). Ungdomars sexualitet – attityder och erfarenheter. – Att sälja sex mot ersättning. Stockholm: SOU 2004:71

.

1. Sammanfattning

På uppdrag av de nordiska jämställdhetsministrarna (MR-JÄM) har Nordiskt institut för kunskap om kön (NIKK) genomfört forskningsprojektet ”Prostitution i Norden”. Syftet med projektet har varit att beskriva, belysa och analysera situationen avseende prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Norden. Fil.dr. Charlotta Holmström och dr.polit May-Len Skilbrei har varit projektledare och elva nordiska forskare, från olika discipliner och samtliga nordiska länder, har varit engagerade i projektet. Arbetet har tagit sin utgångspunkt i tre problemområden: (1) Förekomst och omfattning av prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Norden, (2) rättslig hantering och sociala insatser riktade mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Norden, samt (3) attityder och förhållningssätt till prostitution och människohandel för sexuella ändamål i de nordiska länderna. I det följande sammanfattas de viktigaste resultaten med utgångspunkt i dessa tre problemområden.

Prostitutionsmarknaden är idag differentierad och den största delen av prostitutionen i de nordiska länderna antas äga rum inomhus. Samtidigt är de uppskattningar som presenteras i stor utsträckning baserade på observationer och registreringar av den synliga gatuprostitutionen. Ökningen av antalet utländska kvinnor i prostitution, av personer som annonserar på Internet och av människohandelsärenden har gjort att polis och sociala myndigheter har problem med att överblicka utbredningen. Det är även svårt att bedöma hur många som har fallit offer för människohandel till de nordiska länderna eftersom det finns uppenbara brister i sättet att beräkna antalet offer. I första hand baseras uppskattningarna på antalet rättsfall och/eller på uppgifter inhämtade från socialarbetare eller andra organisationer. Det är också svårt att avgöra vad som är att betrakta som människohandelsärenden och vad som inte är det. Gränsdragningen mellan prostitution och människohandel skiljer sig åt mellan länderna. Hur kun-

skap kring förekomst och omfattning genereras inom de olika länderna varierar således. Framförallt handlar denna skillnad om vem som räknar och hur man räknar när man uppskattar antalet personer i prostitution och antalet personer som blivit offer för människohandel för sexuella ändamål. I rapporten konkluderas att kunskap om omfattning och förekomst av prostitution och människohandel är tydligt begränsad och präglas av det specifika sammanhang uppgifterna samlas in i. Kunskapen om gatuprostitutionens omfattning är större än den gällande andra prostitutionsformer som är mindre synliga och tillgängliga. Detta beror delvis på att den kunskap som finns skapas i relation till sociala insatser och socialt arbete och även i viss utsträckning till polisens arbete. De personer som av olika anledningar inte kommer i kontakt med dessa instanser finns inte med i uppskattningarna. Kunskapen är också tydligt kopplad till storstadsregioner. Hur det ser ut i andra delar av länderna är mindre känt.

Den rättsliga hanteringen av prostitution och människohandel i Norden präglas av att de nationella prostitutionsmarknaderna har genomgått förändringar under de senaste tio åren. Framförallt handlar dessa förändringar om att antalet utländska kvinnor har ökat. Sedan millennieskiftet har antalet kvinnor från Östeuropa ökat på den inhemska prostitutionsmarknaden både i Norge och i Finland. Idag utgör kvinnor från Östeuropa en fortsatt stor del av den finska prostitutionsmarknaden. Situationen i Norge har emellertid förändrats. Under de senaste tre åren har ett stort antal kvinnor från Nigeria uppmärksammats i prostitutionen. År 2007 utgjorde de 30 % av de kvinnor som socialarbetare var i kontakt med i prostitutionen. En ny stor grupp på den norska prostitutionsmarknaden är kvinnor från Bulgarien. I Danmark beräknas att cirka 45 % av kvinnorna i prostitution är utländska. Även här kommer kvinnorna från Östeuropa och Västafrika, men också från Sydamerika och Sydostasien, i synnerhet från Thailand. I Sverige är situationen en annan. Även om transnationell prostitution från ett flertal länder förekommer, framför allt från Östeuropa, har inte stora grupper av utländska kvinnor etablerat sig på den synliga prostitutionsmarknaden på samma vis som i Norge, Finland och Danmark. Även för situationen på Island har de senaste tio åren inneburit förändringar. Frågor om prostitution och misstänkt förekomst av människohandel har uppmärksammats, bland annat i anslutning till stripteasebarer. Dock vet man väldigt lite om prostitutionens omfattning på Island. Utvecklingen har således inte varit den samma i de nordiska länderna,

men frågan har stått högt på den offentliga agendan. Den mest centrala frågan har varit lagstiftning.

Prostitutionslagstiftningen inom Norden visar prov på stor variation. I Sverige förbjöds sexköp 1999 och på Island var det fram till så sent som 2007 förbjudet att försörja sig genom sexförsäljning. I alla länderna råder förbud mot koppleriverksamhet, men hur prostitution definieras och vilka former för organisering och utnyttjande av andras prostitution som räknas som koppleri varierar. Avseende människohandel för sexuella ändamål har samtliga nordiska länder instiftat förbud. Även om förebyggande åtgärder och bekämpande av människohandel har hög prioritet i alla nordiska länder skiljer sig utformningen av lagen något åt. Handlingsplaner som syftar till prevention och skydd av offer för människohandel har formulerats och implementerats i flera länder. När det gäller sociala insatser har dessa i första hand utformats med sikte på den nationella prostitutionen.

Mot bakgrund av det ökande antalet kvinnor i transnationell prostitution framkommer nya behov som kräver förändringar i de nordiska ländernas sociala och rättsliga insatser. I Norden har prostitution länge betraktats som ett socialt problem som bör hanteras genom socialpolitiska åtgärder. Samtidigt är synen på prostitution olika. Medan man i Sverige länge har betonat jämställdhetsfrågan i relation till prostitution och människohandel har denna fråga inte hanterats på samma vis i Norge eller Danmark. På senare år har emellertid frågan om kriminalisering av sexköpare kommit upp på agendan i Norge och Danmark, men nu mot en annan bakgrund än den svenska: den ökande transnationella prostitutionen. I Finland lyfts både frågan om jämställdhet och behovet av gränskontroll och hantering av det ökade antalet utländska kvinnor i prostitution upp i diskussionen om kriminalisering av sexköpare.

Ideologin bakom de sociala insatser som erbjuds i de nordiska länderna skiljer sig åt. Medan man i Sverige i första hand inriktar de sociala insatserna mot att få kvinnor och män ut ur prostitutionen är de sociala insatserna i Norge, Danmark och även i Finland i första hand inriktade på skadereduktion. Samtidigt visar studierna i projektet att det även finns skillnader inom länderna mellan olika organisationer och verksamheter. Dessa skillnader visar sig däremot inte ha särskilt stor betydelse i det praktiska arbetet. Snarare kan de olika hållningarna och inriktningarna fungera kompletterande.

Projektets tredje delsyfte har varit att kartlägga och beskriva attityder och föreställningar om prostitution och människohandel för sexuella ändamål bland män och kvinnor i de nordiska länderna. Uppgiften har hanterats på olika sätt av forskarna i de olika länderna. I Sverige genomfördes en surveryundersökning som syftar till att kartlägga attityder och förhållningssätt till sexköpslagen och erfarenheter av att köpa och sälja sex. Övriga forskare i projektet har inte haft möjligheter att genomföra egna attitydundersökningar. Empiriskt material samlades i första hand in genom kvalitativa studier. När det gäller attityder och förhållningssätt till prostitution visar den svenska kartläggningen att stödet för den svenska sexköpslagen är stort i Sverige. Samtidigt visar samma studie att den svenska allmänhetens tilltro till att lagen har haft effekt på prostitutionens omfattning är ganska liten. Över hälften av de tillfrågade uppger även att de tycker att man bör kriminalisera sexsäljare. I projektets kvalitativa studier har fokus legat på hur människor resonerar kring prostitution och vilka teman som framställs som mest relevanta. I flera av studierna framträder en syn på frågan om prostitution och människohandel för sexuella ändamål som ett rättsligt problem snarare än ett socialt och/eller jämställdhetsproblem. Parallellt med jämställdhetsargument och engagemang i sociala frågor framställs således frågan om prostitution som en rättslig fråga – som en fråga om ordning och om gränskontroll. I diskussionen om människohandel för sexuella ändamål framträder också frågan om organiserad brottslighet fram som ett tydligt tema. I projektet tolkas detta som ett uttryck för en pågående *förrättsligandeprocess* där samhällets fokus på prostitution som en social fråga och ett socialt problem flyttas till att bli en rättslig fråga och ett rättsligt problem.

2. Tiivistelmä

Pohjoismainen tasa-arvotiedon keskus (NIKK) on pohjoismaiden tasa-arvoministereiden (MR-JÄM) tehtävänannon pohjalta toteuttanut tutkimusprojektin ”Prostituutio Pohjoismaissa”. Projektin tavoitteena on ollut kuvailla, valaista ja analysoida prostituution ja seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautuneen ihmiskaupan tilannetta Pohjoismaissa. Projektinjohtajina ovat toimineet fil. tri. Charlotta Holmström sekä valt. tri. May-Len Skilbrei, ja projektiin on osallistunut yksitoista pohjoismaista tutkijaa eri tieteenaloilta ja kaikista Pohjoismaista. Työn lähtökohtina on ollut kolme ongelma-aluetta: (1) Prostituution ja seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautuneen ihmiskaupan esiintyminen ja laajuus Pohjoismaissa, (2) prostituution ja seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautuneen ihmiskaupan oikeudellinen käsittely ja niihin kohdistetut sosiaaliset toimenpiteet Pohjoismaissa sekä (3) prostituutioon ja seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautuneeseen ihmiskauppaan kohdistuvat asenteet ja suhtautuminen Pohjoismaissa. Näiden kolmen ohjelma-alueen pohjalta tiivistämme tärkeimmät tulokset alla.

Prostituutiomarkkinat ovat nykyään eriytyneet, ja suurimman osan Pohjoismaissa tapahtuvasta prostituutiosta oletetaan nykyään tapahtuvan sisätiloissa. Samanaikaisesti kuitenkin esitetyt arviot perustuvat paljolti näkyvään katuprostituutioon perustuviin havaintoihin ja kirjauksiin. Ulkomaalaisten naisten lukumäärän lisääntyminen, Internet-ilmoitusten laajentunut käyttö ja lisääntynyt ihmiskauppa ovat vaikeuttaneet poliisin ja sosiaaliviranomaisten mahdollisuuksia arvioida levinneisyyttä. On myös vaikeaa arvioida, moniko on tullut Pohjoismaihin ihmiskaupan uhrina, sillä uhrien lukumäärän laskutavoissa on ilmeisiä puutteita. Arviot perustuvat ensisijaisesti oikeustapausten lukumäärään ja/tai sosiaalityöntekijöiltä sekä muilta yhteisöiltä saatuihin tietoihin. On myös vaikeuksia määritellä, mitä asioita tulee kohdella ihmiskauppa-asioina ja mitä ei. Rajanveto prostituution ja ihmiskaupan välillä vaihtelee maittain. Eri maiden välillä on siis eroja siinä,

kuinka tietoja esiintymisestä ja laajuudesta tuotetaan. Erot riippuvat etupäässä siitä, kuka laskee ja miten lasketaan arvioitaessa prostituutioon osallistuneita ja seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautuneen ihmiskaupan uhreiksi joutuneita ihmisiä. Raportin johtopäätös on, että tiedot prostituution ja ihmiskaupan esiintymisestä ovat selvästikin rajoittuneita, ja niitä leimaavat ne erityistilanteet, joissa tietoja on kerätty. Katuprostituution esiintymisestä on enemmän tietoja kuin muista vähemmän näkyvistä ja tilapäisemmistä prostituution muodoista. Tämä johtuu osittain siitä, että olemassa oleva tieto muotoutuu suhteessa sosiaalisiin toimenpiteisiin ja sosiaalityöhön sekä jossain määrin myös suhteessa poliisin työhön. Henkilöt, jotka eri syistä eivät ole olleet tekemisissä näiden tahojen kanssa, eivät arvioista löydy. Tietoja on selkeästi eniten suurkaupunkialueilta. Tilanne on vähemmän tunnettu muissa maan osissa.

Prostituution ja ihmiskaupan oikeudellista käsittelyä Pohjoismaissa leimaa se, että kansalliset prostituutiomarkkinat ovat muuttuneet kymmenen viime vuoden aikana. Ennen kaikkea näissä muutoksissa on kyse siitä, että ulkomaalaisten naisten määrä on kasvanut. Itä-Euroopasta tulevien naisten määrä kotimaan prostituutiomarkkinoilla on vuosituhannen vaihteen jälkeen kasvanut sekä Norjassa että Suomessa. Nykyään Itä-Euroopasta tulevat naiset muodostavat suuren osan Suomen prostituutiomarkkinoista. Tilanne Norjassa on kuitenkin muuttunut. Kolmen viime vuoden aikana on suuren määrän nigerialaisia naisia havaittu osallistuvan prostituutioon. Vuonna 2007 heitä oli 30 % kaikista niistä naisista, joiden kanssa sosiaalityöntekijät olivat tekemisissä prostituution yhteydessä. Uusi suuri ryhmä Norjan prostituutiomarkkinoilla ovat bulgarialaiset naiset. Tanskassa arvioidaan, että noin 45 % prostituutioon osallistuvista naisista on ulkomaalaisia. Myös sinne tulee naisia Itä-Euroopasta ja Länsi-Afrikasta, muuta myös Etelä-Amerikasta sekä Kaakkois-Aasiasta, erityisesti Thaimaasta. Ruotsissa tilanne on toinen. Vaikka sielläkin on useista maista, etenkin Itä-Euroopasta, peräisin olevia prostituoituja ei siellä Norjan, Suomen ja Tanskan tavoin esiinny näkyvillä prostituutiomarkkinoilla vakiintuneesti suuria ulkomaalaisten naisten ryhmiä. Myös Islannin tilanteessa on kymmenen viime vuoden aikana tapahtunut muutoksia. Maassa on kiinnitetty huomiota prostituutioon ja epäiltyyn ihmiskauppaan, muun muassa striptease-baarien yhteydessä. Silti prostituution esiintymisestä Islannissa tiedetään varsin vähän. Kehitys ei siis ole ollut samanlaista kaikissa Pohjoismaissa, mutta kysymys on ollut laajasti esillä julkisessa keskustelussa. Keskeisin kysymys

on ollut lainsäädäntö. Prostituutiolainsäädäntö Pohjoismaissa osoittautuu erittäin vaihtelevaksi. Ruotsissa kiellettiin seksin ostaminen vuonna 1999, ja Islannissa oli niinkin myöhään kuin vuoteen 2007 asti kiellettyä elättää itsensä seksiä myymällä. Kaikissa maissa on voimassa parituskielto, mutta se, miten prostituutio määritellään ja millaiset organisoitumisen muodot ja toisen ihmisen prostituoimisesta hyötyminen lasketaan paritukseksi, vaihtelee. Seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautuneen ihmiskaupan suhteen kaikki Pohjoismaat ovat säätäneet kiellon. Vaikka ehkäisevät toimenpiteet ja ihmiskaupan vastainen taistelu ovat korkealla sijalla kaikissa Pohjoismaissa, eroavat lakimuotoilut jossain määrin toisistaan. Ehkäisyyn ja ihmiskaupan uhrien suojeluun tähtääviä toimintasuunnitelmia on suunniteltu ja otettu käyttöön monissa maissa. Sosiaalisten toimenpiteitten suhteen suunnitelmat on etupäässä laadittu kansallista prostituutiota silmälläpitäen.

Kansainvälisen prostituution lisääntyminen tuo uusia haasteita, mikä edellyttää muutoksia Pohjoismaiden sosiaalisissa ja oikeudellisissa toimissa. Pohjoismaissa prostituutiota on jo pitkään pidetty sosiaalisena ongelmana, joka pitää hoitaa sosiaalipoliittisin toimin. Samaan aikaan suhtautuminen prostituutioon vaihtelee. Siinä missä Ruotsissa on pitkään korostettu sukupuolten välistä tasa-arvoa prostituution ja ihmiskaupan yhteydessä, ei tätä kysymystä ole käsitelty samalla tavoin Norjassa tai Ruotsissa. Näissä maissa on sitä vastoin viime vuosina noussut asialistalle seksin ostamisen kriminalisointi, mutta taustalla on kasvava kansainvälinen prostituutio, pikemminkin kuin tasa-arvokysymys. Suomessa on seksin oston kriminalisoimisesta käytävään keskusteluun nostettu mukaan sekä tasa-arvokysymys että rajavalvonnan tarve ja prostituution parissa toimivien ulkomaisten naisten kasvava määrä.

Tarjottavien sosiaalisten toimenpiteiden ideologiset taustat eroavat eri Pohjoismaissa toisistaan. Siinä missä Ruotsissa keskitytään etupäässä sosiaalisiin toimenpiteisiin miesten ja naisten saamiseksi pois prostituution parista, on sosiaaliset toimenpiteet Norjassa, Tanskassa ja myös Suomessa suunnattu pääosin vahinkojen minimoimiseen. Projektin tutkimukset osoittavat samanaikaisesti, että eroja löytyy myös maiden sisällä eri yhteisöjen ja toimijoiden välillä. Näillä eroilla ei kuitenkaan näytä olevan erityisen suurta merkitystä käytännön työssä. Pikemminkin eri suuntaukset ja kannat voivat täydentää toisiaan.

Projektin kolmantena osatavoitteena oli kartoittaa ja kuvailla prostituutioon ja seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautuneeseen ihmiskauppaan

kohdistuvia asenteita ja käsityksiä miesten ja naisten keskuudessa Pohjoismaissa. Tutkijat ovat selvittäneet tätä tehtävää eri maissa eri tavoin. Ruotsissa toteutettiin haastattelututkimus, missä pyrittiin kartoittamaan suhtautumista ja asenteita seksinostolakiin sekä kokemuksia seksin ostosta ja myynnistä. Muilla projektiin osallistuneilla tutkijoilla ei ole ollut mahdollisuutta tehdä omia asennetutkimuksia. Empiiristä materiaalia on kerätty etupäässä kvalitatiivisten tutkimusten kautta. Mitä tulee suhtautumiseen ja asenteisiin prostituutiota kohtaan, osoittaa ruotsalaiskartoitus sen, että tuki seksinostolaille on Ruotsissa suurta. Samaan aikaan sama tutkimus osoittaa Ruotsin kansan luottamuksen varsin pieneksi siihen, että lailla olisi ollut vaikutusta prostituution laajuuteen. Yli puolet vastaajista ilmoitti kannattavansa myös seksin myynnin kriminalisoimista. Projektin kvalitatiivisissa tutkimuksissa on keskitytty siihen, millaista keskustelua prostituutiosta käydään ja mitkä teemat korostuvat keskustelussa. Useissa tutkimuksissa prostituutio ja seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautunut ihmiskauppa näyttäytyy pikemminkin oikeudellisena ongelmana kuin sosiaalisena ja/tai tasa-arvo-ongelmana. Tasa-arvoargumenttien ja sosiaalisten kysymysten rinnalle nostetaan siis esiin kysymys prostituutiosta oikeudellisena kysymyksenä – kuten järjestys- ja rajavalvontakysymyksenä. Keskustelussa seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautuneesta ihmiskaupasta nostetaan selkeänä teemana esiin myös järjestäytynyt rikollisuus. Projektissa sitä tulkitaan ilmauksena meneillään olevasta *oikeudellistamisprosessista*, jossa yhteiskunnallinen painopiste prostituutiosta muuttuu siten, että sitä aletaan pitää sosiaalisen kysymyksen ja sosiaalisen ongelman sijaan enemmän oikeudellisena kysymyksenä ja oikeudellisena ongelmana.

3. Útdráttur

Norræna kvenna- og kynjarannsóknastofnunin (NIKK) framkvæmdi rannsóknarverkefnið »Vændi á Norðurlöndum« að beiðni norrænu jafnréttismálaráðherranna (MR-JÄM). Markmið verkefnisins var að varpa ljósi á stöðu vændis og kynlífstengds mansals á Norðurlöndunum. Fil.dr. Charlotta Holmström og dr.polit. May-Len Skilbrei leiddu verkefnið en ellefu fræðimenn úr ýmsum greinum og frá öllum norrænu ríkjunum tóku þátt í verkefninu. Í verkefninu var sjónum beint að þremur þáttum: (1) tíðni og umfangi vændis og kynlífstengds mansals, (2) réttarfarslegum og félagslegum úrræðum gegn vændi og kynlífstengdu mansali og (3) viðhorfum og afstöðu til vændis og kynlífstengds mansals á Norðurlöndunum. Hér á eftir verður greint frá helstu niðurstöðum rannsóknarinnar:

Vændismarkaðurinn er í dag margþættur og er gert ráð fyrir að vændi á Norðurlöndum fari aðallega fram innandyra. Engu að síður eru þær tölur sem fram koma í skýrslunni að miklu leyti byggðar á athugunum og skráningu á sýnilegu götuvændi. Fjölgun hefur orðið á erlendum vændiskonum, fólki sem auglýsir í gegnum veraldarvefinn og mansalsmálum og torveldar það lögreglu- og félagsmálayfirvöldum að meta umfangið. Þá er erfitt að áætla fjölda þeirra sem orðið hafa fórnarlömb mansals til Norðurlandanna vegna þess að matsaðferðum er greinilega ábótavant. Tölurnar byggjast fyrst og fremst á fjölda dómsmála og/eða upplýsingum frá starfsfólki félagsþjónustu eða frjálsra félagasamtaka. Einnig er erfitt að skera úr um hvenær um mansal er að ræða og hvenær ekki. Mörkin sem dregin eru milli vændis og mansals eru mismunandi eftir ríkjum. Þá er munur á því hvernig upplýsinga er aflað á tíðni og umfangi vændis og mansals. Munurinn felst aðallega í því hvaða aðili það er sem metur og hvernig fjöldi einstaklinga í vændi og fjöldi fórnarlamba kynlífstengds mansals er áætlaður. Niðurstaða skýrslunnar er að lítið sé vitað um tíðni og umfang vændis og mansals og að sú þekking sem fyrir liggur sé mismunandi eftir

því í hvaða samhengi upplýsinganna var aflað. Meira er vitað um umfang götuvændis en um ósýnilegri og óaðgengilegri birtingarmyndir vændis. Ástæðan er meðal annars sú að tiltæk vitneskja hefur fengist í tengslum við félagsleg úrræði og við störf lögreglunnar. Einstaklingar sem einhverra hluta vegna hafa ekki verið í sambandi við þessa aðila eru því ekki taldir með. Þekkingin einskorðast einnig greinilega við stærri borgir á meðan minna er vitað um aðra landshluta.

Meðferð vændis og mansals í dómskerfinu á Norðurlöndum ber merki um að breytingar hafi orðið á vændismarkaði í löndunum á undanförnum tíu árum. Breytingarnar felast aðallega í að konum ef erlendum uppruna hefur fjölgað. Frá aldamótum hefur konum frá Austur-Evrópu fjölgað á vændismarkaði í Noregi og Finnlandi. Enn í dag eru konur frá Austur-Evrópu fjölmennar á finnskum vændismarkaði. Í Noregi hafa hins vegar orðið breytingar og á undanförnum þremur árum hefur orðið vart við mikinn fjölda vændiskvenna frá Nígeríu. Árið 2007 námu þær 30% þeirra vændiskvenna sem starfsfólk félagsþjónustunnar hafði afskipti af. Fjölmennur hópur kvenna á norskum vændismarkaði kemur nú frá Búlgaríu. Í Danmörku er talið að u.þ.b. 45% vændiskvenna séu af erlendum uppruna. Þar í landi er einnig að finna konur frá Austur-Evrópu og Vestur-Afríku en jafnframt frá Suður-Ameríku og Suðaustur-Asíu, einkum Taílandi. Í Svíþjóð horfir þetta öðru vísi við. Þrátt fyrir að þar séu dæmi um vændiskonur frá ýmsum öðrum ríkjum, einkum frá Austur-Evrópu, hafa fjölmennir hópar erlendra kvenna ekki haslað sér völl á sýnilegum vændismarkaði eins og gerst hefur í Noregi, Finnlandi og Danmörku. Þá hefur ástandið á Íslandi breyst á síðustu tíu árum. Þar hefur athyglin beint að vændi og grun um mansal, meðal annars í tengslum við nektardansstaði. Þó er afar lítið vitað um umfang vændis á Íslandi. Þróunin hefur því verið mismunandi í norrænu ríkjunum en alls staðar hefur hún verið á dagskrá í opinberri umræðu. Einkum hefur lagasetningin verið í brennidepli en vændislöggjöfin er mjög mismunandi á Norðurlöndunum. Svíar bönnuðu kaup á vændi árið 1999 og árið 2007 var fellt út ákvæði í íslenskum hegningarlögum um að refsivert væri að stunda vændi sér til framfærslu. Í öllum ríkjunum er bannað að miðla vændi en skilgreining á vændi er mismunandi og eins hvenær litið er á skipulagningu annarra og hagnað þeirra á vændi sem miðlun vændis. Kynlífstengt mansal er bannað á öllum Norðurlöndunum. Þrátt fyrir að mikil áhersla sé lögð á forvarnir og baráttu gegn mansali á öllum Norðurlöndunum eru lagasetningar þar að lútandi nokkuð

mismunandi. Í nokkrum ríkjum hefur framkvæmda-áætlunum um forvarnir og verndun fórnarlamba mansals verið ýtt úr vör. Félagsleg úrræði hafa fyrst og fremst miðast við innlendar vændiskonur.

Vaxandi fjöldi innfluttra kvenna á vændismarkaði kallar á breytt félagsleg og réttarfarsleg úrræði á Norðurlöndunum. Þar hefur löngum verið litið á vændi sem félagslegan vanda sem leysa beri með félagslegum úrræðum. Á sama tíma ríkja mismunandi viðhorf til vændis. Svíar hafa löngum lagt áherslu á jafnréttissjónarmið í umræðunni um vændi og mansal en sömu sögu er ekki að segja um Noreg og Danmörku. Á síðari árum hefur æ meira verið rætt um að gera kaup á vændi refsiverð í Noregi og Danmörku en af öðrum ástæðum en gert var í Svíþjóð, það er, vegna aukins innflutnings á konum til vændis. Í finnskri umræðu um hvort gera eigi kaup á vændi refsiverð ber jafnréttissjónarmið á góma en einnig þörf á landamæragæslu og viðbrögðum við sívaxandi fjölda erlendra kvenna í vændi.

Hugmyndafræði að baki félagslegra úrræða er mismunandi á Norðurlöndunum. Svíar beita félagslegum úrræðum aðallega til þess að fá konur og karla til þess að hætta að stunda vændi en í Noregi, Danmörku og jafnvel í Finnlandi er áhersla lögð á að takmarka skaðann af vændinu. Þá sýna niðurstöður verkefnisins að í hverju landi kennir margra grasa hjá þeim aðilum sem standa að aðgerðum gegn vændi. Þessi munur virðist þó ekki hafa mikil áhrif þegar upp er staðið. Þvert á móti virðast mismunandi afstaða og áherslur bæta hver aðra upp.

Eins og fyrr var nefnt fólst verkefnið einnig í að safna saman og lýsa mismunandi viðhorfum og afstöðu karla og kvenna á Norðurlöndum til vændis og kynlífstengds mansals. Þetta var gert á mismunandi hátt í löndunum. Í Svíþjóð var framkvæmd spurningakönnun á viðhorfum og afstöðu fólks til vændislaganna og reynslu þess af kaupum og sölu á vændi. Hinar þjóðirnar höfðu ekki tök á að framkvæma slíkar viðhorfskannanir. Efni var því aðallega aflað með eigindlegum aðferðum. Sænska könnunin sýnir að *sænsku vændislögin njóta mikils stuðnings í Svíþjóð*. Hún sýnir jafnframt að sænskur almenningur hefur frekar litla trú á að lögin hafi áhrif á umfang vændis. Meirihluti aðspurðra svarar ennfremur að gera beri sölu á vændi refsiverða. Í eigindlegum rannsóknum verkefnisins var áherslan lögð á hugmyndir fólks um vændi og hvað það telur verið aðalatriði málsins. Í mörgum rannsóknum kemur fram að litið er á vændi og kynlífstengt mansal sem réttarfarslegan vanda frekar en að hann sé félagslegur eða snúist um

jafnrétti. Um leið og áhersla er á jafnréttisrök og félagslega þætti er einnig áhersla á að vændi sé réttarfarslegt viðfangsefni – að málið snúist um lög og reglur og landamæragæslu. Í umræðu um kynlífstengt mansal er greinileg áhersla lögð á skipulagða glæpastarfsemi. Í verkefninu er þetta túlkað sem dæmi um breyttar áherslur í skilningi á vændi, það er frá félagslegum vanda til að líta á vændi sem réttarfarslegan vanda og viðfangsefni dómsvalda.

4. Summary

The Nordic Gender Institute, NIKK, has conducted a research project entitled 'Prostitution in the Nordic Countries' on behalf of the Nordic Council of Ministers for Gender Equality (MR-JÄM). The aim of the project was to describe, illuminate and analyse the situation pertaining to prostitution and human trafficking for sexual purposes in the Nordic countries. Dr. Charlotta Holmström and Dr. May-Len Skilbrei headed the project, which comprised eleven Nordic researchers from various disciplines and all the Nordic countries. The work of the project was based on three problem areas: (1) The occurrence and extent of prostitution and human trafficking for sexual purposes in the Nordic countries, (2) the legal treatment of and social measures against prostitution and human trafficking for sexual purposes in the Nordic countries, and (3) attitudes to and notions of prostitution and human trafficking for sexual purposes in the Nordic countries. Below, the main results will be summarised following these three areas.

The current prostitution market is differentiated and it is assumed that most of the prostitution in the Nordic countries occurs indoors. Nevertheless, the estimates presented are largely based on observations and registrations of visible street prostitution. Because of the increased number of foreign women in prostitution, of persons advertising on the Internet and of human trafficking cases, the police and the social authorities find it difficult to get an overview of the actual extent of prostitution. It is also difficult to estimate how many women have fallen victim to the trafficking of humans to the Nordic countries, since there are obvious shortcomings in the methods of counting these. Primarily, the estimates are based on the number of legal cases and/or information retrieved from social workers, or other organisations. Further, it is difficult to judge what are to be regarded as cases of human trafficking and what are not. The distinc-

tion between prostitution and human trafficking varies between the countries. Thus, the generation of data on the occurrence and extent of these phenomena also varies between the countries. The difference particularly pertains as to who is doing the counting, and how, when estimating the numbers of persons in prostitution and the numbers of persons who have fallen victim to human trafficking for sexual purposes. The report concludes that the data on the occurrence and extent of prostitution and human trafficking is clearly limited and affected by the specific context in which the data is collected. There is more data on the extent of street prostitution than on other forms of prostitution which are less visible and accessible. This is partly due to the fact that the existing information is generated in relation to social measures and social work, and also, to a certain extent, to the work of the police. Persons, who for various reasons do not come into contact with these authorities, are not included in the estimates. The information is also clearly connected to urban areas. The situation in other parts of the countries under scrutiny is less known.

The legal handling of prostitution and human trafficking in the Nordic countries is characterised by the national prostitution markets having experienced changes over the last ten years. The biggest change is the increased number of foreign women. Since the turn of the millennium, the number of women from Eastern Europe in the domestic prostitution markets in both Norway and Finland has been growing. Presently, women from Eastern Europe still constitute a large portion of the Finnish prostitution market. However, the situation in Norway has changed; during the last three years, a large number of women from Nigeria have been observed in prostitution. In 2007, they constituted 30 per cent of the women in prostitution that social workers came into contact with. A new significant group in the Norwegian prostitution market are women from Bulgaria. In Denmark, 45 per cent of the women in prostitution are estimated to be of foreign origin. Here, too, the women come from Eastern Europe and West Africa, but also from South America and South-East Asia, particularly from Thailand. In Sweden, the situation is different. Although there is trans-national prostitution from several countries, particularly from Eastern Europe, no large groups of foreign women have established themselves in the visible prostitution market, contrary to what is the case in Norway, Finland and Denmark. The situation in Iceland has also changed over the last decade. Issues of prostitution and suspected cases of

human trafficking have been noted, for example in connection to striptease bars. There is, nevertheless, very little information on the extent of prostitution in Iceland. Thus, the development has not been identical in the individual Nordic countries, but the issues have, nevertheless, been topical on their public agendas. The most central question has been that of legislation.

The prostitution legislations in the Nordic countries display large variations. In Sweden, the buying of sexual services was prohibited in 1999, while in Iceland the ban on supporting oneself by selling sex was lifted as late as in 2007. In all countries, procuring is forbidden, but the definitions of prostitution and what forms of organising and utilising the prostitution of others are regarded as procuring, vary. All the Nordic countries have introduced bans on human trafficking for sexual purposes. Although preventive measures and the struggle against human trafficking are highly prioritised in all the Nordic countries, there are some variations in the wordings of the legislation. Action plans aiming at the prevention of human trafficking and protection of its victims have been prepared and implemented in several countries. As to social measures, these have primarily been designed with regard to intra-national prostitution.

Considering the increasing number of women in trans-national prostitution, new problems arise which require changes in the social and legal measures in the Nordic countries. In the Nordic countries, prostitution has, for a long time, been seen as a social problem, which must be dealt with through socio-political measures. On the other hand, there are varying views of prostitution. While Sweden has for a long time emphasized the gender equality aspect in relation to prostitution and human trafficking, this question has not been treated in the same manner in Norway or Denmark. In the last few years, however, the issue of criminalising buyers of sex has also appeared on the agenda in Norway and Denmark, but for a different reason than the Swedish one: namely, the increase in trans-national prostitution. In Finland, both the gender equality issue, and the need for border controls and the handling of an increasing number of foreign women in prostitution are topical in the debate on criminalising buyers of sex.

The ideology underlying the social measures offered in the Nordic countries also varies. While the primary objective of the social measures in Sweden is to get women and men out of prostitution, the social meas-

ures in Norway, Denmark, and Finland, too, are mainly aimed at damage reduction. The project's studies also show that there are differences within the countries between various organisations and functions. These differences do not, however, have any greater significance for practical work. Rather, the various attitudes and orientations can complement each other.

The third aim of the project was to survey and describe attitudes to and notions of prostitution and human trafficking for sexual purposes among men and women in the Nordic countries. This task was realised in different ways by the researchers in the various countries. In Sweden, a survey study was conducted which aimed at exploring attitudes and approaches to the sex-purchase law and experiences of buying and selling sex. The other researchers in the project did not have the opportunity to carry out attitude surveys. Empirical material was primarily collected by qualitative studies. As to attitudes and approaches to prostitution, the Swedish survey shows that the sex-purchase law has massive support in Sweden. Meanwhile, the same study also reveals that the confidence of the Swedish public in the law having any impact on the extent of prostitution, is rather weak. More than half of the interviewees say that they think that the sellers of sex should also be criminalised. The project's qualitative studies focused on exploring people's arguments concerning prostitution and which themes are presented as most relevant. Many of the studies display a view of prostitution and human trafficking for sexual purposes as being a legal rather than a social and/or gender equality problem. Thus, in parallel with equality arguments and involvement in social matters, the question of prostitution is also described as a legal issue – as a question of order and of border control. In the debate on human trafficking for sexual purposes, the question of organised crime also appears as a distinct theme. In the current project, this is interpreted as an expression of the ongoing *juridification process*, where the focus of society on prostitution as a social problem is shifting to it being a legal question and legal problem.